

**MODERN SİYASAL SİSTEMLERİN SINIFLANDIRILMASI VE ÇAĞDAŞ
OTORİTER SİSTEMLERİN BU SINIFLANDIRMADAKİ YERİ**

Oğuzhan Mehmet ŞAHİN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

**MODERN SİYASAL SİSTEMLERİN SINIFLANDIRILMASI VE ÇAĞDAŞ
OTORİTER SİSTEMLERİN BU SINIFLANDIRMADAKİ YERİ**

Oğuzhan Mehmet Şahin

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bülent Yücel

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Oğuzhan Mehmet ŞAHİN'in "Modern Siyasal Sistemlerin Sınıflandırılması ve Çağdaş Otoriter Sistemlerin Bu Sınıflandırmadaki Yeri" başlıklı tezi **16 Ocak 2019** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Kamu Hukuku** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza .. /

Üye (Tez Danışmanı) : **Dr.Öğr.Üyesi Bülent YÜCEL**

Üye : **Prof.Dr.Ali Murat ÖZDEMİR**

Üye : **Doç.Dr.Hakan KARAKEHYA**

Prof.Dr. **Mefin COŞKUN**
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

ÖZET

MODERN SİYASAL SİSTEMLERİN SINIFLANDIRILMASI VE ÇAĞDAŞ OTORİTER SİSTEMLERİN BU SINIFLANDIRMADAKİ YERİ

Oğuzhan Mehmet Şahin

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bülent Yücel

Siyasal sistem, bir toplumda değerlerin dağıtımına yönelik otoriter yöntemlerle alınan kararların gerçekleşmesine yönelik yapılar ve süreçler bütünüdür. Modern siyasal sistemlerin sınıflandırılması demokratik sistemler, totaliter sistemler ve otoriter sistemler olmak üzere üç ana tip içermektedir. Bu üç ana tipe dair 20. yüzyılda yapılan tanımlar içinde bulunduğumuz çağın ortaya çıkardığı yeni siyasal sistem tiplerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Günümüzde bazı siyasal sistemler yoğun bir şekilde otoriter yönetim politikalarına sahne olmalarına rağmen, siyasal yapıları ve kurumları itibarıyla otoriter sistemlerin modern tanımından farklılık göstermektedir. Bu çalışmada "çağdaş otoriter sistemler" olarak adlandırdığımız bu siyasal sistemlerin sınıflandırmadaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaca yönelik olarak çalışmanın ilk bölümünde siyasal sistem kavramı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümün konusu modern siyasal sistemlerin sınıflandırılmasıdır; fakat otoriter sistemlerle ilgili modern tanımlamaya bu bölümde yer verilmemiştir. Çalışmanın son bölümünde önce otoriter sistemlerin modern tanımı, ardından çağdaş otoriter sistemlerin yapısal özellikleri ve siyasal kurumları üzerinde durulmuştur. Bu sayede çağdaş otoriter sistemlerin, otoriterliğin modern tanımından hangi noktalarda ayrıldığı ve bu tanımla hangi noktalarda ortak özellikler gösterdiği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Çağdaş otoriter sistemler, siyasal sistemlerin sınıflandırılması, totaliter sistemler, demokratik sistemler, otoriter sistemler.

ABSTRACT

THE CLASSIFICATION OF MODERN POLITICAL SYSTEMS AND THE PLACE OF CONTEMPORARY AUTHORITARIAN SYSTEMS IN THIS CLASSIFICATION

Oğuzhan Mehmet ŞAHİN

Department of Public Law

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, January 2019

Supervisor: Asst. Prof. Bülent YÜCEL

The political system is a set of structures and processes for the actualization of decisions taken by authoritarian methods for the distribution of values in a society. The classification of modern political systems includes three main types: democratic systems, totalitarian systems and authoritarian systems. The definitions of these three main types which was made in the 20th century are insufficient to explain the types of new political systems that have emerged from the era we are in. Nowadays, although some political systems are heavily seen in authoritarian management policies, they differ from the modern definition of authoritarian systems in terms of their political structures and institutions. In this study, it is tried to determine the place in the classification of these political systems which we call contemporary authoritarian systems. For this purpose, the first chapter of the study focused on the concept of political system. Subject of the second part is the classification of modern political systems; but the modern definition of authoritarian systems is not included in this chapter. In the last chapter of the study, firstly the modern definition of authoritarian systems, then the structural features and the political institutions of the modern authoritarian systems are emphasized. In this way, it has been tried to evaluate at which points the contemporary authoritarian systems are separated from the modern definition of authoritarianism and at which points they have common characteristics.

Keywords: Contemporary authoritarian systems, classification of political systems, totalitarian systems, authoritarian systems, democratic systems.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Oğuzhan Mehmet Şahin

ÖNSÖZ

Tez sürecinde yol göstericiliği nedeniyle danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Bülent Yücel'e, her daim destekleri için annem Meral Şahin ve babam Zeyyat Şahin'e ve kardeşim Ozan Giray Şahin'e, tezimi yazmaya çalıştığım süreç boyunca asla beni yalnız bırakmayarak çalışmamı zorlaştıran kedilerim Asuman ve Hüseyin'e ve son olarak da varlığıyla zorlukları kolaylaştıran Büşra Yıkgeç'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK	I
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
GİRİŞ.....	1
1. SİYASAL SİSTEM	6
1.1. Siyasal Olanın Belirlenmesi	6
1.1.1. Siyasal Olanın Devlet Üzerinden Tanımlanması	7
1.1.2. Siyasal Olanın İktidar Üzerinden Tanımlanması	8
1.1.2.1. İktidarın Tanımlanması	9
1.1.2.2. İktidarın Üç Boyutu	11
1.1.3. Siyasal Olanın Otorite Üzerinden Tanımlanması	17
1.2. Siyasal Sisteme Genel Bir Bakış	21
1.2.1. Siyasal Sistemin Ortaya Çıkışı	21
1.2.2. Bir Siyasal Sistem Modeli	22
1.2.3. Siyasal Sistemin Çevresi	24
1.3. Siyasal Sistemin Unsurları	26
1.3.1. Siyasal Sistemin Girdileri	26
1.3.1.1. Talepler	28
1.3.1.1.1. Taleplerin Ortaya Çıkışı	28
1.3.1.1.2. Talep Baskısı	29
1.3.1.2. Destek	31
1.3.1.2.1. Destek Alanları	32
1.3.1.2.2. Destek Baskısı	34
1.3.2. Siyasal Sistemin Çıktıları	36

1.3.3. Geri bildirim kavramı ve geri bildirim çemberi	37
2. MODERN SİYASAL SİSTEMLERİN SINIFLANDIRILMASI	40
2.1. Modern Devlet Kavramı	40
2.1.1. Modern Devletin Gelişimi	41
2.1.1.2. Geleneksel Devletin Modern Devlete Dönüşümü	41
2.1.1.2.1. Mutlakiyet	43
2.1.1.2.2. Modern Devlet	54
2.2. Modern Siyasal Sistemler	66
2.2.1. Demokratik Sistemler	68
2.2.1.1. Siyasal Katılım Mekanizmaları	72
2.2.1.2. Sivil Toplum ve Baskı Grupları	76
2.2.1.3. Devlet Güdümünde Olmayan Bağımsız Kitle İletişim Araçları ...	79
2.2.1.4. Anayasal/Demokratik Kurumların Varlığı	80
2.2.2. Totaliter Sistemler	83
2.2.2.1. Total İdeoloji	86
2.2.2.2. Tekelci Parti ve Kitle Mobilizasyonu	89
2.2.2.3. Kitle İletişim Tekeli ve Propaganda	93
2.2.2.4. Şiddet Araçları Üzerinde Devlet Tekeli ve Yaygın Terör	95
2.2.2.5. Devlet Tekelinde ya da Devlet Güdümündeki Ekonomik Sistem .	98
3. OTORİTERLİĞİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ: ÇAĞDAŞ OTORİTER SİSTEMLER	100
3.1. Otoriterliğin Modern Tanımı	102
3.1.1. Otoriter Sistemlerin Ortak ve Ayırt Edici Özellikleri	103
3.1.1.1. Tek/Ayrıcalıklı Parti ve Sınırlı Plüralizm	103
3.1.1.2. Zihniyetin İdeolojinin Yerini Alması	106
3.1.1.3. Düşük Yoğunlukta Mobilizasyon	109
3.1.2. Otoriter Sistemlerin Alt Tipleri	110
3.1.2.1. Askeri-Bürokratik Otoriter Rejimler	110
3.1.2.2. Organik Devletçilik	112
3.1.2.3. Demokrasi Sonrası Toplumlarda Mobilize Edici Otoriter Rejimler	114
3.1.2.4. Bağımsızlık Sonrası Mobilize Edici Otoriter Rejimler	116

3.1.2.5. Irksal ve Etnik “Demokrasiler”	117
3.1.4.6. “Totalitarizm Öncesi” ve “Totalitarizm Sonrası” Siyasal Durumlar ve Rejimler	119
3.2. Otoriterleşme ve Otoriterliğin Yeni Tanımı	121
3.2.1. Otoriterleşme	122
3.2.1.1. Otoriterleşmenin Yolları	124
3.2.1.1.1. Askeri Darbeler Yoluyla Otoriterleşme	124
3.2.1.1.2. Muhalefetin Sindirilmesi Yoluyla Otoriterleşme	127
3.3. Otoriterliğin Yeni Formu Olarak Çağdaş Otoriter Sistemler	127
3.3.1. Çağdaş Otoriter Sistemlerin “Demokratik” Yapıları ve Kurumları	129
3.3.1.1. Seçim sistemleri ve parti sistemleri	129
3.3.1.2. Yargı denetimi	136
3.3.1.3. Hukuki/yasal mekanizmaların muhalefeti mindirilmeye Yönelik kullanılması	141
3.3.1.4. Ulusal ve uluslararası meşruiyet	146
SONUÇ	151
KAYNAKÇA	158
ÖZGEÇMİŞ	

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1. Siyasal Sistem	22
Şekil 1.2. Siyasal Sistem ve Çevresi	24
Şekil 1.3. Siyasal Sistemin Çevresi	25
Şekil 1.4. Geri Bildirim Süreci	38

GİRİŞ

Otoriter sistemlerin kavramsal değeri modern siyaset biliminde uzun süre tartışma konusu olmuştur. Siyasal sistemlerin sınıflandırılması yönündeki çalışmalarda modern siyasal sistemler demokratik sistem-totaliter sistemler ikiliği içinde değerlendirilmiş, otoriter sistemler ise ayrı bir siyasal sistem türü olarak kabul görmek yerine bu iki sistem arasındaki geçişlerde karşılaşılan geçici bir siyasal durum olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşıma göre otoriter sistemler ne totaliter sistemlerle ne de demokratik sistemlerle aynı özelliklere sahip olmamakla birlikte, büyük oranda demokrasilerden çok totaliter sistemlere yakın kabul edilmektedir. Bu nedenle otoriterliğin, totaliterliğin daha “yumuşak” bir formu olarak ele alındığı durumlar da söz konusu olmuştur.

Siyasal sistemler bu şekilde totaliter ve demokratik sistemler şeklinde ele alınıp otoriter sistemlerin geçici durumlar olarak ele alındığı yaklaşımın siyasal sistemlerin sınıflandırılmasında yetersiz kaldığı zaman içinde anlaşılmıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Otoriter sistemlerin geçici bir siyasal durum olarak ele alınmasının doğal bir sonucu olarak bu siyasal sistemlerin çok uzun olmayan bir sürenin ardından totaliter ya da demokratik sistemlere dönüşmesi, demokrasi ile totaliterlik arasında düzenli bir geçişte bir ara nokta işlevi görmesi gerekmektedir; fakat siyasal tarihe bakıldığında totaliter sisteme ya da demokrasiye dönüşmeden biçimlerini çok uzun süre koruyan siyasal sistemlere rastlanmaktadır. Ayrıca geçici ve “kural-dışı” bir durum olarak ele alınan otoriter sistemlerin uluslararası sistemde demokrasilerden ya da totaliter sistemlerden daha nadir görülmesi gerekir. Ancak bu sınıflandırmaların yapıldığı yirminci yüzyıl boyunca dünyadaki siyasal sistemlere bakıldığında otoriter sistemlerin büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bu otoriter sistemlerin hatırı sayılır bir çoğunluğunun demokratik ya da totaliter bir sisteme dönüşmeden çok uzun süre niteliklerini koruması ve de totaliterleşme ya da demokratikleşme yönünde bir eğilime sahip oldukları yönünde ibareler de göstermemesi otoriter sistemlerle ilgili yeni bir yaklaşım geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymuştur.

İki ana siyasal sistem tipi arasında var olduğu iddia edilen “gri alanın” bu kadar geniş olması ve ikinci bir siyasal sistem türü olarak kabul edilen otoriterliğin uluslararası sistemde bu kadar yüksek sayıda siyasal sistemin hâkim niteliği olması otoriterlikle ilgili yeni çalışmalar yapılmasına ve otoriter sistemlerle ilgili yeni yaklaşımlar geliştirilmesine ön ayak olmuştur.

Siyaset biliminde otoriter sistemlerin ayrı bir siyasal türü olarak kabul edilmesi büyük oranda Juan J. Linz’in çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Linz’in çalışmalarında otoriter sistemleri özellikle totaliter sistemlerle karşılaştırarak otoriter sistemlerin kendi özgün siyasal yapılarına

ve kurumlarına sahip siyasal sistemler olduğunu ortaya koymuş, böylece siyasal sistemlerin sınıflandırılmasında ikili yaklaşım terk edilmiş, siyasal sistemlerin demokratik-otoriter-totaliter üçgeninde sınıflandırma yapılmasının önü açılmıştır.

Totaliter sistemlerle karşılaştırılması bir şekilde yapılan bu kavramsallaştırma otoriter sistemlerin kendi özgün siyasal yapılarına ve kurumlarına sahip özgür bir siyasal sistem tipi olduğunu ortaya koymuştur. Otoriter sistemlerin hem demokratik sistemlerden hem de totaliter sistemlerden farklı yapılara sahip özgün ve kurumsallaşmış siyasal sistemler olarak ele alınması bu çalışmanın ardından kısa sürede kabul görmüştür.

Bu şekilde üçlü tasnif yirminci yüzyıl boyunca dünya genelinde siyasal sistemlerin sınıflandırılması konusunda yeterli kavramsal altyapıyı siyaset bilimi literatürüne sağlamıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşen sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, SSCB'nin dağılması gibi geniş kapsamlı sonuçlara yol açan politik gelişmeler, dünyanın siyasal kompozisyonunda da önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu olaylarla beraber değişime uğrayan küresel iklimi dünya genelindeki siyasal sistemlerde de öngörülemezliklere yol açmıştır.

Sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ortaya birçok yeni bağımsız devlet çıkmıştır. Bu bağımsız devletlerle birlikte elbette birçok yeni siyasal sistem de ortaya çıkmıştır. Bu siyasal sistemlerin büyük çoğunluğu liberal demokratik sistemlerin siyasal yapılarını ve kurumlarını büyük oranda kendi yapılarına entegre etmiştir. Demokratik yapılara sahip bu çok sayıda yeni siyasal sistem dünya genelinde demokratik sistemlerin artacağı yönünde bir beklenti yaratmıştır; fakat yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu beklentinin büyük oranda karşılıksız kaldığı görülmektedir.

Bilhassa 1990'lardan itibaren dünya genelinde otoriter sistemlerin sayısında gözle görülür bir artış meydana gelmeye başlamıştır. Yirminci yüzyılın sonları ve yirmi birinci yüzyılın başları itibariyle dünyanın sahip olduğu yeni kompozisyon dünyadaki siyasal sistemlerin artık demokratik sistemler-otoriter sistemler şeklinde sınıflandırılmasına elverişli hale gelmiştir. Geçmişte de tam anlamıyla tipik örnekleri çok nadir görülen totaliter sistemlerin artık tarih sahnesini tamamen terk etmesi de bu yeni sınıflandırmanın önünü açmıştır.

Totaliter sistemlerin anti-demokratikliğinin ekstrem bir örneğini oluşturduğu bu yeni siyasal sistem sınıflandırılmasında demokratik ve otoriter sistemler birbirine tam anlamıyla zıt iki kutbu oluşturmaktaydı. Bu sınıflandırma hala yirminci yüzyılda yapılan modern otoriter sistem tanımlamasına dayanmaktaydı. Fakat günümüzde modern otoriter sistemlerin siyasal kurumlarını ve yapılarını koruyan çok az sayıda siyasal sistem kalması ve yirminci yüzyıl

sonlarıyla beraber dünya genelinde yaşanan otoriterleşme dalgasının birçok anti-demokratik siyasal sistemi ortaya çıkarması daha önce demokrasiler ve totaliter sistemler arasındakine benzer bir “gri alan”ın ortaya çıkmasına yol açtı.

Bu gri alanda yer alan siyasal sistemlerle ilgili ortaya çıkan ilk yaklaşım daha önce otoriter sistemlere yapıldığı gibi bu siyasal sistemlerin geçici durumlar olarak ele alınması yönündeydi. Bu yaklaşıma göre bu siyasal sistemler demokratikleşmekte olan siyasal sistemlerdi ve bir süre sonra dönüşümlerini tamamlayıp demokratik sistemler olacaktı.

Bu durumun geçmişte otoriter sistemlerde yaşanan benzer bir şekilde geçici olmadığı bir süre sonra anlaşılmasıyla bu siyasal sistem tipleri üzerine daha derinlikli çalışmalar yapılmaya başlandı. Ayrıca siyasal bilimler literatüründe bu siyasal sistemlerin kapsayıcı bir şekilde “melez (hibrit) rejimler” adı altında anılması yönünde bir yaklaşım da yaygın bir şekilde kabul gördü.

Bu siyasal sistem tipleri üzerine yapılan çalışmaların bazıları bu sistemlerin demokratik yönlerinin ağır bastığı savından hareketle bunları demokrasinin daha “yumuşak” biçimleri olarak ele almaktadır. Bir grup başka araştırmacı ise bu siyasal sistemlerin otoriter yönlerinin daha ağır bastığı görüşündedir ve bu nedenle bunların otoriterliğin “yumuşak” biçimleri olduğu görüşüne sahiptirler. Bu iki farklı yaklaşımla yapılan çalışmalarda bu siyasal sistemler demokrasinin ya da otoriterliğin farklı sıfatlarla tamamlanması sonucunda çeşitli isimler almış ve bu sıfatlar üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Yapılan bu çalışmalar ortaya çıkan bu yeni siyasal sistemlerin küçük bir kısmının ayırt edici özellikleri üzerine odaklanarak bu kavramsallaştırmaları ortaya çıkarmıştır.

Yapılan çalışmalarla ortaya çıkan isimlerden bazıları şunlardır: yarı demokrasiler, sözde demokrasiler, eksik demokrasiler, sorunlu demokrasiler, seçimsel demokrasiler, göstermelik demokrasiler, sanal demokrasiler, belirsiz demokrasiler, liberal olmayan demokrasiler, delegasyoncu demokrasiler, rekabetçi otoriterlik, modern otoriterlik, seçimli otoriterlik, gizli otoriterlik (Gözler, 2018; Lewitsky ve Way, 2002; Özbudun, 2016, s. 40-41; Varol, 2015). Bu kadar geniş bir skalada birçok farklı özelliğe odaklanan isimlendirmelerin ortaya çıkması bu siyasal sistemlerle ilgili kapsayıcı ve genel çalışmalar yerine spesifik özellikler üzerine odaklanmış çalışmaların yoğunlukta olması nedeniyledir.

Melez (hibrit) rejimler üzerinden yapılan en kapsayıcı ve genel kavramsallaştırma bu siyasal sistemlerin tamamını bir arada alma imkânı vermektedir. Fakat bütün bu sistemlerin böyle tek bir başlık altında ele alınması da çeşitli sakıncalar doğurmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere bu sistemlerin demokratik yönlerinin ağır bastığı ve otoriter yönlerinin ağır

bastığı yönündeki görüşler bir araya getirildiğinde bu sistemlerle ilgili doğru bir çıkarıma ulaşılabilir. Bu sistemlerden bazıları daha demokratik özellikler göstermekte, bazıları ise daha çok otoriter siyasal sistemlere yakınsamaktadır.

Bu çalışmada bu siyasal sistemlerden otoriter kutupta yer alanları üzerinde duracağız. Bu sistemlerle ilgili yaygın görüş bu siyasal sistemlerin otoriter sistemlerle demokratik sistemler arasında yer alan, otoriter sistemlere daha yakın olmakla birlikte ne tam olarak otoriter sistem ne de tam olarak demokratik sistem olarak değerlendirilmeyecek, “atipik” siyasal sistemler olduğu yönündedir. Böyle bir görüş ortaya çıkmasının temel nedeni siyasal sistemlerin sınıflandırmasında hala yirminci yüzyılın paradigmasının kullanılmasıdır. Bu paradigma üzerinden bakıldığında bu siyasal sistemlerin otoriter sistemlerin modern tanımına göre tam anlamıyla otoriter sistem olmadıkları çok açıktır.

Bu çalışmanın temel hareket noktası yirminci yüzyılda ortaya çıkmış bu paradigmanın günümüzün siyasal sistemlerini açıklamakta yetersiz kaldığı düşüncesidir. Gerek totaliter sistemlerin siyaset sahnesinden neredeyse silindiği gerekse modern anlamda otoriter sistemlerin oldukça az karşılaşıldığı günümüz dünyasında bu kavramsallaştırmanın kullanılması dünya genelindeki siyasal sistemlerin büyük çoğunluğunun kategori-dışı durumlar olarak kalması sonucuna yol açmaktadır. Bu durumda siyasal sistemlerin sınıflandırılmasıyla ilgili yeni tanımlamalar yapılması gerektiği ortadadır. Bu tanımlamalarda üzerinde durulması gereken bu siyasal sistemlerin yapıları ve biçimsel özelliklerden çok bu siyasal sistem içerisinde siyasal yapıların ve kurumların yerine getirdiği işlevleri ve sahip oldukları biçimlerin arkasında bu siyasal sistemlerin nasıl karakteristik özellikleri gösterdiğiidir.

Bu noktalardan hareketle bu siyasal sistemlerden otoriter kutupta yer alanlarının aslında otoriterliğin yeni ve güncel bir formu olduğunu ortaya koymak için öncelikle siyasal sistemlerin sınıflandırılması konusundaki mevcut paradigma ortaya koyulacaktır. Siyasal sistemlerin sınıflandırılmasına geçilmeden önce ise siyasal sistem kavramı açıklanacaktır. Siyasal sistem kavramı açıklandıktan ve siyasal sistemlerin sınıflandırılmasına dair mevcut paradigma ortaya koyulduktan sonra siyasal sistemlerin sınıflandırılması konusunda otoriter sistemler özelinde yeni bir yaklaşım ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Söz konusu siyasal sistemlerin otoriter sistemlerin yeni bir formu olduğu ve otoriter sistemlerle ilgili yeni bir tanım geliştirmenin gerektiği düşüncesinden hareketle bu siyasal sistemlerin “çağdaş otoriter sistemler” olarak adlandırılması tercih edilmiştir. Bu isim altında ele alınan siyasal sistemler içerisinde araştırmacılar tarafından ayrı ayrı seçimsel otoriter sistemler, rekabetçi otoriter sistemler veya liberal olmayan demokrasiler olarak adlandırılan

siyasal sistemler bulunmaktadır. Bu adlandırmanın nedeni bu siyasal sistemlerin sınırlayıcı değil kapsayıcı bir şekilde ele alınması amacına yöneliktir. Ayrıca bu siyasal sistemlerin spesifik özellikleri yerine otoriter karakterlerine odaklanması gerektiği düşüncesi de bu tercihte etkilidir.

1. SİYASAL SİSTEM

ABD’li siyaset bilimci Easton geliştirdiği sistem yaklaşımıyla siyaset bilimi literatüründe kendine önemli bir yer edinmiştir. Easton’a göre bir bütünlük içinde ele alınan toplum, birbirinden özerk birçok sisteme bölünerek incelenebilir ve bu sistemlerden biri de siyasal sistemdir. Easton bu farklı sistemleri birbirinden içerdikleri toplumsal ilişki ve işlemlerin niteliğine göre ayırmaktadır. Dolayısıyla geliştirdiği bu modelde siyasal sistem toplumsal ilişkilerin ve gerçekleşen işlemlerin siyasal nitelikte olanlarını kapsayan bir sistemdir (Abeles, 2012, s. 45). O halde siyasal sistem anlamak ve açıklamak için öncelikle siyasal olanın tanımlanması ve siyasal alanın sınırlarının çizilmesi gerekir. Bu çalışmada da siyasal sistemi açıklamak için öncelikle siyasal kavramı açıklanacaktır.

1.1. Siyasal Olanın Belirlenmesi

Siyasal sistemin unsurlarını ve bu unsurların bir siyasal sistemin karakterini nasıl belirleyeceğini tespit etmeden önce siyasal olanın ne olduğunun belirlenmesi, siyasal alanın sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Böylece diğer toplumsal yapılar ve sistemlerden soyutlanmış bir siyasal sistem tanımı yapmak mümkün olacaktır.

Easton sistem varsayımını siyasal sistemi diğer sosyal sistemler ve yapılardan ayırmakta kullanmaktadır. Bunun için de siyasal ilişkileri, diğer sosyal ilişkilerden ayıran özellikleri tespit etme yoluna gitmiştir. Burada siyaseti nitелеmekte kullandığı temel kavram otorite kavramıdır. Siyasal ilişkilerin diğer sosyal ilişkilerden ayrıldığı nokta meşru ya da gayrimeşru şekilde bir otorite kullanımı içermesidir (Tekeli, 1976, 130).

Farklı bir yaklaşım olarak Lapierre (1973, s. 34’ten aktaran Abeles, 2012, s. 45) siyasal olanı toplumun tümünü ilgilendiren kararların alınması ile ilgili süreçler üzerinden tanımlamıştır. Aslında ileride görüleceği üzere Easton’ın siyasal tanımında toplumu ilgilendiren kararların alınması bir unsurdur, Easton bunu “değer dağıtımı” olarak adlandırmaktadır; ancak Easton’ın düşüncesinde bu kararların yerini Lapierre’den ayıran Easton için bu kararların alınış şekillerinin de önemli olmasıdır. Easton’ın kuramında değer dağıtımıyla kararların otorite kullanımıyla alınmış olması bunların siyasal sayılması için bir zorunluluktur.

Tarihsel süreçte siyasetin tanımı genel olarak iki temel yaklaşımla yapılmıştır. Bunlar; yapısal yaklaşım ve fonksiyonel yaklaşımdır. Bu iki yaklaşım siyaseti iki temel kavram üzerinden tanımlamaktadır: devlet ve iktidar. Yapısal yaklaşıma göre siyaset, temel olarak devlet etrafında şekillenen, devlete bağlı kurumların incelenmesine dayanan bir kavram olarak

ele alınmaktadır. Fonksiyonel yaklaşımda ise siyaset, iktidarı ele geçirmek için yapılan mücadele olarak değerlendirilmiştir. Fakat gerek devlet kavramı gerekse iktidar kavramı siyaseti diğer sosyal ilişkiler ve faaliyetlerden ayırmak için yeterli zemini sağlamamaktadır.

1.1.1. Siyasal olanın devlet üzerinden tanımlanması

Siyasal olanın tanımlanmasının devlet temelinde yapılması siyasal tanımlama çabasındaki genel görüşlerden en az kabul gören ve en ilkel olanı olarak ele alınabilir. Jellinek, Marcel Prelot gibi bazı önemli yazarlar tarafından da savunulan bu görüş siyaseti ve siyasal olanı tanımlamakta oldukça yetersiz kalmaktadır (Ozankaya, 1968, s.263).

Devlet kavramının siyaseti tanımlamada yetersiz kalmasının başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Öncelikle siyaseti tanımlarken devlet kavramının temel alınması durumunda bütün siyasal fenomenlere temas edilemeyecek, bu siyasal fenomenlerin sadece belirli bir kısmı incelemeye konu olabilecektir. Zira devlet kavramı tanıma temel alınarak, devlet öncesi dönemdeki toplumlar incelemenin dışına çıkarılmaktadır; fakat şüphesiz ki bu toplumların da siyasal hayatları vardır. Buna bağlı olarak devletsiz toplumların siyasal sistemleri dahi vardır, bu siyasal sistemler devletsiz bir toplumun gerektirdiği özelliklere sahip, özgün sistemlerdir (Bottomore, 2017, s. 86).

Hatta dışarıda kalan toplumlar bununla sınırlı kalmamaktadır. Literatürde devlet kavramı kullanıldığı zaman bu çoğunlukla 17. yüzyıldan itibaren ortaya çıkıp gelişmeye başlayan modern devlet prototipine işaret etmektedir. Bu durumda orta çağın feodal toplumları ve antik çağların şehir devletleri etrafında şekillenmiş toplumları da inceleme alanının dışında kalabilmektedir (Tekeli, 1976 131). Bu yaklaşım tüm siyasal etkinliği devlet temelinde yorumlayıp açıklamaya çalışmaktadır. Yapısal yaklaşımın temel olarak yaptığı siyasal faaliyetin özelliklerini belirleyip onu tanımlamak değil, belirli bir organizasyon tipini, bir kurumu, yani devleti, tanımlamaktadır. Devletten bahsettiğimizde elimizde sadece formel bir tanım vardır. Kaldı ki siyasal faaliyet sadece devlet tarafından yürütülmek zorunda değildir, siyaset birçok farklı kurum tarafından ortaya çıkarılabilecek bir faaliyettir. Siyaset devletin neyi yapıp neyi yapmamaya karar vermesinden daha fazlasıdır. Bir siyasal sistemde girdilerin çıktılara dönüşmesi sürecinde tek etkin rol devlete ait değildir. Siyasal faaliyetin ayırt edici özelliklerini belirlemeden siyaseti tanımlamak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle devlet tanımı siyaseti tanımlamaz (Akbulut, 2011, s. 26-27).

Bu tanımlama çabasının en genel sorunu çok sınırlı bir siyaset tanımına imkân vermesidir. Bu tanıma göre hareket edilirse siyaset hükümetlerde, kabinelerde ve bunlara bağlı bürokratik

kurumlarda yürütülen bir faaliyet olarak kalır ve siyasal gruplar da siyasetçiler, bürokratlar ve birtakım sınırlı lobi gruplarından ibaret hale gelir. Siyaset bu tanıma hapsedilirse insanların, kurumların ve toplumsal faaliyetlerin büyük bir kısmı siyasetin dışında kalacaktır. Devlet şüphesiz siyasal sistemin bir unsurudur. Devletin siyasal sistem içindeki ağırlığı oldukça yüksektir, hatta devlet siyasal sistemin siyasal süreç üzerinde etkili unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir. Devletin gerçekleştirdiği eylemler tabii ki siyasal alanda gerçekleşmektedir. Ancak siyasal alan devletin eylemleriyle sınırlı değildir ve bu şekilde sınırlandırılmaz. Siyasal alan tamamen devletin faaliyetlerinden ibaret değildir; ama devletin gerçekleştirdiği bütün faaliyetler siyasal alanda gerçekleşmektedir (Eroğul, 2002, s. 41-42).

Bu nedenle siyasal kavramının devlet tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle tanımlanması yönündeki görüş bu kavramı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle zaman içinde bu görüş eleştirilere tabi tutulmuş ve terk edilmiştir. Siyasal açıklama konusunda çalışmanın devamında ortaya çıkan yeni yaklaşımlara yer verilecektir.

1.1.2. Siyasal olanın iktidar üzerinden tanımlanması

Yapısal yaklaşım siyaseti tanımlama konusunda yetersiz kalınca fonksiyonel yaklaşım geliştirilmiştir. Siyaseti tanımlamada iktidar üzerinden hareket eden bu yaklaşıma göre siyasal faaliyet bütün diğer toplumsal faaliyetlerden, iktidara sahip olanların, diğerleri üzerinde sahip olduğu yaptırım gücüdür. Böylece; siyasal niteliğiyle belirleme olanağı kazanılmıştır. İktidar kavramı da çok çeşitli şekillerde tanımlanmıştır (Tekeli, 1976, 131). Siyasal iktidar üzerinden tanımlama çabasındaki bu görüş devlet üzerinden tanımlayan ilk görüşe göre daha modern bir yaklaşımdır (Ozankaya, 1968, s.264).

İktidara dayanarak yapılan tanım yapılmış en geniş siyaset tanımıdır. Bu en geniş anlamına göre siyaset, insanların ve toplumların yaşamlarının içinde değerlerin üretimi, dağıtımını ve kullanımıyla ilgilidir:

Siyaset gerçekte iktidar demektir; yani hangi yolla olursa olsun, arzulanan bir neticeye ulaşabilme kapasitesidir. Bu fikir en kısa ve öznlü biçimde Harold Laswell'in kitabını isminde özetlenmiştir: Siyaset: Kim, Neyi, Ne Zaman, Nasıl Alır?¹ (1936). Bu yaklaşımda siyaset, farklılık ve çatışmayla ilgilidir; ama onun temel muhtevasında kıtlığın mevcudiyeti bulunmaktadır. Basit bir gerçek vardır: beşeri arzu ve ihtiyaçlar sonsuz, ama onları karşılayacak kaynaklar daima sınırlıdır. Bu bağlamda siyaset, kıt kaynaklar üzerinde bir mücadele olarak görülürken, iktidar da bu mücadelenin yapılmasının yolu olarak görülür (Heywood, 2016, s. 32)

¹ Harold Laswell – Politics: Who gets what, when, how?

İleride görüleceği üzere bu çalışmada kullanılacak olan siyaset sistem modelinin yaratıcısı David Easton da siyaseti tanımlarken Laswell'in ortaya koyduğu bu çerçeveden faydalanmış; ancak Laswell'in tanımında eksik olan sınırlılığı da otorite kavramı aracılığıyla yaratmıştır. Easton'un kuramında siyaset yine değerlerin dağıtım faaliyetidir; ancak bu görüşten farklı olarak sadece otoriter/emredici değer dağıtımını siyasetin kapsamına girmektedir. Dolayısıyla çalışmanın devamında açıklanacağı üzere Easton siyaseti tanımlarken temel kavram olarak iktidarı değil, otoriteyi almaktadır.

1.1.2.1. İktidarın tanımlanması

İktidara dair tüm tartışmaların ve iktidarı tanımlamaya yönelik tüm çabaların temelinde A'nın B'yi bir şekilde etkilediği fikri yatmaktadır. İktidarın en ilkel ve temel mefhumu A'nın B'yi etkilemesidir.

A'nın B'yi etkilediğine dair bu ilkel mefhumu toplumsal yaşamın analizinde tek başına kullanmak yeterli olmamaktadır. Bir başka mefhumun daha eklenmesi gerekmektedir. Bu "A'nın B'yi basit olmayan, önemli bir şekilde etkilediği fikridir (Lukes, 2016, s.50)". Yoksa toplumsal yaşamın sürekliliğinde bireylerin birbirlerini her an, sayısız şekilde etkiledikleri gerçeği kaçınılmazdır. İktidar ve iktidarla bağlantılı zor, nüfuz, otorite vb. kavramlar bireylerin birbirlerini basit bir şekilde etkilemelerinden öte belirli açılardan önemli olan etkileme biçimlerini işaret etmektedir. O halde iktidarı anlamak için cevaplanması gereken bir soru vardır: Bir şeyin önemli olduğuna nasıl karar verebiliriz? Dolayısıyla A'nın B'yi etkilemesini önemli kılan şey nedir (Lukes, 2016, s. 51)?

İktidar Bertrand Russell tarafından "amaçlı/maksatlı etiketler üretmek", Max Weber tarafından "iktidar sahibi olanların iradelerini gerçekleştirme"² odağında ele alınmıştır. Goldman gibi birçok yazar ise iktidarı sadece "istediğini elde etmek"ten ibaret bir perspektifte değerlendirmişlerdir (Lukes, 2016, s. 110).

İktidarı aralarında çıkar çatışması olan A ve B'den birinin bu çatışmayı kendi çıkarı lehine çözebilme kapasitesine sahip olması ve çözmesi olarak da tanımlayabiliriz. İktidar genellikle çıkar çatışmasına dayalı olarak ve iktidar ilişkisinin bir tarafının diğeri tarafı üzerinde kullanmasından yola çıkarak tanımlanmakla birlikte daha farklı iktidar yaklaşımları da vardır.

² Weber'in burada üzerinde durduğu bir nokta ise bu iradenin gerçekleşmesinin bir karşı koymaya rağmen olmasıdır. İktidar sahibi aktörler iradelerini gerçekleştirirken bunu başkalarının direnişine rağmen gerçekleştirme kapasitesine sahiptirler.

Talcott Parsons'a göre iktidar kolektif karar alma süreci içerisinde etkin bir role sahip olan A'nın, bir bütün olarak kolektif işleyişin etkili bir şekilde sürdürülmesini göz önünde bulundurarak, B'ye göre daha öncelikli ve daha önemli sayılan kararları alabilme 'hak'ıdır (Parsons, 1963). Parsons'a göre spesifik bir mekanizma olan iktidarın fonksiyonu, toplumsal etkileşim süreçlerinde diğer birimleri, bireysel ya da kolektif olarak, değişik eylemlerde bulunmaya yönlendirmektir. Bu mekanizmayı iktidar olarak önemli kılan ise otoriteye dayalı kararlara başvurmasıdır. Parsons iktidar kavramsallaştırmasında otorite, uzlaşma ve kolektif çıkarların gözetimine dayanır ve çıkar çatışmasından, özellikle zor ve güç kullanımından ayırır. Bu halde iktidar "kurumsallaşmış otorite"ye dayanmaktadır. Parsons'un iktidar kavramsallaştırmasında meşruiyet önemlidir. Meşru olmayan ve gerekçesiz bir şekilde güç veya zor kullanımını iktidar olarak görmemektedir (Parsons, 1957, s. 139).

Bir başka iktidar tanımı ise Hannah Arendt tarafından yapılmıştır. Arendt'e göre iktidar:

...insanın sadece eyleme kabiliyetine değil, uyum içinde eyleme kabiliyetine tekabül eder. İktidar asla tek bir bireyin mülkünde değildir; bir gruba aittir ve grup bir arada bulunmaya devam ettiği sürece var olabilir. Bir kişinin "iktidarda" olduğunu söylediğimizde, aslında onun bir grup insan tarafından, onlar adına eyleme kudretiyle donatıldığına işaret etmiş oluruz. Daha en başında iktidarın kaynaklandığı grup (potestas in populo, çünkü bir halk ya da grup olmaksızın iktidar da yoktur) ortadan kalktığında, bu kişinin iktidarı da yiter. Bugünkü kullanımıyla "iktidar sahibi/güçlü bir kişi"den ya da "güçlü kişilik"ten söz ederken zaten iktidar sözcüğünü eğretilme (metaforik) olarak kullanıyoruz. Eğretilmeyi kaldırdığımızda söylemek istediğimiz şey, gerçekte "kuvvet"tir (Arendt, 2016, s.54-55).

Arendt'in iktidara yaklaşımı iktidarın emir-itaat ilişkisiyle ve hakimiyetle bağlarını koparır. Bu tanımda iktidar artık bir tahakküm ilişkisi değildir. Bu yönüyle genel iktidar tanımlarından ayrılan Arendt'e göre iktidarın özünde bir zorlama ilişkisi değil bir uzlaşma yer almaktadır. Bu yaklaşımda iktidar A'nın B üzerinde ya da B'nin A üzerinde kullandığı değil A ve B'nin ortak amaçları ve çıkarları için birlikte kullandığı bir güç olarak ele alınmaktadır. Bunun temeli de halkın iktidara karşı gösterdiği rızadır. Arendt ayrıca her iktidarın şiddet içerdiğini belirtmekte, buna bağlı olarak iktidarın gücünü içerdiği şiddetin miktarından değil sahip olduğu kamusal destekten aldığını iddia etmektedir. Örneğin halkın iktidarı olarak tanımlanan cumhuriyet, tiranlığa göre daha az şiddet içermekle birlikte daha çok iktidara sahip bir hükümet biçimi olmaktadır (Arendt, 2016).

Arendt ve Parsons tarafından ortaya atılan bu iktidar kavramsallaştırmaları iktidara ilişkinin genel tanımlama çabalarından ayrılarak, iktidarı daha kolektif bir olgu olarak yeniden

tanımlamaya yönelmektedir. Bu tanımlarda iktidarın kime verildiğine odaklanılarak iktidarın kim üzerinde kullanıldığını sorunu göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla iktidarı bir ilişki olma niteliğinden çıkararak bir araç, bir kapasite, bir yeterlilik olarak ele almaktadır (Lukes, 2016, s.56) Ayrıca Parsons tarafından ortaya atılan iktidar analizi iktidarı bireyler ve gruplar arasındaki bir ilişkiyi kavramsallaştırmak için kullanılmaktan çıkararak iktidarın bir sistem özelliği olarak ele alınmasına fırsat vermektedir. Kolektif hedefler iktidara sahip taraflar arasındaki çatışmadan doğmuş bir düzen tarafından belirlenmemektedir. Parsons'un görüşüne iktidar kolektif hedeflerin önceden var olduğu varsayımına dayanır ve bu kolektif hedeflerin gerçekleştirilmesine özgülenir (Giddens, 1968, s. 265). Bu iktidar kavramsallaştırmaları yazarların teorik çerçeveleri içinde bir bütünün anlamlı bir parçası olmakla birlikte iktidarın bazı merkezi yönlerini göz ardı etmektedir (Lukes, 2016, s. 56).

1.1.2.2. İktidarın üç boyutu

İktidar kavramının sınırlarının ve kapsamının açıklanması konusunda genel olarak üç farklı görüş vardır. Steven Lukes (2016) çalışmasında, bu görüşleri tek boyutlu görüş, iki boyutlu görüş ve üç boyutlu görüş olarak sınıflandırmıştır.

Tek boyutlu görüşe göre iktidarın tanımı basitçe şöyledir: "A, B'nin normal şartlarda yapmayacağı bir şeyi B'ye yaptırabileceği ölçüde, B üzerinde A'nın iktidarı söz konusudur" (Dahl, 1957). Bu tanımı yaptığı makalesinin devamında Dahl (1957) ilk tanımında bir kapasite olarak ele aldığı iktidarı bir gerçekleşme durumu olarak ele almış ve iktidar ilişkisini A'nın *a*'ya başka koşullarda yapmayacağı bir şeyi yaptırdığı başarılı bir girişim içeren bir ilişki olarak ele almıştır. İlk tanımında bir potansiyel olan iktidar ikinci tanımında gerçekleşmiş bir duruma işaret eder. Burada aslında potansiyel ve fiili iktidar arasındaki fark söz konusudur. İlk tanım iktidara sahip olma durumunu açıklarken ikinci tanım iktidarın kullanılması durumuna işaret etmektedir (Lukes, 2016, s. 32).

İktidarın tek boyutlu görüşü iktidarın akraba kavramları olarak kabul edebileceğimiz nüfuz, kontrol, otorite gibi kavramları birbirini ikame edecek şekilde kullanarak bu kavramlar arasında bir ayırım yapmamaktadır. Ayrıca iktidarı gözlemlenebilir davranışlar üzerinden tanımlama eğilimindedirler. Dolayısıyla bu görüş iktidar araştırmalarında temel olarak karar alma süreçlerini incelemektedir. İktidarın tek boyutlu görüşü aynı zamanda "çoğulcu görüş" olarak da adlandırılır (Lukes, 2016). Bu görüşe göre karar alma süreçlerinde kimin hakimiyetini daha fazla olduğu tespit edilerek toplumda iktidar odağının kim olduğu, hangi birey ve grupların toplumsal hayatta daha fazla iktidara sahip oldukları belirlenebilir. Çünkü siyasal sistemin

aktörleri arasındaki çıkar çatışması ve bu çıkar çatışmasının nasıl çözüldüğü incelenerek bu aktörlerin kapasitelerine dair oldukça gerçekçi sonuçlar elde edilebilecektir (Jennings, 1964).

O halde bu yaklaşıma göre çatışma iktidarın ortaya çıkmasının temel nedenidir. Toplumdaki bireylerin ya da grupların arasında bir çıkar çatışması ortaya çıkmazsa iktidar kullanımı gerçekleşmeyecektir. Bu görüş çıkarlar arasındaki çatışmaları aynı zamanda politik tercihler arasındaki çatışmalar olarak görür. Dolayısıyla her çıkar çatışması aynı zamanda siyasal bir çatışmadır (Lukes, 2016, s.35). Bu yaklaşım bu yönüyle siyasal sistemin siyasal çatışmalar ve bunları çözümüleme çabasından doğduğu yönündeki siyasal sistem yaklaşımında siyasal eylemlerin tanımlanması konusunda karşılık bulabilecek niteliktedir.

Lukes'un (2016) bahsettiği bir diğer yaklaşım iki boyutlu iktidar görüşüdür. Bu görüş iktidarın iki yüzü olduğunu ileri sürer (Bachrach ve Baratz, 1962). Bu görüşe göre iktidarın bir yüzü tek boyutlu görüş de bahsedilen iktidar anlayışıdır. Ancak tek boyutlu görüşe iktidar sadece bu açıdan yaklaştığı için karşı çıkmıştır. İktidarın ikinci bir boyutu daha vardır. Elbette A'nın B'yi etkileyen karar alma süreçlerinde rol alması iktidarın kullanılması anlamına gelmektedir. Ancak iktidarın kullanıldığı tek durum A'nın B'yi etkileyen karar alma süreçlerinde rol alması değildir. Aynı zamanda A tarafından yalnızca kendisi açısından nispeten zararsız bulunan konuların toplumun dikkatine sunulmasını sağlamak için siyasal süreci etkilemesi, siyasal sürecin kapsamını bu yönde sınırlayan siyasal ve toplumsal değerleri ve kurumsal pratikleri üretme veya pekiştirme çabası içinde bulunması halinde iktidarın kullanımı söz konusudur. A kendi gündemini siyasal sürece bu şekilde dayatmayı başardığı takdirde, B her halükârda A'nın siyasal sürece enjekte ettiği tercihlerine zarar verecek herhangi bir konuyu gündeme getirme şansı bulamayacaktır (Bachrach ve Baratz, 1962, s. 952).

Bu görüşün tek boyutlu çoğulcu iktidar yaklaşımına getirdikleri eleştiri temelde tek boyutlu görüşün fazla davranışçı olduğu yönündedir. Tek boyutlu görüş başlatma, karar verme ve reddetmeye gereğinden fazla önem vermektedir. Bu nedenle de karar almama veya kararsızlık gibi süreçleri göz ardı etmektedir. Oysa iki boyutlu görüşe göre iktidar hem karar alma süreçlerinde hem de kararsızlık üretilmesinde söz konusudur ve iktidarı anlamak için bu iki sürecin de incelenmesi gerekmektedir. Zira iktidar karar alma sonuçlarını sıklıkla nispeten güvenli olduğu kabul edilebilecek konularla sınırlı tutmakta, bunun dışında kalan alanda karar almaktan kendini alıkoyabilmektedir (Lukes, 2016, s. 38).

İki boyutlu görüş de tek boyutlu görüş gibi bir çatışmanın varlığına vurgu yapar. Eğer ortada açık ya da gizli, fiilî, gözlemlenebilir herhangi bir çatışma söz konusu değilse ne iktidarın karar alma boyutunun işlemesine ne de kararsızlık üretimi sürecinin devreye girmesine gerek vardır. Açık ya da gizli herhangi bir şekilde bir çatışma olmadığı takdirde, değerlerin dağıtımı

üzerinde bir uzlaşma bulunduğunu varsaymak gerekir. Uzlaşmanın söz konusu olduğu bir ortamda kararsızlık üretimi mümkün değildir (Bachrach ve Baratz, 1962). Bu görüşün kararsızlık üretimi süreci için gerekliliği gördüğü çatışma kararsızlık üretme sürecinde rol alanların çıkarları ile siyasal sistem içerisinde taleplerini ifade etme fırsatına sahip olması engellenenlerin çıkarları arasındaki çatışmadır (Lukes, 2016, s. 42). Bu açıdan baktığımızda iktidarın ikinci yüzü aslında siyasal sistemin gündemini belirleyebilme gücü olarak ele alınabilir. Çalışmanın devamında görüleceği üzere iktidarın bu ikinci yüzü siyasal sisteme yöneltilen taleplerin sistem tarafından kabul edilmesinde ve kararlara dönüştürülmesi sürecinde sıklıkla karşımıza çıkacaktır.

Yukarıda bahsedilen iki iktidar görüşünün yetersiz yanlarından dem vuran Lukes (2016), yeni bir iktidar anlayışının gerekliliğini ifade ederek üç boyutlu görüş olarak adlandırdığı yaklaşımı ortaya atmış ve savunmuştur. İki boyutlu iktidar görüşünün tek boyutlu görüşe getirdiği eleştirilere katılan ve iki boyutlu iktidar görüşünün tek boyutlu görüşün karşısında önemli bir ilerleme olarak kabul eden Lukes, yine de bu görüşün yetersizliğini üç sebeple açıklamaktadır (Lukes, 2016, s. 43).

Öncelikle, tek boyutlu görüşe karşı geliştirdiği gereğinden fazla davranışçı olduğunu yönündeki eleştiriye rağmen iki boyutlu iktidar görüşü de hâlâ davranışçılığa fazlasıyla açıktır. Görüşün temelinde çatışmanın ortaya çıktığı durumlarda hangi somut kararların alınacağını incelenmesi yatmaktadır. Bu nedenle hâlâ fiili davranışların incelenmesine fazlasıyla bağlı bir görüştür. Olası meselelerin siyasal gündemin dışında bırakılmasıyla ilgili bütün olayları bir karar paradigması çerçevesinde değerlendirerek bireylerin ve kurumların meseleleri siyasal sürecin dışında bırakma yöntemleriyle ilgili yanıltıcı ve dar bir tablo ortaya koymaktadır. Bu açıdan iki boyutlu görüş de tek boyutlu görüşe benzer olarak iktidarı Weberci bir bakış açısıyla ele almaktadır. Weberci görüşle iktidar, bireylerin iradelerini (başkalarının karşı koymasına rağmen) başkaları üzerinde gerçekleştirme potansiyeli olarak ele alınmaktadır. Oysa sistemin, siyasal sürecin gündemini belirleme ve olası meseleleri dışlama konusundaki iktidarı sadece bireyci bir iktidar anlayışıyla açıklanamaz. Bu, kararsızlık üretimini sağlayan bu tarz bir iktidarın kolektif güçler ve toplumsal düzenlemelerini bir fonksiyonu olduğunu göz ardı etmek demektir (Lukes, 2016).

Bu görüşün yetersiz olmasının ikinci sebebi iktidarı fiili ve gözlemlenebilir olan çatışmalarla sıkı sıkıya bağlayarak sınırlandırmasıdır. Bu konuda da tek boyutlu görüşe getirilen eleştiriye rağmen yine onu takip eden bir perspektif ortaya konulmaktadır. Sonuçta iki görüş de iktidarı benzer bir yaklaşımla ele almaktadır. İktidarı sadece fiili çatışmalarla açıklamanın mümkün olmamasının ilk nedeni iki boyutlu görüşü ortaya atan yazarların da kendi

çalışmalarında yer verdikleri bu tarz bir fiili çatışma içermeyen iki iktidar türüdür. Yazarların “akla dayalı uzlaşma” olarak adlandırdıkları bu iktidar türleri manipülasyon ve otoritedir. İkinci neden ise iktidarı sadece bu tarz çatışma durumlarında kullanılacak bir güç olarak kabul etmenin tatmin edici bir açıklama yaratmasının hiçbir şartta mümkün olmamasıdır. Yani A'nın B üzerinde iktidarını kullanması sadece B'ye normal şartlarda yapmayacağı, yapmayı istemeyeceği bir şeyi yaptırması şeklinde olmak zorunda değildir. A, B üzerinde iktidarını kullanarak B'nin isteklerini etkileyebilir, şekillendirebilir ve hatta doğrudan belirleyebilir. Bu durumda iktidar A'nın B'yi yapmak istemediği bir şeyi yapmaya zorlaması olmayacaktır. Zira B de A'nın yapmasını istediği şeyi yapmak istemektedir. İktidarın başkalarının isteklerini, taleplerini belirleyecek ve yönlendirecek şekilde kullanılması, başkalarına istemedikleri bir şeyi yaptıracak şekilde kullanılmasında daha güçlü ve daha etkili bir kullanım olarak bile kabul edilebilir (Lukes, 2016, s.45-46). Çalışmanın konusu olarak incelenecek olan çağdaş otoriter sistemlere bakıldığında bu politik manipülasyon ve yönlendirmenin sistem tarafından ne kadar etkin bir şekilde kullanıldığı görülecektir.

Önceki sebebe yakın bir şekilde, iki boyutlu görüşün kararsızlık üretme iktidarını sadece şikâyetlerin siyasal sürecin gündemine girmesinin engellendiği durumlarda var olduğunda ısrarcı olması bu görüşün yetersiz kalmasına neden olan bir başka sebeptir. Bu görüşe göre eğer siyasal sisteme yönelen herhangi bir şikâyet tespit edilemezse değerlerin dağıtımında “gerçek” bir uzlaşma olduğu kabul edilmek zorundadır. Yani bireylerin sistemden herhangi bir şikâyetleri yoksa, iktidar kullanımından dolayı herhangi bir şekilde çıkarlarının zarar görmediği kabul edilmektedir. Ama şikâyetin olmaması gerçekten herhangi bir şekilde çıkar çatışması olmadığını mı göstermektedir? İktidarın bireylerin mevcut rollerini kabullenmelerini, herhangi bir şekilde siyasal sistemden bir şikâyet ya da talepte bulunmamalarını sağlayacak şekilde tercihlerinin ve bilinçlerinin etkilenmesi de önceki paragrafta bahsedildiği üzere iktidarın bir kullanım şekli değil midir (Lukes, 2016, s. 48-49)?

İşte üç boyutlu iktidar görüşü önceki görüşlerin bu konulardaki yetersizliklerine ve bu yetersizliklere getirilen eleştiriler üzerine kurulmuştur. İktidar sadece fiili çatışmalar ve karar alma süreçleriyle sınırlı bir kapsama hapsedilmemelidir. İktidar sadece bireylere yapmayacakları şeyleri yaptırmakta değil aynı zamanda bireylerin neyi yapmayı isteyeceklerini belirlemekte de kullanılır. Siyasal sistem iktidarı, siyasal sürecin gündemini belirleyecek şekilde kullanarak kararsızlık üretimi süreçlerini kapsamını zorlayıcı olmayan bir şekilde belirleyebilir. Ayrıca iktidarın her kullanıldığı durumda açık ya da gözlemlenebilir bir çatışmanın varlığı söz konusu olma zorunda değildir. İktidarı kullananlar ile onların dışladıklarının çıkarları arasında gerçek bir çatışma olabilir; ancak dışlananlar çıkarlarını ifade

etmeyebilir, hatta çıkarlarının farkında dahi olmayabilir. Böyle bir durumda ortada gözlemlenebilir bir çatışma yoktur; fakat örtülü bir şekilde çatışma varlığını sürdürmektedir. Yani üç boyutlu iktidar görüşünün iki boyutlu ve tek boyutlu görüşlerden en büyük farkları, sadece gözlemlenebilir çatışmaya ihtiyaç duyulmayıp örtülü çatışmaların da iktidar kullanımına neden olabileceğinin kabulü, iktidarın karar alma süreçlerinde etkin olmasının yanında politik gündemin kontrolünde de kullanılmasıdır.

Lukes, bu üç farklı iktidar görüşünün ayırt edici özelliklerini aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

Tek Boyutlu İktidar Görüşü

Odak:

- a. davranışlar
- b. karar alma süreçleri
- c. (temel) meseleler
- d. gözlemlenebilir (açık) çatışma
- e. siyasal katılımı açığa çıkan politika tercihleri olarak görülen (öznel) çıkarlar

İki Boyutlu İktidar Görüşü

Davranışsal odağın (sınırlı) eleştirisi

Odak:

- a. karar alma süreçleri ve kararsızlık üretimi
- b. meseleler ve olası meseleler
- c. gözlemlenebilir (açık ya da gizli) çatışma
- d. politika tercihleri ve şikayetler olarak görülen öznel çıkarlar

Üç Boyutlu İktidar Görüşü

Davranışsal odağın eleştirisi

Odak:

- a. karar alma süreçleri ve politik gündemin (kararlar üzerinden yürütülmesi zorunlu olmayan) kontrolü
- b. meseleler ve olası meseleler
- c. gözlemlenebilir (açık ya da gizli) ve örtülü çatışma
- d. öznel ve hakiki çıkarlar (Lukes, 2016, s.49)

İktidar kavramının siyasal olanı açıklamakta kullanılmasıyla ilgili temel sorun şudur: iktidar çok geniş bir kavramdır. Şöyle ki; iktidar içinde birçok farklı kavramı barındırmaktadır. Ayrıca insanlar arasındaki çok çeşitli ilişkilerde iktidar yani, birinin iradesini diğerine kabul ettirdiği durumlar ortaya çıkar. Kaldı ki, bunu yukarıda bahsi geçen üç farklı iktidar görüşü için de söyleyebiliriz. Bu üç farklı görüşün tanımladığı haliyle iktidar toplumsal yaşamın her

boyutunda, insanlar arasındaki her türlü ilişkide her an ortaya çıkma potansiyeline sahiptir. Bu durumda siyasal olan ilişkileri bütün iktidar ilişkilerinin içinden ayırma imkânı yoktur. O halde siyasal olanın ne olduğunu belirlerken iktidardan farklı bir kavramı temel olarak almamız gerekecektir. Aksi takdirde aile, dernekler, küçük gruplar, kilise gibi çeşitli ilişki kalıpları ve fonksiyonel bir dille konuşursak meslek, din, iktisat ve genel olarak bütün sosyal ilişkilerin siyaset tanımı içinde yer alması gerekecektir. Hiç şüphesiz, siyasalı daha geniş bir kavram olarak ele almak istersek bütün bu sosyal ilişkilere de sirayet ettiği sonucuna ulaşabiliriz, ancak daha dar ve belirleyici bir siyasal tanım yapma amacındaysak siyasal ilişkileri diğer sosyal ilişkilere ayırmamız gerekir. Bu çalışmada da siyasal sistemi sınırlı bir çerçevede ele alma amacı olduğu için siyasal olanı da daha dar ve belirleyici bir tanımla ortaya koyma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu daha dar ve belirleyici tanıma ulaşılmasını sağlayacak olansa temel yön verici kavram olarak seçilen kavramın bu dar tanıma elverişliliğidir. Bu açıdan bakıldığında iktidar kavramı temel yön verici bir kavram olarak kabul edilmeye uygun görünmemektedir. Çünkü iktidarı temel olarak bir tanım yapılmaya çalışıldığında siyasal ilişkileri diğer her türlü sosyal ilişkiden ayırmak mümkün olmayacaktır. Zira bu sosyal ilişkilerin her türünde iktidar kullanımı söz konusudur. Dolayısıyla böyle bir tanım yapma çabasında siyasal olan toplumsal olanın diğer tüm formlarıyla ayrılamayacak şekilde iç içe geçecektir (Tekeli, 1976).

Sonuç olarak iktidar yahut bu çalışmanın üzerinde durduğu sınırlı anlamıyla siyasal iktidar, çoğu zaman bir zorlama ya da zorlayabilme, müeyyide uygulama ya da uygulayabilmeye ilgilidir. Kavramın kökeninde yer alan “potestas”³ sözcüğü de bir yeterlilik, kapasiteye sahip olma anlamını haizdir. Etimolojik olarak iktidarın içinde bir yeterlilik anlamı bulunmakla birlikte bu kavram siyasal olarak bir şeyi yapma ve yaptırma gücünü de içermektedir. O halde iktidar hem bir potansiyeldir hem de gerçekleşmektedir. İktidar buyurur, iktidarda olan buyruk verme ve mahrum bırakma gücüne sahiptir. Ancak bu anlamıyla iktidar bir siyasal toplumun nasıl bir araya geldiğini ve siyasal bir sistem oluşturduğunu, toplumun üyelerini iktidara nasıl itaat edip siyasal sistemi nasıl kabullendiklerini ve desteklediklerini açıklamaya yetmemektedir. Siyasal toplumların birliğini buyruklar değil siyasal yükümlülükler sağlamaktadır. Siyasal sistemleri ayakta tutan şey meşruiyettir. Bir meşruiyet bunalımıyla karşı karşıya kalan siyasal sistemler tamamen parçalanmasalar bile bu bunalım nedeniyle hasar görüp

³ Spinoza’ya (1677) göre potestas kelimesi birinin iktidarı altında olmaktan bahsedildiğinde kullanılır: “Bir birey bir başkasının iktidarına tabi olduğu sürece, o başkasının hukukuna tabidir, o başkasına bağımlıdır ve her türlü güce karşı koyabildiği, kendisine verilen zarar karşısında istediği intikamı alabildiği ve daha genel ifadeyle, kendi doğasının ve muhakemesinin emrettiği gibi yaşayabildiği sürece, kendi hukukuna sahiptir (aktaran Lukes, 2016, s. 107)”.

yıpranırlar. Meşruiyet bunalımlarının temelinde ise, genel olarak, bir iktidar sorununun değil bir otorite boşluğunun bulunduğu kabul edilmektedir (Sartori, 2014, s. 236-237).

Sonuç olarak siyasal süreçler sadece iktidar süreçlerinden oluşmamaktadır, siyasal süreçleri anlayabilmek için onlara otorite süreçlerini de uygulamak gerekmektedir (Sartori, 2014, s. 237). Bu durumda siyasalın tanımlanması çabasında karşımıza çıkacak bir sonraki kavram otorite kavramı olacaktır.

1.1.3. Siyasal olanın otorite üzerinden tanımlanması

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarsak siyasal olanı tanımlamak için devlet ve iktidar kavramlarının sahip olduğu eksikliklere ve imkansızlıklara sahip olmayan bir kavrama ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Bu çalışmada kullanılacak olan siyasal sistem modelinin yaratıcısı olan Easton için siyasalın tanımlanmasında iki unsur önemli bir rol teşkil eder: kamu siyaset ve bunu etkileme için gerçekleştirilen eylemler (Tekeli, 1976, s.133). Easton (1953, s. 128) siyasetin tanımı şöyle yapmıştır: “Siyasal hayat, bir toplum için “buyurucu/emredici siyasa”nın⁴ kabulünü ve uygulamasını açık bir şekilde etkileyen her türlü faaliyetten oluşmaktadır.” Bu tanımda üç kavram yer almaktadır: Toplum, siyasa, otorite.

Siyasa, bir toplum veya herhangi bir grup, topluluk için değerlerin dağıtımının ne şekilde yapılacağını belirleyen karar ve eylemlerdir. Siyasa bir topluluk içinde bazı üyelere bazı değerlerden yararlanma ayrıcalığı vermekte ve bazı üyelerin bazı değerlerden faydalanmasını engellemektedir. Şu hâlde siyasetin temel fonksiyonu kimlerin neyi ne kadar alacağını belirlenmesi, yani değer dağıtımının yapılmasıdır (Easton, 1953, s.130). Easton, siyasetin toplumda değerlerin dağıtılması süreci şeklinde ele alınmasının Laswell’le başladığını ifade eder bu temayı doğrudan Laswell’den ödünç alır; ancak bir yandan da Laswell’in kavramlaştırmasını yetersiz bulmaktadır. Laswell sadece iktidar sahiplerinin, yani siyasal elitin değer dağıtımından nasıl pay aldığıyla ilgilenmektedir. Easton Laswell’i bu açıdan eleştirmiş ve değer dağıtımını toplumun tüm paydaşlarını ilgilendirecek şekilde siyasetin konusu olarak ele almıştır (Tekeli, 1976, s.134).

Otorite kavramı aracılığıyla bir sınırlandırma yapılmadığı zaman, siyasalın ayırıcı nitelikleri ortadan kalkar ve toplumsal etkinliklerin her türüsünü dikkate almak gerekir. Toplumda değerlerin dağıtımı birçok farklı mekanizmayla sağlanmaktadır. İktisadi süreçler, sosyal süreçler, sınıf, eğitim, din gibi bütün toplumsal yapılar değer yaratır ve üretir. Üretilen bu değerler kendilerine özgü kurallarla dağıtılır; ancak bu dağıtım süreçlerinin hiçbirinde

⁴ Buyurucu/emredici siyasa: Authoritative Policy

otorite, yani emredicilik vasfı yoktur (Tekeli, 1976, s.135). O halde siyaseti tanımlamakta öne çıkan kavram otoritedir (Easton, 1953, s. 132-133).

Otorite kavramının anlamını araştırdığımızda karşılaştığımız en eski anlam, bir düşünce veya hareket biçiminin yetkililerce doğrulanması, pekiştirilmesi ya da onaylanmasıdır. Romalıların düşüncesinde yaşayanların “auctoritas”ının kaynağı devleti kuranların otoritesidir (Sartori, 2014, s. 234)

Otorite kavramının kökeninde yatan “auctoritas” kavramı şöyle tanımlanabilir:

Auctoritas normatif bir değerdir. O emreder ve onu tanıyanları yapmaya veya belli şeyleri yapmamayı bırakmaya sevk etme yetkisine sahiptir; böylece auctoritas’ın eğitim ve terbiye fonksiyonları mevcuttur. Onun sonuçları itaat, emir, disiplindir; onun emrettikleri için gerekçelere lüzum yoktur, eğer gerekçe verilmişse, hiç kimse onları kontrol edemez veya anlayamaz; *stat pro ratione auctoritas* (otorite gerekçenin yerini alır). Hukuk, auctoritas’ın bu kural koyma gücünü, onu kanunlarda veya hukuki kavramlarda gerçekleştirerek kullanabilir; o auctoritas’ı düzenleyebilir, koruyabilir veya geliştirebilir. Ona aktiviteleri için bir alan verebilir (Schulz, 1997, s. 341).

Günümüzdeki otorite kavramının bazı karakteristiklerinin kökenindeki auctoritas’tan beri var olduğu açıkça ortadadır. Bunlardan en önemlisi emredicilik ve zorlayıcılıktır. Ayrıca otoritenin meşru ya da gayri meşru olabileceği, bir meşrulaştırmaya ihtiyaç duymadığı yönündeki görüş auctoritas hakkında da benzer bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Easton’ın otorite tanımı ise şöyledir: “Bir siyasa, uygulanması hedeflenen ve bundan etkilenen topluluk tarafından uyulması zorunlu kabul ediliyorsa emredicidir, yani otoriteye dayalıdır (Tekeli, 1976, s. 135)”.

Siyaset biliminde otorite çoğu zaman meşru iktidarın sahip olduğu emretme gücü olarak kabul edilir. Yönetenlerin iktidarının yönetilenler nezdinde meşruiyete sahip olduğu iktidar tipi otorite olarak adlandırılmaktadır. Bu anlayışın gelişmesinde Weber’in siyaset ve otorite anlayışı oldukça etkili olmuştur. Devletin varlığını sürdürebilmesi için yönetilenlerin yönetenlerin otoritesine boyun eğmesi gerektiğini iddia eden Weber aynı zamanda iktidarın meşrulaştırılmasını üç kaynağa bağlamaktadır: Bunları Weber şöyle özetlemiştir:

Yasal egemenliğin üç arı türü vardır. Bu yasallık savının geçerliliği asıl olarak karşılıklı bağımlılık içindeki şu düşünceler üzerine dayalı olabilir:

1. Ussal gerekçeler: Konulan kuralların yasallığına ve bu yasalar gereğince egemenlik konumuna getirilenlerin buyruk verme hakkı olduğuna inanma (yasal egemenlik).
2. Geleneksel gerekçeler: Çok eski zamanlardan kalma geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre erki kullananların yasallığına olan yerleşik inanç (geleneksel egemenlik).

3. Büyüleyimsel gerekçeler: Bir bireyin ayrıksı (istisnai) kutsallığına, kahramanlığına ya da örneklik edici özelliklerine ya da onun tarafından açıklanan ya da buyrulan kuralsal kalıpların ya da buyruğun kutsallığına olan derin bağlılık (büyüleyimsel egemenlik). (Weber, 2017a, s. 332).

Yani Weber'in üçlü otorite sınıflandırması: geleneksel otorite, karizmatik (büyüleyimsel otorite, yasal-rasyonel otorite şeklindedir. Ayrıca görüldüğü üzere Weber otoriteyi meşrulaştırılmış iktidar olarak ele almaktadır. Weber'e göre iktidar sürekliliğini koruyabilmek için meşru iktidara yani otoriteye dönüşmek zorundadır. Otoritenin varlığında uyulması gereken şey, yasalarla belirlenmiş ve kişisel nitelik taşımayan bir düzendir. Yasal otorite söz konusuysa, otorite sadece iktidarın sahip olduğu bir şey olmakla kalmaz, bu düzen içinde yerine getirdikleri görevlerin kendilerine sağladığı gücü rolleriyle sınırlı olarak uygulayan bireyler de otoriteye sahiptir. Bunun nedeni bu rollerdeki bireylerin buyruklarının da kaynağını meşrulaştırılmış iktidardan almasıdır. Geleneksel otoritenin söz konusu olduğu düzenlerde, otoriteye sahip gelenekler tarafından kutsal kabul edilen güce sahip olan ve bu geleneklere bağlı kalan yöneticidir. Karizmatik otoritede ise otorite sahibi yönetici, açıklamaları (vahiy), kahramanlıkları ya da kişisel nitelikleri nedeniyle otoriteye sahiptir. Karizmatik liderin otoritesinin sınırı ise sahip olduğu karizmanın toplum üzerindeki geçerliliğine bağlıdır (Weber, 2012, s. 362 vd.).

Easton'a göre ise otorite meşru olabileceği gibi gayrimeşru da olabilir. Gayrimeşru otoriteyi zorlayıcı otorite olarak nitelemektedir. Easton'ın düşüncesinde meşru otorite zorlayıcı değildir, emredicilik ve zorlayıcılık otoriteye iki ayrı karakter veren iki ayrı niteliktir (Tekeli, 1976, s. 136). Otoriteye karakterini veren meşruiyet değil emredici olması ve istediğini yaptırabilmesidir. Easton otoritenin özellikle iki niteliğinin üzerinde durmaktadır. İlk olarak otoritenin varlığından söz edebilmek için, otorite sahibi olduğu iddia edilen kişinin otorite olarak adlandırılacak bir niteliğe sahip olması değil, doğrudan otoritesine itaat edilmesi gerekir. Easton'ın yaklaşımında otorite ya ampirik olarak vardır ya da hiçbir şekilde yoktur. Otoritesine itaat edilmeyen bir rol sahibinin sırf o role kanunlar tarafından bir otorite biçilmesinden dolayı otorite sahibi olduğu iddia edilemez. Dolayısıyla otorite bir ilişkinin varlığında ortaya çıkar (Miller, 1971).

İkinci olarak ise, otorite etkinin bir türüdür. Yani, bir tarafın diğerinin davranışlarını ve düşüncelerini yönlendirebildiği bir karşılıklı ilişkide otorite ortaya çıkmaktadır. Bir ilişkinin bir tarafı diğer tarafın davranışlarını belirli bir yönde değiştirebildiği sürece bir etki söz konusudur. Önemli olan bu etkinin hangi şartlarda otorite ilişkisini meydana getireceği sorusudur. Eğer bu etki kullanılırken belirli bir amaca ulaşma niyeti taşınıyorsa etki iktidar haline gelir. İktidarın

da kullanımı sırasında iki farklı tür ortaya çıkar. Bu ayrışma, ilişkinin etki altında kalan tarafının bu etkinin farkında olup olmaması temelinde ortaya çıkar. Eğer etki altında bulunan taraf karşısındakinin niyetini bilmeden davranışlarını arzu edilen yönde değiştirirse burada manipülasyon söz konusudur. Ancak aksi durumda, yani etki altında bulunan tarafın, iktidar sahibinin niyetini bilerek iktidarın kullanılmasına boyun eğdiği durumda karşımıza üç kavram çıkar: güç, ikna, otorite (Miller, 1971).

Güç şeklinde bir iktidar kullanımının söz konusu olduğu durumlarda itaat edenin tek şansı iktidarı kullanana boyun eğmektedir. İkna şeklindeki bir iktidar ilişkisinde ise itaat eden taraf, ikna eden tarafın niyetini rasyonel bir şekilde tercih edilebilir olarak kabul eder. Konumuz olan otorite şeklindeki iktidar ilişkisinde itaat eden, emirleri hiçbir değerlendirmeye tabi tutmaksızın kabul etmektedir. Bu durumda iktidar ilişkisinin itaat eden tarafı emirin uyulması zorunlu ve bağlayıcı özelliklerini kabul etmekte, emirin içeriğiyle ilgili herhangi bir sorgulamada bulunmamaktadır. Otoritenin ortaya çıkması için itaat eden tarafın gösterdiği itaatin gerekçesini hiçbir şekilde tartışmadan, ancak buna rağmen itaat ettiğinin de bilincinde olarak bu davranışı göstermesidir. Bu itaatin birçok nedeni olabilir. Bunların başlıcaları; emir verenin bu otoriteye haklı ve meşru nedenlerle sahip olduğu yönündeki inanç, emir yerine getirildiğinde bundan bir fayda görüleceği beklentisi ve emir yerine getirilmezse bir cezalandırma ile karşılaşılacağı yönündeki korkudur (Tekeli, 1976, s. 137).

Arendt de iktidar kullanımının farklı şekilleri üzerine odaklanmıştır. Arendt'in otoriteye getirdiği bakış açısı şöyledir:

Otorite (authority), bu fenomenler içinde en kaypaklarından biridir. Terim olarak da, en sık kötüye kullanılanıdır. Otorite, örneğin ana/baba-çocuk ya da öğretmen-öğrenci ilişkisinde olduğu gibi kişilere ait olabilir; ya da Roma Senatosu'nda (auctoritas in senatu) veya Kilise'nin hiyerarşik makamlarında (bir rahip sarhoş bile olsa günahları bağışlayabilir ve bu geçerli olur) olduğu gibi, makama ait olabilir. Otoritenin en önemli belirtisi, baskı ya da iknaya gerek olmaksızın, itaat etmesi istenenlerin verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmesidir. (Bir baba çocuğunu dövdüğünde, yani ona bir tiran gibi ya da sanki eşitiymişçesine davranmaya başladığında otoritesini yitirebilir.) Otoriteyi korumak için, kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmak gerekir (Arendt, 2016, s. 55-56).

Arendt'in otoritenin kötüye kullanılmasından söz ederken dipnotta değindiği otoriterizm/otorite ayrımı, bu iki kavram arasındaki anlam çelişkisi Sartori'nin de dikkatini çekmiştir. Sartori geçmişte olumlu bir anlamı çağrıştıran otorite kelimesinin günümüzde oldukça olumsuz bir anlamla kavranmasını büyük oranda otoriterizmin ve otoriter rejimlerin

yarattığı yeni otorite algısına bağlamaktadır. Sartori, otoriterizmin otoritenin doğru kullanımına dayanmadığını tam tersine aşırı ve kötü otorite kullanma durumu olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır (Sartori, 2014).

Sonuç olarak otorite meşru ya da zorlayıcı (gayrimeşru) olabilir; ancak otoritenin temelinde asıl olarak emredici olabilmesi ve bir yaptırım aracına sahip olması vardır.

Bir toplumsal yapıda değerlerin otoriteye dayanan yöntemlerle dağıtılması değer dağıtımının siyasal şeklidir. Siyaset dediğimiz şey de bu dağıtım faaliyetinin kendisidir. Bir toplumdaki değer dağıtımını aslında büyük oranda siyasal olmayan yollarla yapılmaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere siyasal olanı toplumsal olanın diğer boyutlarından ayırmak için bir temel kavrama ihtiyaç duyulmaktadır. Siyasal değer dağıtımını diğer toplumsal değer dağıtımından ayırmakta kullanılan kavram olarak otorite, bu temel kavram olmaya oldukça elverişlidir.

1.2. Siyasal Sisteme Genel Bir Bakış

Çalışmanın bu kısmında siyasal sistem ile ilgili genel bir bakış ortaya koyulacak ve örnek bir model olarak Easton'ın geliştirdiği siyasal sistem modeli ele alınacaktır.

1.2.1. Siyasal sistemin ortaya çıkışı

Bir toplulukta bir siyasal sistemin ortaya çıkmasının başlıca nedeni kişiler ya da gruplar tarafından ortaya atılan taleplerin tamamen tatmin edilmesinin mümkün olmamasıdır. (Easton, 1957, s. 387) Toplumsal yaşamın devamı, toplumu ilgilendiren sorunların çözümü, çeşitli hizmetlerin sağlanması ve bunun için gerekli örgütlenmenin oluşturulabilmesi için her toplum çeşitli yapılara ihtiyaç duymaktadır. Aynı zamanda toplumsal yaşamın bir gerekliliği olarak her birey diğer bireylerle sürekli olarak çeşitli ve sayısız ilişkiler kurmakta, hatta kurmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla toplumsal yaşamın gerektirdiği düzenin sağlanması, ortak amaçları gerçekleştirmeye yönelik toplumsal iş bölümü ve kurumsallaşmanın sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Toplumların kolektif amaçlarını belirlemek ve gerçekleştirmek üzere ortaya çıkan ve birbiriyle bağlantı içinde bulunan bu yapıların oluşturduğu bütüne ise siyasal sistem diyebiliriz (Turan, 1986, s. 16).

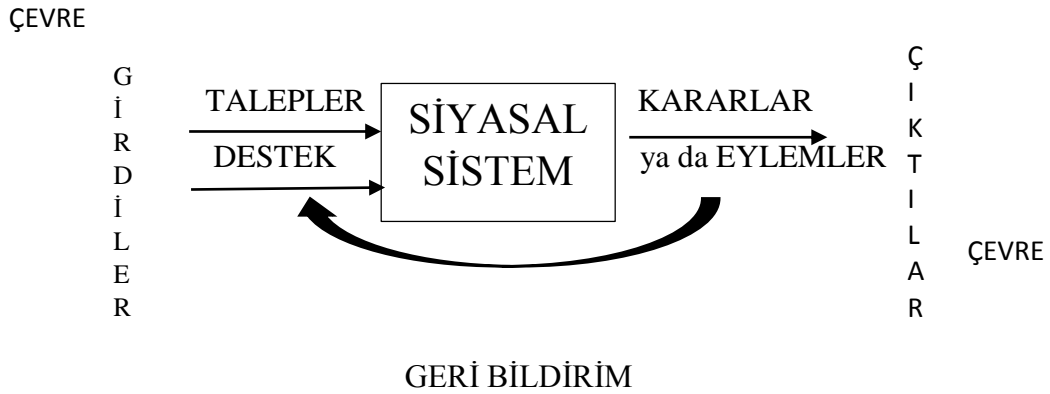
Bir siyasal sistem toplumu ilgilendiren birçok farklı konuda faaliyet gösterir ve bunu da “alt-sistem” olarak adlandırılan unsurları aracılığıyla yapar. Bu alt-sistemler bir siyasal sistemin karakterinin belirlenmesinde önemli bir rol sahibidir.

Siyaset biliminin incelemelerinde sistem yaklaşımından faydalanılmasında ve buna bağlı olarak siyasal sistem kuramları ve modellerinin gelişmesinde ABD’li siyaset bilimci David

Easton'ın önemli bir katkısı vardır. David Easton'ın teorisinde sistem kavramı önemli bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca kendisinin gelişmesinde büyük katkıda bulunduğu “sistem analizi yaklaşımı” siyasal sistemlerin değerlendirilmesinde en kapsamlı model olarak kabul edilmektedir (Saybaşı, 1985, 23-24). Easton sistem kavramını siyasal hayatın sınırlarını çizmek ve sosyal hayatın farklı boyutlarından ayırmak üzere bir belirleyici olarak kullanmıştır. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, sistem kavramı Easton'ın kuramında siyasal olanı tanımlamakta kullanılmaz. Siyasalın tanımı değer, otorite, iktidar, dağıtım gibi literatürde yaygın olarak kullanılan kavramlar üzerinden yapılmıştır (Tekeli, 1976, s. 120).

1.2.2. Bir siyasal sistem modeli

Sistem analizi yaklaşımını siyaset bilimine kazandıran Easton, aynı zamanda siyasal sistemin iç işleyişini incelemek için geliştirdiği modellerle siyasal sistem incelemeleri için elverişli bir zemin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Easton, ortaya koyduğu modellerle genel olarak siyasal sürecin nasıl işlediğini, yani yukarıda bahsedilen “değer dağıtımının” nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışmaktadır. Yazarın kendi ifadesiyle bu modelin en arkaik hali şöyledir:

Şekil 1.1. Siyasal Sistem (Easton, 1957, s. 385)

Modelin sol tarafındaki talepler ve destek siyasal sistemin girdilerini, kararlar ya da eylemler ise siyasal sistemin çıktılarını oluşturmaktadır. Girdiler siyasal sistemin hareketliliğini sağlamak ve siyasal sisteme şekil vermekteyken, siyasal sistemin çıktıları da geri bildirimler aracılığıyla girdileri şekillendirmektedir. Ayrıca siyasal sistemin dışında yer alan kısım “çevre” olarak adlandırılmıştır. Çevreden kasıt siyasal sistem haricindeki toplumsal yapılar ve sistemlerdir. Bunların da siyasal sistemin girdileri ve çıktıları üzerinde dolaylı olarak etkisi vardır. Siyasal sistem bir bütün olarak ele alındığında sistemin işleyişini sağlayan farklı girdiler

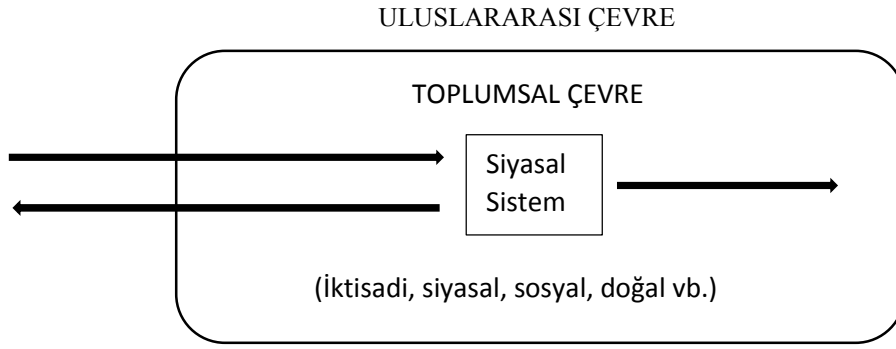
karşımıza çıkar. Bu girdiler siyasal süreçler sonucunda çıktılara dönüşür. Siyasal sistemin yarattığı çıktılar ise hem siyasal sistem hem de sistemin çevresi için çeşitli sonuçlar ortaya çıkarır (Easton, 1957). Siyasal sistemin talepleri ve desteği alıp kararlar ve eylemlere dönüştürmesinde ve bu çıktılar aracılığıyla siyasal sistemden taleplerin ve siyasal sisteme desteğin yeniden belirlenmesinde siyasal sistemin unsurları rol almaktadır. Bu unsurlar şunlardır: siyasal topluluk, siyasal rejim ve hükümet sistemi. Bilhassa siyasal sisteme gösterilen destek sistemin bu üç unsuruyla doğrudan alakalıdır (Easton, 1957, 391-392). O hâlde bir siyasal sistemde girdilerin çıktılara dönüşmesini sağlayan ve geri bildirimler aracılığıyla yeni girdiler yaratan bu üç unsur bir siyasal sisteme şeklini veren onu ve onu tanımlamaya olanak veren üç unsurdur. Siyasal sistemlerdeki farklılaşmaların temel nedeni bu üç unsurdaki değişimler olarak ele alınabilir. Aynı zamanda siyasal sistemlere verilen destek de bu üç unsura yönelik olarak verilmektedir.

Bu çalışmada da siyasal sistemin tanımı bu modele ve bu modelin daha gelişmiş ve detaylandırılmış hâllerine göre yapılacaktır. Bir siyasal sisteme karakterini veren temel unsurlar olarak toplum, siyasal rejim ve hükümet sistemi ele alınacak ve bu unsurlardaki hangi değişikliklerin bir siyasal sistemi demokratik ya da otoriter yaptığı, modern otoriter sistemlerle bu çalışmanın ana konusu olan çağdaş otoriter sistemlerin unsurları arasında ne gibi farklılıklar olduğu örnekler üzerinden ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Easton'un geliştirdiği sistem kuramı siyaset bilimi alanındaki çalışmalarda rastlanılan en yaygın genel çerçevelerden biridir. Bunun nedeni Easton'un bu kuramı geliştirirken herhangi bir ekonomik ya da siyasal sistemi yeğlememiş olmasından dolayı kuramın her türlü siyasal sistemi açıklamakta kullanılabilmesidir. Ayrıca bu model her türlü toplumsal değişimi açıklamaya da elverişli olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla sistem kuramı her türlü toplumsal yapı üzerinde uygulanabilir bir kuram olarak kabul edilir (Saybaşılı, 1985, 24). Bu nedenlerle Easton'un siyasal sistem modeli bu çalışmada temel olarak alınmıştır.

Siyasal sistem diğer toplumsal örgütlenmelerden belirli özellikleriyle ayrılır. Öncelikle siyasal sistem diğer örgütlenmelere göre çok daha geniş bir yapıya sahiptir. Toplumsal hayatın birçok boyutu siyasal sistemin faaliyetinden doğrudan etkilenir. Siyasal sistemin faaliyetleri toplumun bütün üyelerini etkilemektedir. Ayrıca, siyasal sistemin çalışmanın devamında bahsedilecek çıktıları, yani kararlar, toplumun üyelerine karşı bağlayıcı bir niteliğe sahiptir. Yani sistemin bir ürünü olan kanunlar, karnameler vb. kararlar toplumun bütün üyeleri tarafından uyulması zorunlu kararlardır, toplumun üyelerinin bu konuda iradi bir tercih yapabilmesi söz konusu değildir. İlaveten, siyasal sistem bir çevre içerisinde yaşamaktadır. Toplum bu çevrenin sadece bir kesimini oluşturmaktadır. Toplumun her boyutu bir başka

sistem oluşturur ve bu sistemler de siyasal sistemle etkileşim halindedir. Ayrıca, günümüz dünyasında kapalı toplumların uzun soluklu olmadığı da göz önünde alındığında her toplum diğer toplumlarla etkileşim içinde olduğu bir uluslararası çevrede yaşar (Dinçkol, 2004, s.64-65). Toplumların siyasal sistemleri de buna bağlı olarak birbirleriyle etkileşim içindedir. Bu etkileşimi şöyle bir şemayla ifade edebiliriz:

Şekil 1.2. Siyasal Sistem ve Çevresi (Turan, 1986, s. 17)

1.2.3. Siyasal sistemin çevresi

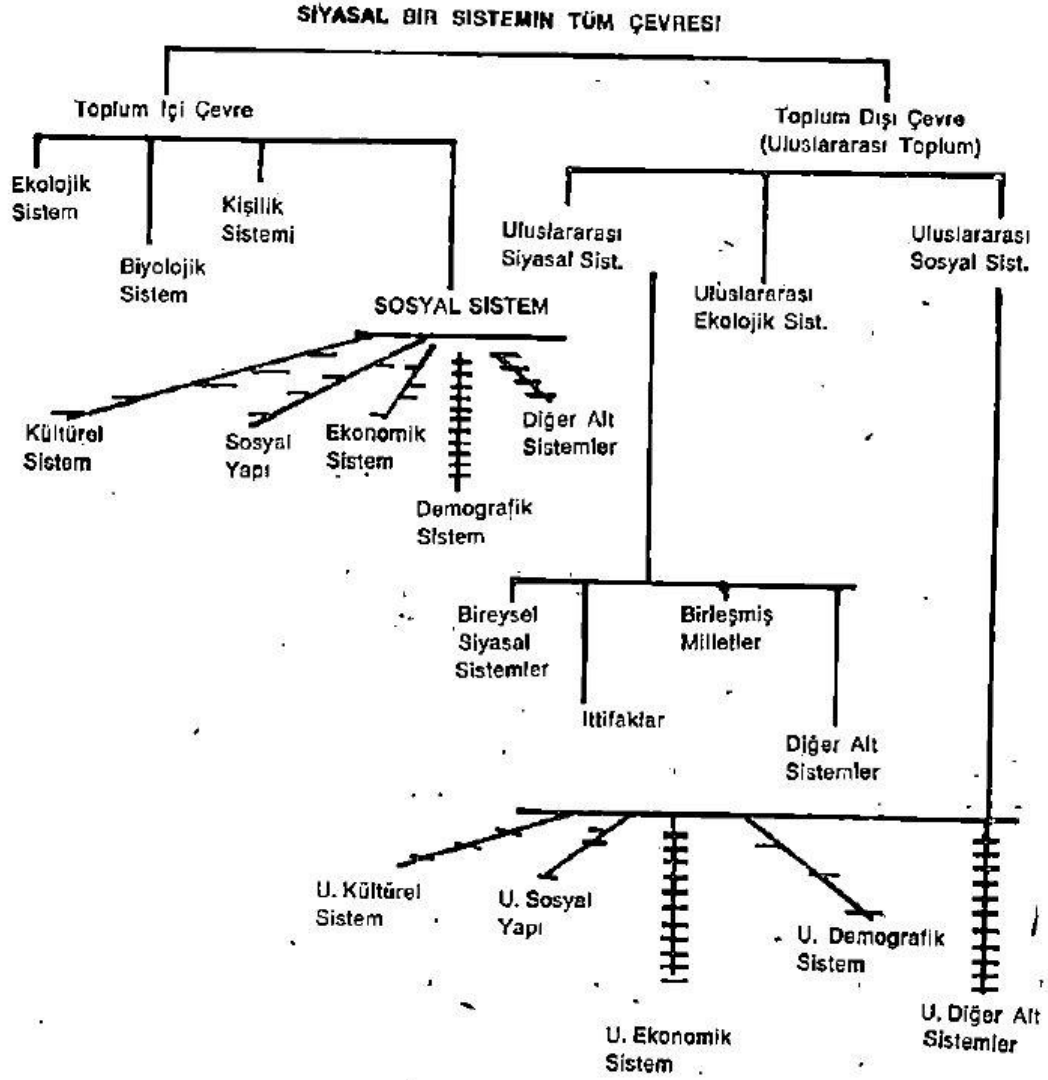
Easton'ın kuramında siyasal sistemin çevresi toplumsal ilişkilerden yukarıda bahsedildiği şekilde tecrit edilen siyasal sistemin dışında kalan bütün ilişkilerden oluşmaktadır, dolayısıyla siyasal sistem ile çevresi arasında bir sınır bulunmaktadır (Easton, 1965a, s. 47'dan aktaran Tekeli, 1976) Bu sınır da otorite vasıtasıyla çizilmektedir.

Hiçbir toplum diğer toplumlardan tamamen soyutlanmış bir varlığa sahip değildir. Her toplum varlığını sürdürürken diğer toplumlara etkileşim halinde bulunmaktadır. Bu durumda her toplum çevresiyle sürekli bir etkileşim halindeyken bu toplumların siyasal sistemleri de doğal olarak çevre sistemlerle ve birbirleriyle etkileşim halindedir (Dinçkol, 2004, s. 65).

Siyasal sistemin dışında kalan çevre diğer bütün toplumsal alt-sistemlerin bir toplamından oluşmaktadır. Ayrıca fiziki çevre de buna dahildir. Siyasal sistemin çevresinden ayrılmasında önemli bir ayırım da siyasal sistemin çevresinin kendi içinde iç çevre ve dış çevre olarak ayrılmasıdır. Siyasal sistemin dışında kalan fakat siyasal sistemin ait olduğu toplumun bir parçası olan çevre bu çevre içinde yer alan alt-sistemler "iç-çevre"yi oluşturur. Siyasal sistemin ait olduğu toplumun dışında kalan çevre ve bu çevrenin alt-sistemleri ise "dış-çevre" olarak adlandırılmaktadır (Tekeli, 1976, s. 148).

Easton siyasal sistemin hem dış çevresinin hem iç çevresinin birtakım alt-sistemlerden oluştuğunu ve sistem ile çevre ilişkilerini incelemek için yararlı olacaksa bu alt-sistemlerin

birbirinde ayrılması gerektiğini savunmaktadır (Easton, 1965a'dan aktaran Tekeli, 1976; Miller, 1971). Hatta Easton'ın yaptığı sınıflandırma sonucu ortaya aşağıdaki tablo çıkmaktadır:

Şekil 1.3. Siyasal Sistemin Çevresi (Tekeli, 1976, s.149)

Siyasal sistem nitelik olarak açık bir sistemdir. Bunun açıklaması şöyledir: Siyasal sistem çevresinde meydana gelen değişikliklerden etkilenmektedir. Örneğin çevre sistemlerden olan ekonomik sistemde meydana gelen değişiklikler siyasal sistemi etkiler, yahut sosyal ve kültürel yapıdaki değişiklikler de yine siyasal sistemde değişikliklere neden olacaktır. Çevre sistemlerden biri olan hukuk sistemindeki değişikliklerin de benzer bir şekilde siyasal sistemin değişmesine yol açacağı açıktır.

Siyasal sistemlerin farklılaşmasının bir boyutu çevrelerindeki değişimlerle açıklanabilir. Çalışmanın devamında farklı siyasal sistem türleri incelenirken siyasal sistemin niteliğini belirlemede sadece kendi işleyiş ve faaliyet şekilleri değil bu çevre sistemlerdeki değişiklikler

tarafından o siyasal sistemin nasıl değiştirildiğinin de üzerinde durulacaktır. Örneğin çalışmanın konusu olan otoriter sistemleri diğer siyasal sistemlerden ayırırken bu ayrıştırmanın belirleyici unsurlarından biri de bu otoriter siyasal sistemlerin etkileşimde buldukları ekonomik, sosyal, kültürel, hukuki vb. sistemlerin ne gibi niteliklere sahip oldukları olacaktır.

1.3. Siyasal sistemin unsurları

Yukarıda verilen modelde görüldüğü siyasal sistemin başlıca üç unsuru vardır. Bunlar girdiler, çıktılar ve geri bildirimdir. Takip eden başlıklarda sırasıyla bu kavram açıklanacaktır.

1.3.1. Siyasal sistemin girdileri

Yukarıdaki modelde görüldüğü üzere siyasal sistemin girdileri iki türdür. Bunlar talepler ve destektir. Siyasal sistemlerin oluşmasının başlıca nedeni toplumdaki her bireyin bütün isteklerinin eşit düzeyde ve tam olarak tatmin edilememesi, bundan dolayı da tüm toplumun bir ölçüde memnuniyetini sağlayacak bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmasıdır. O halde talep girdisi siyasal sisteme temel karakterini veren ve siyasal sistemi harekete geçiren bir girdi olarak ele alınabilir.

Talep dediğimizde söz konusu olan aslında bir toplumun içindeki farklı birey ya da grupların birbiriyle çatışan çıkarlarından siyasal sisteme iletilenleridir. Siyasal süreç siyasal sisteme iletilen bu taleplerin sistem tarafından işlenerek kararlara ve eylemlere dönüştürülmesi olarak ele alınabilir (Turan, 1986, s. 19).

Siyasal sisteme hareketli karakterini veren ve bir istek niteliği taşıyan bu talep girdileri sistemin tek girdisi değildir. Sistemin bu talepleri karşılayabilmesi, bu taleplerden kararlar üretebilmesi için varlığını devam ettirebilmesi gerekmektedir. Sistemin varlığını devam ettirmesini sağlayan bu ikinci tür girdilere ise “destek” denmektedir. Birbirinden farklı ve çatışan taleplere sahip gruplara hizmet eden bir sistemin ayakta kalmasını destek girdisi sağlamaktadır. Siyasal sistemin ürettiği karar ve eylemlerden zarar gören birey ve topluluklar yine de sistemi kabul edebilmektedir. Topluluk üyelerinin siyasal sistem hakkında belirli inanç ve tutumları vardır; bunlar bir toplumun siyasal kültürünü oluşturur. Siyasal kültür hem çeşitli araçlar vasıtasıyla toplumun bir neslinden bir sonraki nesle aktarılabilir. Siyasal kültür siyasal sisteme yönelecek destek girdisini kuvvetini ve niteliğini belirlemede önemli role sahiptir (Turan, 1986, s. 20). Bu aktarma sürecinde rol alan başta eğitim sistemi olmak üzere bazı mekanizmalar ise siyasal sistem tarafından kontrol edilmeye ve yönlendirilmeye açıktır. Dolayısıyla destek girdisinin oluşmasında siyasal sistemin kendisi de bir ölçüde rol almaktadır.

Destek girdisi siyasal sistemin kararları ve eylemleri, yani oluşturduğu çıktılar aracılığıyla şekillenmektedir. Dolayısıyla siyasal sistem sadece ortaya koyduğu karar ve eylemlerle değil, bunun bir devamı olarak bir değerler sistemi ve değer aktarılması sürecinin de etkisiyle ayakta kalmaktadır (Easton, 1957).

Siyasal sistemin bu başlıca iki girdisinin sistemin içinde mi yoksa dışında mı yer aldığı konusu tartışmalıdır. Yapılacak çalışmaya göre sistemin içinde ya da dışında yer aldığı kabul edilebileceği gibi, siyasal sistem ve diğer sistemleri ayıran sınırdaki yer aldığı da kabul edilebilir (Tekeli, 1976, 182).

Bu iki girdi dışında Easton tarafından ortaya atılan bir başka girdi daha vardır: İç-girdiler⁵. Bu tür girdiler sistemin dışından gelmemekte, tamamen sistem içinde, sistemin üyeleri tarafından üretilmektedir. Her türlü siyasal sistem az ya da çok bu tür girdiler üretmektedir (Easton, 1957, s. 388-389). Ancak Easton her ne kadar her sistemin iç-girdiler ürettiğini ifade etse de bu kavramı üretmekteki asıl amacı daha çok totaliter ve otoriter sistemlerin de kendi sistem modeli aracılığıyla incelenmesini kolaylaştırmaktır (Tekeli, 1976, s. 183). Çalışmanın devamında görüleceği üzere bu tür sistemlerin bazı özellikleri bu sistemlerin ayakta kalmalarına ve hareketliliklerini sürdürmelerine yetecek kadar talep ve desteği sistem dışından sağlayamamalarıdır. Şu aşamada kısaca söz etmek gerekirse otoriter sistemler için bunun başlıca nedeni sistemin dış etkilere büyük ölçüde kapalı olmasıdır, totaliter sistemler için bunun yanında yüksek siyasal katılma aracılığıyla toplumun büyük kısmının aynı zamanda siyasal sistemin üyesi haline gelmesi ve dolayısıyla üretilen girdilerin büyük kısmını doğrudan da siyasal sistemin içinden gelmesi de önemli bir etkidir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken bir başka kavram vardır. Easton'ın kuramında ayrı bir girdi olarak ele almadığı, diğer girdilerin bir boyutu olarak değerlendirdiği ve bu konuda eleştirilere neden olan bu kavram siyasal katılmadır. Her siyasal sistemin işleyebilmesi için belirli bazı görevlerin belirli bazı görevliler tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir. Örneğin siyasal sistem içerisinde ileride bahsedileceği üzere taleplerin sisteme iletilmesi sürecinde “bekçilik”, yahut siyasal sistemin talepleri ele alıp kararlara dönüşecek olanları belirlemesi sürecinde “indirgeme” gibi çeşitli görevler vardır. Bunlara rol denilmektedir. Grupların veya bireylerin bu süreçlerde rol alarak ve bu görevleri yerine getirerek siyasal sistemin bir parçası olmasına siyasal katılma denmektedir (Turan, 1986, s.22). Easton ise katılmayı ayrı bir girdi olarak ele almamıştır. Ona göre herhangi bir çevresel sistemin bir üyesi siyasal sisteme bir talep iletirken siyasal sistemin üyesi haline gelir. Yani siyasal sisteme,

⁵ Orijinal dilinde “withinputs” olarak geçen kavram için bu çeviri uygun kabul edilebilir.

siyasal sistemin çevresinde yer alan sistemlerde yer alan bir problemin çözümlenmesine yönelik bir talep ileten kişi sistemin bir üyesi olarak siyasal katılımı gerçekleştirir. Easton'a göre siyasal katılma talep girdisinin bir boyutudur (Easton, 1965b'den aktaran Tekeli, 1976).

1.3.1.1. Talepler

Bir toplumda bir siyasal sistemin ortaya çıkmasının temel nedeni kişi ve grupların ihtiyaçlarının toplum tarafından bütünüyle tatmin edilmesinin mümkün olmamasıdır. Siyasal hayata egemen olan fenomen bütün toplumlarda değerlerin yetersizliğidir. Bunun sonucu olarak toplumun farklı bireyleri ve gruplarının çıkarları arasında sürekli bir çatışma meydana gelmektedir. Bu çatışmalardan doğan ve çatışmanın her bir tarafının kendi çıkarına uygun olarak çatışmanın çözümlenmesine yönelik istekleri söz konusudur. Bu istekler çözümlenebilmeleri için toplumun özel bir örgütlü çabasını gerektirdikleri ölçüde siyasal sistemin bir girdisi olmaktadır (Easton, 1957, s. 387).

O halde talep toplumdaki çıkar çatışmalarından ve bu çatışmaların yarattığı isteklerden doğmaktadır. Talep, belirli bir konuya ilişkin siyasal sistem tarafından bir karar üretilmesi konusunda ileri sürülen görüştür. Talep otoritelere yöneltilir. Burada otoritelerden kasıt, yönetim fonksiyonunu toplum adına yürütmekle görevli kişiler, yani yöneticilerdir. Toplumun siyasal katılma süreci aracılığıyla siyasal sistemin bir üyesi haline gelmiş üyeleri olarak da adlandırabiliriz.

1.3.1.1.1. Taleplerin ortaya çıkışı

Talepler başlıca iki kaynaktan ortaya çıkmaktadır. Bu kaynaklar sistemin içinde bulunduğu çevre ve sistemin kendisidir. Sistemin içinde bulunduğu çevreden doğan talepler dış talepler, sistemin kendisinden doğan talepler ise iç talepler olarak adlandırılabilir (Easton, 1957).

Siyasal sistemin içinde bulunduğu çevreyi birbirlerinden siyasal sistemden açık farklarla ayrılabilen sistemler bütünü olarak ele alabiliriz. Çevre içinde ekonomi, toplum, kültür, hukuk gibi çeşitli sistemler yer almaktadır. Bu sistemlerin her biri, siyasal sisteme yöneltilen taleplerin şeklinin belirlenmesinde etkilidir (Easton, 1957). Dolayısıyla dış taleplerin temel kaynağı siyasal sistemin çevresinde yer alan sistemlerdir. Bu sistemlerin ürettiği isteklerden bazıları taleplere dönüştürülerek siyasal sisteme iletilir ve siyasal sistemin karar üretme sürecinde dikkate alınır.

İç talepler olarak adlandırılan talepler ise yukarıda bahsi geçen "iç-girdiler"dir. Bu taleplerin kaynağı doğrudan siyasal sistemin kendisidir. İç talepler siyasal sistemin üyeleri

tarafından üretilir. İç taleplerin farklı bir kaynaktan doğması dışında dış taleplerden en önemli farkı sistem üzerinde dış taleplere oranla çok daha doğrudan sonuçlar yaratabilmesidir (Easton, 1957).

Bir iç ya da dış talep oluşur oluşmaz bir siyasal gündem yaratmaz. Hatta taleplerin birçoğu bir anlamda ölü doğar ya da toplumun çok önemsiz⁶ bir kesimi tarafından gündeme getirilerek uzun süre sistem tarafından dikkate alınmadan sürünür; nihayetinde de asla siyasal karar alma süreçlerinin konusu haline gelmeden varlığı sonlanır. Bunlar dışındaki az miktarda talep ise siyasal sistemin üyeleri tarafından önemleri kabul edilerek çözülmesi gereken sorunlar olarak ele alınır ve haber alma kanalları aracılığıyla sisteme ulaştırılırlar. Taleplerin sisteme ulaşmasında ve karar alma süreçlerinin konusu haline gelmesinde çeşitli etkenler söz konusudur. Bunlar, Easton (1957) tarafından taleplerin topluma sunulmasındaki gizlilik, taleplerin zamanlaması, siyasal beceri, haberleşme kanallarının kullanılması, talebin olası destekçilerinin eğilimi ve düşünce yapıları ve de talepleri dile getiren ilk kişilerin belirli bir siyasal yapıda işlerin nasıl yürüdüğü konusundaki düşünceleri ve siyasal sistemin işleyişi hakkındaki bilgi birikimleri olarak sayılmıştır. Bütün bu etkenler üzerinde sahip olunun bilgi aracılığıyla bir talebin siyasal sistem tarafından dikkate alınıp alınmayacağı saptanabilir.

1.3.1.1.2. Talep baskısı

Talepler ve siyasal sisteme etkileri incelenirken iki açıdan bakmak gerekmektedir. Öncelikle talebin çevrede (çevre sistemlerde ve uluslararası çevrede) gerçekleşen bazı değişikliklerin sisteme iletilmesi faaliyeti olmasından dolayı, talepler sistemi etkilerler. Bu bakış açısı talebi incelemek için çok geniş bir perspektif sunmakta, bu nedenle de kavramın açıklanmasını zorlaştırmaktadır (Tekeli, 1976).

İkinci bir bakış açısı olarak ise, taleplerin sistem üzerinde bir baskı yaratmaları dolayısıyla sistemin varlığını tehdit ettikleri göz önünde bulundurulabilir. Buna bağlı olarak sistemin varlığını devam ettirebilmek için talepleri ne şekilde yönettiği perspektifinden bakılarak talepler ele alınabilir. Ayrıca taleplerin sistem üzerinde baskı yaratarak sistemin varlığını tehdit etmeleri taleplerin incelenmesini gerçekten gerekli kılmaktadır. Talep baskısı altında kalmak her sistem için geçerli olmakla birlikte bu baskının başlangıç noktası her siyasal sistem için farklı olabilir. Ancak bütün siyasal sistemler için talep baskısının ortak bir noktası vardır ki, bu bir siyasal sistemin talep baskısını karşılayamadığı zaman ortadan kalkacağı gerçeğidir. O halde her siyasal sistem varlığını sürdürmek için talep baskısı üzerinde bir aksiyon uygulamak

⁶ Önemsizlikten kasıt nitelik ve nicelik olarak siyasal sistem tarafından dikkate alınacak bir talep üretme yeterliliğine sahip olmama durumudur.

zorundadır. Aksi halde talep baskısına karşı koyamayarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Siyasal süreci otoriteye bağlı olarak değerlerin dağıtımını ve siyasal sistemi de bu dağıtım için örgütlenmiş mekanizma olarak tanımlamıştık. Değer dağıtımını yapılmasını gerekli kılan durum bu değerlerin asla toplumun tüm üyelerini tatmine yeterli olmamasıdır (Easton, 1957). Siyasal sürece karakterini değerlerin yetersizliği vermektedir. Değerlerin yetersizliğinden çıkar çatışması doğmakta ve bu çıkar çatışmasından üretilen talep siyasal sistemin oluşmasına yol açmaktadır. Siyasal sistem bu talepleri işleyip kararlara dönüştürerek çıkar çatışmasını çözen bir yapıdır. Yani taleplerin olmadığı bir toplumda siyasal sistemin kararlar üretmesinin bir anlamı yoktur. O halde “talepler çatışması, siyasal sistemin özüdür” (Easton; 1965b’den aktaran, Tekeli, 1976). Talep sisteme varlığını veren ham maddedir ve sistem analizinin temel kavramı olarak düşünülebilir. Talep baskısı bir sistemi ortadan kaldıracak gibi, talebin bir başka boyutu da talep yokluğunun da bir siyasal sistemi ortadan kaldıracak olmasıdır. Hiçbir taleple karşı karşıya kalmayan bir siyasal sistemin herhangi bir faaliyet göstermesi mümkün değildir (Tekeli, 1976, 185).

Bir sisteme yöneltilen talep akımının miktarı ve çeşidi çok yüksek olursa ve buna bağlı olarak bu taleplerin bir çözüme bağlanması sistem için zaman açısından sıkıntı yaratıyorsa, bu talep akımı siyasal sistemin karakteristiği olan emredici karar alma kapasitesine zarar verebilir (Easton, 1965b’den aktaran Tekeli, 1976). Easton’un bu hipotezi iki varsayıma dayanmaktadır. Öncelikle talepler karşılanmadıkları zaman sistemin var olmak için ihtiyaç duyduğu destek girdisinin sisteme yeterli miktarda ulaşmasını engelleyebilirler. Ancak buradaki baskı artık destek girdisinin yetersizliğinden kaynaklı bir baskıdır. Bu baskıda talebin etkisi dolaylıdır. İkinci varsayım ise şöyledir: Talepler sistem üzerinde doğrudan bir baskı da yaratabilirler. Her sistem belirli bir zaman dilimi içerisinde belirli miktarda talebi karşılama kapasitesine sahiptir. Eğer belirli bir zaman dilimi içerisinde siyasal sisteme karşılayabileceği miktardan daha fazla talep girdisi yönlendirilirse sistem için “talep girdisinde aşırı-yükleme” durumu oluşur. Aşırı yükleme iki nedenden kaynaklanabilir: taleplerin miktarı ve taleplerin çeşidi veya içeriği. Bu durumlarda sistem miktar baskısı ya da içerik baskısı olarak adlandırılacak bir baskıyla karşı karşıya kalır (Tekeli, 1976, 188).

Talebi çevre hakkında sisteme bilgi getiren bir mesaj olarak ele alabiliriz. Bu halde talebin sisteme ulaşabilmesi için sistemin bu bilgiyi alacak yeterli haberleşme kanallarına ihtiyacı olacaktır. Haberleşme kanallarının miktarı sistemin kapasitesini belirleyen birinci unsurdur. Yeterli haberleşme kapasitesine sahip olmayan sistemlerde bazı talepler sistem tarafından alınmayacak ve dolayısıyla sistemin talep alma kapasitesi aşılacaktır. Bunun haricinde

sistemin aldığı talepleri kararlara dönüştürme sürecinde de kapasitesi sınırlıdır. Sistemin kapasitesi bu süreçte rol alan sistemin çeşitli unsurlarının çalışma kapasiteleriyle sınırlıdır. Örneğin parlamenter bir hükümet sistemine sahip bir siyasal sistem parlamento üyelerinin çalışma kapasitesi kadar emredici karar ortaya çıkarabilecektir. Yani sistemlerin taleplere cevap verme kapasitesi sistem üyelerinin çalışma kapasitesini bağlıdır. Sistem üyelerinin kapasitesini aşan talepler cevapsız kalacaktır. Bu sistemin kapasitesini belirleyen bir diğer unsurdur. Dolayısıyla bir sistemin kapasite sınırı kanal zaafı ve cevap zaafından kaynaklanmaktadır (Tekeli, 1976, s. 190). Buna bağlı olarak sistemin talep baskısına karşı neler yapabileceğini de kolaylıkla söyleyebiliriz: Bu çözümler “baskıya cevap verme kapasitesi” ve “baskıyı kontrol altına alma süreci” olarak adlandırılmıştır (Topbaş, 2010, s.87).

1.3.1.2. Destek

Destek kavramı Easton’ın ortaya attığı kavramlardan en az orijinal olanıdır. Bunu yazar, kendisi de belirtmektedir. Destek, siyasal iktidarın ayakta kalmasının en önemli dayanağı olmasıyla siyaset biliminin en önemli fenomenlerinden biri olarak yaygın bir kabul görmektedir (Tekeli, 1976, s. 205).

Easton (1957, s. 390-392), bir siyasal sistemin işlemesi için yalnızca talep girdilerinin yeterli olmadığını düşünmektedir. Talepler, sistemin çıktıları olan kararların üretildiği hammadelerdir. Sistemin karar üretebilmesi için elbette taleplere ihtiyacı vardır. Ancak üretim süreci için bir sistemin tek ihtiyacı olan hammadde değildir, her sistem çalışmak için aynı zamanda enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Siyasal sistem söz konusunda olduğunda sisteme bu enerji girişini sağlamanın yolu “destek” girdisidir. Destek sisteme karşı çıkış ya da sistemi destekleme yönündeki eğilim ve eylemler, sistemin ürettiği kararlar ve talepler şeklinde somutlaşan enerjiden oluşmaktadır. Destek olmadan ne çıkar çatışmalarının çözülmesi ne de taleplerin sonuçlandırılması mümkün olabilir. Taleplerin bir çözüme bağlanabilmesi için, bu taleplerin kararlara dönüştürmesi için öncülük eden ve taleplerin kararlara dönüşmesi sürecine herhangi bir şekilde etkide bulunmak isteyen toplum üyelerinin öncelikle, başkalarının desteğini sağlayabilmesi gerekir.

Easton’ın destek tanımı şöyledir:

Destekten kastettiğimiz nedir. “A” birimi “B” adına hareket ettiği ya da “B”nin amaçlarına, çıkarlarına ya da eylemlerine olumlu biçimde yöneldiği zaman “A”nın “B”yi desteklediğini söyleyebiliriz. Böylece destekleyici davranışın iki türü ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, başka bir insanın amaç, çıkar ya da eylemlerini destekleyen hareketlerdir. Bir siyasi adaya oy

verebiliriz ya da ülkenin en yüksek yargı organında bir kararı savunabiliriz. Bu durumlarda destek açık bir eylem biçiminde kendini göstermektedir.

Öte yandan destekleyici davranışın başkaları tarafından rahatça gözlenebilen hareketleri içermeyen, ancak bakış açısı veya yönelişler dediğimiz bazı içsel davranışlarla belirlenen, bir ikinci türü de vardır. Ben, “destekleyici düşünüş biçimini” kişinin köklü bir dizi eğilimi ya da yönelimi ya da başka birisi adına hareket etme konusunda kendisini gerçekten hazır hissedışı çerçevesinde tanımlıyorum. Örneğin bir insanın siyasal partisine sadık, demokrasiye bağlı ya da vatanseverlik duyguları ile aşılınmış olduğunu söylediğimiz zaman kast ettiğimiz böyle bir destekleyici davranışın varlığıdır. Yukarıdaki tüm tümcelerin ortak yanı hepsini kişilerin belli bir duygu halini belirtmeleridir. Bu tanımlama düzeyinde açık bir eylem yoktur. Ancak söz konusu kişilerin eğilimleri ile uyumlu bir eylem çizgisi izleyecekleri de ima edilmektedir. Kişinin algıladığımız ruh halinden beklenen eylemlerin doğmaması durumunda kişinin gerçek duygularının yeterince derinine inemediğimizi, yalnızca yüzeysel eğilimlerine değinmiş olduğumuzu varsayarız (Easton, 1957).

Yukarıdaki tanımda görüldüğü üzere Easton desteği eylem düzeyinde ve söylem düzeyinde olmak üzere iki türe ayırmıştır.

Destek girdisi de talep girdisi gibi hem sistemin varlığını sürdürmesi için bir zorunluluktur hem de sistemin varlığını tehdit eden bir baskı kaynağıdır. Zira otoriteler, en azından önemli sistem üyelerinin desteklerini arkalarına almadıkları sürece faaliyetlerini sürdüremeyeceklerdir. Desteğin taleple bir diğer ortak niteliği aynı şekilde bir özet değişken olmasıdır. Yani destek de talep gibi sistemin çevresinde ve toplumda meydana gelen bütün değişikliklerin etkisiyle üyelerin siyasal sistemin bütününe, kurallarına ve liderlerine karşı besledikleri inançta meydana gelen değişiklikleri sisteme iletir (Tekeli, 1976, s. 208).

1.3.1.2.1. Destek Alanları

Siyasal sisteme verilen desteğin üç amacı vardır: toplum, rejim, siyasal iktidar (hükümet). Destek bu üç kavrama yönelik olarak siyasal sisteme verilmektedir. Easton bu üç kavramı şu şekilde tanımlamaktadır:

Siyasal toplum

Her siyasal sistemin varlığını sürdürebilmesi için üyelerinin ayrılıklarını çözüp barışçıl yöntemlerle ortak kararlar alacak bir grubu desteklemeyi kabul etmeleri gerekir. Bu durum genelde ulusal birliğin sağlanması olarak adlandırılmaktadır. Siyasal sistemlerin sürekliliği bu ön koşula bağlıdır. İşte siyasal sistemin sürekliliğini sağlayacak şekilde bütün toplum için ortak kararlar alarak toplum üyelerinin çatışmalarını barışçıl yöntemlerle çözecek bir grubun arkasında birleşmiş topluluğa siyasal topluluk diyebiliriz. Bir topluluğun üyeleri birbirlerini

aynı grubun parçası olarak gördükleri ve herkesçe kabul edilen ortak yaşama alanları, akrabalık veya vatandaşlık gibi bazı değerleri temel alarak topluluğa dahil olmayanları dışladıkları ve bir “biz-kümesi” duygusuna sahip oldukları sürece o siyasal sistemde siyasal topluma yeterli miktarda destek var demektir (Easton, 1957).

Özetle “siyasal topluluk, bir siyasal sistemin belirli bir iş bölümüyle bir araya gelmiş üyelerinden oluşan bir gruba karşılık gelen kısmıdır (Easton, 1965b, s. 177’den aktaran, Tekeli, 1976).”

Siyasal Rejim

Rejime yönelik destek sistemin çalışması için gerekli enerjiyi sağlamasına yardımcı olmaktadır. Rejimi, sisteme iletilen bütün taleplerin karşılanması ve sistemin ürettiği kararların uygulamaya konulması için yapılan düzenlemeler ve çalıştırılan mekanizmalar olarak tanımlayabiliriz. Sistemin üyelerinin gerçekleştirdikleri faaliyetler meşruiyetlerini rejimi oluşturan bu düzenlemelerden almaktadır.

Siyasal rejim başlıca üç yapıdan oluşmaktadır. Bunlar: değerler, normlar ve otorite yapısıdır. Bu unsurların nispeten dengeli bir görüntüye sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ancak yine de rejim daima yeni hedefler, kurallar ve yapılara yönelik meydana gelen yeni beklentiler ve geleneksel ve yerleşik yöntemlerin çatışmasına sahne olmakta, bundan dolayı sürekli bir değişime uğramaktadır (Tekeli, 1976, s. 215).

Rejim taleplerin çıktılara dönüştürülmesinde etkin rol oynamaktadır. Bunun için bazı yapısal araçları devreye sokmak gerekmektedir. Bunlar kısaca, kararlar, boyun eğme ve uygulamadır. Yani sistem kararların hangi yollardan alınacağını belirlemeli, sistemin önemli üyeleri tarafından bu kararların tanınmasını sağlamalı ve bu kararlara karşı çıkanları devre dışı bırakabilmeli, son olarak da kararların işlerlik kazanmasını ve yürürlükte kalmasını sağlayacak yapıları ortaya koyabilmelidir (Easton, 1965b, s. 205’den aktaran, Tekeli, 1976). Bu noktada otorite rollerinin dağıtımı ve siyasal iş bölümü devreye girecektir. Her toplumda yönetenler ve yönetilenler birbirinden ayrılır. Easton’ın kuramında rol önemli bir yere sahiptir. Otorite rolü, çok az sayıda belirli kişilere verilen, çatışan talepleri toplum adına uyuşturma yetkisini içermektedir (Easton, 1957).

Siyasal iktidar

Bir siyasal sistemin birbiriyle çatışan çıkarları ve istekleri karşılayabilmesi için, sadece sistem üyelerinin çatışmaları ortak biçimde ve barışçıl yollarla çözmeye ve bu konuda uzlaşmaya hazır ve istekli olmaları yeterli değildir. Aynı zamanda toplum üyelerinin bu tür

çözümlerle ilgili müzakereler yapma konusunda birtakım somut görevlere sahip bir siyasal iktidarı desteklemek konusunda da bir uzlaşmaya sahip olmaları gerekmektedir. Talepler konusunda karar verecek bir siyasal iktidara gereksinim vardır ve bu siyasal iktidar destek gördüğü ölçüde talepleri kararlara dönüştüreceklerdir. Siyasal iktidar ikna, onay, manipülasyon gibi pek çok yöntemle kendisine destek sağlayabilir. Ayrıca siyasal iktidarlar belirli taleplerin toplum tarafından destek görmeyecek taraflarını da zor kullanma tehdidi ile kabul ettirebilir. Sonuç olarak siyasal iktidarlar durumlarını meşru ya da gayrimeşru yöntemlerle toplumun üyelerinde meydana getirecekleri olumlu ruh halleri ve düşünceler vasıtasıyla desteklemek zorundadır (Easton, 1957).

1.3.1.2.2. Destek baskısı

Talepler sistem üzerine bir baskı yaratabileceği gibi destek de sistem üzerinde bir baskı yaratıp sistemin zarar görmesine ya da sonlanmasına yol açabilir. Ancak destek baskının nedeni talep baskısının tersine, desteğin çokluğu değil eksikliğidir. Yeterli miktarda destek göremeyen siyasal sistemler ayakta kalamazlar (Tekeli, 1976, s. 220).

Sistemin ayakta kalmak için ihtiyaç duyduğu destek miktarıyla ilgili genel bir ölçüt ortaya koymak mümkün değildir. Bazı durumlarda sistemin herhangi bir düzeyde çok az sayıda birey tarafından desteklenmesi yeterli olabilmektedir. Bu durumda sistem üyeleri sistemin genel işleyişi, ilerlemesi ya da ortaya koyduğu kararlar hakkında belirli bir duyarlılık ya da ilgi göstermek zorunda değildirler. Ancak sistemi destekleyen azınlık çok güçlü bir destek ortaya koymaktadır. Sistem bu durumda da varlığını sürdürmeye devam edebilir. Karşıt bir olasılık olarak sistemin toplumun bütün üyeleri tarafından desteklendiği ancak bu desteğin miktar açısından oldukça az olduğu bir durumda sistem çeşitli açılardan, hatta belki bütün yönleriyle tehlike altında kalabilir. İlk durumda azınlığın verdiği güçlü destekle sistem ayakta kalırken, ikinci durumda toplumun genelinden gelen ancak nicelik olarak yetersiz olan destek sistemin varlığını tehlikeye sokmaktadır (Easton, 1957, s. 395).

Bu destek yetersizliğinden kaynaklanan baskı tehdidi sistemleri destek eksikliğini gidermek için sürekli bir destek akışı sağlayacak yöntemler üretmeye itmiştir. Easton bunlara “destek mekanizmaları” demektedir. Easton iki kavramı destek mekanizması olarak ele almıştır. Bunlar; sistemin ürettiği çıktılar ve siyasallaşmadır.

Destek mekanizması olarak çıktılar

Bir siyasal sistemin çıktısı kararlar ya da eylemlerdir. Bu karar ya da eylemlerin siyasal sisteme destek yaratmada ne gibi bir işlevi olabilir? Siyasal sistemin çıktılarının destek

üretimdeki yöntemlerinden birisi siyasal sistemin üyelerinin günlük taleplerini karşılayarak üyelere sisteme karşı sürekli bir memnuniyet hali yaratmaktır. Üyelerin talepleri karşılanmadan, sadece ikna, manipülasyon gibi yöntemlerle sistem sonsuza kadar ihtiyacı olan desteği sağlayamaz. Sistemin hiçbir üyesinin taleplerinin karşılanmadığı bir durumda uzun vadede sisteme aşırı bağlı küçük bir azınlık hariç bütün üyeler sistemi desteklemekten vazgeçeceklerdir. Burada önemli olan nokta sistemin sürekli bir destek sağlamak için toplumdan gelen bütün talepleri karşılamak zorunda olmamasıdır. Sistemin talepler ile çıktılar arasında toplumu sürekli olarak tatmin edecek bir denge kurması ve bu dengeyi sürdürmesi yeterlidir. Bu dengeyi sağlama görevi ise siyasal iktidar tarafından yerine getirilmektedir. Denge de temel olarak siyasal iktidarın belirli bir zaman içerisinde sistemde belirli miktarda desteği biriktirmiş olmasıyla sağlanmaktadır. Siyasal iktidarın ürettiği destek birikimi, siyasal sistemin talepleri yeterli ölçüde karşılayamadığı dönemlerde sorun yaşamadan varlığını devam ettirmesini sağlamaktadır. Siyasal iktidarın desteği kaybettiği her durumda rejim ya da toplumun başarısızlığı ortaya çıkmaz. Ancak siyasal iktidar sistem üyelerinin taleplerini karşılama konusunda sürekli bir şekilde yetersiz kalırsa, bu rejim değişikliği ya da siyasal toplumun dağılmasına yönelik taleplerin doğmasına neden olabilir. Bu nedenlerle girdiler ve çıktılar arasındaki dengenin sağlanması siyasal sistemin sürekliliği için hayati öneme sahiptir (Easton, 1957).

Destek mekanizması olarak siyasallaşma

Çıktıların sisteme karşı olan desteğin oluşmasındaki rolünden yukarıda bahsedildi. Ancak sisteme desteğin sadece çıktılar aracılığıyla olduğunu iddia etmek hatalı olacaktır. Zira bu şekilde bazı siyasal sistemlerin hem acil talepleri karşılamaktan açıkça kaçınırken ya da bu taleplerin yönünü değiştirirken, yani destek girdisi üretecek talep-çıkıtı dengesini yaratmıyorken, nasıl olup da ayakta kaldıklarını ve varlıklarını sürdürdüklerini açıklamak mümkün olmayacaktır. Burada siyasallaşma denen süreç devreye girmektedir. Geçmişteki kararlar sayesinde yaratılmış olan destek birikiminin sürekli yeni destek oluşturmak için güçlendirilmesi ve arttırılmasına, siyasallaşma süreci denmektedir. Toplum içinde yetişirken bireyler diğer bireylerden ödül ve ceza örüntüleri yoluyla toplumun kurumsallaşmış amaçlarını öğrenirler. Siyasallaşma süreci toplum üyeleri tarafından bu örüntülerin öğrenilme yöntemlerini içermektedir. Bu sayede kişiler uygun siyasal tutumların benimsenmesini de bünyesinde barındıran bir siyasal işbölümüne dahil olurlar (Easton, 1957).

1.3.2. Siyasal sistemin çıktıları

Çıktılar zaman zaman otoriteye dayalı değer dağıtımı, bağlayıcı kararlar ve sistem ile çevresi arasındaki etkileşim olarak belirtilmiştir. Bunların hepsi çıktıların bir boyutudur. Temel olarak çıktıların en temel özelliği siyasal otoriteler tarafından üretilmesidir (Easton, 1965b, s. 349'den aktaran, Tekeli, 1976). Çıktılar, siyasal otoriteler tarafından alınan bağlayıcı kararlar ve bu kararları uygulamaya elverişli aksiyonlar olarak tanımlanabilir.

Siyasal sistemlerin ürettiği çıktılar siyasal sistemin çevresini etkilemektedir. Ancak yine de siyasal sistemin çevresini etkileyen bütün faaliyetler o siyasal sistemin çıktıları olarak ele alınamaz. Çıktıları diğer faaliyetlerden bir yönüyle soyutlamak gerekmektedir. Bu yönü siyasal otoriteler tarafından üretilmesidir. Çıktılar, siyasal otoritelerin faaliyetlerinden ibarettir. Bu aynı zamanda siyasal otoritelerin yerine getirdikleri rolün sistem için ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır. O halde çıktılar ile siyasal otoriteler arasındaki bir özdeşliğin varlığından söz edilebilir. Ayrıca çıktıların siyasal otoriteler tarafından üretilmesiyle, siyasal otoriteler çıktılar aracılığıyla sistemin diğer üyeleri üzerinde bir kontrol ve yön verme yetkisine sahip olmaktadır. Easton, çıktıları tiplerine göre ayırırken ikili bir sınıflandırmaya gitmiştir. İlk tip yukarıda bahsedilen siyasal otoriteler tarafından alınan bağlayıcı kararlar ve bunların uygulanmasına yönelik eylemlerdir, bunlara otoriteye dayanan çıktılar denebilir. Ancak siyasal sistemin ürettiği çıktılar bunlarla sınırlı değildir. O halde bir de otoriteye dayanmayan çıktılar vardır, bunlara aynı zamanda bağlı çıktılar da denebilir. (Tekeli, 1976, s. 248).

Her iki çıktı türü de iki şekilde ortaya çıkmaktadır: vaat ve icraat. Kaldı ki özellikle otoriteye dayanan bağlayıcı kararların etkili olabilmesi için her iki şekilde de ifade edilmesi gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir yasa üretimi sürecine öncelikle yasanın içeriğine dair bir vaatte bulunulur, bu vaat icraatin ne şekilde olacağına yönelik bir bilgilendirmedir. Vaat şeklindeki çıktılar icraat şeklinde çıktıların üretilmesi için destek girdisi sağlamaktadır. Ancak bu vaatler icraate dönüştürülmediği takdirde sistem destek üretmekte zorluk yaşayacaktır. Vaatler taleplerin sembolik bir tatminini yaratır, burada önemli olan icraatlarla bunun sürekli bir destek girdisi sağlayacak şekilde toplum üyeleri için maddi ve manevi faydalar yaratmasıdır. Bağlı çıktılara gelindiğinde, bunlar aslında daha çok vaat ve icraatların yorumlanması suretiyle bunları açıklayıp genişleten, ideolojiler ve hükümet programları gibi siyasal tercihleri topluma ileten ve henüz bağlayıcı kararlara dönüşmemiş çıktılardır. Bağlı çıktılar da siyasal sisteme destek girdisinin belirlenmesi konusunda önemli bir işleve sahiptir. Zira bu çıktılar otoritelerin angajmanlarını ve ideolojiler ile hükümet programlarını topluma ileterek, özellikle taleplerini

bağlayıcı kararlara dönüştürecek etkinliğe sahip olmayan azınlık gruplarının bu şekilde tatmin edilmesini ve destek girdisi üretmesini sağlamaktadır (Tekeli, 1976, s. 252).

1.3.3. Geribildirim kavramı ve geri bildirim çemberi

Easton'ın modeline ilişkin son kavram geribildirim kavramıdır. Bu kavramın önemi çıktıların belirli destek düzeyi üzerindeki etkisini açıklama konusunda sahip olduğu önemde yatmaktadır. Şöyle ki çıktılar otomatik bir şekilde belirli talepleri karşılayarak kendi kendilerine destek girdisi üretilmesini sağlamamaktadırlar. Sonuçta siyasal sistemin talepleri çıktıların dönüştürme kapasitesi sınırlıdır ve bu durumda destek girdisi üretilmesi açısından en işe yarar taleplerin sistem tarafından seçilmesi söz konusu olacaktır. İşte bu süreçte “geribildirim çemberi” devreye girer. Geribildirim aracılığıyla otoriteler hangi taleplerin kararlara dönüştürüldüğünde destek girdisine ne oranda katkısı olacağı bilgisine sahip olurlar ve karara dönüştürülecek taleplerin belirlenmesi sürecinde bu bilgiden faydalanılır (Tekeli, 1976, s. 253).

Easton, geribildirimi şöyle tanımlamaktadır:

Otoritelerin, çıktıların belli bir destek hedefini sağlayacak şekilde ayarlamaları, asgari bir koşul olarak mevcut destek durumu ile kendi çıktıların yapacağı etkinin niteliği konusunda bilgi sahibi olmalarıyla mümkündür. Aksi takdirde her çıktı, karanlıkta yapılan bir atış gibi ancak şans eseri hedefine ulaşabilir (Easton, 1965b'den aktaran, Tekeli, 1976).

Demek ki siyasal otoritelerin çıktılar ve talepler arasındaki uyumu ve talep-çıkıtı dengesini sağlayabilmek için iki konu hakkında bilgiye ihtiyaçları vardır. İlk olarak otoritelerin sistem ve çevresi hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Çünkü taleplerin kaynağı çoğu zaman sistem çevresidir ve sistemin çevresinde meydana gelen değişiklikler farklı taleplerin üretilerek sisteme iletilmesine neden olabilmektedir. İkinci olarak ise otoritelerin üretilen çıktıların çevrede meydana getirdiği etki hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Zira çıktıların çevrede ürettiği etki de yine çevrenin değişim geçirerek taleplerde değişiklik üretmesine neden olacaktır. Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere bu ikinci tür bilgi hangi çıktılar ile hangi talebin ne kadar karşılandığı ve ne kadar destek üretildiği bilgisini de içermektedir. Bu bilgiye bağlı olarak otoriteler siyasal sürecin gündemini siyasal sistemin sürekliliğini sağlayacak şekilde belirleyebilirler.

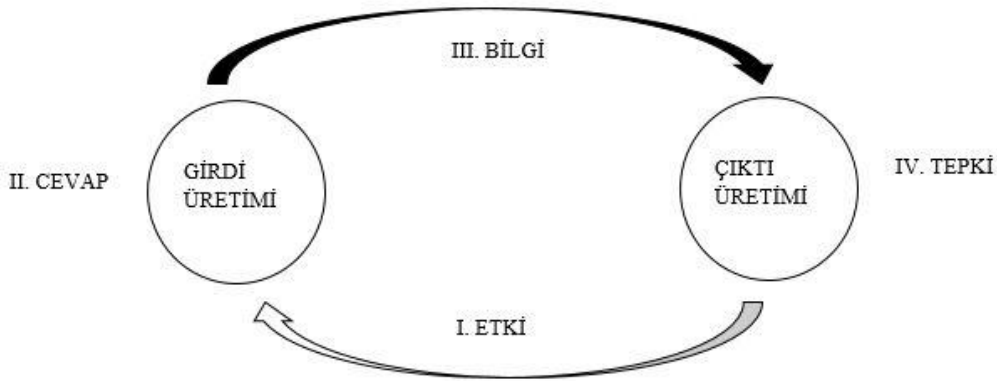
Otoritelere ulaşan bu bilgi geribildirim olarak adlandırılmaktadır. Bu bilginin otoritelere ulaştırıldığı dolaşım kanalları geribildirim çemberi, bilginin dolaşımı ve meydana getirdiği

etkiler ise geribildirim süreci olarak adlandırılır (Easton, 1965b, s.366'den aktaran, Tekeli, 1976).

Bir siyasal sistemde çok sayıda geribildirim çemberi bulunmaktadır. Aslında sistemin herhangi iki aktörü arasında karşılıklı bilgi alışverişi bulunan her durumda bir geribildirim çemberi oluşmaktadır. Ayrıca siyasal sistemin alt sistemlerinden ikisi arasındaki ilişki birisinin girdileri diğerinin çıktıları olacak şekilde gerçekleşmiş ve aralarındaki ilişki karşılıklı bir ayarlama gerektiriyorsa bu durumda da bir geribildirim çemberi oluşacaktır (Easton, 1965b, s.374'den aktaran, Tekeli, 1976).

Geribildirim olgusunun sistem için önemi hem sistemin hatalarını düzeltmesinde, hem belirlenmiş bir hedefe ulaşmasında, hem yeni hedefler belirlenmesinde hem de hedefe yönelik faaliyetlerde bulunma konusunda sistemin ihtiyacı olan bilgiyi sisteme sunmasıdır (Easton, 1965b, s. 372'den aktaran, Tekeli, 1976).

Geribildirim süreci dört aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamalar: etki, cevap, bilgi ve tepkidir:

Şekil 1.4. Geribildirim Süreci (Easton, 1965b'den aktaran, Tekeli, 1976)

Etki: Etki aşamasında, otoriteye dayanan veya bağlı çıktılarının sistemin üyeleri için bir fayda meydana getirdiği ve üyelerin bu fayda dolayısıyla sistemi destekleme eğiliminde oldukları var sayılmaktadır. Oysa aslında çıktılarının üyeler üzerinde yarattıkları etkiler çeşitlidir. Çıktılar ya gerçekten üyelerin şartlarında değişiklik meydana getirir ya da değişiklik meydana gelmediği halde üyelerin bir değişiklik olduğu izlenimine kapılmasını sağlarlar. Bunun sonucunda iki tür destek ortaya çıkar: şartlara bağlı destek ve algılanmış destek (Easton, 1965b, s. 383'den aktaran, Tekeli, 1976).

Siyasal otoriteler çoğunlukla üyelerin içinde yaşadıkları şartları düzenleyerek çevreden şikâyetçi olmalarını, dolayısıyla sisteme iletilecek talepler üretmelerini engelleyebilirler ve

buna bağılı olarak destek yaratırlar. Bu tür bir destek söz konusuysa çıktıların etkisi genel olarak mevcut desteğin devamını veya artmasını sağlar. Fakat bir de otoritelerin çıktılarını üyelerin bu süreçlerin kendileri için işletildiğini anlayacakları şekilde kullanması söz konusudur. Bu durumda çıktılar algılanmış bir etki yaratmaktadırlar. Üye çıktıyı kendi yararına olarak yorumlarsa sisteme desteğini arttırabilir. Algılanmış etkide söz konusu olan genelde talebin sembolik bir şekilde tatmin edilmesidir. Üyeler sembolik olarak bu tatmin duygusuna ulaştıkları takdirde fiili şartlarda herhangi bir değişiklik gerçekleşmese bile sisteme olan desteklerini arttırma yoluna gidebilirler (Tekeli, 1976, s. 259-260).

Cevap: Cevap aşamasında temel olarak taleple destek birleşmektedir. Çıktının başarısı ya da başarısızlığı bu aşamada ortaya çıkacaktır. Etki safhasında çıktılar üyelerine ulaşmıştır ve üyelerin tercihleriyle de birleşerek bir hazırlık yaratmıştır. Bu aşamada ise üyelerin desteği sürdürmek, arttırmak ya da azaltmak yönündeki cevabı ortaya çıkmaktadır. Bu cevabın hangi yönde olacağı çıktılarının talebi karşılama konusundaki etkinliğine, dolayısıyla talebi ne kadar azalttığına bağılıdır. Yani çıktılarının toplum üyelerini ne kadar tatmin ettiği bu aşamada anlaşılacaktır (Easton, 1965b, s 406).

Bilgi: Geribildirim sürecinin bu üçüncü aşamasında, cevap aşamasında üyelerin desteklerinde meydana değişikliklerin yönünün ve miktarının otoritelere iletilmesi söz konusudur. Otoritelerin davranışlarını belirlemek için bu bilgilere ihtiyacı vardır yoksa davranışların dayanağı tahminlerden öteye geçemez. Burada iki önemli kavram söz konusudur. Birincisi bilginin hassasiyetidir. Bilginin hassasiyetinden kasıt bilgini otoritelere iletilene kadar ne kadar kayıp yaşadığıdır. Ortaya çıkan bilgi asla kesin ve tam olarak otoritelere iletilmez, bilginin iletimi kanal kapasitesiyle sınırlıdır. Doğal olarak otoriteler her zaman kısmi bilgisizlik nedeniyle belirsizlik altında karar verirler. Bilginin hassasiyeti ne kadar yüksekse bu belirsizlik o kadar zayıf olacaktır. İkinci kavram ise zaman değişkenidir. Zaman değişkenine bağılı olarak bilginin sistem için anlamı değişmektedir. Eğer bilgi sisteme gecikmiş bir şekilde ulaşırsa bu destek kaybına neden olabilir. Gecikme sorunu da doğrudan kanal kapasitesine bağılıdır. Bir sistemin haber alma imkanları ne kadar azsa aynı miktarda bilginin sisteme iletilmesi o kadar zaman alacaktır. Dolayısıyla kanal kapasitesi zayıfladıkça bilgi aşamasında gecikme sorunu yaşama ihtimali artmaktadır (Tekeli, 1976, s. 263).

Tepki: Geribildirim çemberinin son aşaması tepkidir. Otoriteler kendilerine etkin bir şekilde ulaşmış olan bilgiye bağılı olarak hedeflerine ne kadar yaklaştıklarını, ne gibi hatalar yaptıklarını ve ne gibi tedbirler almaları gerektiğini saptayabilirler. Bu saptamayla beraber otoritelerin çıktılarıyla başlatılmış olan geri bildirim süreci tamamlanmış olur ve bu saptamaya göre oluşturulan yeni çıktılarla yeni bir devre başlatılacaktır. Yani aslında geri bildirim

emberini başlatan çıktılar bir önceki çemberin girdilerine gösterilen bir tepkiden başka bir Şey değildir ve kesintisiz bilgi dolaşımında sadece bir safhadır (Easton, 1965b'den aktaran, Tekeli, 1976).

Yukarıda açıklanan sürece bakıldığı zaman geribildirim çemberinin kesintisiz bir Şekilde sürekli kendini tekrarladığı görülmektedir. Bu özelliğiyle geribildirim kavramı Easton'ın modelindeki en dinamik kavramdır ve siyasal sistemin sahip olduğu dinamik karakterde büyük bir etkisi vardır. Geribildirim emberinin bu sürekliliği nedeniyle aslında geribildirim döngüsü Şeklinde adlandırılması da düşünülebilir.

2. MODERN SİYASAL SİSTEMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde modern siyasal sistemler ele alınacaktır. Öncelikle bu sistemlerin oluşumu ve genel özellikleri üzerinde durulacaktır. Ardından bu sistemler sınıflandırmaya tabi tutulacaktır. Bu sınıflandırma soyut ve genel bir model üzerinden yapılacaktır, zira bir sınıflandırmanın güncel bütün yapıları elverişli bir şekilde açıklayabilmesi için soyut ve genel olması gerekmektedir. Aynı zamanda bu çalışmada kullanılan siyasal sistem modelinin de soyut ve genel olmasının en önemli özelliklerinden biri olduğu, her ne kadar bu konuda eleştirilerle karşılaşsa da bu modelin soyutluğu ve genelliği sayesinde bütün siyasal sistemlere uygulanabilme avantajına sahip olduğu da unutulmamalıdır.

2.1. Modern Devlet Kavramı

Bu çalışmanın konusunu modern siyasal sistemler oluşturmaktadır. Dolayısıyla sınıflandırma modern siyasal sistemler içinde yapılacak, otoriter sistemin yeri modern siyasal sistemlerin arasında belirlenecektir. Modern öncesi dönem, yani gerek feodal siyasal sistemler gerek ilkel siyasal sistemler vb., bu çalışmada bir sınıflandırmaya tabi tutulmayacaktır. Bunu belirtmekle beraber modern öncesi dönemin siyasal yapılarını da yok saymamak gerektiğini, modern öncesi toplumlarda da çeşitli iktidar yapılarının bulunduğunu, modern öncesi toplumlarda da değer dağıtımını bir siyasal sistem çerçevesinde örgütlendiğini vurgulamak gerekmektedir. Aynı zamanda modern siyasal sistemin oluşumu da modern öncesi siyasal sistemlerin geçirdiği dönüşümlerle gerçekleşen bir sürece dayanmaktadır. Ayrıca modern siyasal sistemlerin ve modern devletin bazı karakteristik özellikleri modern öncesi dönemde ortaya çıkan kavramlara dayanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada modern devletin ve modern siyasal sistemlerin ortaya çıkışını açıklayabilmek amacıyla öncelikle modern öncesi siyasal sistemlerin ve modern devletin gelişiminin genel bir çerçevesi çizilecek, bunun ardından modern siyasal sistemlerin kendi içinde sınıflandırması yapılacaktır. Fakat çalışmanın temel konusunu modern devlet aygıtı ve bu aygıtın gelişimi oluşturmadığı için modern devlet açıklanırken feodalizme kadar uzanan geniş bir tarihsel çerçeve yerine daha dar bir tarihsel çerçeve tercih edilecektir. Modern devletin üzerinde durulmasının temel nedeni modern devletle birlikte ortaya çıkan ve gelişen bazı siyasal kurumlar ve yapıların modern siyasal sistemler içerisinde sahip oldukları önemler ve bu siyasal sistemlerin şekillenmesindeki rolleri, dolayısıyla siyasal sistemlerin sınıflandırılması konusundaki etkileridir. Bundan dolayı modern devlet geliştirdiği yeni ve özgün siyasal kurumlar ve yapılar üzerinden anlatılacak, bu kurum ve yapılarının bazılarının doğuşu mutlak devlete dayandığı için de modern devletin gelişiminin açıklanmasına mutlakiyetçi dönemden başlanacaktır.

2.1.1. Modern devletin gelişimi

Modern devlet basitleştirilmiş bir ifadeyle modern çağdaki devlettir. O halde modern devleti açıklayabilmek için önce modern çağı diğer çağlardan ayıran özelliği ortaya koymak gerekmektedir. Bu özellik şüphesiz modernizm olarak adlandırılan kavramdır. Modern çağları tarihin önceki döneminden ayıran şey modernizmin ortaya çıkışıdır. Modernizm beraberinde kültürel, toplumsal ve siyasal yapılarda kökten değişiklikler getirmiştir (Pierson, 2011, s. 55-57).

Modernizmin siyasal yapılarda meydana getirdiği değişiklikler sonucunda kendinden önceki devlet modellerinden farklı olarak kendi özgün siyasal yapılarına sahip bir devlet modeli olarak modern devlet ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada modern devletin gelişimi tarihsel süreç içerisinde imparatorlukların yıkılıp feodal sistemin ortaya çıktığı noktadan başlayan geniş bir zaman aralığında açıklanmayacaktır. Modern devleti sahip olduğu ayırt edici özellikler üzerinden tanımlayacağımız için modern devletin gelişimi de bu özelliklerin doğuşu için önemli bir nokta olan mutlak devletten itibaren ele alınacaktır.

2.1.1.2. Geleneksel devletin modern devlete dönüşümü

Modern devlet şüphesiz ki bir hiçlikten kendi kendine ortaya çıkmamıştır. Tarihe bakıldığında modern devletin ortaya çıkışından önce de farklı dönemlerde farklı devlet yapıları olduğu görülebilir. Tarihsel süreç içerisinde birbirini izleyen bu devlet yapıları birbirlerine dönüşerek teker teker ortadan kalkmışlardır. Doğal olarak her yeni devlet modelinin, kendinden önceki modelin geçirdiği bir dönüşüm sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla herhangi bir devlet modelinin ortaya çıkışı ondan önceki devlet yapısı hakkında yeterli açıklamalar yapılmadan anlatılamaz. Burada da öncelikle modern devlet öncesi devlet yapıları ve bu yapılarda meydana gelen dönüşümler kısaca ortaya konulup bunun ardından modern devletin ortaya çıkışı açıklanacaktır.

Modern devlet öncesindeki devlet yapıları premodern devletler ya da geleneksel devletler gibi isimler alabilmektedir. Geleneksel devlet ya da premodern devlet üst başlığı altında incelenebilecek bu devlet yapıları farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Held (1990, s. 78; tarafından yapılan çalışmada geleneksel devletin modern devlete dönüşümü beş ana aşamadan oluşmaktadır: imparatorluklar, feodalizm, *Ständestaat*⁷, mutlakiyet, modern devlet.

⁷ *Ständestaat* (zümre devleti) kavramı, Alman ekolünden yetişmiş siyasal bilimciler tarafından kullanılmaktadır. ABD ekolünden yetişmiş siyasal bilimciler tarafından feodalizmden ayrı bir başlık açılmayan bu düzeni Poggi farklı bir devlet düzeni olarak ele almaktadır. Poggi'ye göre *Ständestaat*'ın feodalizmden farkı iktidarın

Avrupa tarihi üzerinde yapılan bu ayırmda imparatorluklar dönemi 5. yy.'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte sona ermiş, bu dönemin ardından bir süre hâkim bir devlet düzeni olmadan geçirilmiştir. 8. yy.'da ortaya çıkan feodalizm 16. yy.'a kadar sürmüştür; ancak 14. yy.'dan itibaren *Standestaat* ya da zümre devleti olarak adlandırılan devlet düzenine doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Mutlakiyetçi devletler 15. yy.'da ortaya çıkmaya başlamış ve dönüşümünü 17. yy.'da tamamlayarak 18. yy.'a kadar varlıklarını sürdürmüştür. 18. yy. bu çalışmada modern devletin ortaya çıkış tarihi olarak kabul edilmektedir, 19. yy'a kadar gelişimini sürdüren modern devletin bu yüzyıldan itibaren keskin hatlarıyla siyaset bilimi literatüründe yer edindiği söylenebilir.

Modern devlet üzerine yapılan birçok çalışmada da modern devletin doğuş tarihi olarak 18. yy.'ı kabul etme yönündeki görüş ortak olarak bulunmaktadır. Genel görüşten farklı olarak Poggi, mutlakiyetçi devleti modern devletin tarih sahnesinde ilk ortaya çıkışı olarak tanımlamaktadır (Poggi, 2011, s. 55-56). *Standestaat* kavramını da değerlendirirken feodalizm sonrası modern yönetim örneği olarak tanımlayan Poggi'nin modern devletin doğuş tarihi olarak daha erken bir döneme işaret etmesi anlaşılabilir. Yaygın görüş mutlakiyetçi devleti modern devlet öncesinde, geleneksel devletten modern devlete geçişin bir aşaması olarak görüp modern devletin ilk belirtilerini burada bulurken, Poggi modern devletin ilk belirtilerini *Standestaat*'ta bularak geleneksel devletten modern devlete geçiş aşamasını bu devlet düzenine özgülemiştir. Bunun bir sonucu olarak da tarihsel süreçte *Standestaat*'ı takip eden mutlakiyetçi devlet düzeni Poggi için dönüşümü tamamlanmış modern devletin ilk örneği olmaktadır.

Bu çalışmanın içinde modern devletin kavramsal ağırlığı da göz önüne alındığında çalışmanın temel amacının modern devletin gelişimini ve özelliklerini ortaya koymak olmadığı açıktır. Modern devlet sahip olduğu (özellikle bazı) ayırt edici özellikler nedeniyle önemli bir unsur olarak içinde yer aldığı modern siyasal sistemlerin nitelikleri üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olması nedeniyle bu çalışmanın bir parçası olarak incelenmektedir. Bu ayırt edici özelliklerin bir kısmının mutlakiyetle birlikte ortaya çıktığı da düşünülürse modern devletin tarihsel gelişimini feodalizmden başlayan bir süreç içinde aktarmanın bu çalışma kavramsal ağırlık dengesine uygun olmamasıyla birlikte, modern devletin en azından mutlakiyetçi devletten başlayan bir dönüşüm süreci eşliğinde açıklanması uygun görülmüştür. Bu devlet

bölüşümündedir. Feodalizmde iktidarın kral ve feodal efendiler arasında paylaşılması şeklinde var olan düalizm burada yerini üçlü bir paylaşımına bırakmaktadır: kral, feodal efendiler ve kentli tüccarlar. 12-13. yüzyıllarda kentlerin ve ticaretin yaşadığı gelişme sonucunda artan güçleri ve nüfuzları sayesinde kentli tüccarlar da yönetimde ve önemli kararların alınması söz sahibi olmaya başlayarak iktidarı paylaşan taraflardan biri haline gelmişlerdir. Bu düzen ayrıca Poggi tarafından feodalizm sonrası erken modern yönetim sistemi olarak adlandırılmıştır (Poggi, 2011, s. 55-56).

sistemlerindeki dönüşümün siyasal sistemlerin de dönüşümünü doğurduğu unutulmamalıdır. Feodalizm, zümre devleti, mutlakiyet ya da modern devlet, her yeni devlet yapısı beraberinde yeni bir siyasal sistem modeli de getirmiştir. Her ne kadar siyasal süreç sadece devletin faaliyetleriyle sınırlandırılmaz, buna bağlı olarak da siyasal sistem sadece devlet yapılarıyla açıklanamaz olsa da devletin siyasal süreçteki kapladığı alan ve bunun sonucunda siyasal sistem içerisindeki ağırlığı da göz ardı edilemez. O nedenle siyasal sistemlerin incelenmesi devlet yapıları bir kenara bırakılarak yapıldığında eksik kalacaktır. Bu özellikle modern devlet ve modern siyasal sistemler için geçerlidir; zira çalışmanın devamında görüleceği üzere modern devlet tarihte gücü kullanma kapasitesi en yüksek olan devlet modelidir, yani modern devletin siyasal süreçteki etkinliği ve siyasal sistem içerisindeki önemi tarihsel öncüllerine göre çok daha fazladır.

2.1.1.2.1. Mutlakiyet

Feodalizmden ya da *Standestaat*'tan modern devlete doğrudan geçiş elbette ki mümkün değildi. Bunun temel nedeni iktidar yapılarındaki büyük farklılık olarak gösterilebilir. Feodalizmin bölünmüş iktidarından ya da *Standestaat*'taki düalist iktidar yapısından modern devletin adeta tekilliğe dönüşmüş siyasi iktidarına doğrudan bir geçişin olanaklı olduğunu iddia etmek pek gerçekçi olmayacaktır. Bu nedenle bir ara istasyona ihtiyaç vardır. Bu ara istasyon siyasal iktidarın merkezileştiği ve yoğunlaştığı bir model olarak ortaya çıkan mutlakiyetçi devlettir.

Feodal devletlerin ya da zümre devletlerinin dönüşüm geçirerek mutlak devletlerin ortaya çıkmasının birçok nedeni olmakla birlikte en temel nokta olarak siyasal iktidarın merkezileşmesi ele alınmaktadır. Bu güç temerküzü sonucunda baştan başa farklı özelliklere sahip bir yönetim yapısı ortaya çıkmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki bu merkezileşme süreci mutlak devletle birlikte ortaya çıkmamıştır. Siyasal iktidarın merkezileşmesinin temelleri *Standestaat*'ta atılmıştır (Poggi, 2002, s. 80). Aynı zamanda siyasal iktidarın merkezileşme süreci mutlakiyetle sona da ermemiştir. Bu güç temerküzü modern devletin gelişimi sürecinde de devam etmiş ve sonuç olarak adeta bir tekillik haline gelen siyasal iktidar modern devletin de önemli karakteristiklerinden biri haline gelmiştir.⁸

Geleneksel devletten modern devlete geçiş döneminde şu ana kadar bahsedilen imparatorluklar ile anlatılan feodalizm ve *Standestaat*'ın geleneksel döneme ait devlet

⁸ Poggi'nin *Standestaat*'ı erken modern yönetim biçimi olarak adlandırırken dayandığı noktalardan biri belki de burasıydı. Aynı zamanda modern devletin dönüşümünü açıklamada neden sadece bir önceki devlet yapısı olan mutlak devleti anlatmakla yetinilemeyeceğini açıklamak için de bu nokta güzel bir örnek teşkil etmektedir.

modelleri olduğu konusunda bir tartışma yoktur. Fakat mutlakiyetçi devlet için durum farklıdır. Mutlakiyetçi devletin geleneksel döneme mi modern döneme mi ait olduğu, hangi dönemin karakteristiğini daha çok taşıdığı konusunda literatürde kesin bir anlaşma yoktur. Örneğin Poggi tarafından “modern devletin ilk kez vücut bulduğu kurum”un mutlakiyetçi devlet olduğu ileri sürülürken Giddens mutlakiyetçi devleti geleneksel devlet anlayışının bir devamı olarak ele almaktadır (Pierson, 2011, s. 66). Giddens (2008, s. 131) mutlakiyetçi devletin ilkel ve modern yönetim biçimlerinin bir melezi olduğu görüşüne katılabileceğini söylemekle beraber mutlak devleti halefinden çok selefine yakın görmektedir. Giddens’a göre mutlak devlet hâlâ feodal devletin önemli unsurlarını içinde barındırmaktadır ve modern devletle arasındaki farklılıklar feodal devletten daha fazladır. Bununla beraber mutlakiyetin kendinden önceki geleneksel devletlere göre önemli farklılıklar taşıdığını ve bu açıdan modern devletin oluşumundaki önemini de kabul etmektedir:

Tepkisel olarak gözetilen devlet sisteminin yeni bir tipinin gelişimi anlamında mutlakiyet modern dünyayı önceki devirlerden ayıran süreksizliklerin üzerini açmaya başladı. Mutlakiyet kendinden önceki feodal düzenin büyük unsurlarını hala elde tutuyordu ve mirasçısı olan ulus-devletten feodalizmle olduğundan hala daha farklıydı (...). Mutlak devletlerin yeniliğini yargılamak önemli olan şeyi nesillerdir tarihçilerin yapmış olduğu gibi, bunu yalnızca feodalizmle kıyaslamak değil genel olarak diğer geleneksel devlet şekilleriyle karşılaştırmaktır. Mutlak devlet bana göre hala geleneksel devlettir. Yani bazı ana özelliklerinde sınıflara bölünmüş toplum olarak kalır. Ancak diğer bakımlardan başka yerde çok zor bulunur özelliklere sahiptir (Giddens, 2008, s. 131-132).

Mutlakiyetin getirdiği başlıca kurumsal yenilikler modern devletin dönüşümünde de önemli aşamalar olarak kabul edilebilir. Anderson’a (1974’ten aktaran Pierson, s. 68) göre bu yenilikler şöyledir: sürekli ve düzenli bir ordu; merkezi bürokrasi; bütün devlet toprakların kapsayan sistematikleşmiş bir vergi rejimi; resmi bir diplomatik yapının kurulması ve büyükelçiliklerin açılması; devlet politikalarının ekonominin ve ticaretin gelişmesini sağlayacak şekilde düzenlenmesi. Bunlar niteliklerine bakıldığında doğrudan modern devletin unsurları olarak kabul edilemez ancak tam anlamıyla geleneksel devlete de ait değildir. Bu açıdan bakılırsa bu unsurların modern dönemle arkaik dönemin bir melezi olduğu söylenebilir. Bu da esasında mutlakiyetçi devletin geleneksel devletten modern devlete geçişte bir dönüşüm noktası, bir ara istasyon olarak niteleyen görüşü desteklemektedir. Mutlakiyeti geleneksel devlet yapısıyla modern devletin iç içe geçtiği hibrit bir siyasal sistem olarak sınıflandırabiliriz. Poggi ise mutlakiyetçi devleti “ilk büyük kurumsal devlet yapısı” olarak tanımlamaktadır (2011, s. 59).

Diplomasi gerek Anderson, gerek Giddens tarafından bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri olarak kabul edilmekte, hatta Giddens diplomasinin yeni bir devlet düzeninin kurulmasında en önemli yeniliklerden biri olduğunu iddia etmektedir. İkisi için de mutlakiyetçi devlet modern dünyadaki ilk uluslararası devlet düzenidir. Modernite sürecinde devletler için artık uluslararası düzenin bir parçası olmak kritik bir öneme sahiptir (Pierson, 2011, s. 68-69).

Bu durum bize Easton'ın siyasal sistem modelinde siyasal sistemin uluslararası çevre ile ilişkisinin de o sistem için belirleyici unsurlardan biri olarak ele alınmasının doğruluğunu göstermektedir. Aynı zamanda Easton'ın siyasal sistem modelinin modern siyasal sistemlere uygulanabilme konusunda ne kadar kapsamlı ve elverişli olduğunu göstermektedir. Bunun başlıca nedeni bu modelin yüksek düzeyde genellik ve soyutluğa sahip olmasıdır.

Mutlakiyetçi devletin ortaya çıkışı

Standestaat ile birlikte bölgesel yönetimlerin giderek güçlenmesinin bir sonucu olarak feodal vasalların küçük toprak parçaları üzerindeki zayıf hakimiyetleri kırılmaya başlamış, bu toprak parçaları daha büyük ve güçlü yönetimlerin egemenliğine girmişti. Egemenliğin değişimindeki bu süreç *Standestaat*'ın tarihi boyunca büyüyerek devam etti. Bölgesel yönetimler güçlendikçe zümrelere verilen imtiyazları da hükümdarlar kendi ellerinde toplamaya başladı. Bu sayede devlet yönetimi giderek daha kapsamlı ve homojen hale geldi (Poggi, 2011, s. 58). Pierson'ın da (2011, s. 67) mutlakiyetin siyasal iktidarın yoğunlaşması ve merkezileşmesi olduğu söylerken anlatmak istediği budur. Bunun sonucunda nispeten az sayıda bağımsız devletler ortaya çıktı. Bu devletlerin her biri kendi bağımsızlığını ilan etti ve birbirleri arasında büyük çaplı bir hakimiyet yarışına girdiler (Poggi, 2002, s. 79).

Mutlakiyetçi devlette egemenliğin artık içe dönük ve dışa dönük olmak üzere iki boyutu vardı. Devletlerin artık uluslararası bir düzenin birer parçası olmasının bir sonucu olarak devlet egemenliği artık sadece devletin bireylerine karşı sahip olduğu bir otorite fikrinden ibaret değildi. Artık egemenlik kavramının içine devletlerin diğer devletlere karşı sahip olduklarını iddia ettikleri otorite fikri de dahil olmuştu. Egemenliğin dışa dönük yüzü aynı zamanda sahip olunan egemenliğin dışarıdan (uluslararası sistemde yer alan diğer devletlerden) gelecek tehlikelere karşı korunması anlamına geliyordu. Aslında mutlakiyetin özünde zaten bu fikir vardı: devletin belirli bir toprak parçası üzerinde sınırsız bir egemenliğe sahip olduğu iddiası, bunun bir parçası olarak da bu egemenliğin bütün dış kısıtlamalardan da ayırık tutulması ve dışarıdan gelecek kısıtlamalara karşı bu egemenliği koruma hakkı. Mutlakiyetle beraber gelişen

bu egemenlik anlayışı daha sonra modern devlete de sirayet etmiş, bu egemenlik fikri modern devletin belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir (Pierson, 2011, s.69-70).

Devletler sisteminde bu şekilde bir egemen devlet anlayışının gelişmesinin temel olarak iki nedeni vardı. İlk olarak mutlakiyetle beraber yöneten-yönetilen sınıflar ayrımı oldukça berraklaştı. Toplumsal hiyerarşi ve tahakküm düzeni, adeta “piramitsel” bir niteliğe kavuştu. Bunun sonucu olarak egemenliğin içsel boyutu oldukça pekişerek nihai bir mutlaklık düzeyine yaklaştı. İkinci neden de bir ölçüde ilk nedene bağlı olarak ortaya çıkmaktaydı. Mutlakiyetle beraber devlet yapıları daha geniş coğrafi alanlara yayılmaya başladı. Feodal düzende oldukça küçük prenslikler vardı ve bunlar çok sayıdaydı, aynı zamanda belirgin olmayan sınırlara sahiplerdi. *Standestaat* ile beraber coğrafi açıdan daha büyük bölgesel yönetimler ortaya çıktı. Mutlakiyetçi devletler bu bölgesel yönetimleri bir araya getirdiler ve bunun yanında karşılıklı olarak birbirlerinin kesin sınırlarını kabul ettiler. Bu da devletlerin bölgeselleşmesi sonucunu ortaya çıkardı. Bölgeselleşen devlet net bir şekilde sınırları çizilmiş kendi toprakları üzerindeki egemenliğini de yukarıda bahsedildiği üzere güçlendirmişti. Devletin kendi içindeki egemenliğini bu şekilde pekiştirmesi ve bu egemenliğe sahip olduğu alanın coğrafi sınırların net bir şekilde belirlenmesi egemenliğin dışa dönük yüzünün de sonuç olarak güçlenmesine neden oldu (Giddens, 2008, s. 121-122).

Poggi egemenlik anlayışının mutlakiyetle beraber geçirdiği bu dönüşümü şöyle anlatıyordu:

Daha büyük siyasal birimler arasındaki bu yeni ilişkiler ağı, devletin iç siyasal düzeninin denetim altına alınmasına, devletin bütünselliğinin, sürekliliğinin, güvenilirliğinin ve etkinliğinin sağlanması amacıyla yönetimin yapılaşmasına neden oldu. Herhangi bir devlet diğerleri karşısında konumunu korumak ya da sağlamlaştırmak istiyorsa, sınırları dahilindeki bir merkezin yönetimi tek başına üstlenmesi ve kendi denetimi dışındaki merkezlerin mümkün olduğunca işe karışmalarını engellemesi gerekiyordu. Ayrıca her devlet, yönetim biçimini iyi düzenlemek ve gerek görüldüğünde toplumdaki kaynakların örgütlenmesini üstlenmek zorundaydı. Dolayısıyla, egemen devletin ortaya çıkardığı ve dışa karşı mücadeleye girmesine neden olan yeni tür tehdit ve anlaşmazlıklar, bölgesel hükümdarın tüm yönetim yetkilerini kendi elinde toplama isteğini güçlendirdi. Bu güç temerküzü *Standestaat*'ta bile hissedilir olmuştu. Sonuçta niteliksel olarak tamamen farklı bir yönetim sistemi oluştu (2002, s 79-80).

Anlatıldığı üzere mutlakiyetçi devletin kendinden önceki yönetim biçimlerinden temel farklılığı siyasal iktidarın merkezileşmesi, yaygınlaşması ve yoğunlaşması; buna bağlı olarak da egemenlik anlayışında meydana gelen değişikliklerdir. Artık devletin kendi içinde mutlak

bir egemenliği olduğu gibi dışarıya karşı da mutlak bir egemenlik iddiası vardır. Kısaca bu yeni yönetim biçiminin ortaya çıkışında etkili olan en temel değişikliklerin siyasal iktidar ve egemenlik konusunda gerçekteğini söyleyebiliriz.

Bununla beraber mutlakiyetçi devletle beraber devlet yönetiminde ve siyasal-yönetmel kurumlarda birçok köklü değişiklik gerçekteğmiştir. Mutlakiyetçi devletin ortaya çıkışını sadece iktidar ve egemenlik anlayışındaki değişikliklerle açıklamak elbette mümkün olmayacaktır. Mutlak yönetimlerin ortaya çıkmasında etkili olan birçok başka siyasal dinamik de söz konusudur. Buna paralel olarak mutlakiyetçi devletle beraber değişen sadece siyasal iktidarın ve egemenliğin niteliği değildir. Devlet yönetiminde birçok başka değişiklik de meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin başlıcaları bir sonraki başlıkta açıklanacaktır.

Mutlakiyetçi devletin genel özellikleri

Gerek bölgesel olarak gerek zamansal açıdan tek bir Mutlakiyetçi devlet modeli olduğu söylenemez. Farklı topraklarda ve farklı zamanlarda mutlakiyet farklı görünümlere sahip olmuştur. Bütün bu farklılaşmalara rağmen yine de mutlakiyetin her farklı tipinde ortak olarak görülebilecek bazı genel özelliklerden söz edilebilir (Giddens, 2008, s. 133). Bu özellikleri mutlakiyetin karakteristiği de diyebiliriz. Mutlakiyeti kendinden önceki devlet tiplerinden ayıranlar bu özelliklerdir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Anderson'a göre bu özellikler beş başlıkta toplanabilir: sürekli bir ordu, merkezi bir bürokrasi, sistematik ve genel bir vergi rejimi, resmi diplomatik örgütlenmeler ve büyükelçiliklerin açılması, ticari ve ekonomik gelişmeyi amaçlayan devlet politikaları (1974'ten aktaran, Pierson, 2011, s. 68). Giddens (2008, s. 133-134) için ise üç ana başlık vardır: “(i) İdari gücün merkezileşmesi ve genişlemesi; (ii) Yeni hukuk mekanizmalarının gelişmesi; (iii) Mali yönetim usullerindeki değişiklikler. Ayrıca bu üç özellik de birbiriyle bağlantılıydı. Görüldüğu üzere Giddens'ın kavramlaştırmasındaki farklılık temel olarak daha genel bir yaklaşımı tercih etmesidir, bunun haricinde aslında iki araştırmacı da aynı konulardan bahsetmektedir. Daha genel bir yaklaşımı tercih edecek olursak açıklamalarımızı Giddens'ın ortaya koyduğu kavramlaştırma üzerinden yapabiliriz.

İdari gücün merkezileşmesi ve genişlemesi

Pierson'a göre mutlakiyetin en önemli özelliği ve önceki devlet yapılarından en temel farklılığı “siyasal iktidarın yoğunlaşması ve merkezileştirilmesi”dir, mutlakiyetin her şeyden önce buradan yola çıkarak açıklanabileceğini söyler (2011, s. 67). Yine Anderson'un ele aldığı konulardan sürekli bir ordunun ve merkezi bürokrasinin kurulması doğrudan bu başlık altında

ele alınabilecek değişimlerdir. Doğrudan siyasal iktidar tarafından oluşturulmuş ve tamamen siyasal iktidar tarafından kontrol edilen askeri güç diyebileceğimiz sürekli ordu, aynı zamanda merkezi ordu olarak da ele alınabilir. Çünkü ortada merkezi siyasi iktidarın kontrolünde bir askeri güç vardır. Askeri gücün merkezi siyasal iktidarın kontrolünde olmasının en doğal sonuçlarından biri merkezi siyasal iktidarın her anlamda güçlenmesidir.. Merkezi bürokrasinin kurulması da bununla doğrudan ilişkili olarak kabul edilebilir. Devlet yönetimindeki bütün karar alma süreçlerinin merkezileşmesinin sonucu olarak yeni bir devlet organizasyonuna ihtiyaç duyulacaktır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulan örgütlenme merkezi bürokrasidir

Gerek sürekli bir ordunun kurulması gerek merkezi bürokrasinin oluşturulması ve bunlara bağlı olarak devlet yapısında gerçekleşen diğer tüm değişiklikler aslında siyasal iktidarın merkezileştirilmesi çabasının doğal bir uzantısıdır. Bütün yönetme gücünü tek merkezde toplamak isteyen siyasal iktidar yönetim faaliyetlerinin sürekliliğini sağlayabilmek için hem uygulama hem de denetleme mekanizmalarına ihtiyaç duymaktadır. Pierson, bu durumu şöyle anlatır:

(...) devlet egemenliğinin iki özelliğini akılda tutmakta yarar vardır. İlki, devletin iddiasının doğası, diğeri ise kapasitesinin büyüklüğü ve doğası. Pratikte bu iki unsur iç içe geçerler ancak gene de ikisinin arasında analitik bir ayrıştırma yapmak yararlı olacaktır. Mutlakiyette devletin egemenlik iddiasında yeni olan unsur, hakimiyetin tek bir yerde, klasik olarak da kralın kutsal benliğinde toplanmasıdır. (...) Yeni yoğunlaşmış bir otorite için bu iddiayı ortaya atmaktan daha önemli olan onu koruma kapasitesidir. Bir despot, yönetimini emirlerle sürdürebilir – bu anlamda idaresi geçerli sayılmayabilir – ama elinde idaresini yürütecek araçlar yoksa ya da belki daha da önemlisi iradesine uyulup uyulmayacağını bileceği araçlar yoksa iktidarı çok zayıf olacaktır (2011, s. 72).

Siyasal iktidarın merkezileşmesinin bir sonucu olarak monarşiler *Standestaat*'ta yönetimde etkin bir güç haline gelen şehirler, yerel parlamentolar ve zümrelerle bir çatışma içine girdiler. Bu çatışma bu yerel ve bölgesel örgütlenmelerin güçlerini büyük oranda kaybetmesiyle sonuçlandı. Bu tür örgütlenmeler çoğunlukla soylular ve üst sınıf ya da onların temsilcileri tarafından oluşturuluyordu (veyahut zaman zaman dini nitelikli örgütler olduklarından kilise tarafından). Dolayısıyla bu çatışmanın bir sonucu olarak geleneksel devlet döneminin sınıflı toplum yapısında kırılmalar görünmeye başladı. Siyasal iktidarın merkezileşmesiyle soylu sınıfın (ve kilisenin) bu şekilde güç kaybetmesinin bir başka sonucu da *Standestaat* döneminde ticaret ve ekonomide yaşanan gelişmeler güçlenmeye başlayan bir grup olan burjuvazinin soylulardan ve din adamlarından oluşan bu boşluğu daha da güçlenerek

doldurmasıydı (Giddens, 2008, s. 134-135). Bu dönüşüm modern devletin kapitalist boyutunun ortaya çıkmasında da önemli bir nokta olarak ortaya konulmaktadır.

Yeni hukuk mekanizmalarının gelişmesi

Giddens'a göre mutlakiyetle birlikte hukuk mekanizmalarında yaşanan gelişmeler üç boyutlu olarak değerlendirilebilir: hukukun ve yasaların halkın tümüne uygulanabilecek şekilde genelleşmeye başlaması, yeni özel mülkiyet formlarının oluşmasına imkân verecek ve özel mülkiyeti koruyacak şekilde yasaların gelişmesi, ceza hukuku ve cezai yaptırımlarda meydana gelen değişiklikler (2008, s. 135-140). Aslında bu dönemde hukuk düzeni köklü değişimler geçirmiştir, sayılan üç başlık Giddens'a göre mutlak devletin yükselişine bağlı olarak değerlendirilebilir ve bu nedenle diğerlerinden ayrı tutulabilir.

Hukukun ve yasaların genelleşmesi

Hukukta ve yasalarda yaşanan genelleşmeyle kastedilen, halkın tamamına herhangi bir kişisellik unsuru içermeden uygulanabilmesi mümkün olan yasaların tasarlanıp yürürlüğe sokulmaya başlanmasıdır. Yasalarda yaşanan bu dönüşüm hem ceza hukuku alanında hem medeni hukuk alanında görülmektedir.

Bu gelişmeyi esasında yukarıda anlatılan siyasal iktidarın merkezileşmesi sürecinde önceki dönemlerin ayrıcalıklı sınıflarının elinden imtiyazların alınmaya başlamasıyla da bağlantılı olarak da ele almak gerekir. Zira geçmişte verilen imtiyazların hukuku ve yasaları etkileyen boyutları olduğu şüphesizdir. Yasaların tüm halkı kapsayacak şekilde genişlemesinin bir sonucu olarak artık merkezi siyasal iktidar dışında kalan toplumsal güç odakları (soylular, zümreler vb.) imtiyazlarını büyük oranda kaybetmişlerdir. Artık bahsedilen imtiyazlar büyük oranda bu grupların üyelerini bazı mali yükümlülüklerden korumakla sınırlı hale gelmiştir (Giddens, 2008).

Bunun yanında yaşanan dönüşüm sadece yeni bir hukuk külliyyatının ortaya çıkması değildir. Aynı zamanda yine siyasal iktidarın merkezileşmesiyle bağlantılı olarak yapılabilecek bir açıklamayla, kanun koyma gücünün de merkezileşmesidir. Mutlak devlet döneminde hükümdar artık kanun koyabilen ve bunları uygulayabilen bir güçtür ve bu kanun koyma iktidarını başka bir güç merkeziyle paylaşmaya ihtiyaç duymamaktadır. Bu yasa koyma gücü zaten iktidarın mutlaklığının doğal bir sonucudur. Önceki devlet yapılarının ayrıcalıklı sınıfları artık kanun yapma sürecinin dışına itilmişlerdir. Artık yasalar doğrudan ve sadece hükümdarın kendisi tarafından yapılmaktadır (Poggi, 2002, s. 94). Kralın egemen iradesine dayanan bu yasaların uygulanması süreci de aynı şekilde yukarıda bahsedilen yargı gücünün

merkezileşmesiyle beraber merkezi yönetim tarafından kurulan yargı organları tarafından yürütülüyordu.

Hükümdarlar Roma hukukundan gelen bir anlayışla kendilerini tek kanun koyucu olarak ilan etmeye başladılar. Ayrıca hükümdarlar kendileri tarafından yapılan bütün ülkeyi bağlayıcı bu kanunlarla bağlı da değillerdi. Bunun da dayanağı yine Roma hukukundan gelen *legibus solutus* kavramından alınıyordu: yasanın ortaya çıkışı kralın egemen gücüne dayanmaktaydı; o halde kralın egemen gücünden varlığın alan bu yasalar kralın bu gücünü herhangi bir şekilde kısıtlayamazdı ya da kralın herhangi bir şekilde bu yasalarla bağlı olduğu söylenemezdi (Poggi, 2002, s. 95).

Mutlakiyetle öncesinde verilen imtiyazların yasal ve hukuki boyutu imtiyaz sahiplerinin bir takım yasal yükümlülüklerden muaf tutulmasıyla sınırlı da değildir. Mutlakiyet öncesinde hukuki kuralların oluşturulması çoğu zaman hükümdar ile *Stande* arasında karşılıklı bir anlaşmaya dayanıyordu. Bu durum ülke genelini ilgilendiren kurallar için böyleyken daha yerel düzeyde *Stande*'nin sürece dâhiliyeti daha da artıyordu. Bu müdahale doğrudan yerel düzeyde uygulanan yeni kurallar koymak şeklinde olmuyordu; fakat *Stande* tüm ülkeyi kapsayacak şekilde düzenlenen kuralları bölgesel ve yerel koşullara göre düzenleme yetkisine sahipti. Sonuç olarak bu yetkiler büyük oranda kaldırılmıştır. (Poggi, 2002, s. 93-94) Ortadan kaldırılan en büyük imtiyazın bu şekilde hukukun düzenlemesi sürecine müdahil olma yetkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve uygulanması konusunda yaşanan bu değişiklikler sadece çıkarılan yasalarda düzenlenen toplumsal faaliyetleri ve bu yasaların muhatabı olan toplumsal grupları etkilemekle kalmıyordu; aynı zamanda hukuk kavramının çerçevesini de değiştirmişti ve sonuç olarak hukuka dair yeni bir anlayış gelişmişti. Hukuk artık sadece yönetimin sınırlarını belirleyen bir çerçeve olmaktan çıkmış doğrudan yönetimde kullanılan bir aygıt haline gelmişti.

Hukuk sisteminde özel mülkiyete yönelik yaşanan gelişmeler

Feodalizmin sahip olduğu sınıflı toplum yapısı feodal dönemdeki mülkiyet anlayışını da şekillendirmişti, öte yandan feodal mülkiyet düzeni de feodalizmin sınıflı toplum yapısına şekil vermekteydi. Feodalizmde en temel ve en önemli mülkiyet biçimi toprak üzerindeki mülkiyetti. Bu mülkiyete yöneten sınıflar olarak adlandırabileceğimiz lordlar ile vasallar sahipti. Diğer mallar üzerinde mülkiyet sahibi olabilmek büyük ölçüde toprak mülkiyetine sahip olmaya dayanıyordu. Aynı zamanda toprak ile olan mülkiyet ilişkisi toplumsal sınıf açısından da belirleyiciydi. Lordlar ve vasallar toprağa sahip oldukları için toplumsal hiyerarşinin üst

basamağında yer alıyorlardı ama aynı zamanda toplumsal hiyerarşinin üst basamağında yer aldıkları için toprak üzerindeki mülkiyete ve buna bağlı diğer mülkiyet biçimlerine sahip olabiliyorlardı. Toprak mülkiyetine sahip olmayan halkın kalan kısmı ise, yani yönetilenler, çok kısıtlı bir mülkiyet hakkına sahipti.

Hukuk sisteminin yeni özel mülkiyet formları ortaya çıkaracak ve özel mülkiyeti koruyacak şekilde gelişmesinde birden fazla boyut söz konusudur. Reform hareketleriyle beraber gelişen yeni dini ahlak anlayışı özel mülkiyete yönelik toplumsal ve siyasi algıyı değiştirmiştir. Bununla birlikte Roma hukukunun yeniden keşfedilmesi ve sistemleştirilerek kullanılmaya başlaması da özel mülkiyeti geliştirici ve koruyucu hukuki ve yasal mekanizmaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Reform öncesinde servet sahibi olmak ya da servet sahibi olmaya yönelik arzular dini anlayış tarafından kınanmaktaydı⁹. Kalvinist ahlak anlayışıyla beraber bu yaklaşım değişmiş, servet sahibi olmak adeta bir ödev haline getirilmiştir (Güriz, 1993, s. 196). Kalvinizmde çalışmak adeta kutsanmakta, bununla beraber gösterişli bir hayat sürmeye karşı çıkılmaktadır. Bunun sonucu olarak sürekli çalışarak elde edilen kazancın sermaye mallarına dönüştürülmesi ön plana çıkmaktadır. Kalvinizm mülkiyete yaklaşımı da önceki dönemde hâkim olan dini anlayıştan farklıdır. Mülkiyet esasında Tanrı'ya ait olan bir haktır, yani aslında bütün dünya Tanrının mülkiyetindedir, Tanrı tarafından insana bağışlanmıştır. Tanrının sahip olduğu bir hakkın dini açıdan kötülenebilir olmaması dolayısıyla bireylerin özel mülkiyetinin de Kalvinist ahlak açısından karşı çıkılabilir bir noktası yoktur (Güriz, 2018, s. 88-90). Reformizmin dini ve sosyal alanda yarattığı yarılma etkisi toplumu büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu değişimin toplumun siyasal sistemden beklentilerine ve taleplerine de yansıdığını söylemek zor olmayacaktır. Reform hareketleri sonrasında ahlak anlayışında yaşanan değişimler ve buna bağlı olarak mülkiyet ile ilgili farklı yaklaşımların ortaya çıkması siyasal sistem içinde bu yeni mülkiyet anlayışının hukuki olarak karşılık bulması, hukuk sisteminin bu yönde değiştirilmesi yönünde bir talep ortaya çıkarmıştır.

Ceza hukukunda ve cezalandırma usullerinde yaşanan değişiklikler

⁹ Bununla beraber Kilise çok büyük toprakların mülkiyetine sahipti, feodalizmin başından sonuna mülkiyetindeki toprakları geliştireyordu. Aynı zamanda Kilise feodal mülkiyet ilişkilerine karşı değildi. Birçok feodal lord ile Kilise arasında yakın bir ilişki, bir ölçüde müttefiklik söz konusuydu. Hem sahip olduğu toprakların büyüklüğü hem de büyük toprakları mülkiyetinde bulduran lordlar ile yakın ilişkileri Kilise'yi feodal sistemin en önemli unsurlarından biri haline getiriyordu (Kılıç ve Demircelik, 2011, s. 184). Bu açıdan dini olarak karşı olunan özel mülkiyetin sıradan bireylerin özel mülkiyeti olduğunu söyleyebiliriz.

Mutlak devletle beraber daha önceki geleneksel devlet modellerinde uygulaması olmayan bir cezalandırma yöntemi sahneye çıkmıştır: hapis cezası. Tarihteki ilk hapishane 16. yüzyılın sonlarında Hollanda’da kurulmuştur (Foucault, 2013, s. 190). Hapishanenin ve hapis cezasının bir kurum olarak gelişmesi zamansal açıdan mutlak devletin gelişip modern devlete dönüşümüyle de paralel ilerlemektedir. Hapishanenin bir cezalandırma kurumu olarak gelişimi modern devletin ortaya çıkışıyla da devam etmiştir (Giddens, 2008, s. 141). Hapis cezasının ortaya çıkmasıyla değişen şüphesiz sadece cezalandırma usulleri değildir, bu aynı zamanda ceza hukukunda değişen bir anlayışın göstergesidir. Ödetmeci ceza yaklaşımından ıslah edici ceza yaklaşımına bir dönüşüm söz konusudur (Foucault, 2013, s. 198-204).

Bu yaklaşım değişiminin aynı zamanda yukarıda bahsedilen Calvinist ahlakla bağlantısı da göz ardı edilmemelidir. Hapis cezasıyla ıslah etme amacı hapsedilen bireyleri topluma yararlı ve iş gücüne tekrar katılabilecek insanlara dönüştürmeye yöneliktir. Kaldı ki, erken dönemlerde hapsedilenlerin büyük çoğunluğu yoksullardan oluşmaktaydı ve hapis cezasının bir parçası olarak zorla çalıştırma uygulaması da yaygın olarak vardı. Hapishanenin gelişiminin ve hapis cezasının önce yaygınlaşıp sonra bir standart haline dönüşmesinin mutlak devletin ortaya çıkıp modern devlete dönüşmesi ve modern devleti geçirdiği dönüşümle paralel şekilde ilerlemesi, aynı paralelliğin kapitalizmin gelişiminde de görülebilmesi açısından önemlidir (Ergüden, 2007, a. 41-42).

Giddens’a göre (2008, s. 141-142) hapishane mutlak devlete özgü bir kavram değildir. Hatta Giddens, hapishanenin bir modern devlet fenomeni olduğunu iddia eder. “Kamusal iyileştirme örgütleri” olarak adlandırdığı bu hapishane ve benzeri bu kurumların ortaya çıkışının mutlakiyetçi devletlerin doğuşuna ve gelişimine paralel olduğunu kabul eder. Bu kurumların kurulması mutlakiyetle beraber değişen egemen iktidar anlayışına dayanmaktadır. Aynı zamanda yukarıda bahsedilen hukukun ve yasaların genelleşmesiyle de doğrudan bağlantılıdır. Hapishanelerin kurulması ve hapsedme cezasının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan sonuç merkezi siyasal iktidarın tarafından organize edilen genelleşmiş bir toplumsal disiplin mekanizmasıdır (Giddens, 2008, s. 140). Bu yönüyle hapis cezasını ortaya çıkaran mutlakiyetin karakteristik özellikleridir. Bununla beraber hapishanenin gelişimi 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Dolayısıyla bu gelişim sürecinde hapishaneye son şeklini veren modern devlet olduğunu da söyleyebiliriz (Foucault, 2013, s. 425-430). Bu açıdan hapishanelerin ve hapis cezasının gelişimi çalışmanın devamında açıklanacak olan modern devletin temel özelliklerinden biri olan şiddet tekeliyle de bağlantılıdır.

Mali yönetim usullerindeki değişiklikler

Yukarıdaki iki başlıkta idari gücün merkezileşip genişlemesi ve hukuk sisteminde yaşanan değişiklikler genel olarak egemen iradenin uygulama kapasitesinin artması sonucunu meydana getirmiştir. Egemen iradenin uygulama kapasitesindeki bu artış mutlakiyetin en temel özelliklerinden biridir. Yönetim alanında yaşanan bütün gelişmeler devletin alt yapı gücünü ve uygulama kapasitesinin arttırmıştı. Bütün bu kapasite artışının bir sonucu olarak önceki devlet yapılarından gelen mali yönetim usulleri ve kaynak yaratma yöntemleri devlet aygıtının ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersizlik göstermeye başlamıştı (Pierson, 2011, s. 72).

Devletler ihtiyaçlarını karşılayıp bir yandan da gelişebilmek için insana ve parasal kaynaklara ihtiyaç duyuyorlardı, aynı zamanda kendi hakimiyet alanları içindeki insanlardan bu paraları toplayabilme kapasitesine de sahip olmaları gerekiyordu. Dolayısıyla devletlerin servet yaratabilme gücüne sahip bir ekonomiye ve sürdürülebilir vergilendirme politikalarına ihtiyaçları vardı. Vergi toplamak ilk ortaya çıkışından beri devletin en temel fonksiyonlarından biri olarak kabul ediliyordu. Dolayısıyla mali yönetim politikaları sadece mutlak devlete özgü değildi (Giddens, 2008, s. 142). Hatta daha da ileri götürerek devletin kuruluşunu vergi toplama mücadelesine dayandıran görüşler de vardı (Pierson, 2011, s. 72).

Devletlerin vergi toplaması genel olarak bütün devlet fonksiyonlarının sürdürülmesine hizmet etmekteyken, özel olarak yaratılan kaynakların büyük çoğunluğu savaş ekonomisine sarf ediliyordu. Devletin ortaya çıkışında beri sürekli birbirleriyle savaş içerisinde olan devletler bu savaşları sürdürebilmek için sürekli kaynak üretmek durumundaydılar (Giddens, 2008, s. 142; Pierson, 2011, s. 72)

Yukarıda anlatılan özel mülkiyetin daha geniş bir biçimde şekillenmesi ve korunması yönünde hukuk sisteminde yaşanan değişiklikler de mali yönetim usullerini etkiliyordu. Özel mülkiyetin bu şekilde genişlemesi ve daha çok korunmasına bağlı olarak devletin vatandaşlardan baskı yoluyla vergi alması siyasal iktidarın güçlenip genişlemesine rağmen zorlaşıyordu. Bu nedenle devletin vergiler dışında da kaynak yaratması gerekiyordu. Bu kaynak da kamu borçlanması yoluyla yaratılıyordu. Bu borçlar çoğunlukla uluslararası ve büyük sermaye sahipleri tarafından garanti ediliyordu.¹⁰ Bu şekilde kaynak yaratılmasının iki sonucu vardı. Öncelikle bu sermaye sahiplerinin siyasal sistem içindeki güçleri ve buna bağlı olarak etkinlikleri artıyordu. İkinci olarak ise, daha büyük sermaye sahipleri bünyesinde barındıran

¹⁰ Sermayeleşmiş baskı modeli olarak adlandırılan bu model tarihsel olarak en başarılı kaynak yaratma modeli olarak kabul edilmektedir. Bu model aslında devletlerin kaynak yaratması konusunda söz konusu diğer iki modelin bir araya gelmesi sonucunda oluşmuştur. Bu modeller baskı-yoğun model ve sermaye-yoğun modeldir. Baskı yoğun modelde hâkim uygulama, çoğunlukla köylülerden olmak üzere doğrudan kaynak toplamaya yöneliktir. Sermaye-yoğun modelde ise büyük bir kaynak toplama mekanizması yoktur, sistem daha çok sermaye sahipleriyle askeri güç kiralınması ya da satılması yönünde yapılan anlaşmalar üzerinden kaynak üretmektedir. Sermayeleşmiş baskı modelinde bu iki yöntem bir arada uygulanmaktadır (Pierson, 2011, s. 73).

devletler (İngiltere, Fransa vb.) giderek daha fazla güçleniyordu; dolayısıyla uluslararası sistem bu devletlerin siyasal sistemleri tarafından domine ediliyordu. Bu ülkelerde sermaye sahiplerinin giderek güçlenmesi ve devlet yönetiminde daha etkin hale gelmeleri sonucunda bu ülkeler kapitalizmin giderek güçlendiği ülkeler oldular. Bu ülkelerin kendi içlerinde güçlenip uluslararası sistem içindeki yoğunluklarını arttırması da kapitalizmin uluslararası alanda güçlenmesini sağladı (Pierson, 2011, s. 73-75)

Vergilendirme sistemlerindeki değişimle beraber mali yönetim usullerindeki bir başka değişim ise tarihsel olarak mutlakiyet dönemindeki etkin ekonomik doktrin olan merkantilizmi destekleyecek şekilde ekonomik politikaların geliştirilmesi olmuştur. Bunun da temel nedeni en büyük ağırlığa sahip ekonomik faaliyetin ticaret olması ve bir yandan da teknik gelişmelerin endüstriyel üretim için yeni yöntemler ortaya çıkararak endüstrinin gelişmesine imkân vermesidir.

Merkantilizmde devletin zenginliği temel olarak altın ve gümüş gibi değerli madenlere sahip olmaktan kaynaklanmaktadır. Para ve insan varlığını arttırmak devletin temel amacıdır. Para çoğaldıkça ticaret ve endüstri gelişecektir. Ülkedeki nüfusun artması da merkantilizmin amaçlarındandır. Zira ülke nüfusu arttıkça özellikle endüstrinin büyük ihtiyaç duyduğu işgücüne ulaşmanın maliyetleri azalacaktır. Genel olarak merkantilizmin imalatçıların ve tüccarların çıkarlarını siyasal iktidarın çıkarlarıyla özdeşleştirdiği söylenebilir (Güriz, 1993, s. 191).

2.1.1.2.2. Modern devlet

Weber devleti bir siyasal örgüt olarak ele almakta ve onun da diğer siyasal örgütler gibi bir amaç üzerinden değil bu amaca ulaşmak için kullandığı araçlar üzerinden tanımlanabileceğini söylemektedir. Feodal devleti, *Standestaat*'ı ve mutlak devleti bu şekilde kullandığı araçlar üzerinden tanımlayan Weber, modern devlet için de aynı yöntemle bir açıklama getirmiştir:

Devlet kavramı gelişmesini modern zamanlarda tamamladığı için, onu modern devlet tipine uygun, fakat aynı zamanda da değişime maruz olduğu için günümüzün değerlerinden soyutlanmış açılardan tanımlamak en iyisidir. Modern devletin temel biçimsel özellikleri şu şekildedir: Yasamayla değişmeye tabi, kendileri de yönetmeliklerle kontrol edilen idari bir kadronun örgütlü eylemlerinin yöneldiği yönetsel ve hukuksal bir düzene sahiptir. Bu düzen sistemi sadece devletin üyeleri olan ve çoğunluğu üyeliğini doğumla kazanan vatandaşlar üzerinde değil, fakat çok büyük oranda yargı alanında meydana gelen bütün eylemler üzerinde bağlayıcı otorite iddiasında bulunur. Bu nedenle bölgesel temelde zorlayıcı bir örgüttür. Ayrıca bugün güç kullanımı sadece ya devlet tarafından izin

verildiği ya da emredildiği derecede meşru sayılmaktadır. (...). Modern devletin güç kullanımını tekeline alma talebi onun için zorlayıcı yargı ve sürekli eylem niteliği kadar vazgeçilmezdir (2012, s. 166-167).

Pierson (2011, s. 23), Weber'in bu tanımından hareketle modern devletin sekiz temel özelliğini saptar: şiddet tekeli, bölgesellik, egemenlik, anayasallık, hukukun üstünlüğü, kamu bürokrasisi, otorite/meşruiyet, yurttaşlık. Bu özelliklerden bölgesellik ve egemenlik, anayasallık ve hukukun üstünlüğü içerikleri açısından bir araya getirilerek ele alınmaya da elverişli kavramlardır.

Yukarıda sayılan modern devletin temel özelliklerinden bazıları, mutlakiyetçi devletin erken örnekleri hariç olmak üzere, özellikle olgun mutlakiyetçi devletlerde, ilerleyen dönemde de anayasal monarşilerde karşımıza çıkmaktadır. Mutlakiyetin tarihsel gelişimi içerisinde olgunlaşan bu özellikler siyasal sistemin temel yapıtaşları haline gelmiş, mutlakiyetle sınırlı kalmayarak modern devlete de sirayet etmiş, hatta belki mutlak devletin dönüşüm geçirerek modern devletin ortaya çıkışında da önemli unsurlar olmuşlardır. Zira modern devlet sıklıkla bu kavramlar üzerinden anlatılmaktadır. Bu özellikler şunlardır: şiddet araçlarının tekelci denetimi, bölgesellik, egemenlik, kamu bürokrasisi, vergilendirme (Pierson, 2011, s. 75).

Held (1990, s. 87-88) ise modern devletin getirdiği başlıca yenilikler üzerinden tanımlanması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre bu yenilikler dört ana başlıkta toplanabilir: bölgesellik, şiddet araçları üzerindeki kontrol, kişiye bağlı olmayan iktidar ve meşruiyet. Ayrıca Held bütün modern devletlerin ulus-devletler olduğunu da söylemektedir. Bu noktada modern-devlet üzerine çalışmalarında ulus-devlet isimlendirmesini kullanan Giddens'la da uyumaktadır. Modern devlet ve ulus devlet kavramları açısından bakıldığında yakın zamanlarda ortaya çıkan ve benzer gelişimler gösteren kavramlar olarak zamanla iç içe geçtikleri söylenebilir.

Held'in kavramlaştırması ve Pierson'ın kavramlaştırması aslında büyük ölçüde uyumaktadır. Farklılık daha çok yaptıkları ayrımlarda ve başlıkların kapsadığı alanın genişliğindedir. Yukarıda belirtildiği üzere birlikte ele alınabilecek bazı kavramlar Held'de bir araya getirilerek incelenmiştir.

Şiddet Tekeli

Weber'e göre şiddet, "siyaset bakımından kesin belirleyici araç"tır. Bu nedenle siyasal faaliyeti kontrol etme amacındaki siyasal örgütlerin bir araç olarak şiddeti kullanmaları gerekmektedir (2017, s. 79). Dolayısıyla en büyük siyasal örgüt olma ve siyasal alanı domine

edip siyasal faaliyeti tek başına kontrol etme iddiasında olan devletin sahip olması gereken birinci özellik şiddet araçlarını kontrol etmektir. Şiddet araçlarının tekeli denetimi olarak da adlandırabilecek şiddet tekeli temel olarak devletin bütün şiddet araçlarını elinde bulundurması olarak değil, meşru olarak şiddet uygulayabilecek gücün devlet olması ya da devlet dışındaki unsurların şiddet kullanımının ancak devletin onayı halinde meşru olması ve devletin aynı zamanda şiddet araçlarının kullanımını denetleme yetkisine sahip olmasıyla tanımlanabilir (Poggi, 2011, s. 29-30). Aynı şekilde Weber de (2017) şiddet tekeli tanımlarken bunu şiddet kullanma hakkının tek kaynağının devlet olması şeklinde açıklamaktadır. Şiddet kullanma hakkının tamamen ve sadece devlete ait olduğu düşüncesi Weber’de de yoktur.

Modern devletin fikir olarak ortaya çıkışıyla beraber şiddet araçlarının kontrolünün devletin tekeline verilmesi fikri de ortaya çıkmıştır. Bu fikrin temelinde toplum içinde bireylerin birbirlerine karşı kullandıkları şiddetin boyutunun artarak adeta bir iç savaşa dönüşebileceği ihtimali ve bu ihtimali önleme amacı yatmaktadır. Bu kaotik durumu önlemenin yöntemi olarak tüm gücü bir yönetim aygıtında toplamak ve bireylerin bu yönetim aygıtına itaat etmesini sağlamak öne atılmıştır. Bu aygıtın modern devlet olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönüyle şiddet araçlarının tekeli denetimi fikri ilk modern devlet kuramcılarında kabul edilen Thomas Hobbes’a kadar gitmektedir (Pierson, 2011, s. 23).

Şiddet araçlarının tekeli denetiminin fikir olarak temelleri bir yana bir yönetim mekanizması olarak kurumsallaşmasının temelleri mutlakiyet döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. Mutlakiyetin temel özelliklerinden birisi merkezi iktidarın genişleyip güçlenmesiydi. Merkezi siyasal iktidar hâkimiyet alanını genişlettikçe aynı zamanda bu hâkimiyeti korumak için daha büyük mekanizmalara ihtiyaç duymaktaydı. Dolayısıyla merkezi iktidar toplum üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmak ve devlet düzenini korumak için çeşitli devlet aygıtlarını güçlendirmeye başladı. Polis teşkilatlarının merkezileşmesi, askeri gücün profesyonelleşmesi mutlakiyet döneminde gerçekleşen gelişmelerdir. Aynı zamanda mutlakiyet döneminde yargı gücü de merkezi iktidar tarafından koordine edilmeye ve ülke geneline yayılmaya başlamıştı. Dolayısıyla hem şiddet araçları hem de denetim mekanizmaları iktidarın bünyesinde toplanmaya bu dönemde başlamıştır (Poggi, 2011, s. 29).

Devletin şiddet tekeli gerçekleştirilmekte faydalandığı başlıca mekanizmalar polis ve askerdir. Polis örgütünün ve ordunun merkezileşmesinin tamamlanması modern dönemde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda merkezi bir polis örgütü ve merkezi bir ordu modern devletin önemli özelliklerinden biri haline gelmiştir. Burada şiddet tekelinin bireylerin hayatına daha çok nüfuz etmesine neden olmasıyla özellikle polis örgütü çok önemlidir. Zira modern devletlerde polis örgütü ülke genelinde çok kapsamlı bir şekilde örgütlenmekte ve toplumsal

hayatın her noktasında varlığını hissettirmektedir (Elias, 1993, s. 199-200). Bu nitelikleri nedeniyle modern devletler “polis devleti” olmakla da itham edilmektedir. Modern devletin polis devleti boyutu çalışmanın devamında görüleceği üzere en çok totaliter siyasal sistemlerin içinde yer alan devletlerde hissedilmektedir.

Şiddetin fiili olarak tekelleştirilmesi kadar önemli bir başka konu ise modern devletle beraber şiddet düzeninin tekilleşmeye başlamış olmasıdır. Yukarıda geleneksel devletin modern devlete dönüşümünde anlatıldığı üzere devlet düzeninde gerçekleşen değişimin odağındaki kavramlardan biri iktidar yapısıdır. Modern devletin gelişimi bölünmüş ve parçalanmış iktidar yapılardan iktidarın tek bir odakta toplandığı bir devlet yapısının gelişimiyle paralel ilerlemiştir. Pierson (2011, s. 26) bu süreci şöyle ifade etmektedir: “*Ortaya çıkmakta olan modern devletin en önemli özelliklerinden biri, bu gücün dağıldığı çok merkezli ve çeşitlilik içeren yapıdan uzaklaşarak bölünmemiş bir toplum düzenine hükmeden tek (mutlak) bir güç merkezine doğru gelişimidir.*”

Çevreye yayılmış iktidar çevreden merkeze çekilip merkezde toplanmasına paralel olarak çevrenin en büyük ögesi olan toplum ve toplumsal ilişkiler edilgenleştirilmiştir. Bunda devletin şiddet kullanımı tekeline almasının da etkisi vardır. Aslında bireyler belirli oranda şiddet uygulayabilmek için gerekli araçlara ve imkanlara sahiplerdir. Ancak devletin daha büyük şiddet araçlarına sahip olması, bu araçların kendileri üzerinde kullanılabileceği tehdidi bireylerin şiddet uygulamaktan büyük oranda kaçınmasına neden olmaktadır. Devletin elindeki silahlı kuvvetler, yargı organları, kolluk kuvvetleri gibi büyük çaplı ve organize şiddet aygıtlarının varlığı gündelik hayatta bireylerin küçük çaplı şiddet uygulayabilme imkanları kullanmalarının önünde bir nevi manevi bir engel olarak durmaktadır. Modern öncesi devletlerin modern devletten daha despot ve daha keyfi olsalar da güç uygulama imkanlarının modern devlet kadar geniş ve organize olmaması nedeniyle modern devlet öncesinde toplumsal hayatın içindeki bireysel şiddetin daha fazla olması da bu düşünceyi desteklemektedir (Pierson, 2011, s. 26)

Bölgesellik

Bütün devletler bütün dönemlerde belirli sınırlara, belirli toprak parçalarına hâkim olma iddiasındadır. Fakat devletin coğrafik ve jeopolitik bir kimlik olarak ortaya çıkması modern devlete özgüdür (Pierson, 2011, s. 27). Bunun nedeni her ne kadar bütün devletler toprak parçaları üzerinde hakimiyet iddia etseler bir tek modern devletin sınırlarını kesin olarak

belirlemiş olması ve devlet egemenliğinin merkezden çevreye sınırlar içerisindeki her yerde aynı güçte hissedilmesidir (Held, 1990, s. 88).

Önemli bir diğer nokta modern devletlerin bölgesellik özelliklerini savunma konusundaki tutkularıdır. Zaman zaman en küçük en önemsiz toprak parçaları için bile devletler savaş aşamasına gelebilmekte, hatta bazen savaşmaktadır¹¹ (Pierson, 2011, s. 28). Bunun aynı zamanda bir sonraki başlıkta açıklanacak olan egemenlik kavramıyla da bağlantısı vardır. Egemenlik ve bölgesellik modern devlet bünyesinde iç içe geçmiş şekildedir, bu durumu bölgesel egemenlik olarak da adlandırabiliriz. Bunun bağlı olarak mutlak egemenlik anlayışının sonucunda devletin sınırları içinde kalan en küçük toprak parçasında bile egemenliğinin dışarıdan gelen etkilere karşı kararlı bir şekilde savunulması yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Egemenliğin mutlaklığına bağlı olarak devletin sınırları içerisindeki herhangi bir alanda bir başka devletin en küçük bir etkisine izin verilmesi beklenemez. Zira toprak devletin egemenliğinin en temel göstergesi olarak kabul edilmektedir. Çünkü bir devletin sahip olduğu toprak parçası egemenliğin kendisine verdiği gücü tüm boyutlarıyla uygulayabildiği yegâne alandır (Poggi, 2011, s. 31).

Modern devletin bölgeselliğinin iki temel sonucu karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle devletlerin tek başına var olmadıklarını hatırlamak gerekir. Devletler bir uluslararası devletler düzeninin parçasıdır ve bu düzen içerisinde bütün devletler birbiriyle sürekli bir rekabet içindedir. Bu rekabeti devletlerin bölgeselliği ve egemenlik iddiaları yaratmaktadır. Uluslararası devletler düzeninin içinde gelişen ilişkiler de devletler arasındaki bu rekabetten büyük oranda etkilenmektedir. Devletin siyasal sistemin önemli bir parçası olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla devletlerin arasındaki rekabet aynı zamanda siyasal sistemler arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Yani bir siyasal sistemin uluslararası sistemle ilişkisi büyük oranda modern devletin bölgesellik ve egemenlik özelliklerinden etkilenmektedir.

Bölgeselliğin ikinci sonucu ise yukarıda bahsedilen ulus-devlet ve modern devletin iç içe geçmesiyle alakalıdır. Devletlerin fiziksel sınırlarının kesinleşmesi sonucunda devletlerin bir ulus olarak algılanması yönündeki eğilim güçlenmektedir. Bu durum uluslararası düzeni ulus-devletlerden oluşan bir düzen haline getirmektedir (Pierson, 2011, s. 29). Bu açıdan bakıldığında ulus-devlet ve modern devlet kavramlarının benzer zamanlarda ortaya çıkıp birlikte gelişmesini ve zaman zaman birbiri yerine kullanılan kavramlar olmalarının nedeni daha net anlaşılmaktadır.

¹¹ Buna ülkemizin siyasi tarihinden de bir örnek olarak Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kardak kayalıkları krizini gösterebiliriz.

Egemenlik

Egemenlik kavramı siyasal bir toplum içinde var olan kesin ve mutlak bir otorite fikri olarak tanımlanabilir, aynı zamanda bu fikrin devamı olarak egemenlik bu mutlak ve kesin otoritenin bir başka yerde daha var olma ihtimalini reddeder. Egemenliğin özünde devletlerin kendi hâkimiyetlerindeki sınırlar içinde iradelerine hiçbir şekilde karşı çıkılmayacağıdır (Pierson, 2011, s. 30). Egemenlik ve bölgeselliğin bir araya geldiği nokta burasıdır. Egemenlik mutlaktır; ancak devletin bölgeselliği nedeniyle sadece belirli bir alanda mutlaktır. Ama aynı zamanda bu alan içinde egemenliğin kesin ve mutlak bir otorite olmasında bölgeselliğin de katkısı vardır.

Egemenliğin kullanılmasının farklı boyutları vardır. İlk olarak egemenliğe kimin sahip olduğu tartışması yapılmaktadır. Yaygın görüş egemenliği devletin ve iktidarın sahip olduğu bir aygıt olmaktan çıkarıp halkın sahip olduğu bir güç haline getirilmesi gerektiğini ya da hali hazırda egemenliğe halkın sahip olduğunu savunan görüş. Bu görüşe göre meşru egemenliği asıl sahibi halktır, devlet ve iktidar halkın onayıyla ve onu temsilen egemenliği kullanır ve halka aykırı kullanıldığı noktada egemenlik meşruiyetini kaybeder. Demokratik sistemler bu görüş etrafında kurulmaktadır. İkinci yaklaşım egemenliğin nasıl kullanılacağıyla ilgilidir. Egemenlik paylaştırılabilir ya da tek bir elde toplanabilir. Egemenliğin farklı devlet organları arasında dağıtılması, bunun aracılığıyla bu organlar arasında bir çatışma ve aynı zamanda denge yaratılması kuvvetler ayrılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Egemenliğin bütün boyutlarıyla tek bir devlet organına ait olduğu durumda kuvvetler birliği vardır. Demokrasinin temel mekanizmalarından olan frenleme ve denge mekanizmaları kuvvetler birliği olan koşullarda işlememektedir. Son olarak önemli bir nokta ise egemenlik uygulamalarının etkinliğidir. Modern devletle beraber devletin izleme ve denetleme kapasitesinin artması beraberinde egemenlik uygulamalarının etkinliğini arttırmıştır. Dolayısıyla modern devlet geleneksel devletlerin sahip olmadığı bir güce sahiptir (Pierson, 2011, s. 32-33).

Modern devlet için egemenliğin sahip olduğu önemin bölgesellekle bir araya geldiğinde anlamlı olduğunu söylemiştik. Modern devlet için egemenlik belirtildiği gibi mutlaktı; fakat sadece sahip olunan topraklar üzerinde mutlaktı. Modern devletin sahip olduğu toprak parçası üzerindeki egemenliğinin en küçük bir tehdide dahi uğramasının çok büyük sonuçları olabilmekte, çok küçük egemenlik ihlallerinden savaşlar dahi çıkabilmektedir. Bunun nedeni bir modern devletin egemenlik gücünü ihlal etmenin o devletin kimliğine meydan okuyarak varlığını reddetme ve o devletin topraklarında sahip olduğu egemenliği yok sayma, hatta onun yerine kendi egemenliğini koyma iddiasına sahip olma anlamına gelmesidir (Poggi, 2011, s. 30). Bunun nedeni egemenliğin modern devlet için tartışılmaz önemi nedeniyle modern

devletlerin kendilerine oluşturdıkları kimliklerin bir parçası haline gelmesidir. Bir devletin egemenliğine ihlal etmek bu nedenle o devlete topyekûn bir meydan okuma anlamına gelmektedir.

Bu modern devleti gündelik hayatın her alanında daha çok görünür yapmaktadır. Buradan yola çıkarak modern devlet, varlığını bireylere en çok hissettiren devleti biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Modern dönemde devlet, bireylerin bazı anlarda karşılaştıkları bir mekanizma değil, her an bireylerin hayatında olan bir varlıktır. Modern devlet bir anlamda zamansızdır.

Anayasallık

Weber'den aktarıldığı gibi modern devletin önemli özelliklerinden biri onun yasama aracılığıyla değiştirilebilen bir hukuki düzen oluşudur. Modern devletin en önemli özelliklerinden birisi hukuki oluşudur. Bu hukukiliğin iki önemli boyutu vardır. Bunlardan ilki anayasallıktır. Bir diğeri ise bir sonraki başlıkta üzerinde durulacak olan hukukun üstünlüğü. Devletin bu iki niteliğe sahip olduğu düşüncesi hukuk devleti fikrini de beraberinde getirmiştir.

Anayasaların varlığı ve siyasal düzenin “anayasal” oluşu modern devletin tipik özelliklerinden biridir. Modern devletlerde anayasanın temel rolü siyasal rejimin kuruluşunu, işleyişini ve rejim içindeki unsurların yetki ve görevleriyle birbirleri arasındaki ilişkileri düzenlemektir (Pierson, 2011, s. 34).

Anayasalar aynı zamanda devlet gücünün sınırları olarak da ele alınmaktadır. Tarihte anayasacılık hareketi olarak adlandırılan siyasi hareketlerin temel amacı anayasalar aracılığıyla devlet gücünün sınırsız bir şekilde kullanılmasının önüne geçmek, bu şekilde devlete göre çok zayıf olan bireylerin haklarını devlet karşısında mümkün olduğunca koruma altına almaktadır. Modern öncesi devletlerde devlet düzeninin kuruluşu, yönetim uygulamaları zaman zaman açık bir biçimde keyfi ve mutlak olabilmekte, devlet gücünün kullanılışı hanedana bağlı ya da teokratik olarak gerekçelendirilmekteydi. Modern devletle birlikte gelişen anayasallık anlayışı modern devletlerde devletin uygulamalarını belli kurallara bağlamayı ve bu yolla devlet gücünün kullanımı sınırlandırmayı başarmıştır. (Özbudun, 2017, s. 5). O halde anayasaların temel amacının devlet iktidarının kullanımı sınırlandırarak bireyi bu gücün keyfi kullanımları karşısında bir koruma altına almaktır.

Anayasaların devlet iktidarını sınırlandırma amaçlarının yanında bir siyasal sistem içerisinde başka bazı işlevleri de vardır. Bu işlevlerin en önemlisi kanunların nasıl yapılacağı konusunda yol göstermektir. Yani anayasalar hem siyasal sürecin genel çerçevesinin düzenlenmesinde doğrudan etkilidir, hem de yasaların yapılışına etkisi nedeniyle dolaylı olarak da etkilidir. Zira modern devletlerde siyasal sürecin çerçevesi yasalar aracılığıyla çizilmektedir.

Anayasa hem hukuk sisteminin önemli bir parçasıdır hem de hukuk sisteminin kendisi dışında parçalarının sınırlarını çizdiği için aynı zamanda belirleyici bir parçasıdır. Hukuk sistemi aynı zamanda siyasal sistemlerin şekillenmesinde rol oynamaktadır. Bu konuda siyasal rejimin oluşmasının ve siyasal sürecin kurallarının ortaya çıkmasında en etkili unsur olarak anayasaların siyasal sistemler üzerinde büyük bir etkisi vardır (Poggi, 2011, s. 41). Dolayısıyla siyasal sistemleri sınıflandırmaya tabi tutarken bu sistemlerin hukuk sistemleriyle ve özel olarak da bu hukuk sisteminin temel parçası olan anayasalarla ilişkisini dikkat almak gerekmektedir. Bir siyasal sistemin demokratik bir siyasal sistem ya da otoriter bir siyasal sistem olmasında anayasal düzeninin sahip olduğu niteliklerin büyük etkisi vardır.

Hukukun üstünlüğü

Modern devletin hukukiliğinin bir diğer sonucu hukukun üstünlüğü ya da kişilerüstü iktidar olarak adlandırılan bu yaklaşımdır. Hukukun üstünlüğünün ortaya çıkmasında anayasallığın da önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Zira anayasallık siyasal sürecin oluşumunda hukukun üstünlüğünü yönetim gücüne sahip bireylerin üstünlüğünün yerine getirmiştir. Anayasal bir siyasal düzen hukukun üstünlüğünü beraberinde getirir. Bu iki özelliğe sahip olan modern devlet hukukun üstünlüğü ilkesinin hâkim olduğu bir siyasal birlik olarak da tanımlanabilmektedir (Özenç, 2016, s. 171). Bu nedenle modern devlet hukuk devleti olarak da anılmaktadır. Ancak devletin temel olarak dayandığı hukuki ilkelerin niteliğine göre bu adlandırma “yasa devleti” olarak da değişebilmektedir.

Hukukun üstünlüğü anlayışı devlet gücünün elinde bulunduran bu gücü kullanmakta hukukla çizilmiş bir çerçevenin içinde kalmalarını gerektirir. Bu çerçeve hem devlet gücünün hangi sınırlara kadar kullanılabileceğini hem de devlet gücünün hangi araçlar vasıtasıyla kullanılacağını belirtmektedir. Ayrıca devlet gücünün kullanılmasında görevli olan insanların bu görevlerini birer birey olarak değil birer devlet görevlisi olarak yapmalarını sağlamaktadır. Bu da devlet gücünün kullanılmasında bireyselliğin etkisini ortadan kaldırmakta, devlet iktidarının kişilere bağlı olmasına son vererek “kişiler üstü” bir iktidarı ortaya çıkarmaktadır (Pierson, 2011, s. 36).

Hukuk aracılığıyla çizilmiş bu çerçeve yukarıda söz edilen anayasal düzenin kendisidir. Hukukun üstünlüğünün anayasallığın bir getirisi olduğu iddiası da buradan kaynaklanmaktadır. Hukukun üstünlüğü sağlayabilmek için önce siyasal düzenin tamamıyla hukuk vasıtasıyla kurulması ve siyasal sürecin kurallarını hukukun belirlemesi gerekmektedir. Bunu sağlayan anayasalar ve devletin anayasallığıdır.

Hukuk devleti ilkesinin iki temel boyutu vardır. Bunlardan birincisi bireylerin özgürlük alanlarının kural olarak sınırsız şekilde tanımlanması ve devletin bireylerin özgürlük alanlarına yapabileceği müdahalelerin sınırlanmasıdır. Hukuk devleti ilkesinin bu ilk boyutu, ikinci boyutuyla tamamlanmaktadır. İlk boyutta sınırlanan devlet iktidarı yetkileri önceden belirlenmiş devlet organları arasında paylaşılmalıdır. Bu devlet organları devletin üç temel fonksiyonunu yerine getirmekle görevli yasama, yürütme ve yargıdır. Hukuk devleti ilkesinin bu boyutlarının ardından tarihsel süreçte bazı tamamlayıcı ilkeler de ortaya çıkmıştır. Bunlar yasaların üstünlüğü ve önceliği, özellikle yürütme fonksiyonunu yerine getirmekle görevli devlet organlarının yasaların üstünlüğü ve önceliği ilkesine bağlı olarak faaliyet göstermesi ve son olarak da yargı bağımsızlığıdır (Schmitt, 2008, s. 120 vd.)

Hukukun üstünlüğü anlayışı siyasal sistemin işleyişinde de doğal olarak hukuk kurallarının üstünlüğünü getirmektedir. Çünkü siyasal süreç ve siyasal süreçte rol sahibi görevliler hukuk kurallarıyla bağlıdır. Dolayısıyla siyasal sistemlerin hukuk sistemlerinden etkilenmeleri modern devlet döneminde zirveye ulaşmaktadır. Bunun bir sonucu olarak hukuk sisteminin ve hukuk kurallarının sahip olduğu nitelikler siyasal sistemin nitelikleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu çalışmanın devamında siyasal sistemlerin hukuk sistemleriyle aralarında ilişkiler incelenirken bu durum da dikkate alınacaktır.

Kamu bürokrasisi

Weber (2012, s, 342 vd.) devleti bir siyasi örgüt olarak tanımlamaktadır. Büyük ölçekli bir siyasi örgüt olarak ele alınan modern devletin idari işleyişi bürokratik bir düzen üzerine kuruludur. Bürokrasi Weber düşüncesinde sadece devlete özgü bir kavram da değildir. Bütün büyük ölçekli örgütler için bürokrasi genel bir yönetim biçimi olarak ele alınmakta ve modernizasyon sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Kamu bürokrasisi ayrıca Weber'in otorite tipleriyle bağlantılı olarak ele aldığı bir kavramdır. Weber'e (2012, s. 336) göre modern devletin hâkim otorite tipi olan yasal otoritenin önemli özelliklerinden biri bürokratik bir idari kadroyu içermesidir. Hatta bürokratik yönetim kadrosunun görevlendirilmesi Weber tarafından yasal otoritenin en saf tipi olarak tanımlanmaktadır (2012, s. 339).

Bürokrasinin gelişimiyle modern örgüt formlarının, bunlardan biri olarak da modern devletin, bütün alanlarda gelişimi özdeştir. Hatta Weber bürokrasinin gelişiminin en çarpıcı örneği olarak modern devleti göstermektedir. Devlet büyüyüp geliştikçe bürokrasi de gelişecektir. Çünkü devletin işleyişi için bürokrasiye ihtiyaç vardır.

Karşıt görüşler Weber'in tam tersine bürokrasiyi devlet işleyişinin en verimsiz aracı olarak görmekte-dirler. Weber'in düşüncesinde bir gereklilik olan ve zorluklara karşı etkin bir araç olarak değerlendirilen bürokrasi karşıt görüşlerce zorlukları aşamadığı kendi zorluklarını beraberinde getirmektedir. Bürokrasi aynı zamanda devletin üzerinde ekonomik bir yük olarak görülmekte ve bu açıdan da eleştirilmektedir (Pierson, 2011, s. 38).

Kesin olan nokta şudur ki modern devlet bürokratik bir devlettir, modern dönemde devlet hiç olmadığı kadar bürokratik olmuştur. Bu çeşitli nedenlerle açıklanabilir. Hukuk devleti anlayışının, yasal otoritenin ortaya çıkışının bu süreçte etkileri vardır. Bununla beraber devletin potansiyelinin artması ve etkinlik alanının gelişmesi daha profesyonel bir devlet örgütlenmesini de gerekli hale getirmiştir. Devlet işlerinin bir süreklilik içinde sürdürülebilmesi ihtiyacı da modern devletin karmaşık kamu bürokrasisinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

Modern devletin bürokrasinin altı karakteristik özelliği vardır: merkezileşmiş bir denetim ve gözetim (hiyerarşik yön), görevlerin farklılaşması, iş için liyakat, objektiflik, kesinlik ve süreklilik, gizlilik. Bunlar aynı zamanda bürokratikleşmenin ölçütleridir. Bu ölçütlerin gerçekleştirilebildiği ölçüde devletin bürokratikleşmesinin de gerçekleştiği söylenebilir (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 170).

Kamu bürokrasiyle ilgili önemli bir başka nokta siyasal sistem modeli içerisinde önemli siyasal sistemin işleyişi için yerine getirilmesi gereken görevlerin büyük çoğunluğunun bürokrasi tarafından yerine getirilmesi, siyasal sistemde önemli rollere sahip bireylerin büyük çoğunluğunun kamu bürokrasisinin bir parçası olmasıdır. Dolayısıyla bu bürokrasinin kuruluşu, üzerinde temellendiği ilkeler ve nitelikleri de siyasal sistemlerin şekillenmesinde etkiye sahiptir.

Otorite ve meşruiyet

Modern devletin ve dolayısıyla modern siyasal sistemlerin belki de en önemli unsuru otorite ve meşruiyettir. Otoritenin kullanılışı ve meşruiyetin kaynağı bir siyasal sistemin niteliği açısından en önemli belirleyicilerdir. Zira modern dönemde otorite ve meşruiyet bütün siyasal sistemlerin ortak unsurudur.

Otorite ve meşruiyetin bir araya gelmesiyle de karşımıza meşru otorite kavramı çıkmaktadır. Otorite çalışmanın ilk bölümünde bir kavram olarak ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştı. Bu nedenle burada öncelikle meşruiyet kavramının üzerinde duracağız. Meşruiyet Weber tarafından “bağlayıcı olma halinin verdiği prestij” olarak tanımlanmaktadır (aktaran Pierson, 2011, s. 39). Meşruiyetin önemi siyasal iktidarın otoritesinin sistemin unsurları tarafından kabul görmesidir. Meşruiyet bir anlamda otoritenin kullanımına gösterilen

rızadır. Bu rıza olmadan, rızanın sınırları aşarak ya da rızaya aykırı şekilde otorite kullanıldığı zaman meşru otoriteden söz edilemez.

Aslında basit ifadelerle tanımlamak gerekirse meşruiyet siyasal iktidarın ve siyasal iktidarın gerçekleştirdiği uygulamaların halk tarafından desteklenmesidir (Poggi, 2011, s. 38-39). Bu basit tanımın avantajlı noktası siyasal iktidarın meşruiyetinin siyasal sistem için ne anlama geldiğini gösterebilmesidir.

Siyasal sistemler açısından meşruiyetin önemi siyasal sistemin girdilerinde yatmaktadır. Siyasal sistemin iki temel girdisinden biri olan desteğin sürekli bir şekilde siyasal sisteme sunulabilmesi için bu siyasal sistemin bir parçası olan siyasal iktidarın ve bu iktidarın uygulamalarının meşruiyete sahip olması gerekir. Devletin ve siyasal iktidarın meşruiyeti problemi aynı zamanda siyasal sistemin meşruiyeti problemidir. Meşruiyetini kaybeden bir siyasal sistem takip eden süreçte destek girdisini de kaybedecektir ya da destek girdisini kaybetmemek için baskıcı yöntemler geliştirmek zorunda kalacaktır. Siyasal sistemlerde destek krizi/yetersizliği olarak adlandırılan ve bir siyasal sistemin çökmesine bile neden olabilecek sorunun temel nedenlerinden biri siyasal iktidarın meşruiyetini kaybederek bir meşruiyet krizi durumuna girilmesidir.

Yukarıda anlatılanlar dahilinde iktidarın meşruiyetini hangi yollarla sağladığı ve ne tip bir meşruiyete sahip olduğu, buna bağlı olarak da o siyasal iktidarın içinde yer aldığı siyasal sistemin destek girdisinin ortaya çıkışı siyasal sistemlerin sınıflandırılması konusunda üzerinde durulması gereken noktalardır. Meşruiyetin kaynağı ve meşruiyetin hangi yollarla elde edildiği sorusuna verilecek cevap bir siyasal sistemin demokratik mi yoksa totaliter ya da otoriter mi olduğu sorusuna verilecek cevabın da üzerine aralayacaktır. Modern devletlerde genel olarak görüleceği üzere siyasal iktidar meşruiyetini halktan alacaktır (Poggi, 2011, s. 38), ancak meşruiyetin kaynağının halk olması tek başına bir siyasal sistemi demokratik yapmaz, aynı zamanda bu meşruiyetin demokratik yöntemlerle sağlanması gerekir.

Yurttaşlık

Yurttaşlık kavramı modern devletlerin aynı zamanda birer ulus-devlet olmaları ve demokratik meşruiyet iddiasında bulunmalarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerin devlet karşısında sahip olduğu bir dizi genel hak ve yükümlülükler olarak tanımlanabilecek olan yurttaşlık birey ile devlet arasındaki bir bağı ifade etmektedir (Poggi, 2011, s. 39).

Yurttaşlık kavramının modern devleti önceki devlet yapılarından ayıran bir kavram olarak ele alınmasının nedeni modern devlette yurttaş tanımının içine giren bireylerin kapsamıyla

alakalıdır. Yurttaşlığın genel bir kimlik halini alması modern devlet döneminde ortaya çıkmıştır. Geleneksel devletlerde çeşitli ayrımlar dolayısıyla halkın sadece bir kısmı yurttaş olarak kabul edilirken, modern devletle beraber yurttaşlık kimliği genel hale gelmiş, bazı özel durumlar hariç bir devletin sınırları içinde yaşayan bütün bireyler yurttaş olmanın getirdiği hak ve yükümlülükleri üstlenmişlerdir (Poggi, 2011, s. 39).

Yurttaşlık ilişkisi vatandaşlara sadece yükümlülükler yüklememekte, yukarıda belirtildiği üzere yurttaş kimliğinden doğan bazı hakları da sağlamaktadır. Bu ilişki devlet ile birey arasında karşılıklı bir ilişki olduğu için yurttaşların bu hakları da devlete bazı yükümlülükler yüklemektedir, aynı şekilde yurttaşların yükledikleri sorumlulukların karşılığında da devletin bireylerden talep edebileceği bazı hakları doğmaktadır. O halde yurttaşlık ilişkisi devlet ile birey arasında karşılıklı hak ve yükümlülükler yaratan bir ilişki olarak tanımlanabilir (Heywood, 2012, s. 211).

Yurttaşlığın bir siyasal sistem açısından önemi şurada yatmaktadır. Yurttaşlık kimliğine sahip olan bireyle siyasal süreç içerisinde rol alma ehliyetine sahiptirler, çeşitli nedenlerle aktif bir şekilde bu rolleri elde edemeseler de bu imkana prensip sahip oldukları kabul edilir. Yani siyasal katılımın temel şartı devlet ile bireyin arasında bir yurttaşlık bağı olmasıdır. Yurttaşlık kimliğine sahip tüm bireylerin siyasal sürece katılma imkânına sahip olmaması, bu katılımın etkin bir katılım olmaması¹² ya da siyasal katılım hakkının yurttaşlık yanında bazı ekstra şartlara bağlı olması bir siyasal sistemi demokratik bir siyasal sistem olmaktan uzaklaştırmaktadır.

2.2. Modern Siyasal Sistemler

İlk bölümde siyaset emredici usullerle değerlerin dağıtılması olarak tanımlanmıştı. Bu dağıtım yaptırımlarla desteklenen kararlar aracılığıyla yapılmaktaydı. O halde siyaset bu kararların kim veya kimler tarafından alındığıyla, bununla beraber bu kararların nasıl, neden ve kimler için alındığıyla ilgilenmektedir. Aynı zamanda bu kararlardan kimlerin faydalanabildiği de siyasetin konuları arasına girmektedir (Laswell, 1951, s. 287 vd.). Bu kararların alınması sürecinde çeşitli yapılar rol oynamakta ve bu siyasal yapıların oluşturduğu bütüne de siyasal sistem denmektedir.

¹² Katılımın etkin olmasıyla kastedilen durum siyasal sürecin işleyişini değiştirebilme, siyasal sistem içerisinde önemli rollere erişebilme, siyasal sistem tarafından dikkate alınan taleplere sahip olma gibi birçok farklı süreci içermektedir. Yani etkin bir siyasal katılım esasında bireylerin seçimlerde oy kullanarak yönetenleri belirlemenin ötesinde imkanlara sahip olmasıdır.

Günümüzde farklı ülkelere baktığımızda büyük çoğunluğunu modern devlet olarak ele alabileceğimizi görürüz. Bununla birlikte bu ülkelerin siyasal sistemleri birbiriyle birebir aynı değildir, zaman zaman küçük zaman zaman büyük farklılıklar görünmektedir. Bu farklılıklar çoğunlukla *siyasal rejimler* düzeyinde olur. Siyasal rejim yukarıda bahsedildiği üzere siyasal sistemin önemli bir unsurudur. Siyasal rejimin devletlerin örgütlenme biçimleri, sahip oldukları temel kurumlar, bu kurumların iç işleyişleri ve birbirleriyle ilişkilerini belirleyen kurallar bütünü olduğunu söyleyebiliriz. Bu niteliğiyle siyasal rejim bir unsuru olduğu siyasal sistemde siyasal sürecin, sistemin unsurları arasındaki etkileşimin ve sistemin unsurları tarafından gerçekleştirilebilecek davranışların sınırlarını çizen kurallar bütünü olarak da değerlendirilebilir.

Sahip oldukları özellikler nedeniyle siyasal rejimler, siyasal sistemlerin sınıflandırılmasında bir önemli bir ölçüt olarak ele alınabilir. Bu çalışmada da siyasal sistemlerin sınıflandırılması temel olarak sahip oldukları rejimler üzerinden ele alınacak, siyasal sistemlerin sahip oldukları rejimin demokratik, otoriter ya da totaliter bir rejim olmasına göre demokratik sistem, otoriter sistem ya da totaliter sistem olarak sınıflandırılacaktır.

Siyasal rejim sadece siyasal sistemin iç işleyişini etkilememektedir. Siyasal rejimin niteliği hem siyasal sistemin çevre sisteminin niteliklerini hem de çevre sistemlerle siyasal sistem arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Bu açıdan örneğin otoriter bir siyasal sistemin hukuk sistemi de otoriter rejim nedeniyle demokratik bir sistemdeki hukuk sisteminden farklı olacaktır. Modern devletlerin aynı zamanda hukuk ve yasa devletleri olduğunu düşünürsek hukuk sistemlerinin siyasal rejimlere göre değişiklik göstermesi normaldir. Zira siyasal rejimle hukuk sistemi arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Zira siyasal rejim yukarıda bahsedildiği üzere bir kurallar bütünüdür ve bu kurallar büyük oranda hukuk sistemi tarafından yaratılmaktadır. Dolayısıyla hukuk sistemi siyasal rejimin niteliği üzerinde etkilidir. Bununla birlikte siyasal rejim de hukuk sistemini dönüşüme uğratarak kendi eksenine çekebilmektedir.

Bu çalışmada siyasal sistemlerin sınıflandırılması yukarıda değinildiği üzere siyasal rejimlerin niteliklerine göre demokratik sistemler, totaliter sistemler ve otoriter sistemler başlıkları altında yapılacaktır. Bu sınıflandırma siyasal sistemlerin modern tasnifi olarak kabul görmektedir. Aslında bu modern tasnif ilk ortaya çıktığında, demokratik sistemler ve otoriter sistemler olmak üzere ikili bir tasnifti. Otoriter rejimler kurumsallaşmış bir siyasal rejim olarak kabul edilmiyor, demokrasiden totaliterliğe ya da totaliterlikten demokrasiye geçişte bir ara nokta olarak, hibrit bir siyasal rejim olarak kabul görüyordu. Otoriter rejimin bir geçiş dönemi rejimi olarak kabul edilmesi otoriter sistemlerin de kavramsal olarak bu sınıflandırmanın içine dahil olmasını engelliyordu. Linz'in (2012) çalışmasıyla beraber otoriter rejimler totaliter ve

demokratik rejimlerden ayrı kurumsallaşmış bir siyasal rejim olarak ilk kez kabul görmüş ve zaman içinde bu sınıflandırma şimdiki haliyle üçlü bir sınıflandırmaya dönüşmüştür.

Günümüzde otoriterlik artık totaliterlikle demokrasi arasındaki bir geçiş noktası olmanın ötesinde kendi özgün varoluşuna sahip bir siyasal fenomen olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak otoriter sistemler de diğer sistemlerden kendileri farklılaştıran özel kurallar, siyasal süreçler ve mekanizmalar ile siyasal ve toplumsal ilişkilere sahip kurumsallaşmış siyasal sistemler olarak incelemeye tabi tutulmalıdır. Bununla beraber her ne kadar totaliter sistem ve otoriter sistemler farklı siyasal sistemler olarak ele alınsa da demokratik sistemler karşısında konumları ve demokrasiye yaklaşımları nedeniyle baskıcı siyasal sistemler adı altında demokratik sistemlerin karşıt kutbu olarak bir araya getirilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere siyasal sistemlerin sınıflandırılması bu sistemlerin içerdikleri rejimler üzerinde yapılacaktır. O halde öncelikle siyasal rejimlerin nasıl sınıflandırıldığı konusuna açıklık getirmek gerekmektedir. Demokratik, otoriter ve totaliter rejimler şeklinde bu üçlü ayrımı ortaya çıkaran sınıflandırma temel olarak yönetimin nasıl oluştuğu, yönetenlerin nasıl belirlendikleri ve nasıl yönettikleri, yönetenler ile yönetilenler arasında nasıl bir ilişki olduğu sorularına verilen cevaplar etrafında şekillenmektedir. Yani siyasal sistemlerin sınıflandırılması egemenlik etrafına kurulan bir çerçevede yapılmaktadır.

Bununla beraber siyasal rejimlerin ve siyasal sistemlerin sınıflandırılmasında daha farklı yaklaşımlar da vardır. Yukarıda söz edilen soyut ve genel model yerine daha somut ve güncel siyasal sistemlerden yola çıkarak yapılan sınıflandırmalar yirminci yüzyılda büyük rağbet görmüştür. Genel olarak siyasal sistemleri Amerikan tipi, İngiliz tipi ve Sovyet tipi siyasal sistemler olarak sınıflandıran, zaman zaman buna Kıta Avrupası ve üçüncü dünya modellerini de ekleyen bu sınıflandırmaya örnek olarak Duverger'in (1974) çalışması örnek gösterilebilir. Siyasal sistemlerin sınıflandırılması konusunda Türkçede yapılan kapsamlı çalışmalar da çoğunlukla bu modeli kullanmışlardır.¹³

Bu çalışmada siyasal sistemlerin sınıflandırılmasına model olarak ilk bahsedilen soyut model kullanılacaktır. Önce ikili bir sınıflandırma içeren otoriter sistemleri totaliterleşmenin bir aşaması olarak kabul eden bu yaklaşımın daha sonra otoriter sistemlerin kendi özgün siyasal yapılarına sahip tamamlanmış siyasal sistemler olduğunun kabul edilmesi üçlü bir sınıflandırmaya dönüştüğünü söylemiştik. Bu çalışmada da sınıflandırma bu üçlü model üzerinden yapılacaktır. Ancak çalışmanın bu bölümünde sınıflandırmanın sadece iki başlığı ele alınacaktır: demokratik sistemler ve totaliter sistemler. Bunun nedeni üçlü sınıflandırmanın

¹³ Bununla birlikte siyasal sistemlerin kapsamlı bir biçimde sınıflandırılmasına Türkçe literatürde düşük düzeyde ilgi gösterildiğini vurgulamak gerekir.

reddedilmesi değildir. Ancak çağdaş otoriter sistemleri modern otoriter sistemlerle karşılaştırmalı bir şekilde inceleyebilmek ve birbirleriyle ortaklaştıkları ya da farklılaştıkları noktaları ortaya koyabilmek için modern otoriter sistemlerin çağdaş otoriter sistemler aynı bölüm içinde incelenmesini yapısal olarak daha doğru bir tercih olacağı kanaati nedeniyle böyle bir tercih bu yapılmıştır. Bundan dolayı bu bölümün devamında modern siyasal sistemlerin iki genel tipi olarak demokratik sistemler ve totaliter sistemler üçlü sınıflandırma içindeki nitelikleriyle açıklanacaktır.

2.2.1. Demokratik sistemler

Demokratik sistemlerin doğuş süreci incelendiğinde demokratikleşmenin başlangıcı on sekizinci yüzyılda mutlakiyetçi rejimlere karşı gerçekleşen Fransız ve Amerikan devrimlerine kadar dayandırılmaktadır; ama demokratik sistemlerin asıl gelişimi on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Bu sistemlerin dünya genelinde yaygınlaşmasıysa yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla beraber gerçekleşmiştir. İki dünya savaşı arasında bazı demokratik rejimler totaliter rejimler dönüşmüş olsa da dünya savaşlarının ardından demokratik rejimler varlığını büyük oranda sürdürmüşler; ancak üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerde demokratik sistemler bu dönemde de ortaya çıkamamışlardır (Blondel, 1973, s. 167-168). Üçüncü dünya olarak adlandırılan ülkelerde demokratik sistemlerin yapılanması üçüncü demokratikleşme dalgası olarak adlandırılan, yirminci yüzyıl sonundaki demokratikleşme süreciyle birlikte gerçekleşmiştir.

Demokrasiler genel olarak yönetilenlerin yöneticilerin seçiminde etkin bir rol alabildiği, yönetenler tarafından yönetilenlerle düzenli olarak hesap vermenin zorunlu olduğu, yönetenlerin bu konumu korumak için yönetilenler tarafından tekrar seçilmesi ve bu nedenle yönetilenlerin desteğini sağlaması gereken, siyasal sürecin işlemesinde önemli rolleri elde edebilmek için toplumun her kesiminden, her türlü siyasal görüşten bireylerin birbirleriyle adil koşullar altında yarışma imkanına sahip olduğu rejimler olarak tanımlanabilir (Kalaycıoğlu, 2017, s. 18-19). ,

Yukarıdaki tanıma bakıldığında esasında demokratik rejimlerin yönetimin oluşturulması, yönetenlerin belirlemesi ve yönetenlerle ile yönetilen arasındaki ilişkinin demokratik usullerle yürüdüğü rejimler olduğu görülmektedir. O halde demokratik rejimleri ve bu rejimlere sahip olan demokratik siyasal sistemleri anlamının temel yolu demokrasinin ne olduğunu anlamaktır. Demek ki öncelikle cevaplanması gereken soru şudur: Demokrasi nedir?

Bilindiği üzere demokrasi kelime anlamı itibariyle halkın egemenliği anlamına gelmektedir. Demokrasi toplumun içinde azınlıkta olanların çoğunluğa dönüşebilme şansının

her daim var olduğu ve egemenliğin gerçek sahibinin halk olduğu bir yönetim biçimi olarak tanımlanabilir. Bir rejim bu tanıma ne kadar uygunsa o kadar demokratik, bu tanımdan ne kadar uzaksa o kadar baskıcı bir rejimdir (Kışlalı, 2010, s. 270).

Yukarıda modern devletin temel özellikleri açıklanırken bunların çoğunlukla siyasal sistemlerin niteliklerinin belirlenmesi konusunda belirli ağırlıklara sahip olduğu, özellikle egemenliğin siyasal sistemlerin sınıflandırılmasında önemli bir ölçüt olduğu vurgulanmıştı. Demokrasinin bu en basit şekilde yapılan tanımı da egemenlik kavramının altını çizmektedir. O halde demokrasi öncelikle egemenliğe halkın sahip olması üzerinden tanımlanabilir. Ancak egemenliğin sadece sahibi değil, egemenliği kimin kullandığı, nasıl ve hangi amaçlarla kullandığı da önemlidir.

Demokrasiler kendi içlerinde farklı modeller üzerinden ayrıma tutulabilir. En temel ayrım doğrudan demokrasi-temsili demokrasi arasındaki ayrımdır. Doğrudan demokrasi (klasik demokrasi, radikal demokrasi ve katılımcı demokrasi olarak da anılmaktadır) devlet yönetiminde yurttaşların doğrudan, bir aracı olmadan ve sürekli bir şekilde rol almasına dayanır. Doğrudan demokrasi sayesinde yönetenler ile yönetilenler arasındaki ayrım silinmektedir (Heywood, 2012, s. 171).

Günümüzün yüksek nüfuslu ve oldukça karmaşık toplum yapıları doğrudan demokrasinin siyasal sistemin tamamına nüfuz etmesine imkân vermemekte, ancak belirli koşullarda doğrudan demokrasiye ait sayılabilecek bazı yöntemler uygulanmaktadır. Modern demokratik sistemler temsili demokrasi modeli üzerine kurulmuştur. Temsili demokraside halkın yönetime katılımı doğrudan demokrasiye göre daha sınırlı ve dolaylıdır. Sınırlı olmasının sebebi halkın yönetime katılmasındaki temel aracın seçim olması ve bu seçimlerin birkaç yılda bir yapılabilmesidir. Dolaylı olması ise halkın sadece yöneticilerin seçimi sırasında gerçekten aktif bir rol almasına ve yöneticilerin seçildikten sonraki uygulamalarına ise doğrudan müdahale etme ya da yön verme şansına sahip olmamasına dayanmaktadır. Halk yönetim gücünü kullanmamakta, yönetimi kendisi adına gerçekleştirecek temsilcileri seçmektedir (Heywood, 2012, s. 171).

Bu açıdan temsili demokrasileri halkın egemenliğe sahip olduğu, ancak bu egemenliği doğrudan kullanmak için gerekli araçlara sahip olmadığı sistemler olarak değerlendirebiliriz. Siyasal sistem içerisinde yönetim gücünü kullanmaya ilişkin mekanizmalar doğrudan halkın erişimine açık değildir. Bu mekanizmaları yönlendirebilmek için siyasal sistem içerisinde belirlenmiş rollerde görevlendirilmek gerekir. Temsili demokrasilerde halk egemenlik gücünü sadece bu rollerde yer alacak kişilerin seçimine kadar kullanabilir. Bu aşamadan sonra kararlar

toplum tarafından değil, toplumun talepleri ve beklentileri doğrultusunda sistem tarafından alınmaktadır.

Sahip olduğu bu araçlar sayesinde demokratik siyasal sistemler toplum ile devlet arasında bir uyuma dayanan siyasal sistemler haline gelmektedir. Demokrasinin devlet ile toplum arasında sağladığı bu uyum farklı usuller aracılığıyla yakalanabilir. Demokrasiler bu usullere göre kendi içlerinde çoğunlukçu demokrasi-çoğulcu demokrasi gibi ayrımlara da tabi tutulabilmektedir. Bu ikili ayrım tek boyutlu demokrasi anlayışı ve iki boyutlu demokrasi anlayışı olarak da ifade edilmektedir. Tek boyutlu demokrasi anlayışı olarak adlandırılan çoğunlukçu demokrasi yaklaşımı demokrasi seçimlere özgüleyen bir modeldi, çoğulcu ya da iki boyutlu yaklaşım olarak da bilinen modern demokrasi yaklaşımı ise demokrasiyi bu minimalist ve seçimle sınırlı şekilde tanımlayan çerçeveyi genişletmektedir. Modern demokratik yaklaşımın önemli savunucularından Robert Dahl, iki boyutlu demokrasi anlayışını tek boyutlu yaklaşımın üzerine özgürlüklerle ilgili bir perspektif ekleyerek gerçekleştirmiştir. Dahl, modern demokrasilerin sahip oldukları çoğulculuk unsuru nedeniyle diğer demokrasilerden kendilerini ayıracak bir isme sahip olması gerektiğini öne sürmektedir. Kendi önerdiği isim ise “poliarşi”dir (Dahl, 2005b).

Demokratik siyasal sistemlerin genel bir çerçevesini çizmenin ortak yolu bu siyasal sistemlerin sahip oldukları ortak yapıları ve özellikleri ortaya koymaktan geçmektedir. Poliarşi modelini ortaya atan Robert Dahl, modern bir demokrasiden söz edebilmek için siyasal sistemin şu özelliklere sahip olması gerektiğini söylemektedir: Dernekler kurma ve kurulmuş derneklere katılma konusunda özgürlük, ifade özgürlüğü, genel oya katılma hakkı, kamu görevlerine seçilebilme hakkı, siyasal liderlerin yarışma içine girebilme hakkı, bağımsız ve değişik haber alma kaynaklarının varlığı, serbest ve adil seçimler, hükümet politikalarını oylara ve diğer tercih belirtme süreçlerine dayandırmak için gereken kurumların varlığı ve çalışması (Dahl, 2005c, s. 243-245).

Demokrasinin unutulmaması gereken bir başka özelliği de halk egemenliğine dayanan bir rejim olma ve egemenliğin tek elde toplanmasını engelleme iddiasıdır. Demokrasinin halk egemenliğine dayanma unsuru sağlama noktasında Dahl’ın bahsettiği hükümet politikalarını oylara ve diğer tercih belirtme süreçlerine dayandırma işlevini gören kurumların varlığı önemlidir. Bununla birlikte egemenliğin tek elde toplanmasını önlemek de bir demokrasi için gerekliliklerdendir. Zira demokratik bir rejim egemenliği halktan alsa da günümüzdeki temsili demokrasilerde bu egemenliği doğrudan kullanacak olan siyasal iktidardır. Yukarıda modern devletin temel özellikleri arasında egemenlik anlatılırken bahsedilen egemenliğin paylaşılması modeli demokratik sistemlerin olmazsa olmazlarından. Kuvvetler ayrılığı olarak

adlandırabileceğimiz bu yapı sayesinde egemenliğin farklı boyutları, yani devlet gücünün farklı fonksiyonları farklı organlar tarafından kullanılmakta ve bu organların birbirleriyle karşılıklı ilişkileri, aralarındaki çatışma ve denge bir siyasal sistemin demokratikleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda yine modern devletin yukarıda bahsedilen özelliklerinden anayasallık ve hukukun üstünlüğü de modern demokrasilerde ağırlığını hissettiren kurumlardır. O halde anayasal/demokratik kurumlar aracılığıyla siyasal sürecin demokratik usullerle işletilmesinin desteklenmesi de günümüz demokrasilerinin önemli ortak özelliklerinden biri sayılabilir.

Çift boyutlu yaklaşımın tek boyutlu yaklaşıma eklediği özgürlükleri temel alan perspektif sadece seçime dayanan bir demokrasi modelinden daha kapsamlı bir demokrasinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşımın üzerinde durduğu özgürlükler temelde iki seçim arası dönemde siyasal iktidara muhalefet etme imkânı sağlayan özgürlüklerdir ve şu üç başlık altında toplanabilirler: ifade özgürlüğü, basın yayın özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü. Bu özgürlükler olmadan sadece seçimlere dayalı bir demokrasinin ne boyutta demokrasi olarak ele alınabileceği tartışmalıdır. Bu özgürlüklerin yokluğu halinde yapılan seçimlerin ancak şeklen adil ve demokratik seçimler olduğunu söyleyebiliriz. Demokrasiyi sadece seçim üzerinden tanımlayarak çoğunluğun yönetimiyle sınırlı bir siyasal sistem olarak ele alanların bu yaklaşımlar modern demokrasinin savunucuları tarafından eleştirilmekte, özgürlükten ve hukuki güvencelerden yoksun seçimlerin bir demokrasiyi değil, olsa olsa bir “çoğunluk diktası”nı ortaya çıkaracağı iddia edilmektedir (Kışlalı, 2010, s. 244)¹⁴.

O halde modern bir demokrasinin temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: geniş çaplı siyasal katılıma imkân veren mekanizmalara sahip olması, güçlü bir sivil toplum ve baskı grupları, devlet güdümünde olmayan bağımsız kitle iletişim araçlarıyla haber alma imkânlarının genişlemesi, anayasal kurumlarla demokratik sürecin desteklenmesi ve yönetenlerin yönetim yetkisini kullanma güçlerinin sınırlandırılması.

2.2.1.1. Siyasal katılım mekanizmaları

Siyasal karar alma süreçlerinin akla ilk gelen boyutu katılımdır. Siyasal katılım en genel anlamı itibariyle bir toplumun ve o toplumun üyesi olan bireylerin o toplumun bağlı olduğu siyasal sistemle kurdukları ilişkilerin oluşturduğu bir bütündür. Siyasal katılımın bir siyasal sistem içerisindeki temel işlevi bireyleri siyasal sistemin bir parçası haline getirmek, bireylerin

¹⁴ Kışlalı (2010, s. 244) da demokrasinin sahip olması gereken temel nitelikleri ifade etme çabasıdır. Ona göre bir siyasal sisteme demokratik diyebilmek için olması gereken üç ana nitelik vardır: seçim, özgürlük ve yargı bağımsızlığı.

doğrudan siyasal sistemin bir parçası olmadıkları durumlarda dahi onlara siyasal sistemi etkileme imkânı vermektir (Yücel, 2013, s. 10).

Siyasal süreçlere toplumun katılımının ne boyutta olduğu, siyasal katılım imkânının bir siyasal sistem içerisinde ne kadar genelliğe ulaştığı ve ne gibi şartlara bağlandığı bir siyasal sistemin niteliğini belirleme konusunda önemli bir veri sağlamaktadır (Blondel, 1973, s. 32). Zira siyasal katılım toplumun değer dağıtımı sürecinde etkin roller alabilmesini sağlamakta, yani egemenlik gücünü kullanma imkânı vererek toplumu siyasal sistemin aktif bir parçası haline getirmektedir. Siyasal katılımın bir sistem içerisinde ne kadar genelleştigiğine bağlı olarak demokrasiden, monarşiye hatta monokrasiye ulaşan bir çizgi üzerine siyasal sistemleri yerleştirebiliriz.

Modern devletin gelişimiyle beraber devletin işlevlerinin büyük oranda artması, bireylerin yaşamlarının her alanında devlet faaliyetini hissetmeleri, bireylerin ve bütün toplumun siyasal sürece duyduğu ilginin artmasına, siyasal sistemi etkilemeye yönelik bir eğilimin gelişmesine neden olmaktadır. Günümüzdeki siyasal sistemlerin genelinde bireylerin ve toplumun üzerinde siyasal yaşantıya katılma yönünde yoğun bir baskı görülmektedir (Turan, 1976, s. 68). Bu baskının hangi araçlarla siyasal katılıma dönüştürüleceği, bu siyasal katılımın kapsamının ne kadar geniş olacağı da o siyasal sistemin karakteri üzerinde büyük oranda belirleyici olacaktır.

Yönetilenlerin yönetim sürecinin bir parçası haline gelebilmesi siyasal katılım mekanizmaları aracılığıyla mümkün olmaktadır. Demokrasilerin bu konudaki en temel mekanizması seçimlerdir. Yönetenler düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde yöneticileri seçerek egemenlik yetkisini kullanma hakkını onlara devrederler. Yani demokrasiler siyasal süreç içerisinde önemli rollerde yer alacak kişiler toplum tarafından belirlendiği siyasal sistemlerdir. Seçimler siyasal katılımı iki yolla sağlamaktadır: seçme hakkı yoluyla yöneticilerin seçilmesi, seçilme hakkı vasıtasıyla doğrudan yönetici konumuna seçilebilme imkânı. Ancak siyasal katılımı seçimlerle sınırlı bir perspektifle ele almak eksik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Siyasal katılım bir siyasal sisteme bağlı toplumun ve o toplumun bir parçası olarak ayrı ayrı bireyleri siyasal sistemle kurdukları ilişkilerin bir bütünü oluşturmaktadır.

Siyasal katılım sadece eşit ve adil seçimlerin yapılmasıyla açıklanabilecek bir kavram değildir. Siyasal katılım toplumun siyasal sistemle her türlü etkileşimini ve bireylerin siyasal sisteme dâhiliyetlerini ve müdahalelerini içeren bir bütündür. Buna bağlı olarak bir siyasal sistem içerisinde siyasal katılımı etkileyen birçok farklı değişken vardır. Bunların en önemlisi tabii ki siyasal sistemin bir unsuru olan seçim sistemidir, buna bağlı olarak parti sistemleri de siyasal katılımı büyük oranda etkilemektedir. Bunların ötesinde ise sonraki başlıkta üzerinde

durulacak olan ifade özgürlüğü, sivil toplum ve yine bir siyasal sistem içerisinde siyasal katılım oranını arttırmaya yarayabilmektedir. Aslında Dahl'ın poliarşi yaklaşımını geliştirirken tek boyutlu demokrasi görüşüne eklediği siyasal iktidara muhalefet etme özgürlüğü kapsamındaki bütün özgürlükler siyasal katılımı artırma amacına yöneliktir. Bu noktada üzerinde durulması gereken bir siyasal sistem içerisinde bireylere o siyasal sisteme katılma, siyasal sistemi ve siyasal süreci etkileme imkânı veren her türlü araç ve mekanizmanın bir siyasal katılım mekanizması olarak kabul edilebileceğidir. Burada demokratik sistemler çalışmanın ağırlık merkezini oluşturmadığından bu sistemler için sadece en ağırlıklı siyasal katılım mekanizması olan seçimler üzerinde durulacak ve demokratik siyasal sistemlerdeki seçimlerin (demokratik seçimler) ne gibi niteliklere sahip olması gerektiği ortaya konulacaktır.

Seçimler sadece demokratik sistemlerde gerçekleşmemektedir. Totaliter ve otoriter sistemler de seçimlere sahne olmaktadır. Demokratik sistemlerin totaliter ve otoriter sistemlerden seçimlerinin nitelikleriyle ayrılması gerekmektedir. Demokratik sistemlerdeki seçimleri diğer sistemlerden ayıran temel farklılıklar bu seçimlerin çok partili, adil, eşit ve rekabetçi olmalarıdır (Aktan, 2005a, s. 12-14.). Demokratik sistemlerde seçimlere anayasal sınırlar¹⁵ içinde her türlü siyasal görüşü savunan partiler katılabilir, seçimlere katılan partiler birbirleriyle eşit ve şartlarda yarışır ve seçimlere katılan hiçbir partinin seçimden zaferle çıkmasının önünde sistemin getirdiği kurallara dayalı bir engel yoktur.

Demokratik sistemleri otoriter ve totaliter sistemlerden ayıran temel özellik yukarıda bahsedildiği üzere yönetilenlerin, yani toplumun, yönetenlerin seçimi konusunda etkin bir rol alabilmesi, aynı zamanda yönetenlerin yönetilenlere hesap vermesine imkân verecek mekanizmalar içermesiydi. Yönetilenlerin siyasal sürece doğrudan ya da dolaylı olarak katılma yollarının artırılması demokrasilerin temel özelliklerindedir. Dolayısıyla demokratik bir siyasal sistemi, değer dağıtımında toplumun da belirli bir ölçüde etkili olduğu bir sistem olarak tanımlayabiliriz.

Bir rejimin demokrasi sayılabilmesi bu seçimlerin belirli özellikleri haiz olması gerekmektedir, zira çalışmanın devamında görüleceği üzere otoriter sistemlerde ve totaliter sistemlerde de seçim mekanizması bulunmaktadır. Demokratik seçimleri diğerlerinden ayıran temel özellik bu seçimlerin adil ve rekabetçi olması, aynı zamanda toplumun her kesiminin, her türlü siyasal görüşün yarışmaya katılmasına açık olmasıdır (Aktan, 2005b, s. 366). Seçimlerin sadece bu özelliklere sahip olması da yeterli değildir, bu seçimlere katılım genel, eşit şartlarda

¹⁵ Bu anayasal sınırlarla ilgili önemli olan nokta ise bu sınırların da demokratik anlayışı zedelemeyecek şekilde belirlenmesidir. Yoksa totaliter veya otoriter bir sistemde de anayasa aracılığıyla birçok siyasal görüşün yasal yollarla savunulması yasaklanabilir.

ve özgür olmalıdır (Demir, 2010, s. 600). O halde demokrasilerde siyasal katılımı sağlayan ilk mekanizma adil ve rekabetçi seçimler ve bu seçimlere halkın genel, eşit ve özgür oy hakkıyla katılımına imkân verilmesidir.

Siyasal katılımın seçimlerle sınırlı kalması bir demokrasi için istenmeyecek bir durumdur. Adil ve rekabetçi seçimlere genel ve eşit bir şekilde katılıma sahip olmakla birlikte halkın siyasal katılımı için gerekli diğer imkânları ve aynı zamanda demokrasinin diğer temel gerekliliklerini yeterli ölçüde sağlayamayan bu tür sistemlere “seçimsel demokrasiler” de denmektedir. Seçimsel demokrasiler, demokratik sistemler ile otoriter sistemler arasında ortaya çıkan gri alanda¹⁶ seçimsel otoriter sistemlerle birlikte yer almaktadır (Özbudun, 2016, s. 41).

Demokrasiler siyasal katılımın en yüksek olduğu sistemler olarak kabul edilmektedir. Bu kabul temel olarak halkın büyük kısmının seçimlerden yönetenleri seçme konusunda tercih yapma hakkına sahip olmasıdır. Ancak günümüzde en gelişmiş demokrasilerde bile halkın tamamı oy kullanma hakkına sahip değildir, seçme hakkının farklı nedenlerle kısıtlanması bütün demokrasilerde söz konusudur. Bunun da ötesinde çoğu demokraside seçimler tamamlandıktan sonra halkın karar alma süreçlerinde ne kadar etkili olabildiği tartışmalıdır.¹⁷

Bu nedenle anayasal modern demokrasilerin oligarşik niteliklerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini söyleyen araştırmacılar da olmuştur. Sonuç olarak halk tarafından seçilmiş olsalar dahi demokratik sistemlerde yönetici bir azınlık mevcuttur. Demokratik sistemlerin oligarşik boyutu sadece yönetici azınlığın varlığıyla da sınırlı değildir aynı zamanda bu yönetici azınlığa dahil olabilmenin şartları da demokratik sistemlere oligarşik bir nitelik vermektedir. Bu yönetici azınlığın üyeleri aynı zamanda az ya da çok bazı imtiyazlara da sahip olmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında en demokratik siyasal sistemin dahi bir oligarşi sorunuyla karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz (Aron, 1976, s. 122-123).

¹⁶ Yukarıda bahsedildiği üzere modern siyasal sistemlerin ilk sınıflandırılmasında otoriter sistemler ayrı bir model olarak kabul edilmiyordu, bunun nedeni ise otoriter rejimin bir geçiş rejimi olarak kabul edilmesiydi. Otoriter rejimin bir geçiş rejimi olarak kabul edilmesi de büyük ölçüde otoriter rejimler ile totaliter rejimler arasında yeterince keskin bir ayrım görünmemesinden kaynaklanmaktaydı. Günümüzde ise bunun tersi olarak bazı demokrasi modelleri ile otoriter rejimler arasındaki ayrım bulanıklaşmaya başlamış, bu nedenle demokrasiler ile otoriter sistemler arasında yukarıda belirtilen gri bir alan ortaya çıkmıştır. Bu alan içinde kalan rejimler seçimsel demokrasiler ve seçimsel otoriter rejimler olarak ayrıldığı gibi daha ayrıntılı bir tipoloji ile seçimsel demokrasiler, belirsiz rejimler, yarışmacı otoriter rejimler ve hegemonyacı seçimsel otoriter rejimler olarak da ayrılmaktadır (Özbudun, 2016, s. 39-41)

¹⁷ Blondel (1973, s. 33) tamamen demokratik bir sistemin var olamayacağını, zira halkın tamamının politik karar alma süreçlerinde etkili olmasının hiçbir zaman mümkün olmadığını söylemektedir. Blondel'e göre aynı imkânsızlık monarşi için de söz konusudur. Monokrasi olarak da adlandırılabilir, gerçekten bütün siyasal kararların toplumun tek bir üyesi tarafından alındığı bir “tam” monarşi de mümkün değildir. Buradan yola çıkarak Blondel, demokrasi ya da monarşi yahut otoriter ya da totaliter sistem olarak adlandırılan bütün siyasal sistemlerin aslında oligarşinin farklı dereceleri olduğunu söylemektedir.

Siyasal katılımın seçme hakkı dışındaki bir diğer boyutu ise seçilme hakkıdır. Seçilme hakkı temel olarak toplumun siyasal sürece, yani değer dağıtım sürecine aktif şekilde katılımını sağlayan haktır. Seçme hakkıyla katılımın daha çok dolaylı boyutu ortaya çıkarken, seçilme hakkının kullanılması doğrudan siyasal sistem içerisinde aktif bir rol edinme fırsatını sağlamaktadır.

Seçilme hakkı bireylerin siyasal partiler kurabilmesi, partilere üye olabilmesi, bu partiler aracılığıyla siyasal süreçte önemli rolleri gerçekleştirebilmeye aday olmasını sağlamaktadır. Seçilme hakkı siyasal ve toplumsal muhalefetin iktidar sahipliğini değiştirmeye aday olabilmesini sağlamaktadır. İktidarı yasal yollarla ele geçirme şansı bulunan bir muhalefetin varlığı demokratik sistemleri baskıcı sistemlerden ayıran en önemli ölçütlerden biri olarak kabul edilmektedir (Kışlalı, 2010, s. 269; Linz, 2012, s. 28). Bu sayede seçimlerde yönetici olarak seçilenler yerlerini başkalarına kaybedilebileceklerinin sürekli bilincinde olacaklar, bunun sonucunda yönetilenlerin talepleri yönetenler tarafından daha çok talep görecektir.

Seçme ve seçilme hakkının genel ve eşit bir şekilde uygulanması bir seçimde yönetici olarak seçilenleri bir sonraki seçimde bu konularını koruyabilmek için buna yönelik politikalar üretme mecburiyetine sokmaktadır. Bu politikalar büyük oranda toplumda çoğunluğun talep ve beklentilerini karşılamaya yönelik olacaktır. Demokratik siyasal sistemlerdeki siyasal katılım mekanizmaları ve bu mekanizmaların aktif kullanılması demokratik siyasal sistemleri diğer modern sistemler karşısında talep girdisinin kararlara dönüştürülme oranının en yüksek olduğu siyasal sistem tipi haline getirmektedir (Turan, 1976, s. 69-70).

2.2.1.2. Sivil toplum ve baskı grupları

Modern devletle birlikte siyasal süreci büyük ölçüde etkileyen iki değişim olmuştur. Öncelikle modern devlet kendinden önceki devlet yapılarından çok daha geniş bir yapıya sahiptir. Toplumsal ve siyasal hayatta geleneksel devletlerden çok daha fazla yer kaplamakta, buna bağlı olarak da siyasal süreç büyük oranda devlet tarafından domine edilmektedir. Bununla birlikte modern devletin bir başka özelliği de sivil toplumun geleneksel devlet yapılarına göre çok daha güçlü ve etkili olmasıdır. Her ne kadar sivil toplumun kökenleri feodal sistemin son dönemlerine kadar dayandırılrsa da sivil toplumun siyasal karar alma süreçlerinde etki gösterebilen bir mekanizma olarak ortaya çıkması modern devlet döneminde gerçekleşmiştir (Poggi, 2002, s. 99 vd.). Siyaseti devlet faaliyetleriyle sınırlı olarak ele almanın ötesine geçen görüşlerin de büyük oranda modern dönemde ortaya çıkması bundan dolayıdır. O halde modern siyasal sistemleri siyasal süreçte hem devletin çok güçlü ve baskın bir aktör

olduğu ama buna rağmen siyasal sürecin devlet dışı mekanizmalarla yürütülebilme imkanlarının da modern öncesi siyasal sistemlere göre çok daha fazla olduğu yapılar olarak değerlendirebiliriz (Turan, 1976).

Sivil toplumun önemi kamusal alanı devletin ötesine taşıyarak devlet dışında siyasal örgütlenmeler oluşturma imkânı sağlamasındadır. Bu nedenle sivil toplum örgütleri “devlet dışı örgütler” olarak da adlandırılmaktadır. Devlet dışı olmasının ve kamusal alan oluşturmasının ötesinde sivil toplumun bir başka boyutu da toplumun ortak değerleri üzerinde gönüllük esasına dayalı bir kuruluşa sahip olması ve de toplumun ortak çıkarlarını savunmak amacıyla olmasıdır. Sivil toplum örgütleri kâr amacı gütmeyen gönüllülerin katılımıyla toplumun iyiliğine yönelik siyasal sistemi etkileme amacına sahiptirler (Alemdar, 2018, s. 178-179). Ayrıca sivil toplum örgütleri siyasal sürecin sadece devlet tarafından domine edilmesini engelleme ve devletin siyasal sistem içinde sahip olduğu gücü sınırlama fonksiyonunu da yerine getirmektedir (Aslan, 2010, s. 368). Modern siyasal sistemler içerisinde sivil toplumun ağırlığı ve etkinliği de farklı siyasal sistem modellerinde farklılaşmaktadır. Daha doğrusu siyasal süreçte sivil toplumun rolü ve önemi siyasal sistemleri birbirlerinden farklılaştırmaktadır. Demokratik siyasal sistemler çağdaşları arasında sivil toplumun siyasal karar alma süreçlerinde en aktif şekilde varlık gösterdikleri siyasal sistemlerdir

Sivil toplum kuruluşları genel olarak üç amaçla çalışmaktadırlar: bilgi birikimi oluşturmak, kamuoyu yaratmak, belirli toplumsal sorunların çözümlerine yönelik aktiviteler üretmek. Bu nitelikleriyle sivil toplum örgütlerinin bir siyasal sistem içerisindeki rollerini şöyle açıklayabiliriz. Sivil toplum örgütleri bilgi toplayıp kamuoyu oluşturarak toplumun taleplerinin siyasal sistem nezdinde dikkate alınabilir hale gelmesine katkı sağlamakta, bu açıdan siyasal süreci dolaylı olarak etkilemektedir. Bununla beraber sivil toplum kuruluşlarının bazı toplumsal sorunlar için doğrudan çözüm üretmeye yönelik aktiviteler içine girmeleri aynı zamanda doğrudan bazı toplumsal taleplerin çözümlenmesi fonksiyonunu sağlamaktadır. Bu açıdan sivil toplum örgütleri siyasal süreçte aktif bir rol de alarak doğrudan değer dağıtımında yer almaktadırlar (Alemdar, 2018, s. 180). Bu nitelikleriyle sivil toplum örgütlerinin siyasal katılımı gerek doğrudan gerek dolaylı olarak etkilediklerini söyleyebiliriz. Bu da sivil toplumun demokrasiler için önemi ve ileride bahsedileceği üzere totaliter rejimlerin sivil toplumu yok etme amacını açıklamaktadır.

Demokrasilerde sivil toplumun, baskı aygıtlarının ve bunların temelinde yer alan kavramlardan biri olan ifade özgürlüğünün öneminden bahsedilmiştir. Sivil toplum ve baskı aygıtlarının demokratik sistemlerdeki varlığı siyasal sistem içinde devlet aygıtı dışında siyasal sürece etkileme imkanları yaratarak bireylerin siyasal davranış ve eğilimlerinin siyasal katılıma

dönüştürülmesi için gerekli imkânı yaratmaktadır. Aynı zamanda toplumsal muhalefetin örgütlenmesi için bağımsız bir alanın oluşmasında da sivil toplumun ve baskı aygıtlarının önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Siyasal iktidar karşıtı görüşlerin ya da siyasal sistemi dönüştürmeye ya da etkilemeye yönelik taleplerin kitlesel bir ifade bulması da bu kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Aslan, 2010, 365-367).

Sivil toplumla beraber demokrasilerin bir başka önemli unsuru baskı gruplarıdır. Baskı grupları işlevleri açısından aslında siyasal partilere benzer özellikler göstermektedir. Baskı gruplarının da amacı siyasal partiler gibi siyasal süreci etkilemektir. Fakat baskı grupları yöntem itibarıyla siyasal partilerden farklılaşmaktadır. Siyasal partiler iktidara talip olmakta ve iktidar gücünü kullanarak siyasal süreci doğrudan etkileme amacındayken baskı grupları iktidar ele geçirme amacı gütmeyen rejimin dışında kalarak dolaylı yollarla siyasal süreci etkilemeye çalışmaktadırlar (Turan, 1976, s. 131).

Siyasal sistem içerisindeki bir grubun baskı grubu sayılabilmesinin iki temel koşulu vardır. İlk olarak grubun üyeleri ortak çıkarlara sahip bir grup olarak bir araya geldiklerinin bilincinde olmalıdırlar. Dışarıdan bakıldığında bir grup olarak algılanabilecek; ancak üyelerinin ortak bir çıkar etrafında toplandıkları yönünde bir bilinçle sahip olmadığı topluluklar baskı grubu olarak değerlendirilemez. Baskı grubu olmanın ikinci şartı ise siyasal sisteme yönelik bir talep üretmektir. O halde baskı grupları ortak çıkarlara sahip olma bilincindeki üyelerin meydana getirdiği, iktidarı ele geçirmeden siyasal sistemi ve siyasal süreci etkileme amacına sahip topluluk olarak tanımlanabilir (Turan, 1976, s. 132).

Günümüzde baskı gruplarını en temel örnekleri olarak meslek örgütleri, sendikalar ve dernek gibi yapılanmalar gösterilebilir. Bununla birlikte ortak bir çıkar etrafında bir araya gelmiş her türlü grubun siyasal sisteme yönelik talepleri ürettikleri noktada baskı grubu olarak ele alınabileceğini de unutmamak gerekir (Alemdar, 2018, s. 171). Bu nedenle baskı gruplarını sınırlayıcı bir şekilde sınıflandırmak mümkün değildir. Ancak baskı gruplarıyla ilgilenen araştırmacılar bunları dört genel türe ayırmışlardır: anomik gruplar, örgütlenmemiş gruplar, kurumsal gruplar, örgütlenmiş gruplar.

Baskı grupları siyasal sistemi etkileme yönündeki bu çabaları nedeniyle “devletin belli politikaları izlemesini sağlamak isteyen örgütlenmiş vatandaşlar” olarak da tanımlanmaktadır (Shively, 2003, s. 268’den aktaran, Alemdar, 2018, s. 172). Demokratik sistemlerde baskı grupları merkezilikten uzak bir şekilde örgütlenmektedir. Bir demokratik sistemde kendi istediği gibi organize olmuş birbirinden farklı birçok baskı grubu bulunabilir. Birbirinden farklı bu birçok grubun ortak noktası siyasal sistemi etkileme amacında olmalarıdır. Bu gruplar aracılığıyla bireylerin ve toplumun birbirinden farklı birçok talebi kitlesel bir hale gelerek

siyasal sisteme yöneltilebilmektedir (Alemdar, 2018, s. 174). Bu gruplar siyasal süreci kulisçilik, siyasal partilerle kurulan yakın ilişkiler, propaganda gücü, özel ayrıcalıklar, gösteriler, boykot ve grevler gibi yöntemlerle etkilemektedirler. Eğer baskı gruplarının siyasal sisteme karşı konumu sistemi etkileyerek belirli taleplerin dikkate alınmasını sağlamanın ötesinde doğrudan sistemi hedef alarak sistemin belirli bir kısmını ya da tamamını reddetme noktasına gelirse bu gruplar itaatsizlik ve zor kullanma gibi yöntemlere de başvurabilmektedirler (Turan, 1976, s. 138-145).

Sivil toplum ve baskı gruplarının varlığı sayesinde toplumun içinde bireylerin bir araya gelerek siyasal sisteme karşı olan taleplerini kitlesel bir hale getirmelerini sağlamakta, kamuoyu oluşmasına katkıda bulunmakta, böylece bu taleplerin sistem tarafından dikkate alınma kapasitesini arttırmaktadır. Aynı zamanda bu kurumlar bireylerin ortak amaçlar ve değerler etrafında bir araya gelmelerine imkân vermekte, böylece örgütlü bir toplumun yapıtaşlarını atmaktadır. Sivil toplum ve baskı grupların bir demokratik sistem için önemi modern demokrasi anlayışının oluşmasına sağlayan özgürlükçü boyutta yatmaktadır. Bu yapılar modern demokrasinin başlıca gereklerinden kabul edilen ifade hürriyeti ve örgütlenme hürriyetinin toplum genelinde gerçekleşmesine büyük katkıda bulunmaktadır.

2.2.1.3. Devlet güdümünde olmayan bağımsız kitle iletişim araçları

Demokratik siyasal sistemlerin bir diğer önemli unsuru kitle iletişim araçlarının devlet tekelinde ya da kontrolünde olmadan bağımsız bir şekilde işlevlerini yerine getirebilmeleridir. Modern bir demokrasi bağımsız kitle iletişim araçlarının varlığı olmadan düşünülemez (Tikveş, 1968, s. 86-87). Zira modern bir demokrasi her bakımdan çoğulcu olmak durumundadır. Eğer kitle iletişim araçları devletin tekelinde veya kontrolünde olursa totaliter sistemlerdeki olduğu gibi kitle iletişimi tek bir ideolojinin propagandasına dönüşür. Bu durumda, iletişim sistemleri çoğulcu özelliğe sahip olmayan bir siyasal sistemin kendisinin de çoğulcu olamayacağı, dolayısıyla modern anlamda bir demokrasi olarak kabul edilemeyeceğini söyleyebiliriz.

Bu nedenle demokratik sistemlerde kitle iletişim araçlarını kurmak, işletme, iktidar partisine yakınlığa ya da devlet ideolojisinin kabulüne dayanmamalıdır. Kitle iletişim araçları toplumun her kesiminden, her türlü siyasal görüşten kişi tarafından kurulup işletilebilmeli, bu iletişim araçları aracılığıyla muhalif görüşler de dahil olmak üzere her türlü düşünce topluma aktarılabilmelidir (Dahl, 2005c). Bireylerin her türlü görüşe ulaşabilmesi onların siyasal davranışlarını daha geniş bir çerçevede şekillendirebilmelerine imkân verir. Ayrıca bağımsız kitle iletişim araçlarının olması bireylerin gerçek doğru bilgiye ulaşabilme şanslarını da artırır. Çalışmanın devamında görüleceği üzere totaliter sistemlerde doğru ve yanlış ideolojinin

süzgeçinden geçirilerek rejim tarafından belirlenmektedir. Kitle iletişim araçlarının tekelleştirilmesi totaliter sistemlerin karakteristik özelliklerindedir. Demokratik sistemlerin doğası gereği bunun tam tersi özellik göstermeleri gerekmektedir.

Demokratik bir sistemde kitle iletişim araçlarının sadece devlet dışında kurulmuş bağımsız kuruluşlar olmaları yeterli değildir. Aynı zamanda bunlar üzerinde devletin herhangi bir şekilde kontrol ve denetiminin de olmaması beklenir. Eğer bir denetim olacaksa da bu denetim iletişimin içeriğine yönelik olmamalıdır. İletişim sisteminin rejim tarafından sansüre uğratılmaması demokratik bir sistem olmanın gereklerindedir.

Kitle iletişim araçlarının devlet yapılanmasından bağımsız olması ve aynı zamanda devletin denetimine tabi olmaması demokratik sistemlerin özelliklerinden olan devlet dışı kamusallaşmayı sağlamaktadır. Aynı zamanda kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma yönündeki etkisi de göz önüne alınmalıdır. Bağımsız ve birbirinden farklı görüşleri temsil eden basın ve yayın organları sayesinde demokrasinin temel özelliklerinden olan toplumun iktidara hesap sorabilmesi gerçekçi bir şekilde yaşanır. Zira toplum farklı kanallardan edindiği bilgileri karşılaştırarak neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verebilir ve siyasal iktidarın hangi alanlarda toplumun taleplerine aykırı davrandığını keşfedebilir. O halde devletten bağımsız kitle iletişim aygıtlarının varlığının demokrasinin gelişmesine hizmet edeceğini, ayrıca farklı siyasal görüşlerin tartışılmasına imkân sağlayarak özgürlükleri de koruyacağını söyleyebiliriz (Heywood, 2012, s. 282). Kitle iletişiminin bağımsız olmadığı bir ortamda ise bu mümkün değildir, hatta kitle iletişim aygıtlarının bağımsız olmadığı sistemlerde bu kitle iletişim aygıtları aracılığıyla toplum manipüle edilerek toplumun üreteceği talepler önceden şekillendirilmektedir. Yani baskıcı sistemlerde kitle iletişim aygıtları sistemin dikkate alacağı bir talebin toplum tarafından üretilmesine yönelik kullanılmaktayken demokratik sistemlerde kitle iletişim aygıtları bireylerin veya toplumun bir kısmının ürettiği taleplerin kitlelere ulaşmasına ya da toplumun taleplerinin ses kazanmasına ve aynı zamanda siyasal sistemin toplumun taleplerini ne ölçüde karşıladığının toplum tarafından ölçülebilmesine yaramaktadır (Kışlalı, 2010, s. 211).

Bağımsız kitle iletişim araçlarının varlığı demokratik sistemlerde en başta haber alma/haberleşme özgürlüğünün sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu özgürlüğün üç boyutu vardır: bilgi alma, bilgi verme ve bilgiyi yayma (Anık, 2018, s. 134). Bunun yanında modern demokrasinin temel şartlarından olan ifade özgürlüğü ve muhalefet etme özgürlüğü de bağımsız kitle iletişim aygıtlarının haberleşme özgürlüğüne yaptığı katkı sayesinde desteklenmektedir. Bağımsız kitle iletişim araçlarının varlığı sayesinde her türlü görüş ve düşünce kitlelere ulaşma imkanına sahiptir, buna muhalif görüşler de dahildir.

Muhalefetteki siyasal görüşler kitle iletişim aygıtları aracılığıyla topluma ulaşarak toplumsal siyasal iktidara karşı toplumsal bir muhalefetin örgütlenmesini sağlayabilir.

Buna rağmen çoğulcu demokratik sistemlerin çoğunda dahi tam anlamıyla bağımsız ve devlet denetiminden tam anlamıyla muaf kitle iletişim araçlarının bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Birçok çoğulcu sistemde dahi rejim kitle iletişim aygıtları üzerinde belirli düzeyde denetim yetkisine sahiptir ve bu yetki zaman zaman siyasal iktidar tarafından propaganda amaçlı kullanılabilir (Kışlalı, 2010, s. 212). Burada önemli olan bir siyasal sistemde kitle iletişim aygıtları bağımsızlıklarını kaybettikleri ölçüde o siyasal sistemin demokratik olmaktan uzaklaştığının unutulmamasıdır. Böyle bir durum sistemin dönüşüm geçirmeye başladığının bir ibaresi olabilir.

2.2.1.4. Anayasal/demokratik kurumların varlığı

Yukarıda bir demokrasinin sahip olması gereken özellikler anlatılırken Robert Dahl'ın bu özellikler arasında hükümet politikalarını oylara ve diğer tercih süreçlerine dayandırmaya yarayan kurumların varlığının üzerinde durduğu söylenmişti. Bu kurumların yanına ayrıca modern devletin anayasallığının ve hukukun üstünlüğü ile kuvvetler ayrılığı ilkelerinin getirisi olan kurumların da, bir siyasal sistemin demokratikleşmesine sunabildikleri katkılar nedeniyle, eklenebileceğini söylemiştik. Bunların yanında yargı bağımsızlığı ve yargı denetimi de önemli bir kurum olarak ele alınabilir. Bütün bu kurumların ortak amaçları aslında yönetenlerin bu yönetme gücünü kullanma yetkisinin sınırlandırılmasıdır. Aslında bu sınırlandırmanın başlıca aracı seçimler olarak kabul edilmektedir, ancak seçimler tek başına uygulandıklarında demokratik bir seçimin tüm gereklerini yerine getirirler dahi yönetenlerin gücü kullanımını sınırlamaya yeterli olmamaktadır. Evet, seçimler toplumun yönetenlerden hesap sormasının bir numaralı aracıdır; fakat toplumların siyasal süreçle ilgili hafızaları çoğu zaman yeterince güçlü değildir (Duverger, 1974, s. 52). O nedenle bir siyasal sistemde yönetenlerin ellerindeki gücü kullanma kapasitelerinin tam anlamıyla ve gerekli ölçüde sınırlandırılabilmesi için demokratik seçimlerin yukarıda sayılan kurumlarla desteklenmesi gerekmektedir.

Bu noktada demokratik bir siyasal sistem için gerekli olan en önemli ayrıntılardan birisi kuvvetler ayrılığı prensibinin etkili bir şekilde uygulanabileceği bir hükümet sistemidir. Sadece bu hükümet sisteminin özellikleri değil özelliklere sahip hükümetin hangi şartlarda kurulacağı ve iktidarın ne yollarla elde edilebileceği de demokratik sistemler açısından belirleyicidir. Dolayısıyla yukarıda siyasal katılım mekanizmaları başlığı altında açıklanan seçim sisteminin ve seçim sistemiyle yakın bir ilişki içindeki parti sisteminin de siyasal sistemin demokratik ya da baskıcı bir siyasal sistem olduğunun belirlenmesinde önemli bir rolü vardır. Demokratik

siyasal sistemlerin adil ve eşit şartlarda gerçekleşen seçimlere ve rekabetçi çok partili sistemlerin varlığına ihtiyacı vardır. Bu başlık altında demokratik siyasal sistemlerdeki hükümet sistemleri, buna bağlı olarak kuvvetler ayrılığı ilkesi, parti sistemleri ve hukukun üstünlüğü ilkesi üzerinde durulacaktır. Seçim sistemi bir başka başlık altında açıklandığı için burada ayrıca tekrar ayrıntıya girilmeyecektir. Burada unutulmaması gereken bütün bu kurumların birbirlerine bağlı olmaları, birbirlerini desteklemeleri ve buna bağlı olarak bir arada bulunmalarının önemidir.

Modern devlet başlığında açıklandığı üzere modern devletler hukukun üstünlüğü ilkesine dayalı hukuk devletleridir. O halde modern devletlerin parçası olduğu modern siyasal sistemler için de hukukun üstünlüğünün önemli bir rolü vardır. Aslında modern devletle beraber gelişen hukukun üstünlüğü ilkesini modern devletin anayasallığıyla beraber ele almak gerekmektedir. Zira hukukun üstünlüğünün ilkeden uygulamaya dönüşmesi günümüz sistemlerinde büyük oranda anayasalar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bir siyasal sistemde hukukun üstünlüğü ilkesini varlığını o siyasal sistemin demokratikleşmesine sağladığı en büyük katkı hukukun üstünlüğü ve ona bağlı olarak hukuk devleti anlayışının hukuku bir araç olarak kullanıp siyasal iktidarın sınırlanmasını sağlamasıdır (Özenç, 2016, s. 173-174).

Hukuk devleti ilkesi özellikle anayasal demokrasilerin olmazsa olmaz şartlarından kabul edilmektedir. Günümüz modern demokrasilerinin neredeyse tamamı aynı zamanda anayasal demokrasiler olduğu için hukuk devletinin günümüz demokratik sistemleri için ne denli önemli bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Rosenfeld, hukuk devletinin kavram olarak ne ifade ettiğinin ve demokrasi için önemini şöyle ifade etmiştir:

En geniş anlamıyla hukuk devleti, yurttaşların sadece kamuya ilan edilmiş genel yasalara tabi tutulmasını, yasama fonksiyonunun yargısal işlevden bir şekilde ayrı tutulmasını ve siyasal sistemde hiç kimsenin hukukun üstünde tutulmamasını gerektirir. Ayrıca, hukuk devletinin yokluğunda çağdaş anayasal demokrasi tamamen imkânsız olacaktır, çünkü çağdaş anayasacılığın üç temel unsurundan biri eksik kalacaktır. Bu üç unsur; devletin sınırlandırılması, hukuk devletinin gerçekleştirilmesi ve temel hakların korunmasıdır. Bu nedenle, hukuk devleti anayasal demokraside anayasacılığın vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmelidir (Rosenfeld, 2008, s. 211-212).

Bu da bizi kuvvetler ayrılığına götürmektedir. Kuvvetler ayrılığının bir sonucu olarak da demokrasinin ayırt edici özelliklerinden olan denetleme ve denge (*check and balance*) mekanizmaları karşımıza çıkmaktadır.

Kuvvetler ayrılığı bilindiği üzere yönetimin üç temel fonksiyonun (yasama, yürütme, yargı) birbirinden farklı yönetim organlarına devredilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kuvvetler

ayrılığı prensibinin geliştirilmesinin temel nedeni egemenliği kullanma yetkisinin tek bir odakta toplanmasını engellemektir. Bu nedenle egemenlik farklı yönetim fonksiyonlarına ayrılarak bu güçlerin farklı devlet organlarına verilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Kuvvetler ayrılığı sadece bu üç yönetim fonksiyonunun birbirinden ayrı yönetim organları tarafından kullanılmasıyla sınırlı olarak ele alınamaz. Farklı devlet fonksiyonlarını yerine getirme gücüne ve görevine sahip bu devlet organları hem birbirleriyle bir nevi çatışma içindedir hem de birbirlerine bağımlı kılınmaktadır. Bundan dolayı kuvvetler ayrılığı ilkesi demokratik sistemlerde denge ve denetleme mekanizmalarını oluşturma işlevi görmektedir (Heywood, 2012, s. 286).

Kuvvetler ayrılığı ilkesi şüphesiz siyasal iktidarın gücünü ve yetkilerini sınırlandırma işlevi görmekte ve bu sayede bir rejimin totaliterleşmesini önlemekte ve aynı zamanda demokratikleşmesine katkıda bulunmaktadır (Duverger, 1974, s. 53). Kuvvetler ayrılığı ilkesi sayesinde yönetim her fonksiyonunun sahip olduğu iktidar sistemin demokratik bir şekilde işleyebilmesi için uygun bir miktara inmektedir ve aynı zamanda herhangi bir yönetim fonksiyonunun iktidar kullanımının kontrolsüz kalmasının önüne geçilmektedir. Bu kuvvetler ayrılığının denge fonksiyonudur.

Kuvvetler ayrılığı ayrıca denetim fonksiyonunu da yerine getirmektedir, daha doğrusu denetim fonksiyonunun yerine getirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkı kuvvetler ayrılığı sayesinde yargı fonksiyonunu yasama ve yürütme organlarından ayrılarak yeni bir devlet organının ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Kuvvetler ayrılığıyla gelişen yargı bağımsızlığı anlayışı daha sonra yargı denetimi kurumunun ortaya çıkmasıyla daha da güçlenmiştir. Ancak burada önemli olan yargı denetiminin kaynağını kuvvetler ayrılığı olmamasıdır (Duverger, 1974, s. 54). Yargı denetimi yetkisi kaynağını hukukun üstünlüğü ve devletin anayasallığında bulmaktadır. Bunun temel nedeni anayasal bir hukuk devletinde bütün yönetim organlarının yetkilerini hukuktan alması ve bu hukukun sınırlarının anayasayla çizilmesidir. Bu yetkilerin hukuka ve anayasaya uygun kullanıldığının denetlenmesi için bir yönetim organının yetkilendirilmesi gerekmektedir. İşte bu yetki yargı organına verilmektedir. Bu yetkiyle beraber yargı organları demokratik sistemde denetim mekanizmalarının en önemli unsuru olmaktadır. Ancak denetim mekanizmaları yargı organlarıyla sınırlı değildir. Yönetim gücünü kullanan diğer organların da birbirlerine karşı belirli denetim imkânları vardır; fakat bu imkanlar yargı denetiminde olduğu kadar kapsamlı ve bağlayıcı değildir.

Kuvvetler ayrılığının uygulanabilmesi için hükümet sisteminin de buna elverişli olması gerekmektedir. Kuvvetler ayrılığını uygulamaya imkan tanıyan başlıca hükümet sistemleri başkanlık sistemi, parlamenter sistem ve ikisinin bir sentezi olarak görülebilecek yarı başkanlık

sistemidir. Bu sistemler zaten kuvvetler ayrılığını sağlama fonksiyonları nedeniyle katı kuvvetler ayrılığı sistemi (başkanlık sistemi) ve yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi (parlamentar sistem) olarak da adlandırılmaktadır (Özbudun, 2017, s. 18-23). O halde demokratik bir siyasal sistemin hükümet sistemin yukarıda sayılan üç sistemden biri olması kuvvetle muhtemeldir. Yapılan araştırmalar da bu üç hükümet sistemine sahip siyasal sistemlerin farklı hükümet sistemlerine sahip çağdaşlarından daha demokratik olduğunu göstermektedir (Kurt Topuz, 2016, s. 471).

2.2.2. Totaliter sistemler

Totaliterlik kavram olarak ilk defa faşist İtalyan diktatör Benito Mussolini tarafından ortaya atılmıştır.¹⁸ Mussolini totaliter rejimleri liberalizm ve demokrasinin yerini alacak, çağın üstün rejimi olarak görmekte, eskide kalmış olarak adlandırdığı bu diğer rejimleri çürümekte olan rejimler olarak ele almaktadır. Totalitarizm temelde siyasal sistemim bütün unsurlarıyla belirli bir ideolojinin gerçekleştirilmesi amacına özgülenmesidir (Blondel, 1973, s. 222). Bu amaçla hem toplumun hem de toplumun tekil unsurları olan ayrı ayrı yurttaşların hem gündelik hem de siyasal yaşamlarının topyekûn bir denetime tabi tutulması söz konusudur. Totaliter sistemin rejimi ne kadar güçlüyse bireylerin hayatında en mahrem değişikliklerin dahi devletin onay ve bilgisi dışında gerçekleştirilebilme imkânı o kadar zayıftır. Totaliter sistemin mutlak hedefi bireylerin hayatlarının her yönüyle rejimin ideolojisine uygun şekilde devam etmesi ve bu amaç doğrultusunda sürekli denetim ve gözetim mekanizmalarının işletilmesidir.

Totaliter sistemler birçok siyaset bilimci tarafından birbirine benzer veya farklı şekilde tanımlanmışlardır. Bu tanımların en kapsayıcılarından ve genel kabul görmüş olanlarından biri Friedrich ve Brzezinski tarafından yapılmıştır:

Totaliter diktatörlüklerin hepsinde şu özellikler bulunur:

1. insan varlığının bütün dirimsel taraflarını kaplayan ve toplumda yaşayan herkesin, en azdan edilgin bir şekilde bağlı olduğu resmi bir doktrin meydana getiren resmi bir ideoloji; bu ideoloji insanlığı sonunda, yetkin bir düzene yöneltmek için tasarlanmıştır, yani mevcut toplumu yıkıp yeni bir düzen kurmak için dünyayı ele geçirmek gibi radikal bir düşünceye dayanan *chialistic* bir istek taşır;

¹⁸ Bununla beraber Mussolini yönetimindeki İtalya'nın tam bir totalitarizm örneği gösterdiği oldukça tartışmalıdır. İtalyan siyaset bilimci Sartori (2014, s. 243), Mussolini'nin totalitarizm kavramını kullanışını daha çok söyleysel bir boyut taşıdığını iddia etmektedir. Ona göre Mussolini İtalya'sı olsa olsa otoriter bir diktatörlük olarak tanımlanabilir. Totalitarizmin tarihteki net örnekleri olarak Hitler yönetiminde Almanya ve Stalinist SSCB gösterilebilir.

2. tek bir adam, bir “diktatör” tarafından yönetilen tek bir kitle partisi, toplam nüfusun oldukça az bir parçasını (yüzde on’a kadar) içine alan, ideolojiye kuvvetle ve sorumsuz sualsiz kendini vermiş ve onun yayılması için her yola başvuran insanlardan meydana gelmiş küçük bir topluluk, hiyerarşik ve oligarşik düzenlenmiş, bürokrat hükümet kuruluşuyla iç içe ya da ona üstün bir durumda olan bir parti;
3. partiyi hem destekleyen hem de liderleri adına onu denetleyen ve yalnız kendini belli eden rejim düşmanlarına karşı değil keyfi olarak seçilmiş başka sınıflara karşı da kullanılan yıldırıcı bir polis denetim sistemi, çağdaş bilimden özellikle bilimsel psikolojiden yararlanan bir gizli polis “terör”ü;
4. basın, radyo, sinema gibi bütün etkili kitle haberleşme araçlarını kullanarak, partinin ve sadık üyelerinin elinde toplanmış ve teknolojinin şartlandığı aşağı yukarı tam bir denetim tekeli;
5. aynı şekilde, bütün etkili silahlı kuvvetleri kullanarak (aynı ellerde toplanmış) yine teknolojinin şartlandığı aşağı yukarı tam bir denetim tekeli;
6. daha önce bağımsız birer bütün olan kurumların bürokratik iş birliği yoluyla (başka birçok kurumları ve grup faaliyetlerini de içine alarak) ekonominin merkezden denetim ve yönetimi (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s.13-14).

Totaliter sistemlerin bütün bunları sağlayabilmesinde modern devletin gerek şiddet tekeli, gerek kapasitesi, gerek sahip olduğu denetim ve gözetim mekanizmalarıyla siyasal yaşamın topyekûn kontrolünü mümkün kılmasının büyük rolü vardır. Bu açıdan totaliter sistemlerin modern döneme ait bir fenomen olduğunu söyleyebiliriz. Modern öncesi mutlakiyetçi ya da despot sistemlerde rejim çok daha keyfi ve zalim yöntemler uygulayabiliyorsa da modern devlet öncesinde hiçbir siyasal rejim totaliter rejimler kadar siyasal süreci kontrolü altına alamamıştır. Bu açıdan totaliter sistemlerin modern devlet ve modern devletin unsurları olmadan ortaya çıkamayacağı ve modern devlete değinilmeden totaliter sistemlerin açıklanamayacağı ya da anlaşılamayacağı söylenebilir (Giddens, 1994, s. 15).

Totalitarizm temel olarak kendinden önceki bütün siyasal sistemlerden (en baskıcı olanları dahil) daha farklı, daha büyük bir siyasal baskı mekanizmasına sahiptir. Bunu sağlayan da totalitarizmin geliştirdiği kendine özgü siyasal kurumlar ve bu kurumlar aracılığıyla siyasal sistemin ait olduğu ülkenin ve siyasal sisteme bağlı toplumun hukuksal ve siyasal gelenekleri baştan sona parçalamasıdır. Totaliter rejimler siyasal sistemde geçmişten gelen ve kendilerinden önce var olan bütün kurumları ve yapıları tahrip ederek, hatta mümkünse yıkarak onların yerine kendi siyasal yapılarını ve kurumlarını kurmalarıyla diğer baskıcı rejimlerden ayrılmaktadır (Arendt, 2017, s. 283; Linz, 2012, s. 39). Gentile de totaliteryanizm tanımında geçmişin siyasal ve kültürel birikiminin yıkılarak yerine yepyeni bir kültür inşa edilmesine önemli bir yer vermiştir:

‘Totaliteryanizm’ tanımı şu anlamda alınabilir: İktidara geldikten sonra eski rejimi gerek yasal gerekse de yasadışı yollardan yıkan ya da dönüştüren, asıl amacı *toplumu fethetmek* olan tek parti rejimine dayalı yeni bir devlet inşa eden, *güç üzerinde tekel* kurmayı amaçlayan *bütünselci bir siyaset kavramına* sahip *devrimci bir hareketin* gerçekleştirdiği siyasal egemenlik deneyi. Yani insanlığı canlandırma ve totaliter partinin devrimci ve emperyalist politikalarını hayata geçirme amaçlarına kendini bedenen ve ruhen adanmış yeni insanı yaratmayı amaçlayan; bunun için bireyler ve kitleleri *antropolojik devrimle* yeniden şekillendirmeye çalışan; *siyasal din* şeklinde kurumsallaşmış; *yeniden doğuş ideolojisinin* kategorileri, efsaneleri ve değerlerine göre yorumlanan; gerek kolektif gerekse de bireysel olsun, *var oluşun bütünsel bir şekilde siyasallaştırılması* prensibine dayanarak halkı kendine tabi kılma, bütünlleştirme ve homojenleştirme peşinde koşan bir şeydir (Gentile, 2015, s. 416-417).

Totalitarizmin tanımı da geliştirdiği siyasal kurumlar üzerinden yapılmaktadır¹⁹. Zira totalitarizmi doğuran bu kurumların varlığı, bu kurumların birbirleriyle etkileşimleridir. Bu kurumların ancak bir arada bulunması durumunda bir totaliter rejimden söz edilebilir; zira ortaya konan bu kurum birbirlerine bağlı olmalarıyla ve birbirlerini destekleyerek bir rejimi totaliterleştirmektedir (Sartori, 2014, s. 245).

Yukarıda modern devletle birlikte gelişen sivil toplum kavramını ve modern demokrasilerde bu sivil toplumun, özellikle bireylerin siyasal sistemle etkileşime girmesini, taleplerin örgütlenerek siyasal sisteme ulaştırılmasını sağlayarak siyasal katılımı arttırmak konusundaki rolünü anlatmıştık. Totaliter sistemler demokrasilerin tam tersi olarak “sivil toplumun tamamen yok edilmesi” durumunu yaratmaktadır. Totaliter sistemde bireylerin özel alanı tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bireyin toplumsal ve kişisel varoluşunun tamamen kamusallaştırılarak ve siyasallaştırılarak “total bir iktidar yapısı” ortaya çıkarma amacı totaliteryanizmi otokrasilerden ve otoriteryanizmden ayırmaktadır (Heywood, 2012, s. 254-255).

Totaliter sistemler de demokratik sistemler gibi sahip oldukları ortak özellikler üzerinden anlaşılabilir. Totaliter sistemlere karakterini veren ortak özellikleri şöyle sıralayabiliriz: Total bir ideoloji, tekelci bir partinin varlığı ve kitlenin mobilizasyonu, kitle iletişim araçlarının

¹⁹ Hem geliştirdiği siyasal kurumların geçmişteki örneklere göre benzersizliği hem de tamamen bunlar üzerinden tanımlanmasıyla totalitarizm modern devlete benzemektedir. Modern devlet de kendinden önceki devlet modelleri karşısında benzersiz kurumlara ve özelliklere sahipti ve doğrudan bunlar üzerinden tanımlanıyordu. Ayrıca modern devletin ve totaliter sistemlerin kendilerini özel kılan bu özgün kurumları büyük oranda birbiriyle özdeşleşmekte ya da beraber ele alınabilecek nitelikler göstermektedir. Kaldı ki totaliter sistemler de modern devletin gelişimiyle beraber tarih sahnesinde ortaya çıkmışlardır. Bu açıdan bakıldığında Modernite ve Holocaust adlı eserinde tarihteki önemli totalitarizm deneyimlerinden biri olan Nasyonal Sosyalist parti iktidarındaki Almanya’yı modern devletin en başarılı örneklerinden biri olarak ele alan Zygmunt Bauman’ı anlamak oldukça kolaydır. Totalitarizmin bir ölçüde modern devletin ulaşabileceği nihai form olduğu düşünülebilir.

üzerinde kurulan devlet tekeli ve propaganda, her türlü şiddet aracı üzerinde tam bir devlet denetimi ve yaygın terör ve de devlet güdümünde bir ekonomik sistem²⁰ (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 13-14; Kışlalı, 2010, s. 269 vd.; Linz, 2012, s. 35 vd.). Totaliter rejim bu temel özellikleriyle hem demokratik rejimlerle bir zıtlık oluşturmakta hem de diğer baskıcı rejimlerden ayrılmaktadır. Totaliter rejimin sahip olduğu bu özellikler insan hayatının bütün boyutlarının rejimin hakimiyeti altına alınmasına imkân vermektedir. Bu hâkimiyeti sağlayabilen başka herhangi bir baskıcı rejim türü yoktur (Arendt, 2017, s. 169 vd).

2.2.2.1. Total ideoloji

Total ideoloji ifadesiyle kastedilen bir ideolojinin siyasal sistem üzerinde geniş çaplı bir hakimiyet kurması siyasal sistemin işleyişinin ve unsurlarının bu ideolojinin ilkelerine bağlı olarak gelişmesidir. Total ideoloji total olmayan ideolojilerden farklı olarak çok daha kapsayıcı ve iddialıdır. Total bir ideoloji bütün siyasal süreci kendisi belirleme ve siyasal sürecin bütün aktörlerinin meşruiyet kaynağı olma iddiasındadır (Friedrich ve Brzezinski, 1964).²¹

Totaliter sistemler ideolojinin sistem için önemi nedeniyle ideokrasiler olarak da adlandırılmaktadır. Totaliter sistemlerde diğer baskıcı sistemlerden farklı olarak siyasal iktidar bütüncül bir insan ve toplum anlayışı ortaya koyan bir ideolojiden doğmakta, iktidarın meşruiyeti de temelde yine bu ideolojiye dayanmaktadır. Dolayısıyla ideolojiler totaliter sistemlerde güçlü birer bağımsız değişken olarak ele alınmaktadır. İdeolojilerin farklılıkları da farklı totaliter sistemleri birbirlerinden büyük ölçüde farklılaştırmaktadır (Linz, 2012, s. 49).

İdeolojilerle ilgili önemli nokta her ideolojinin totaliter bir sistemin oluşmasına elverişli olmamasıdır. Totaliter sistemlerin ortaya çıkmasına imkân sağlayan ideolojiler tamamlanmış ideolojilerdir. Tamamlanmış bir ideolojinin siyasal sistem üzerinde geniş çaplı bir hakimiyet kurduğu, siyasal sistemin işleyişinin ve unsurlarının bu ideolojinin ilkelerine bağlı olarak geliştiği siyasal sistemler totaliterdir. Bu nedenle totaliter sistemlerin ideolojileri meşru siyasal eylemlerin tanımından ibaret olmanın ötesinde, nihai bir anlama, tarihsel bir ortak amaca ve sosyal bir gerçeklik yorumuna sahip olma iddiasındadır (Linz, 2012, s. 41). Bu açıdan totaliter sistemlerde ideolojinin kapsayıcılığının yanında geçmişe öykünen ve idealist boyutları da

²⁰ Terör totaliter bir siyasal sistemin temel unsurlarından biri olarak her tanımda yer almamaktadır. Terörün ağırlığının en yüksek olduğu yaklaşım Arendt'in yaklaşımıdır. Şiddet araçları üzerindeki tekelin toplumu denetim altına tutmaya tek başına yettiği durumlarda totaliter sistemlerin teröre başvurmamaları da görülen bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında terör bir totaliter sistemin mutlak şartı olmamakla birlikte totaliter sistemlerin ayrırcı unsurlarından biri olmaya devam etmektedir (Linz, 2012, s. 37)

²¹ Totaliter sistemlerde ideolojinin yeri ve önemiyle ilgili dikkate alınması gereken bir karşıt görüş Arendt'e (2014, s. 477-479) aittir: ideolojiler doğaları gereği totaliter ya da total olarak adlandırılmazlar. Bir ideolojiyi total ideoloji haline getiren totaliter sistemlerin kendisidir.

olduğu söylenebilir. Bu da bizi totaliter ideolojilerde mitlerin varlığına ve rolüne götürür. Mit, geçmişte yaşanmış olayları onlara şimdiki zamana özel anlamlar katarak ve önem kazandırarak anlatılırken belli bir toplumda iktidara sahip olanların otoritelerini pekiştirmek için kullandıkları masallardır (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 97). Ancak bu mitler sadece totaliter sistemlerde ve totaliter ideolojilerde bulunmaz. Totaliter mitlerin diğerlerinden bazı farkları olması gerekir. Totaliter mitler bilimsel oldukları iddiasındadır. Bu bilimsellik iddiasının altında totaliter ideolojinin gerçeğin ve doğrunun sınırlarını belirleme boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Nazi miti Alman ırkının üstünlüğünü sadece sosyal ve siyasal olarak ele almaz, biyolojik olarak da Alman ırkının üstün olduğu iddiasındadır. Bu nedenle totaliter mitler gerçeğe yüzleştirildiklerinde ortaya büyük çelişkiler çıkar.

Friedrich ve Brzezinski (1964, s. 95 vd.) bunun yanına sembolleri de ekler. Öncelikle bütün totaliter ideolojilerin ortak bir özellik olarak çok yaygın bir şekilde kullanılan sembollere sahiptirler: orak-çekik, gamalı haç, fascies vb.²² Ancak semboller bununla sınırlı değildir. Friedrich ve Brzezinski her totaliter rejimin sahip olduğu ortak bir sembol olarak değişmeyen bir düşman imgesinden bahseder. Kaldı ki bütün bu semboller yukarıda bahsedilen mitlerle yakın ilişki içerisindedir. Bir anlamda sembollerin bu mitlerin görselleştirilmesi olduğu söylenebilir. Semboller ve mitlerin totaliter sistemler için iki boyutu vardır. Totaliter sistemlerin kendilerinden önceki gelenekleri ve toplumsal yapıları yıkıp yerine kendi yapılarını ve geleneklerini getirme amacıyla olduğunu söylemiştik. Semboller ve mitler de kültürün yıkılmasının ve yeni bir kültür inşasının araçlarıdır. Ayrıca semboller ve mitler ilerleyen başlıklarda anlatılacak olan totaliter propagandanın da önemli unsurlarıdır (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 100-101).

Totaliter ideolojiler bu semboller ve mitler aracılığıyla aynı zamanda siyaseti kutsallaştırmaktadır. Siyasetin kutsallaştırılmasıyla kast edilen siyasete geleneksel dinsel kurumlardan farklı ve özerk bir dinsel boyut kazandırılmasıdır. Totaliterizm üzerine çalışan araştırmacılar siyasetin kutsallaştırılmasını totaliter sistemlerin ortak ve ayırt edici özelliklerinden biri olarak almışlardır. Ancak siyasetin kutsallaştırılmasını dinin siyasallaştırılmasıyla karıştırmamak gerekir. Siyasetin kutsallaştırılması kültürün ve devletin sekülerleştiği modern döneme ve modern devlete, özel olarak totaliter rejimlere sahip

²² İlginç bir örnek olarak dönemin totaliter rejim kurulma çabalarına sahne olan devletlerinden biri olan Arjantin'de ideoloji için bu simge olarak devlet başkanı Juan Peron ve Evita Peron seçilmiştir. Arjantin'de Juan Peron ve Evita Peron'un resimleri ülkenin her yerinde görülmektedir. Yaygınlıkları SSCB'deki orak-çekiç ve Nazi Almanya'sındaki gamalı haçla boy ölçüşebilmektedir. Hatta bu sembolleştirme o noktaya gelmiştir ki Evita Peron'un ölümünden sonra onun etrafında adeta Evitacı bir kült yaratılmıştır (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 95-96).

devletlere, özgü bir kavramdır. Siyasetin kutsallaştırılmasıyla kendi özgün dinsel niteliğini kazanması kast edilmektedir. Bu şekilde siyaseti kutsallaştırma nitelikleri dolayısıyla total ideolojiler “seküler din”, “dünyevi din”, “siyasal din”, “siyasal mistisizm” gibi isimlerle de anılmaktadır (Gentile, 2015, s. 415-419).

Total ideolojiler aynı zamanda tekelci ideolojiler olarak de ele alınmaktadır. Zira totaliter sistemde ideolojinin hakimiyeti başka ideolojilerin veya siyasal görüşlerin savunulmasına imkân vermemekte, hatta bunlar külliyen yasaklanmaktadır. Ayrıca total ideoloji siyasal iktidarın ve iktidara sahip olan yöneticilerin hem meşruiyetinin hem de görev duygularının kaynağıdır. Siyasal liderin ya da partinin toplum nezdindeki saygınlığı temel olarak ideolojiye ve lider ya da partinin bu ideolojiye olan bağlılığına dayanmaktadır (Linz, 2012, s. 51). Totaliter sistemler bu yönleriyle geleneksel otorite, sultancı rejimler gibi kişisel yönetimlerden de ayrılmaktadır: kişisel bir iktidar değil bir ideolojinin iktidarı söz konusudur. Bunun bir sonucu olarak bir güçlü bir lider ya da yönetici sıfatına sahip küçük bir oligarşi sistem içerisinde oluşsa bile resmî ideolojinin ilk ve en büyük temsilcisi konumundaki totaliter parti bu lider ya da oligarşi karşısında özerk konumunu ve sistem içerisinde sahip olduğu önemi asla kaybetmez.

Total ideolojinin değiştirilemeyeceği kabul edilmektedir. Bu nedenle totaliter sistemlerde ideoloji yönetici sıfatını haiz kişilere bağlı olarak değişmez, kişiler üstü bir niteliğe sahiptir, en azından bu niteliğe sahip olma iddiasındadır. Ancak aynı zamanda totaliter sistemlerin sahip oldukları nitelikler nedeniyle yöneticilere sundukları büyük çaplı güç sistemin değişen yöneticilerle birlikte değişimini mümkün kılmaktadır. Linz, (2012) totaliter sistemlerde yöneticiler değiştikçe hâkim ideolojinin sunduğu çerçevenin ve ideolojik mirasın değişmesi için büyük çaba harcadığını söylemektedir. Bu çabalar her ne kadar bazı değişikliklere imkân verse de bunun büyük çaplı değişiklikler olduğunu söylemek mümkün değildir. Zaten ideolojide yaşanan büyük çaplı değişiklikler çoğunlukla siyasal sistemin kökten bir değişime uğramasıyla sonuçlanmakta, gelinen noktada artık sistem totaliterlik vasfını kaybetmektedir.

2.2.2.2. Tekelci parti ve kitle mobilizasyonu

Totaliter sistemlerde tekelci partilerin varlığı da aslında yukarıda anlatılan ideolojinin sahip olduğu nitelikler dolayısıyladır. İdeolojinin sistem içerisindeki önemi ve total/tekelci yanı bu ideolojinin gerçek savunucusu ve sahibi konumundaki partinin de total bir partiye dönüşmesine neden olmaktadır. Aslında hem total bir ideolojinin hem de tekelci bir partinin varlığı totaliter sistemlerin temel özelliklerinden olan monist bir iktidar merkezinin ortaya çıkabilmesini sağlayan şartlardır.

Totaliter partilerin diğerk siyasal sistemlerdeki partilerden farkı bunların siyasal sürecin bir parçası belirli bir siyasal görüşü ve ideolojiyi savunan bağımsız siyasal örgütler olmaktan çok, ideolojik bir bağlılık içinde yapılanmış, siyasal sürecin bir parçası olmaktan çok devletle iç içe geçmiş bir şekilde siyasal sürecin tek hâkimi olma eğiliminde, bir siyasal görüşün ve ideolojinin savunulmasının ötesinde bireylerin ve toplumun tümünü içine alma ütopyasına sahip örgütlenmeler olmalarıdır (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 30 vd.).

Totaliter partiler bütün ülkede aktif bir şekilde örgütlenir. Demokrasilerdeki genel parti anlayışından farklı olarak totaliter partilerde üyeler profesyoneldir. Yani partinin üyesi olarak siyasal süreçte rol almak bir yan uğraş değil bireyin bütün hayatını adayacağı bir temel uğraştır. Profesyonellik sadece bundan kaynaklanmamaktadır. Totaliter sistemlerde parti ile devletin iç içe geçmesi, ki parti devleti kavramını ortaya çıkaran da büyük oranda bu durumdur, parti üyeliğinin bir ölçüde memur, yönetici vb. sıfatlarla devlet yönetiminin içinde bir rol alma anlamına gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle totaliter partiler doğrudan üye olunabilen örgütler değildir. Çoğu totaliter sistemde parti üyeleri halkın küçük bir azınlığını temsil etmektedir. Bu nedenle totaliter partinin üyesi olmak çoğunlukla yönetici elitin de üyesi olmak anlamına gelmektedir (Linz, 2012, s. 55).

Totaliter sistemlerde partinin üst düzey liderleri devlet yönetiminin çeşitli kısımlarını doğrudan yönetme noktasına dahi gelebilirler. Hatta partiyle devletin iç içe geçmesi bazı totaliter sistemlerde o kadar ileri bir düzeye ulaşmaktadır ki modern devletin temel niteliklerinden olan kamu bürokrasisi bu sistemlerde yerini parti bürokrasisine bırakmaktadır. Örneğin SSCB’de parti bürokrasisi siyasal sistemin en temel unsularından biri olarak kabul edilmekteydi. Parti bürokrasisi Sovyet sistemi için adeta bir beyin ve dolaşım sistemi fonksiyonu görmekteydi (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 33-35). Yani sistem içerisindeki her türlü siyasal hareketlilik parti bürokrasisi aracılığıyla gerçekleşiyor ve bütün siyasal süreç parti bürokrasisi tarafından yönetiliyordu.

Totaliter sistemlerde tekelci partilerin bir diğerk rolü kuvvetler birliğinin bu partilerde veya partilere bağlı örgütlerde sağlanması ya da en azından devlet fonksiyonları kullanacak farklı organların üyelerinin seçiminde partinin doğrudan bir rol almasıdır. Yukarıda açıklandığı üzere kuvvetler ayrılığı ilkesi demokratik bir siyasal sistemin sahip olması beklenen en önemli prensiplerden biriydi. Kuramcılar tarafından demokratik siyasal sistemlerin zıt kutbuna yerleştirilen totaliter sistemlerde ise doğal olarak kuvvet ayrılığı ilkesi yerini kuvvetler birliğine bırakmaktadır (Linz, 2012, s. 73-74). Bir sistemin totaliter olmasını sağlayan önemli unsurlardan biri mutlak bir şekilde kuvvetler birliğinin sağlanmasıdır. Totaliter sistemlerde kuvvetler birliğinin diğerk baskıcı sistemlerden farkı ise bu kuvvetlerin devlet aygıtı bünyesinde

değil, doğrudan ya da dolaylı olarak tekelci parti bünyesinde birleşmiştir. Totaliter sistemlerde kuvvetlerin tekelci partide ya da ona bağlı örgütlerde toplanması sistemin yapısının doğal bir sonucudur. Zira tekelci parti, devlet aygıtına her noktada nüfuz ederek onu ele geçirmiştir, belki daha iddialı bir ifadeyle devlet aygıtının kendisine dönüşmüştür. Bu nedenle tekelci parti sadece tek parti olmasıyla tekelci değil, bütün devlet fonksiyonlarını kontrolünü doğrudan ya da dolaylı olarak elinde bulundurmasıyla da tekelcidir.

Totaliter sistemlerde partiye ve doğal olarak devlet mekanizmasına bağlı bu örgütlerden bazıları aynı zamanda biçimsel olarak demokratik sistemlerdeki baskı gruplarıyla özdeşdir. Ancak totaliter sistemlerde bu baskı grupları içerikleri ve işlevleriyle demokratik sistemlerdeki benzerlerinden farklılaşır. Totaliter sistemlerde “faşist korporatist” denilen bir yaklaşımla yapılandırılan bu grupların temel işlevi bireyin devlet içinde asimilasyonunu sağlama amacıyla, bireyin taleplerini sisteme yönelterek sistemi etkilemek yerine siyasal sistemin bireye devlete karşı görev ve sorumluluklarını iletmesi amacıyla kullanılan araçlara dönüşmüşlerdir (Alemdar, 2018, s. 173).

Totaliter sistemlerde partinin bu nitelikleri göz önüne alındığında gerçek siyasal katılımın oldukça düşük sistemler olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü siyasal katılımın temel amacı ve sonucu olan siyasal sürecin içinde önemli rolleri elde edebilmek totaliter sistemlerde ideoloji tarafından çok katı kurallara bağlanmış ve ancak bu şartları yerine getiren küçük bir azınlık siyasal sistem içerisinde bu rollere bürünebilme imkanına sahip konumdadır. Bunun yanında siyasal sistem içerisindeki bu rollerin belirleyici değil ideoloji tarafından belirlenmiş roller olmaları da siyasal katılımın tam anlamıyla gerçekleşmesinin önünde bir engeldir. Bireylerin sistem içerisinde sahip oldukları rollerin ağırlığı aracılığıyla sistemi etkileyebilmeleri totaliter sistemlerde mümkün olmamaktadır.

Totaliter sistemlerde siyasal katılım aslında gerçekleşmemiş olsa da sistem çok yüksek bir siyasal katılım oranına sahip olduğu iddiasındadır. Hatta zaman zaman totaliter sistemler demokratik olma iddiasındaki gözlemciler tarafından sahip göründükleri katılım oranıyla takdir toplamaktadır. Bunun da nedeni demokrasinin nihai hedeflerinden biri bütün toplumun siyasal katılımının dışarıdan yabancı bir bakışla ele alındığında totaliter sistemlerde sağlanmış görünmesidir. Zira totaliter sistemlerde seçimlere katılım oranları çok yüksektir. Toplumun partiye veya partiye bağlı örgütlere üyeliği aracılığıyla siyasal süreçte doğrudan ya da dolaylı bir rol aldığı görüntüsü oluşmaktadır. (Linz, 2012, s. 42). Ancak unutulmamalıdır ki gerek seçimlere yüksek katılım oranları gerekse bir şekilde partiye bir bağ içinde bulunma durumu bireyler için bir zorunluluktur ve bu yönde sürekli bir baskı altındadırlar. Totaliter sistemlerde oy verme davranışı demokratik sistemlerdeki oy verme davranışı gibi bir seçim içermemenin

ötesinde bireylerin için iradi bir yönü olmayan, bireyin arzusuna göre gerçekleştirilebilecek ya da gerçekleştirilemeyecek bir davranış da değildir. Oy vermek bireylerin ideolojiye, rejime ve devlete karşı görevlerinden biri olarak addedilmektedir.

Totaliter sistemlerde katılımın ilk bakışta bu kadar yüksek görünmesinin ya da bir başka ifadeyle totaliter sistemlerde yanıltıcı bir siyasal katılımın varlığının temel nedeni kitle mobilizasyonunun bu sistemlerin temel özelliklerinden olmasıdır. Bu mobilizasyon sistem tarafından özendirilmekte, talep edilmekte hatta ödüllendirilmektedir. (Linz, 2012, s. 42). Totaliter sistemlerde yasal olarak varlığına izin verilen tek bir parti vardır ve bu partinin üyeleri oldukça küçük ve elit bir azınlıktan oluşmaktadır. Bununla beraber partiye bağlı olarak kurulmuş yan örgütlere, bu yan örgütler çeşitli kolektif ve siyasal görevlerin yerine getirilmesi amacıyla hizmet etmektedir, halkın büyük bir kısmı tarafından üye olunmakta ve bu durum da çoğu zaman parti üyeliği olarak adlandırılmaktadır.

Partiye bu iki tür üyelik arasındaki farkı gözden kaçırmamak gerekir. Bunlardan birincisi çok küçük bir kesimin sahip olduğu bir ayrıcalıktır ve sahip olmanın belirli şartlara bağlandığı bir statüdür. Partiye doğrudan üye olmak mümkün değildir; ancak bu belirli şartların gerçekleştiğinin parti tarafından onaylanması sonucunda partiye üye olunabilir (Linz, 2012, s. 58). Totaliter partiler üyeliği böyle belirli koşulların gerçekleşmesi şartına bağlayarak elitist bir üye yapısına sahip olmaktadır. Bu elitizmin hedeflenmesinin nedeni ise parti içinde sıkı bir hiyerarşinin varlığına duyulan ihtiyaç ve bu hiyerarşinin ancak küçük ve seçkin bir grubun varlığıyla sağlanabileceği gerçeğidir (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 40). İkinci tür parti üyeliği, yani aslında partiye bağlı yan örgütlerin üyesi olmak herhangi bir niteliğe sahip olmayı gerektirmediği gibi çoğu totaliter sistemde yasal olarak olmasa da sosyal olarak bir zorunluluktur.²³

Totaliter sistemlerde üzerinde durulması gereken mobilizasyon mekanizmalarından en önemli gençlik örgütlenmeleridir. Bütün totaliter rejimler için gençliğe verilen önem ortak bir noktadır. Her totaliter rejim ideolojisini genç kuşaklar aracılığıyla geleceğe aktarmaya büyük önem verir. Gençliğin ideolojiyi özümsemesi ve benimsemesi, hayatlarını ve düşünceleri o ideolojiye uygun olarak şekillendirmeleri ideolojinin ve rejimin geleceği için büyük oranda bir zarurettir. Bu nedenle totaliter rejimler sürekli olarak gençliğe seslenmek, gençliğe yönelik söylevler üretmektedir. Bunun da ötesinde totaliter rejimler gençliğin aile ve okulun ötesinde

²³ Totaliter sistemde partiye en azından belirli bir düzeyde üye olmanın bir tür sosyal zorunluk olmasının bir sonucu olarak partiyle hiçbir şekilde ilişkisi olmayan bireyler toplum ve sistem tarafından dışlanmaktadır. Bunun da ötesinde bir dönem partinin üyesi olup daha sonra bu üyelikten uzaklaştırılmak (ki bunun sebebi çoğu zaman ideolojiyle bağdaşmamaktır) da bireyler için büyük bir toplumsal ve siyasal tecrite neden olmaktadır (Linz, 2012, s. 85).

yetiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bunun sonucunda totaliter rejimlerde doğrudan parti bünyesinde ya da partiye bağımlı gençlik örgütleri ülke genelinde aktif bir şekilde örgütlenmektedir. Gençlik örgütlerini temel amacı gençlere doktrin aşılayarak onları ideolojinin sadık savunucuları haline getirmektir²⁴ (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 41-45). Bu örgütlere örnek olarak Nazi partisinin bir organı olan Hitler Gençliği gösterilebilir.

Seçimlerin gerçekleştiği totaliter sistemlerde seçimlere yüksek düzeyde gerçekleşen katılım totaliter sistemleri demokrasinin sahip olma iddiasında olduğu yüksek siyasal katılım oranlarına sahip göstermenin yanında aynı zamanda onu diğer bir temel baskıcı sistem türü olan otoriter sistemlerden ayıran temel özelliklerdendir. İleride anlatılacağı üzere totaliter sistemlerden farklı olarak otoriter sistemlerde toplumun pasif bir itaati ve siyasal sürece karşı genel bir ilgisizlik söz konusudur. Otoriter sistemlerde gerek siyasal partilere üyelik oranları gerekse seçimlere katılım oranları oldukça düşüktür. Ancak totaliter sistemlerde gerçekleşen seçimlerde katılım oranları oldukça yüksektir. Bununla beraber totaliter sistemlerdeki seçimlerin nitelikleri itibariyle esasında seçim olarak adlandırılmayacaklarını, bu seçimleri toplumun mevcut tek partinin iktidarın sürmesini onaylamaktan başka gerçekçi seçeneğinin olmadığı plebisitler olarak değerlendirmek gerektiğini unutmamak gerekir (Duverger, 1974, s. 62). Bu nedenle bu tip rejimlere plebisiter rejimler de denilmektedir.

2.2.2.3. Kitle iletişim tekeli ve propaganda

Totaliter sistemlerin sivil toplumun tamamen feshini içerdiğini söylemiştik. Sivil toplumun ortadan kaldırılmasının bir parçası da kamuoyu oluşturma imkanlarının tamamen yok edilmesidir. Bütün baskıcı rejimlerin ortak amacı çok sesli bir toplum oluşumu engellemektir, bu doğrultuda da kamuoyu oluşturma fonksiyonuna sahip her türlü kurumun yok edilmesi ya da devletin kontrolüne alınması gerekmektedir. Bu amaçla bir siyasal sistem içinde kamuoyu oluşturma yönündeki en güçlü aygıt olan kitle iletişim araçlarının devlet tekeline ya da denetimine alınması kritik bir öneme sahiptir. Baskıcı rejimler kitle iletişim araçlarını kontrollerine alarak onları propaganda araçlarına dönüştürmeyi karakteristik bir özellik haline getirmiştir (Heywood, 2012, s. 282).

Totaliter sistemlerin bir diğer karakteristik özelliği kitle iletişim araçlarının tamamen devletin tekelinde olması ya da devletin tekelinde olmasa dahi kitle iletişim araçları üzerinde

²⁴ Bu gençlik örgütleri zaman zaman paramiliter fonksiyonları icra etmek için de kullanılır, ki bu açıdan ilerleyen bölümlerde değinilecek olan totaliter sistemlerdeki terörün de bir parçası olmaktadır

devletin kapsamlı bir kontrolünün bulunmasıdır. Kitle iletişim araçları üzerinde bu tarz bir hâkimiyet kurulmasının temel nedeni de yukarıda bahsedildiği üzere totaliter sistemlerin bireyin hayatı ve toplumun işleyişi üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurma amacına sahip olmasına dayanmaktadır. Bu hakimiyetin kurulmasıyla bütün haber alma imkanlarının kontrolü aracılığıyla bireylerin sürekli olarak rejime ve ideolojiye itaat etmelerini sağlayacak bir manipülasyon mekanizması oluşturulmaktadır (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 105). Totaliter sistemler bu nitelikleriyle de daha önceki despotik sistemlerden ayrılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının totaliter sistemlerdeki temel fonksiyonu yukarıda anlatıldığı üzere propagandadır. Kitle iletişim araçları ya devlet aygıtının tekelinde doğrudan yönetilerek ya da devlet aygıtı tarafından “sansür” kelimesinin dahi karşılamaya yetmeyeceği düzeyde kontrol edilerek topluma ulaştırılacak haberler ve toplumun edinebileceği bilgilerin çerçevesi resmî ideolojiyle sınırlı hale getirilir. Totaliter sistemler bilgi ve haber akışını tamamen kontrol altında tutmayı bu şekilde bir amaç haline getirmişlerdir (Linz, 2012). Bu açıdan bir totaliter sisteme bakıldığında sistemin bütün iletişim kanallarının doğrudan rejimin kontrolünde olduğunu görürüz. Bunun sonucunda hem sistemden topluma aktarılacak bilgiler sürekli olarak rejimin kontrolünden geçer hem de toplumdan rejime ulaştırılabilecek her türlü bilgi ve talep rejimin arzusu doğrusunda şekillenir, rejimin arzusu da doğrudan ideolojinin kendisidir.

Totaliter sistemlerde kitle iletişim araçları devletin tekeline ya da kontrolü altına alınmasıyla bilgi akışının tamamen kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmesi sonucu toplumun edinebildiği bilgi sadece rejim tarafından ideolojinin çizdiği sınırlara uygun şekilde “doğru” olarak etiketlenmiş olanlarla sınırlı kalmaktadır (Kışlalı, 2010, s. 214). Bu tekeli kontrol vasıtasıyla rejim tarafından yanlış bulunan (ideolojiye aykırı, ideolojiye zarar verebilecek ya da halkın öğrenmesinde sakınca bulunan herhangi bir tür) her bilginin, her haberin kitleleri ulaşması engellenecektir. Doğru ve yanlışın sınırının küçük bir elit tarafında, değişime oldukça kapalı bir ideoloji esas alınarak belirlendiği bu tür bir rejim gitgide doğru ve yanlışın, gerçek ve gerçek olmayanın birbirine karıştığı bir siyasal sistem oluşturmaktadır (Friedrich ve Brzezinski, 1964).

Totaliter sistemlerin kitle iletişim araçlarını devlet tekeline alarak ya da topyekûn bir denetim altında tutarak bunları tamamen propaganda mekanizmalarına dönüştürmesi, çağdaş siyasal propaganda tekniklerinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bilhassa Nasyonel Sosyalist Parti iktidarındaki Almanya’da Hitler ve propaganda bakanı Goebbels’in kitle iletişim araçlarının kullanılması yönünde geliştirdikleri politikalar, propagandanın kesintisiz ve sürekli bir şekilde sürdürülmesi, her türlü kitle iletişim aracının ideolojik propaganda günümüzde

demokratik sistemlerin dahi propaganda yöntemlerini geliştirmeleri konusunda etkili olmuştur (Kışlalı, 2010, s. 214).

Totaliter sistemler için bir başka propaganda aracı diğer bütün sistemlerde olduğu gibi eğitimidir. Eğitim her türlü siyasi sistem içerisinde ideolojinin yayılması ve topluma kabul ettirilmesi konusunda önemli bir fonksiyona sahiptir. Hatta eğitim modern devletin ideolojisini yayma konusunda sahip olduğu en güçlü aygıt olarak da tanımlanmaktadır.

Kuşkusuz totaliter sistemlerde de eğitim bu fonksiyonundan rejim tarafından faydalanılmaktadır. Totaliter sistemlerde eğitimin iki boyutu vardır. İlki genel, tipik ve yaygın eğitim sisteminin ötesinde totaliter partinin birtakım gençlik örgütlenmeleri aracılığıyla okul hayatından sonra da gençleri eğitmeye odaklanmasıdır. Bu gençlik örgütleri sadece eğitim amacına değil kitlenin mobilize edilmesi amacına da özgülenmişlerdir.

Totaliter partinin gençlik örgütleri aracılığıyla gençliğin eğitilmesinin yanından totaliter sistemler genel eğitim sistemini de bireylere ideolojiyi aşılama bir amaç haline getirirler. Totaliter bir sistemde okulların ve eğitim sisteminin temel amacı ve işlevi bireyleri ideoloji tarafından sınırları çizilmiş “iyi ve doğru yurttaş” olacak şekilde çocukluktan itibaren yetiştirmektir. Yani eğitim sistemi totaliter sistemler tarafından bireyleri ideolojinin kalıplarına uygun hale getirmek için kullanılmaktadır (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 115-116). Aslında her siyasi sistemde eğitim sistemi bu ideolojik fonksiyona sahip olmakla beraber totaliter sistemlerin tek bir doğru birey tipi olduğu için totaliter eğitim bireyleri tektipleştirme amacıyla diğer sistemlerdeki eğitim anlayışından ayrılmaktadır.

Eğitim propaganda için sahip olduğu önemin bir başka boyutu ise gerçeğin tanımlanmasında ve topluma iletilmesinde sahip olduğu roldür. Bu açıdan eğitim etkisi kitle iletişim araçlarıyla benzerdir, hatta benzer olmanın ötesinde daha uzun vadeli bir propaganda işlevi vardır. Eğitim sayesinde ideolojinin tanımladığı gerçek ve doğru kavramları bireylere genç yaşta empoze edilerek yeni nesillerin sistemin sürekliliğini sağlayacak şekilde yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla organize edilen totaliter eğitim sistemlerinde okulların iç yapısı toplumun ve siyasi sistemin yapısıyla uyumlu olacak şekilde aşırı disiplinler bir şekilde kurulmuştur (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 118-119).

2.2.2.4. Şiddet araçları üzerinde devlet tekeli ve yaygın terör

Giddens (2008, s. 383) totaliter bir devletin ayırt edici unsurlarının şiddet ve izleme olduğunu söylemektedir. Totaliter bir sistemin içerisinde yer alan devletlerde tarihteki daha önceki despotizm örneklerinden ve günümüzdeki farklı devlet tiplerinden çok daha güçlü, çok daha etkili şiddet ve izleme mekanizmalarına sahiptir. Totaliter sistemlere bu şiddet ve izleme

gücünü polis ve istihbarat (gizli polis olarak da adlandırılmaktadır) örgütleri vermektedir. Polis ve istihbarat örgütleri, totaliter sistemlerde tarihteki öncüllerinden çok daha gelişmiş yapılanmalara sahiptir.

Polis, modern devletin temel zor kullanma aracıdır ve modern devletin karakteristik özelliklerinden olan şiddet tekelinin sağlanmasında büyük bir rol oynamaktadır (Poggi, 2011, s. 100). Yukarıda herhangi bir modern devletin şiddet tekelini mutlak bir şekilde sağlayamayacağını belirtmiştik. Şiddet tekelini mutlak bir şekilde sağlamaya en çok yaklaşan devlet şüphesiz totaliter bir rejime sahip olan devlettir. Totaliter sistemlerdeki polis teşkilatları örgütlenme alanlarının genişliği, sistem içerisinde güçleri ve uygulama kapasiteleri nedeniyle totaliter sistemlerin farklı siyasal sistemlerden ayrılmasına neden olmaktadır.

Totaliter sistemlerde polisin ve ona bağlı şiddet araçlarının temel işlevi ideolojinin topluma empoze edilmesidir (Giddens, 2008, s. 396). Bunun dışında polis örgütlerinin cezalandırma fonksiyonları da totaliter sistemler için çok önemlidir ve aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Totaliter sistemlerde cezalandırmanın hukuki boyutuna değil de bu şekilde polis örgütü üzerinden kullanılan bir cezalandırma faaliyetine başvurulmasının temel nedeni ise cezalandırılanın çoğu zaman “düşman” kimliğinden dolayı cezalandırılmasıdır (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 134). Her siyasal sistemde cezalandırma süreçlerinde bazı aksaklıklar sonucu yasadışı ve haksız bir şekilde zor kullanımıyla bireylerin cezalandırılması görülebilir; totaliter sistemleri diğer sistemlerden ayıran bunun sistem için beklenmeyen bir durum, bir aksaklık olmamasıdır. Totaliter sistemlerde yaygın cezalandırma yöntemi herhangi bir yargı süreci ya da görünürde yargılama gerçekleştiği yanılsaması yaratacak bir süreç dahi işletilmeden cezalandırmanın uygulanmasıdır. Aynı zamanda bu cezalandırma usulü sistematik, yaygın ve örgütlü bir şekilde sürdürülmektedir (Linz, 2012, s. 87).

Totaliter sistemler iki tür düşman üzerinden kendilerini tanımlamaktadırlar: uluslararası düşmanlar ve ülke içindeki düşmanlar. Uluslararası düşmanlarla mücadelenin ve savaşın temel aracı askeri güçtür. Bizim asıl konumuz olan polis örgütü ise sistemin içerideki düşmanlarla mücadelede kullandığı araçlardır. Burada da genel olarak iki tür düşman karşımıza çıkabilmektedir. Öncelikle ideolojinin açıkça düşman ilan ettiği bir kimliğe sahip olmalarıyla öne çıkan sürekli düşmanlar (Linz, 2012, s. 86). Yani çoğu zaman bireylerin cezalandırılması herhangi bir suçun ya da suç sayılabilecek bir fiilin bile varlığına gerek duyulmuyor, sadece bireyin sahip olduğu kimlik cezalandırmanın gerçekleşmesine neden oluyordu. Bu şekilde toplumun bir kısmı topyekûn suçlu ilan ediliyordu. Örneğin, Nazi Almanyası için “Yahudiler” bu düşmanlardan biriydi.

Bunun yanında bir de ideolojiye uygun davranmadığı ya da ideolojiye ihanet ettiği gibi gerekçelerle düşman sıfatını dönemselsel olarak kazananlar vardı. Bu iki grup bir araya geldiğinde birçok totaliter sistemde sayılamayacak kadar çok düşman ortaya çıkıyordu. Bu nedenle polis örgütlerinin sıklıkla “halk düşmanları” olarak da adlandırılan bu düşmanlara sürekli ve aktif bir savaşı sürdürmesi gerekiyordu (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 135-136). Bunun sonucunda halkın büyük bir kısmı sürekli olarak polis tarafından bu şekilde zor kullanımıyla cezalandırılma tehdidi altında yaşamlarını sürdürüyordu. Totaliter sistemlerde polis şiddeti her an her yerde karşılaşılabilen olağan bir şeydi (Giddens, 2008, s. 398).

Aslında totaliter sistemlerde bu düşmanların propaganda ve ideolojini empoze edilmesi yoluyla dönüştürülmesi amacı da vardır. Totaliter sistemler bu düşman kitleleri “yeniden eğiterek doğru kişiler haline getirme”yi resmi bir amaç olarak kabul etmektedir. Ancak pratikte totaliter sistemlerin bu yeniden eğitime amacına pek bağlı olmadıkları ve halk düşmanlarını doğrudan yok etmeyi sıklıkla tercih ettikleri görülmektedir. Aslında totaliter sistemler dışındaki baskıcı sistemlerde de düşmanların yok edilmesi bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Totaliter sistemlerde bu sürecin ayırıcı özelliği kişilerin doğrudan sosyal kimlikler üzerinden düşmanlaştırılarak yok edilmesi, bunun için kitlesel katliamlara imkân verecek mekanizmaların yaratılmasıdır. Totaliter sistemlerde sistemin düşmanları yaptıkları eylemlerin suç olarak kategorize edilmesi üzerinden değil ait oldukları toplumsal gruplar üzerinden belirlenmektedir (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 136). Nazi dönemi Almanya’sında Yahudilerin ve Çingenerin toplama kamplarında kitlesel bir şekilde öldürülerek ortadan kaldırılmaları buna bir örnektir.

Totaliter sistemlerde şiddet araçlarının bu şekilde kullanılması “totaliter terör” olarak adlandırılan durumu ortaya çıkarıyordu. Totaliter rejimler bu terörü iktidarı ele geçirme ve sistemi totaliterleştirme aşamasında bir araç olarak kullanıyorlardı; ancak sistemin dönüşümü tamamlandıktan sonra da terör bir araç olarak kalmaya devam ediyordu. Linz totaliter sistemlerde bu şekilde teröre dönüşen şiddet kullanımının özelliklerini şöyle açıklamaktadır:

Totaliter sistemlerdeki zor kullanımı, aşağıdaki özellikleri göstermektedir: (1) benzeri görülmemiş yaygınlık; (2) özgül eylemlerden doğan suçlar araştırılmaksızın, sosyal kategorilere karşı zor kullanımı; (3) cezalandırmada, hukukî usullerin, yargılama formalitelerinin ve her türlü savunma imkanının görüntülerinin bile hiçe sayılması; (4) ahlâki haklılığa olan inanç ve çoğu zaman terörü çevreleyen aleniyet; (5) terörün elit mensuplarına da teşmili; (6) sanığın, suçla ilgili olmayan aile üyelerinin de teröre maruz kalmaları; (7) sanığın eylemlerinden çok, kastının ve sosyal özelliklerinin ön plana çıkması, (8) terörde gayiresmi unsurlardan çok, devlet ve/veya parti örgütlerinin kullanılması; (9) rejimin iktidara yerleşmesinden sonra da terörün devam etmesi, hatta bazen

şiddetlenmesi ve (10) silahlı kuvvetlerin komutanlarının da, baskı politikasından masun tutulmamaları (Linz, 2012, s. 84).

Terörün totaliter sistemlerdeki uygulamasının sistem için en önemli sonucu totaliterliğin temel amaçlarından olan sivil toplumun ortadan kaldırılmasında yerine getirdiği fonksiyondur. Totaliter rejimler siyasal sistemi ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal her boyutta değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu dönüşüm sistemin totaliterleştirilmesiyle sonlanmaz. Totaliter rejimler sistemi geleceğe dönük olarak sürekli değiştirme çabasıdadır. Sürekli değişime maruz bırakılan sistem içerisinde bu değişime karşı sürekli bir direniş ve muhalefet ortaya çıkacaktır. Totaliter sistemlerde terörün işlevi işte dönüşüme karşı muhalefetin ve örgütlü toplumun bu dönüşüme karşı direnç göstermesinin engellenmesidir. Dolayısıyla totaliter terörü yaratanın ideolojinin yeni bir toplum inşa etme boyutu olduğu söylenebilir (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 126-127).

2.2.2.5. Devlet tekelinde ya da devlet güdümündeki ekonomik sistem

Total ideolojilerin siyasal sistemi ve siyasal süreci her boyutuyla kontrol etme amacını içermelerinin bir sonucu olarak totaliter rejimler, siyasal sistemle yakın bir iletişim ve karşılıklı etkileşim içinde olan ekonomik sistemi de ideolojiye uygun bir şekilde düzenleme misyonunu benimsemişlerdir. Ekonominin ideolojiye uygun bir şekilde düzenlenebilmesinin yolu ise ekonomiyi tekelleştirmekte, tekelleştirilemeyen noktalarda ise sermayeyi yakın ilişkiler ya da baskıcı devlet mekanizmaları aracılığıyla kontrol altında tutmakta yatmaktadır.

Aslında totaliter sistemlerin nihai amacı ekonomik ya da değil bütün kuruluşları ve toplumsal örgütlenmeleri devlet bünyesinde toplamaktır. Bu totaliter ideolojinin tekelci niteliğinden kaynaklanmaktadır. Mussolini dönemi İtalya'sında ya da Hitler dönemi Almanya'sında rejim bu amaca sahip olduğunu resmi bir şekilde ilan dahi etmiştir ve bu konuda büyük oranda aşama da kaydedilmiştir (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 169).

Bütün bu örgütlerin devlet bünyesine alınmasının bir sonucu olarak her birinin devlet memurları tarafından yönetilmeleri ve bütün personellerinin de devlet memuru olması gerekmektedir. Totaliter sistemler bunu gelişmiş bürokratik yapıları sayesinde başarmaktadırlar. Ekonomik örgütler bu şekilde tekelleştirilerek devlet hiyerarşisinin bir parçası haline gelmektedir (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 170). Bu hiyerarşinin en tepesinde parti ve lider yer almaktadır. Dolayısıyla bir totaliter sistemde ekonomik sistemin bütün parçaları partinin ve liderin altında birleşmekte, parti ve liderin buyrukları doğrultusunda yönetilmektedir.

Totaliter sistemlerde ekonominin devlet güdümüne alınması ekonominin merkezileşmesini beraberinde getirir. Bir totaliter ekonominin ayırt edici özelliği merkezden yönetilmesidir ve denetlenmesidir. Böyle bir yönetim ve denetimin sağlanabilmesi ise ancak kapsamlı bir planlamayla mümkündür. Dolayısıyla totaliter ekonomi merkezden planlanan bir ekonomidir. Totaliter ekonominin büyük ve tek bir teşebbüse haline gelmesi sonucunda kazanç sağlamak gibi hedefleri kalmadığı için bu planlama temel olarak üretimde kullanılacak araçların farklı üretim dalları arasında nasıl paylaştırılacağına karar vermek üzerine geliştirilmektedir. Totaliter sistemlerde bu planlama siyasal açıdan büyük bir önem taşımaktadır. Bu kararlar büyük oranda parti yönetimi ya da lider tarafından verilmektedir (Friedrich ve Brzezinski, 1964, s. 181). Bu da totaliter ekonominin parti bürokrasisi aracılığıyla yönetilmesinin bir sonucudur. Aslında totaliter partinin bürokrasisi bünyesine aldığı her türlü kurumun tek elden yönetilmesi sonucunu doğurmaktadır (Linz, 2012, s. 37 vd.).

Her totaliter sistem bütün ekonomik örgütleri devletin tekeline almayı başaramayabilir. Bunun gerçekleştiği noktada ise Almanya rneğinde olduğu gibi yakın ilişkiler ve çeşitli imtiyazlar aracılığıyla ekonomik örgütlerin yönetimi devletle uyumlu hale getirilir. Hitler sermaye liderleri ile yakın ilişkiler kurarak, sermayeye sağladığı imtiyazlar sayesinde sermayenin yönetiminin partinin ve ideolojinin istediği doğrultuda gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu şekilde adeta birer devlet ajanı haline gelen sermaye liderleri sayesinde ekonomi devlet tekeline alınmasa bile yine ekonomik sistemin devlet güdümünde yönetilmesi sağlanmıştır (Linz, 2012).

Totaliter ekonomilerin bir başka boyutu ise ekonomik özgürlüklerin ortadan kaldırılması, bu özgürlükler ortadan kaldırılamasa dahi ekonomik hayatın tamamen rejim tarafından planlanması sonucu bu özgürlüklerin kullanımının kesin sınırlara bağlanarak anlamsızlaştırılmasıdır (Friedrich ve Brzezinski, 1964). Ekonomik zgrlklerin ortadan kaldırılması ya da kullanılmasının baskıcı bir şekilde engellenmesi bireyleri devlet karşısında daha güçsüz hale getirir. Bireylerin ekonomik özgürlüklerden yoksun olduğu bir toplum totaliter bir yönetim karşısında güçlü bir sivil toplum üretme konusunda başarıya ulaşmakta oldukça zorlanacaktır.

Ekonominin tekelleştirilmesinde de yine sivil toplumun ortadan kaldırılması amacı karşımıza çıkmaktadır. Grldğu üzere totaliter sistemin bütün özellikleri sivil toplumun yok edilmesi şeklindeki ortak amaca hizmet etmektedir. Bunu da temel olarak bireylerin ve toplumun başta siyasal ve ekonomik olmak üzere haklarını elinden alarak ya da bu hakların kullanılmasını büyük oranda zorlayarak sağlamaktadır.

3. OTORİTERLİĞİN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ: ÇAĞDAŞ OTORİTER SİSTEMLER

Günümüzde siyasal sistemleri sınıflandırma çabasında araştırmacılar demokratik sistemler ile modern otoriter sistemler arasındaki gri alanda kalan birçok siyasal sistemle karşılaşmaktadır. Bu siyasal sistemlerin bazıları demokrasilere bazıları otoriter sistemlere daha yakın görünmektedir. Kendi içlerinde çok geniş bir skalaya sahip oldukları söylenebilecek bu sistemler birçok farklı isimle anılmaktadır: melez rejimler, yarı demokrasiler, sözde demokrasiler, eksik demokrasiler, sorunlu demokrasiler, seçimsel demokrasiler, göstermelik demokrasiler, sanal demokrasiler, belirsiz demokrasiler, liberal olmayan demokrasiler, delegasyoncu demokrasiler, rekabetçi otoriterlik, modern otoriterlik, seçimli otoriterlik, gizli otoriterlik (Gözler, 2018; Lewitsky ve Way, 2002; Özbudun, 2016, s. 40-41; Varol, 2015). Bu isimlerden en genel kabul göreni melez rejimlerdir ve diğer isimlendirmeler büyük oranda melez rejimlerin altında yapılan sınıflandırmalar için kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere birbirinden farklı birçok tipe sahip bu sistemlerin hepsini tek bir spesifik başlık altında ele almak kolay değildir.

Bu siyasal sistemlerle ilgili yaygın bir görüş bunların ne tam anlamıyla demokratik ne tam anlamıyla otoriter sistemler olarak adlandırılabiliridir. Bu siyasal sistemlerin bazıları demokratik yönleri ağır basmakla demokrasiye daha yakın, bazıları otoriter yönleri ağır bastığı için otoriterliğe daha yakındır. Bu siyasal sistemlerde seçimler yapılmaya devam edildiği için bunlara tam olarak otoriter denemeyeceği, ama aynı zamanda birçok temel hak ve hürriyet ihlal edildiği için demokrasi olarak da adlandırılmayacakları söylenmektedir (Gözler, 2018). Fakat unutmamak gerekir ki seçimlerin yapılması bir siyasal sistemin otoriter olarak sınıflandırılmasına bir engel değildir, seçimlerin sadece varlığına bu kadar yüksek bir değer atfedilmesi demokrasi açısından artık terk edilmiş bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Demokrasiyi seçimle sınırlı olarak ele alan yaklaşımın yanlışlığı tarihe bakıldığında görülmektedir. Demokrasi sadece yapılardan ve kurumlardan ibaret değildir. Demokrasi, seçim ve benzeri kurumların varlığından önce bu kurumların içini dolduran değerler ve anlayışlarla açıklanabilir. Bu kurumlara demokratik anlamlarını veren bu değer ve anlayıştır (Paçacı, 2017, s. 525).

Seçimlerin siyasal sistem ve siyasal süreç içerisindeki işlevlerini değerlendirmeden sadece seçimlerin varlığından yola çıkarak bir siyasal sistemin otoriter olarak adlandırılmayacağını söylemek eksik ve hatalı bir yaklaşım olacaktır, hatta gerçeğin üzerinin kapatılmasına hizmet edecektir. Unutulmamalıdır ki tarihsel süreçte seçimler demokratik yönetimin bir aracı olarak kullanıldıkları kadar otoriter kontrolü sağlamak için de

kullanılmışlardır (Özbudun, 2016, s. 41). Kaldı ki bu çalışmanın konusun oluşturan günümüzün yeni otoriter rejimleri başta seçimler olmak üzere çeşitli demokratik kurumları uluslararası sistemde kendilerine bir meşruiyet sağlamak için bir araç olarak kullanmaktadır. Ayrıca bu yeni otoriterlik anlayışı totaliterlikten ya da modern otoriterlikten farklı olarak demokratik olduklarını iddia etmektedir, hatta otoriter olarak tanımlanmaktan açıkça rahatsız olmaktadır. Daha ilginç olanı ise demokratik olduğunu iddia eden bazı araştırmacıların bu yeni anlayışa demokratik diyebilmekten ya da en azından otoriter diyememekten bu kadar rahatsız olmamasıdır. Günümüzde gelişen bu yeni otoriterliği otoriterlik olarak adlandırmamak sadece bu otoriter rejimlerin uluslararası sistemde kendilerine meşruiyet sağlama çabasını desteklemeye yarayacaktır.

Bizim çalışmamızın konusunu bu sistemlerin otoriterleşme sürecini tamamlamış ya da büyük ölçüde tamamlamış, bu nedenle artık otoriter olarak anılabilecek olanlar oluşturmaktadır. Bu yeni otoriter sistemler modern tanımlamadaki otoriter sistemlerden farklılıklar gösterdiği için bunların “çağdaş otoriter sistemler” olarak adlandırılması tercih edilmiştir. Belirtmek gerekir biz bu siyasal sistemlerin demokratik sistemler ile otoriter sistemler arasındaki bir gri alanda var olan sistemler olmadığını, otoriterleşme süreci tamamlanmış ve kurumsallaşmış otoriter sistemler olduğunu düşünüyoruz. Bu yeni otoriterlik tipinin otoriterliğin geçirdiği yapısal dönüşümün bir sonucu olduğunu düşünmekteyiz. Bu açıdan bu yeni siyasal sistemlerin demokrasilerle otoriter siyasal sistemler arasındaki alanı daralttığını düşünmekteyiz. Biz bu siyasal sistemlerden gerekli özellikleri gösterenlerin otoriter olarak adlandırılmasında sorun olmayacağını düşünmekteyiz. Bizce asıl sorun otoriter sistemleri hala yirminci yüzyılda yapılmış tanımlarla anlamaya çalışarak birçok sisteme hatalı bir şekilde demokrasi ismi verilebilmesidir. Bu nedenle otoriterlik konusunda yeni bir yaklaşım ve yeni bir tanım geliştirilmesi günümüzdeki otoriterleşme dalgasının²⁵ anlamlandırılması için kritik bir öneme sahiptir.

²⁵ Samuel Huntington (1993) dünya siyasal tarihinde şu ana kadar üç demokratikleşme dalgası olduğunu iddia etmektedir. Demokratikleşme dalgasından kasıt demokratik olmayan siyasal sistemlerin toplu bir şekilde yıkılıp yerlerine demokratik siyasal sistemler kurulmasıdır. Ancak Huntington’ın tezi bununla sınırlı değildir. Huntington bu demokratikleşme dalgalarının “ters dalgalar” tarafından takip edildiğini söylemektedir. Ters dalgalarla anlatmak istediği ise demokratik yönetimlerin tekrar demokratik olmayan yönetimlere dönüştüğü dalgalardır. Huntington’a göre bu demokratikleşme dalgaları ve ters dalgalar birbirini takip edecek şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir ters dalganın ortaya çıkmasıyla öncesindeki demokratikleşme dalgası sona ermekte, daha sonrasında bu ters dalga yine bir demokratikleşme dalgası tarafından sonlandırılmaktadır. Huntington üçüncü demokratikleşme dalgasının başlangıcı olarak 1974 tarihini göstermiştir ve 1990’ların başı itibarıyla henüz bu dalga bir sonlanma tarihi belirlemediği. Ancak çalışmasının ilerleyen bölümlerinde (s. 285 vd.) bu dalgayla beraber demokratikleşen siyasal sistemlerden bazılarının tekrar otoriter sistemlere dönüştüğünü tespit eden Huntington, bu demokratikleşme dalgasının sonlanıp yeni bir ters dalganın başlayıp başlamadığı üzerine düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bizce çalışmanın yapıldığı yirminci yüzyılın sonlarında yirmi birinci yüzyıla geçilmesiyle beraber Huntington’un sorduğu sorunun cevabı oldukça açıktır. Huntington’un ifadesiyle yeni bir “ters dalga” ortaya çıkarak üçüncü

3.1. Otoriterliğin Modern Tanımı

Otoriterliğin günümüzde geçirdiği yapısal dönüşümü anlayabilmek için öncelikle otoriterliğin modern tanımının üzerinde durmak gerekmektedir. Otoriterliğin modern tanımı olarak adlandırabileceğimiz bu tanım yirminci yüz yılın otoriter sistemleri üzerinden geliştirilmiştir ve bu nedenle yirminci yüzyıldaki otoriter siyasal sistemlerin ortak özellikleri üzerine odaklanmaktadır. Yukarıda demokratik ve totaliter sistemlerin tanımı bu ortak özellikler üzerinden yapılmıştı; ancak sadece ortak özellikler değil aynı zamanda ayırt edici özellikler olmalarına da dikkat edilmişti. Otoriter siyasal sistemlerin tanımı da aynı şekilde demokratik ve totaliter olmayan bazı siyasal sistemlerin sahip oldukları ortak ve ayırt edici özellikler üzerinden geliştirilmiştir. Linz, otoriter sistemler için şöyle bir tanım önermektedir:

Sınırlı, fakat sorumlu olmayan bir siyasal plüralizme yer veren; işlenmiş ve yol gösterici bir ideolojiye değil, kendine özgü zihniyete sahip olan; gelişimlerinin bazı aşamaları dışında, yaygın ve yoğun bir siyasal mobilizasyon yaratmayan; bir liderin veya bazen küçük bir grubun, biçimsel yönden iyi belirlenmemiş fakat fiiliyatta oldukça tahmin edilebilir sınırlar içinde iktidarı kullandıkları siyasal sistemler (Linz, 1964, s. 255'ten aktaran Linz, 2012, s. 161).

Yukarıdaki tanıma bakıldığında otoriter sistemler olarak adlandırılan bu tür siyasal sistemlerin demokratik siyasal sistemler ve totaliter siyasal sistemlerden farklı özellikler gösterdiği görülmektedir. Zaten Linz, bu tanımın demokratik siyasal sistemlerle ve totaliter sistemlerin otoriter tipleriyle yapılan karşılaştırmalar sonucu geliştirildiğini söylemektedir. Ancak burada üzerinde durulması gereken bu tanımla otoriter sistemler ve demokratik sistemler arasında açık sınırlar çizilse de totaliter sistemler ile çizilen sınırın daha belirsiz olmasıdır. Bunun nedeni ise totalitarizm öncesi ve sonrası durumların ve siyasal sistemlerin de bu tanıma dahil olarak otoriter sistem olarak adlandırılabilmesidir (Linz, 2012, s. 161). Otoriter sistemlerin ayrı bir siyasal sistem tipi olarak kabul görmeden önce demokrasi ile totalitarizm arasında bir köprü olarak ele alınmasının nedeni de zaten otoriter sistemlerin totaliterlik öncesi ve sonrasında ortaya çıkan bu örnekleridir.

demokratikleşme dalgasını sonlandırmıştır. Bu çalışmanın konusu olan siyasal sistemler de bu yeni “ters dalga” ile beraber otoriterleşen siyasal sistemlerdir. Ancak biz Huntington’dan farklı olarak demokratikleşme dalgasının tersi yönünde gerçekleşen bu dalgalara, kavramsal zıtlığı daha iyi ifade edebilmek açısından, otoriterleşme dalgası demeyi tercih ediyoruz.

Bu ortak özelliklere sahip otoriter sistemler kendi içlerinde alt tiplere ayrılmaktadır. Linz otoriter sistemlerin alt tiplerine ayırırken bu siyasal sistemlerin sahip oldukları otoriter rejimlerin farklılıkları üzerinden yola çıkmaktadır Bunlar: bürokratik-askeri rejimler, organik devletçilik, demokrasi-sonrası toplumlarda mobilize edici otoriter rejimler, bağımsızlık-sonrası mobilize edici otoriter rejimler, ırksal ve etnik demokrasiler, oydaşmaya dayanmayan çok-etnik-gruplu demokrasiler, eksik ve totalitarizm öncesi siyasal durumlar ve rejimler, totalitarizm-sonrası otoriter rejimlerdir (Linz, 2012, s. 182 vd).

Bu çalışmada otoriter sistemler öncelikle kendilerini demokrasiden ve özellikle totalitarizmden ayırt etmeye yarayan özellikleri üzerinden açıklanacak, ardından otoriter sistemlerin daha iyi anlaşılabilmesi için otoriter sistemlerin alt tipleri hakkında genel bilgiler verilecektir.

3.1.1. Otoriter sistemlerin ortak ve ayırt edici özellikleri

Yukarıdaki tanımdan otoriter sistemlerin başlıca üç ayırt edici özelliğini çıkarabiliriz. Öncelikle otoriter sistemler tek ya da ayrıcalıklı bir parti etrafında şekillenen sınırlı bir plüralizme (çoğulculuğa) sahne olmaktadır. Ayrıca bu sistemlerin totaliter sistemlerden en önemli farklarından biri otoriter rejimlerin ideolojik temelli olmamasıdır; otoriter rejimler zihniyetler üzerine kurulmaktadır. Son olarak otoriter rejimler kuruluşların ve gelişmelerinin bazı aşamaları hariç mobilizasyona ihtiyaç duymamaktadır, bu açıdan da kitle mobilizasyonunu önemli bir araç olarak kullanan totaliter sistemlerden ayrılmaktadır. Otoriter sistemlerin düşük yoğunlukta mobilizasyonun yaşandığı sistemler olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.1.1. Tek/ayrıcalıklı parti ve sınırlı plüralizm

Otoriter sistemlerde de çoğu zaman bir tek partinin varlığı söz konusudur. Ancak bu tek parti totaliter sistemlerin tek partisiyle benzer özellikler göstermemektedir. Parti sisteminin bu şekilde tek partili olmadığı zamanlarda da rejimi kontrol eden parti diğer partilere göre ayrıcalıklı bir konumdadır. Sartori (2005), otoriter siyasal sistemlerde parti sistemlerinin tek parti sistemi ya da hegemonik partili çok parti sistemi özellikleri gösterdiğini söylemektedir. Otoriter sistemlerde tek parti sistemi olsa dahi bu totaliter sistemlerin parti devleti sistemi olarak adlandırılan tek partililiğinden farklıdır. Otoriter tek partiler, totaliter tek partilerden farklı olarak iktidarı tamamen ele geçirme, siyasal süreçte tek etkin güç olma amacıyla değildir. Otoriter tek partiler daha çok iktidara sahip olan çeşitli güç odaklarının bir araya gelerek oluşturduğu birleşik partiler olma özelliği göstermektedir (Linz, 2012, s. 165).

Otoriter sistemlerde parti sisteminin totaliter sistemlerden bu şekilde farklılaşmasına bağlı olarak gelişen bir özellik sistemin sınırlı bir şekilde plüralizm içermesidir. Demokratik sistemlerin sahip olduğu sınırsız plüralizmin aksine otoriter sistemlerde plüralizm sınırlı bir şekilde bulunmaktadır. Totaliter siyasal sistemlerdeki monist niteliğine aykırı olarak da sınırlı da olsa bir plüralizm otoriter sistemlerde bulunmaktadır. Bu nedenle bu siyasal sistemlerin sınırlı monist sistemler olarak da adlandırılabilirdiği iddia edilmiştir (Linz, 2012, s. 164).

Otoriter sistemlerde plüralizm çeşitli şekillerde sınırlandırılabilir. Bu sınırlamada hukuki veya fiili yöntemlere başvurulabilir. Bu sınırlama sistemleri totaliter sistemlere yaklaştıracak kadar çok veya nispeten daha az etkin bir şekilde uygulanabilir. Sadece siyasal grupları kapsayan bir sınırlama olabileceği gibi menfaat grupları da bu sınırlamadan etkilenebilir. Yani otoriter sistemlerde plüralizmin sınırlandırılması birçok farklı şekilde ve usulle meydana gelebilmektedir. Burada önemli olan, devlet tarafından yaratılmamış ve devletten bağımsız bazı grupların varlığı ve bu grupların siyasal süreci herhangi bir şekilde az ya da çok etkileme imkanına sahip olmasıdır (Linz, 2012, s. 164). Bu grupların başlıcaları ordu, bürokrasi, kiliseler ve menfaat gruplarıdır ve totaliter sistemlerden farklı olarak bu gruplar parti karşısında daha bağımsız ve güçlü bir konuma sahiptir. Bu grupların varlığı ve siyasal süreç üzerinde bir şekilde etki gösterme gücüne sahip olarak siyasal sistemin bir parçası olmaları otoriter sistemleri totaliter sistemlerden ayırmaktadır. Yukarıda anlatıldığı üzere totaliter sistemlerde bütün siyasal süreç tek bir güç merkezi tarafından yönetilmekteydi: tekelci parti. Siyasal süreçte belirli rollere sahip bütün gruplar ve kurumlar tekelci parti tarafından kurulmuştu ya da tekelci partiye bağımlıydı.

Bununla beraber bu sistemlerdeki plüralizmin sınırlılığı ve sınırlandırılma şekli de otoriter sistemleri demokratik çağdaşlarından ayırmaktadır. Zira bu sistemlerin bazılarında az sayıda bağımsız grup ve kurumların siyasal katılımı kurumlaştırılrsa hatta teşvik edilse dahi, hangi şartlarda hangi grupların siyasal katılımına izin verileceği konusunda rejim tarafından çok net kurallar ortaya koyulmaktadır. Otoriter sistemlerde sınırlı plüralizmi ortaya çıkaran bu katılımın demokratik bir şekilde gerçekleşmemesi, var olan siyasal katılımın rejimin bilgisi ve izni dahilinde gerçekleşmesi durumudur (Linz, 2012, s. 165). Bu gruplara ve kurumlara rejim tarafından izin verilse bile, demokrasilerin temel özelliklerinden olan hesap verme mekanizmaları bu sistemlerde oluşmamaktadır.

Sınırlı plüralizme bağlı olarak otoriter sistemlerde totaliter sistemlerden farklı olarak sivil toplum tamamen ortadan kalkmamıştır. Zaten totaliter rejimlerden farklı olarak otoriter rejimlerin sivil toplumu yok etmek gibi bir amacı yoktur. Otoriter sistemler sivil toplumun

varlığını desteklemekte; ancak sivil toplumu sürekli bir kontrol altında tutmak amacındadır. Kontrollü bir sivil toplum otoriter sistemler tarafından tercih edilmektedir. Sivil toplumla beraber otoriter sistemler muhalefeti de tamamen ortadan kaldırma amacıyla değildir. Rejim tarafından belirlenen sınırlar içinde ılımlı bir muhalefete de müsamaha gösterilmektedir (Çağla, 2015, s.184). Bu şekilde kontrollü bir sivil toplumun ve muhalefetin varlığına izin verilmesi bir demokratikleşme yanılığısı yaratarak otoriterleşen rejime karşı toplumdan gelebilecek tepkilerin yatıştırılması imkanı yaratmaktadır. Bu kontrollü sivil toplum ve muhalefetle ilgili önemli bir nokta, bunların sonuç üretme işlevine sahip olmamasıdır. Yani bir otoriter sistem içerisindeki sınırlı sivil toplum ve muhalefet imkanlarıyla bireylerin siyasal sürece gerçek anlamda bir katılım sağlaması, siyasal süreci etkilemesi mümkün değildir. Bu mekanizmalar sadece toplumun siyasal sistem içerisinde tepkisini bir ölçüde ifade edebilmesine yaramaktadır.

Sınırlı plüralizmin bu boyutu Linz (2012, s. 173-174) tarafından yarı-muhalefet ve sözde muhalefet örüntüleri olarak adlandırılmıştır. Yarı-muhalefetler ve sözde muhalefetler genel olarak hukuk dışıdır ve kurumsallaşmamıştır. Sözde muhalefet olgusunu yukarıda anlattık. Yarı-muhalefet olarak adlandırılan boyut ise iktidarı elinde tutan yönetici eliti oluşturan paydaşlardan bu grubun içinde hâkim durumda olmayanların ya da siyasal katılım fonksiyonu gerçekleştirilmesine izin verilmekle birlikte yönetici elitin içinde temsil edilmeyen grupların yönetime getirdikleri kısmî eleştirileri ifade etmektedir. Yarı-muhalefet temelde rejime meydan okumadan bir şekilde iktidara katılma amacındaki gruplardan oluşmamaktadır. Otoriter sistemlerde yarı-muhalefet ve sözde muhalefetin temel özelliği rejime topyekûn karşı çıkılmaması, sadece kurumsal düzenin ve hükümetin bazı yönlerden eleştirilmesi, bu eleştiriler gerçekleştirilirken rejimin liderinin ve otoriter karakterinin eleştiriden kesin bir şekilde muaf tutulmasıdır.

Yarı-muhalefetlerin otoriter sistem içerisinde meydana getirdiği en önemli sonuç sistemi bir ölçüde liberalleşmesidir. Ancak bu konuda unutulmaması gereken bu liberalleşme ne boyutta olursa olsun rejimin temel niteliklerini değiştiremedikçe ve muhalefeti örgütleyecek siyasal partiler tam anlamıyla kurumsallaşıp rejimden bağımsız bir varoluşa sahip olamadıkça her halükarda sınırlı bir liberalleşme olarak kalacaktır. Ancak otoriter sistemlerde bu muhalefet kurumsallaşmamıştır ve hukuk-dışıdır. Ayrıca otoriter sistemlerde muhalefetin elinde geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlayacak iletişim kanalları bulunmamakta ve buna imkan sağlayacak iletişim kanallarının muhalefet tarafından kullanılmasına sistem tarafından izin verilmemektedir. Otoriter sistemlerde muhalif faaliyetler rejim tarafından göz yumulduğu

ölçüde gerçekleştirilebilmektedir. Bu da otoriter sistemleri demokratik sistemlerden ayırmaya yarayan en önemli unsurdur.

Bu şekilde sınırlı plüralizmin otoriter sistemler için iki işlevi vardır. Öncelikle bu plüralizm rejim tarafından bir meşruiyet kaynağı olarak kullanılmaktadır. Otoriter sistemlerin totaliter sistemlerden hâkim ideolojinin yokluğuyla farklılaştığını söylemiştik. Dolayısıyla totaliter sistemler sistemlerde ideolojiden doğan meşruiyetin yerine bir başka kaynak koyma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bir başka işlevi ise yukarıda bahsedildiği üzere toplumsal muhalefetin sahip olduğu enerjinin sönmülenererek rejim karşıtı olabilecek hareketlerin pasifize edilmesidir.

Linz (2012, s. 165) ayrıca sınırlı bir şekilde katılım işlevi gerçekleştirmesine izin verilen bu grup ve kurumların siyasal elitin devşirilmesi işlevini yerine getirdiğini de eklemektedir. Zira otoriter sistemler her zaman tek partili sistemler değildir ve tek partili olduğu zamanlarda da dahi bu parti her ne kadar totaliter partilere benzer şekilde bir iktidar tekeline sahip oldukları iddiasında olsalar da fiiliyatta durum farklılaşmaktadır. Bu nedenle otoriter sistemlerin iktidar partileri totaliter partileri gibi siyasal eliti kendi bünyesinde sürekli olarak üretme imkanına sahip değildir. Bu durumda rejim tarafından siyasal sürece katılmasına izin verilen bu grup ve kurumlar otoriter partilerin kadrolarını oluşturabilecekleri bir lider havuzu görevi görmektedir. Bu durumun çeşitli sonuçları vardır. Öncelikle siyasal elit sadece otoriter partinin savunduğu değerlere değil içinde yetiştiği grup ve kurumun değerlerine de bağlıdır. İkinci olarak siyasal eliti toplumun farklı kesimlerinden gelen üyeler oluşturmaktadır; dolayısıyla yönetici kitle kendi içinde çeşitlenmektedir; bunun sonucu olarak hem farklı toplum kesimlerinin siyasal elitin içinde temsil edilmesi hem de totaliter sistemlerden farklı olarak siyasal elitin kendi içinde güçlü çatışmalar yaşanması mümkün olmaktadır. Totaliter sistemlerden farklı olarak otoriter sistemlerde yönetici elitin içinde siyaseti profesyonel bir görev olarak yerine getiren kısım oldukça azdır; zira yukarıda bahsedildiği üzere parti kadroları ve yönetici elit birbirinden ayrılmakta ve yönetici elit farklı grup veya kurumlardan sisteme katılan birbirinden farklı kesimleri temsil eden bireylerden oluşmaktadır.

3.1.1.2. Zihniyetin ideolojinin yerini alması

Otoriter sistemlerin ikinci ayırt edici özelliği bu sistemlerde totaliter sistemlerin aksine bir ideolojinin yerine bir zihniyetin mevcut olmasıdır. Linz zihniyet ve ideoloji arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır:

İdeolojiler, aydınlar ve sözde-aydınlar tarafından yahut onların yardımıyla, çoğu zaman yazılı biçimde olmak üzere, fikrî bakımdan az çok işlenmiş ve örgütlendirilmiş düşünce sistemleridir. Zihniyetler ise, değişik durumlara karşı kodlaştırılmamış tepkiler sağlayan, rasyonel olmaktan çok duygusal nitelik taşıyan, düşünce ve duygu tarzlarıdır... Zihniyet, düşünsel bir durum almaz; ideoloji, düşünsel içeriktir. Zihniyet ruhsal önyönelimdir; ideoloji, derin düşünme ve kendini yorumlamadır; zihniyet önce, ideoloji sonra oluşur; zihniyet şekilsiz ve değişkendir, ideoloji katı bir şekle bürünmüştür... İdeolojilerde güçlü bir ütopyacı unsur vardır; zihniyetler bugüne veya geçmişe daha yakındır (Linz, 2012, s. 166).

İdeolojilerle zihniyetler arasındaki bu farklılık totaliter sistemlerle otoriter sistemler arasındaki en temel farklılıklardan birini ortaya çıkarmaktadır. Totaliter sistemler değişime kapalıdır, zira ideolojinin sınırları çok keskin ve kesindir. İdeolojiyi değiştirmeden sistemi değiştirmek pek mümkün değildir; çünkü sistem ideolojiye sıkı sıkıya bağlıdır; ancak ideolojiyi değiştirme yönündeki çaba da büyük ihtimalle sistemin çökmesine ve totaliter olmayan yeni bir siyasal sistemin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu açıdan totaliter sistemlerin değişime ayak uyduramayan sistemler olduğunu söyleyebiliriz. O yüzden siyasal tarihte totaliter sistemler büyük oranda belirli bir dönemle sınırlı kalmışlardır. Otoriter sistemlerin ise totaliter sistemlerden farklı olarak ideolojiler üzerine değil zihniyetler üzerine kurulu olması otoriter rejimlerin esnek ve reaktif olmasını sağlamaktadır. Otoriter rejimler bu sayede siyasal ve toplumsal değişimlere ayak uydurabilmekte ve içinde yer aldıkları siyasal sistemi otoriter niteliğini kaybetmeden dönüştürebilmektedir.

Linz tanımında zihniyetin önce, ideolojinin sonra oluştuğundan bahsetmektedir. Bu da otoriter rejimlerin üzerine kurulduğu zihniyetlerin uzun vadede ideolojiye dönüşebilme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucu olarak da otoriter sistem totaliter sisteme dönüşecektir. Gerçekten de bu mantıksal olarak mümkündür. Hatta bunun gerçekleştiği otoriter sistemler de vardır. Ancak bu sadece ileride anlatılacak otoriter sistemlerin alt tiplerinden biri için geçerlidir: totalitarizm-öncesi siyasal durumlar ve rejimlerin ortaya çıkardığı otoriter sistemler. Bu tip otoriter sistemler uzun vadede totaliter sisteme dönüşecektir, bu açıdan aslında otoriter sistemlerin bu tipi bir geçiş dönemi örneğidir; zira bu tip otoriter sistemde rejimi ele geçiren güçlerin nihai hedefi totaliter bir sistem kurmaktır; ancak bir totaliter sistemin girift yapısı kısa bir sürede kurulamayacağı için bu tip rejimler totaliter sistemi aşamalı olarak kurmaktadır. Bunun sonucunda totalitarizm öncesi otoriter sistemler ortaya çıkmaktadır (Linz, 2012, s. 272). Ancak bu tip haricinde otoriter sistemlerde zihniyetin ideolojiye dönüşmesinin söz konusu olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü otoriter sistemlerin

diğer tipleri tamamlanmış tiplerdir. Ulaştıkları son nokta otoriterliktir, bu sistemlerin totaliter bir sisteme dönüşmekte bir geçiş noktası olması söz konusu değildir.

Zihniyetler ile otoriterler arasındaki farklar siyasal süreci etkileyerek siyasal sistemlerin de birbirinden farklılaşmasına yol açmaktadır. Zihniyetler ideolojiler kadar bağlayıcı değildir, bu gerek uyruklar gerek yöneticiler için geçerlidir. Ayrıca zihniyetlerin kitleler arasında yayılmasını sağlamak ideolojilere göre daha zordur. Buna bağlı olarak zihniyetler ideolojilere göre eğitimde kullanılmak konusunda daha elverişsizdir. İdeolojilerin bağlayıcılığı zihniyette yoktur. Dolayısıyla yönetici elite kabul edilme konusunda bir ölçüt olarak kullanılmaları daha zordur. Linz (2012, s. 167) ideolojiler ile zihniyetlerin fonksiyonel farklılığını şöyle özetlemektedir: *“İdeolojilerle zihniyetler, cevaplandırabilecekleri sorunların çeşitliliği, bu cevapların kesinlik dereceleri, cevap çıkarma sürecinin mantığı ve bu cevaplarla politikalar arasındaki çelişkilerin gözle görünürlüğü açısından çok farklıdırlar: Eylemleri meşru veya gayrimeşru kılacak belirleyici güçleri de, birbirinden çok farklıdır”*

İdeolojinin yokluğunun otoriter sistemler için biri olumlu biri olumsuz iki sonucu vardır. Öncelikle yukarıda otoriter sistemlerde yönetici elitin farklı toplum kesimlerinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu ve buna bağlı olarak rejim içi çatışmaların ortaya çıkmasına elverişli bir ortam olduğunu söylemiştik. Yani otoriter sistemlerin temelinde her an çatlama imkanını beraberinde getiren bir koalisyon bulunmaktadır. Zihniyetin belirsizlik boyutu bu koalisyonun içinde gerçekleşecek çatışmaların yatıştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır, aynı zamanda yönetici elitin iktidarı ele geçirme sürecinde kitleleri mobilize etme kabiliyetinden yoksun oldukları için yaşayabilecekleri sorunların da muhalefeti oluşturabilecek kitlelerin aynı şekilde zihniyetin belirsizliğiyle tarafsızlaştırılması sonucu çözülmesi otoriter sistemlerin bir başka özelliğidir. Bununla beraber ideolojinin yokluğu rejimle toplumun arasındaki mesafeyi arttırmaktadır. Kitleler ideolojiden yoksun rejimlere totaliter sistemlerde olduğu gibi psikolojik ve duygusal bir bağlılıkla yaklaşmamaktadır. Dolayısıyla fikirlere, ideallere, değerlere ve anlamlara önem verenler için otoriter rejimler arzulanabilir değildir. Dolayısıyla otoriter sistemlerde rejimler aydınlardan, gençlerden, öğrencilerden ve dindar kesimden yeterince destek almamaktadır (Linz, 2012, s. 168-169).

Sonuç olarak zihniyet otoriter sistemlere esneklik kazandırarak sistemin karşılaştığı sorunları ve krizleri daha az hasarla atlatabilmesini, değişen koşullara özünü değiştirmeden uyum gösterebilmesini sağlamaktadır. Bununla beraber zihniyetin ideoloji kadar bütüncül ve güçlü iddialara sahip olmaması sistemin toplumdaki desteği azaltmaktadır. Otoriter sistemlerde toplumdaki sağlanan destek girdisi totaliter sistemlere göre daha azdır. Ayrıca

otoriter sistemlerde toplumun siyasal sürece genel olarak ilgisizliği de bu durumu desteklemektedir.

3.1.1.3. Düşük yoğunlukta mobilizasyon

Yukarıdaki tanımda otoriter sistemlerde siyasal mobilizasyonun yaygın ve yoğun bir şekilde ortaya çıkmadığı söylenmekteydi. Bu sistemlerde rejimler gelişimlerinin belirli dönemlerinde mobilizasyonu teşvik etseler bile bu rejimlerin ömürleri baştan sona gözden geçirildiğinde bu mobilizasyonun sadece dönemsel olduğu görülecektir. Bu nedenle siyasal mobilizasyonun da plüralizm gibi sınırlı ve düşük yoğunlukta varlığı otoriter sistemlerin ortak ve ayırt edici özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Otoriter siyasal sistemlerde siyasal mobilizasyonun bu şekilde düşük derecede gerçekleşmesi otoriterliğin önceki iki başlıkta bahsedilen boyutlarının bir sonucudur. Eğer sistem sonunda demokratik ya da totaliter bir sisteme dönüşmeyecekse, mobilizasyonun ve siyasal katılımın uzun erimli bir şekilde sürdürülmesi mümkün olmayacaktır. Sınırlı plüralizmle beraber iktidarın farklı güç odaklarının ortaklığıyla kullanılması bu güçlerden biri olan tek parti ve onun kitle örgütleri tarafından gerçekleştirilecek mobilizasyon girişimlerinin diğer güç odakları tarafından tehdit olarak algılanması sonucunu doğurur. Dolayısıyla otoriter sistemler eğer totaliter sisteme dönüşmeyecekse partinin siyasal mobilizasyona yönelmesi iktidarı elinde tutan birliğin içindeki çatışmalara, hatta bu birliğin dağılmasına ve siyasal sistemin çökmesine yol açacak sonuçlara neden olabilir. Bu nedenle otoriter tek partiler düşük yoğunlukta bir mobilizasyonla beraber toplumun siyasete ilgisizleştirilmesini, yani bir tür depolitizasyonu stratejik olarak tercih etme eğilimindedir (Linz, 2012, s. 170-171).

Otoriter sistemlerde toplumun siyasetten uzaklaşıp siyasete karşı ilgisizleşmesi otoriter rejimlerine amaçlarına büyük oranda uygun düşmektedir. Depolitizasyon bir yönetim stratejisi olarak otoriter rejimler tarafından kullanılmasının nedeni temel olarak budur. Ancak otoriter sistemlerde mobilizasyonun düşük yoğunluklu olması sadece sınırlı plüralizmle ve yönetici elitin bir arada tutulmasına yönelik amaçlarla açıklanamaz. Otoriter sistemlerde totaliter sistemlerdeki gibi yüksek kitle mobilizasyonunun gerçekleşmemesinin bir diğer nedeni ideolojinin yokluğudur. İdeolojinin kitlelerle rejim arasında psikolojik ve duygusal bağlar kurma fonksiyonu vardır. İdeolojinin kurduğu bu bağlar aracılığıyla totaliter sistemlerde kitleler militanlaştırılabilmektedir. Aynı zamanda ideoloji siyasetin topluma başlı başına bir amaç olarak empoze edilmesini ve toplumun siyasal sürecin bir parçası olmaya güçlü bir şekilde teşvik edilmesini sağlıyordu. Ancak zihniyetler ideolojilere göre daha gevşek ve daha belirsiz

yapıları nedeniyle kitlelerle rejim arasında böyle bir bağ kurulmasına imkân vermemektedir. Bu nedenle otoriter sistemlerde nadir olarak rejim toplumu militanlaştırabilir. Aynı zamanda zihniyetlerin, ideolojilerin aksine, ütopyacı bir karakterden yoksun oluşları da rejimle sıkı sıkıya bağlı, politikayı bir amaç olarak görüp aktif bir şekilde faaliyet göstermeye hevesli kitleler yaratılmasının önünde bir engel olmaktadır (Özbudun, 2016, s. 8).

3.1.2. Otoriter sistemlerin alt tipleri

Yukarıda bahsedildiği üzere otoriter sistemler farklı alt tipler üzerinden incelenmektedir. Bu ayırmadan bu sistemlerin içerdiği rejim üzerinden yapılmaktaydı. Bunları; bürokratik-askeri rejimler, organik devletçilik, demokrasi-sonrası toplumlarda mobilize edici otoriter rejimler, bağımsızlık-sonrası mobilize edici otoriter rejimler, ırksal ve etnik demokrasiler, oydaşmaya dayanmayan çok-etnik-gruplu demokrasiler, eksik ve totalitarizm öncesi siyasal durumlar ve rejimler, totalitarizm-sonrası otoriter rejimler olarak belirtmiştik. Çalışmanın bu kısmında bu farklı otoriter rejim tipleri genel hatlarıyla açıklanarak otoriter sistemlerin iç dinamiklerinin ve ne noktalarda totalitarizme ya da demokrasiye yaklaşım ne noktalarda onlardan ayrıldıklarının daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır.

Bu alt tipler yukarıda verilen tanım ve bu tanıma bağlı olarak ortaya konan otoriter sistemlerin ayırt edici özellikleri üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Tipolojinin özellikle dikkate aldığı iki boyut otoriter sistemlerin sınırlı plüralist niteliği ve düşük yoğunluklu bir mobilizasyondur. Sınırlı plüralizm kapsamında hangi grup ve kurumların siyasal katılım imkanına sahip olduğu, bu katılımın sınırları ve katılım hakkına sahip olmayan gruplar üzerinden bu tipoloji geliştirilmektedir. Yine siyasal sistem içerisindeki düşük yoğunluklu mobilizasyonun içeriği ve sebepleri de tipolojiyi etkileyen bir başka boyuttur.

3.1.2.1. Askeri-bürokratik otoriter rejimler

Otoriter sistemlerin en yaygın görülen tipi olarak askeri-bürokratik rejimlere sahip otoriter sistemleri gösterebiliriz. Bu rejimler genel olarak subayların içinde hakim konumda yer aldığı bir koalisyonun hükümeti elinde bulundurduğu rejimlerdir. Subayların tamamen tek başına yönetimi ele geçirmesi durumu görülmemektedir. Bu siyasal sistemlerde rejim herhangi bir ideolojiye bağlı olmadan hangi grupların siyasal sürece katılacağına ve hangi grupların siyasal sürecin dışında bırakılacağını karar vermekte, yönetim stratejilerini büyük oranda bürokratik bir zihniyete uygun bir şekilde pragmatist bir yaklaşımla geliştirmektedir. Bu rejimlerin bazılarında subaylar yönetimde doğrudan etkin bir rol göstermekteyken bazılarında

subaylar perde arkasında kalıp devlet yönetimini bürokrat/teknokrat yöneticilere bırakmayı tercih ederler (Hatipoğlu, 2017, s. 146-147).

Linz bu tip otoriter rejimlerin genel özelliklerini şöyle açıklamaktadır:

Kamuoyu veya en azından kamuoyunun bazı ifade şekilleri (mesela ileri gelen bağımsız gazetelerin başyazılarındaki fikirler) ve etkili sosyal grupların tutumu, orduyu ikna etme açısından belirleyici önem kazanır. Darbe teşebbüslerinin başarısı veya başarısızlığı, bu meşruluk kazandırma eylemiyle yakından bağlantılıdır. Hakemlik örüntüsünün oluşabilmesi için, anayasal hükümet şekline inanç beslenmesi, ordunun hükümeti sivillere geri vermekle krizin etkin biçimde çözülebileceğinden emin olması ve ordu yönetiminin sivil yönetim derecesinde meşruluk taşımadığına inanılması gereklidir. Bu şartlar altında ordu, yeni bir rejim yaratmaz veya hiç değilse böyle bir amaç gütmmez; sadece, Romalıların diktatörlük kavramıyla birçok ortak noktaları olan geçici bir istisnaî rejim yaratmayı amaçlar. İster sivil ister asker olsun, darbeye katılmayan muhaliflere karşı yumuşak davranılması, yeniklerin direnme göstermeden makamlarını terk etmeleri, şimdiye kadar hakemlik örüntüsünün, rejimin meşruluğunda sürekli bir kesinti olmaksızın işlemesine imkan vermiştir (Linz, 2012, s. 225-226).

Bu rejimlerde hükümetin siyasal süreç içerisindeki ağırlığı değişiklik gösterebilir. İçindeki hakim gücün subaylar olduğu bu hükümet hiçbir partinin varlığına izin vermeyebilir ya da kendisi tarafından desteklenen resmi bir parti yaratabilir. Bu resmi partinin sistem içerisindeki temel işlevi kitlesel mobilizasyonu sağlamak yerine toplumu siyasal hayattan kontrollü şekilde uzaklaştırmaktır. Bu tür siyasal sistemlerde çok partili bir sistemin de görülmesi mümkündür. Ancak bu çok partili sistem içerisinde dahi hükümet partiler arasında adil bir yarışın oluşmasını engellemek için kooptasyondan, bastırmaya hatta satın almaya kadar her türlü yolu denemektedir. Bu çok partili sistemin içerisinde de çoğu zaman hükümetin desteklediği resmî sayılabilecek bir partinin bulunma olasılığı yüksektir. Böyle durumlarda hükümetin parti ve seçim sistemine müdahalesi bu resmi partinin üstünlüğünü sağlamak ve diğer partileri etkisizleştirmek amacına yöneliktir.

Otoriter rejimlerin bu tipleri muhalefete karşı uygulanan politikalar ve muhalefetin bastırılmasında oldukça keyfi davranışlar ve zorbaca olarak adlandırılabilir yöntemler kullansalar da bir yandan siyasal sistemi belirli bir hukuki çerçeve içerisinde oturtma yönünde belirgin bir çaba göstermektedir. Bu rejimler liberal demokratik tip benzeri anayasaları yürürlüğe sokmakta, anayasal parlamenter yapıların biçimsel olarak korunması konusunda çabalar göstermektedir. Ancak gerek anayasaların gerek parlamenter yapıların liberal ve demokratik karakterleri sözde olmaktan öteye gidememektedir. Bunun yanında mahkemeler ve

hukuki usuller liberal demokrasilere benzer şekilde bu sistemlerin içerisinde bulunmaktadır. Ancak bunlardan büyük oranda rejimin otoritesini sağlamlaştırmak için yararlanmakta ve hukuk sistemi büyük ölçüde kötüye kullanılmaktadır. Bu tip siyasal sistemlerin hukuk sistemleriyle ilişkisi kanuniliğin saptırılması ve çarpıtılması şeklinde vukû bulmaktadır (Linz, 2012, s. 197-198).

3.1.2.2. Organik devletçilik

Organik devletçilik ya da bir başka adıyla korporatizm bilhassa Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde görülmüş, hem totaliter sistemleri hem de liberal demokratik prensipleri reddederek bir üçüncü yol olma vaadindeki bir otoriter sistem tipidir (Linz, 2012, s. 228). Korpotarizmin öngördüğü yönetim modelinde bireylerin temsili esasına dayanan parlamentoların yerine veya onlarla birlikte çalışmak üzere başlıca korporatist meslek örgütlerinin temsil edilmesi için oluşturulmuş yasama örgütleri önemli bir yere sahiptir (Özbudun, 2016, s. 22).

Korporatizm aslında siyaset biliminde tartışmalı bir kavramdır. Şu an otoriterlikle özdeşleşmiş bir kavram olarak ele alınsa da aslında demokratikleşmenin bir şekli olarak da ele alınabileceği savunulmaktaydı. “Organik demokrasi” olarak adlandırılan bu yaklaşım insanların sosyal ve ekonomik yaşantının içinde doğal olarak birçok grubun (meslek örgütleri, kilise cemaatleri, mahalle toplulukları, üniversitelerdeki öğrenci toplulukları vb.) üyesi olmaları gerçeğinden yola çıkmaktaydı. Organik demokrasi kuramcılarına göre politik temsili siyasal partiler gibi liberal demokrasinin “yapay” kurumları yerine bu “organik” gruplar üzerinden örgütlendirilmesi mümkündür. Temsil mekanizmalarının bu şekilde yapılandırılmasının gizli sonucu aslında toplumun bir kesimini temsil imkanından yoksun bırakılması oluyordu (Linz, 2012, s. 231-233). Bunun sonucunda “organik demokrasi” savunucuları tarafından siyasal düzenin demokratikleşmesinde önemli bir yöntem olarak olarak savunulan korporatizm, bu niteliğiyle kavramsal olarak otoriter sistemlerle özdeşleşir hale gelmiştir ve organik demokrasi kavramı yerini “organik devletçilik” kavramına bırakmıştır.

Korporatist sistemleri liberal demokrasiden ayıran bir başka boyut ise korporatizmin gerek siyasal gerek hukuki olarak liberal demokrasinin liberalizm boyutuyla tam bir zıtlık içinde olmasıdır. Korporatist düşünce açık bir şekilde anti-liberalist karaktere sahiptir. Öncelikle korporatizm liberalizmin birey algısına karşı çıkmaktadır. Liberalizmde bireyin sahip olduğu “biriciklik” ve eylemlerini özgürce belirleyebilme kapasitesi korporatizmin gerçekleştirmeyi amaçladığı sosyal bütünlüğün ve toplumsal disiplinin gerçekleştirilmesinin

önünde büyük bir engeldir. Ayrıca liberalizmin serbest piyasacı ekonomik yaklaşımı da korporatizmin ilkeleriyle uyuşmamaktadır; zira korporatizm devlete entegre ve kontrollü bir ekonomik sistemi öngörmektedir. Ekonomik sistemin merkezi karar alma süreçlerinden bağımsız bir şekilde işleminin krizlere yol açacağı görüşü hakimdir. Son olarak korporatizm öngördüğü hukuki düzenin siyasal haklara ve toplumsal örgütlenmelere getirdiği yaklaşım liberalizmin yaklaşımıyla çelişmektedir. Liberalizmde siyasal hakların sahibi ve buna bağlı olarak politik sürecin öznesi bireyken korporatizm için bu özne korporasyonlar olmalıdır (Öztan, 2008, 525-526).

Korporatizmin tanımını Schmitter şöyle yapmaktadır:

Sistemi meydana getiren birimlerin, tek, zorunlu, yarışmaya kapalı, hiyerarşik düzene sahip, az sayıda farklı fonksiyonları yerine getirme görevi üstlenmiş kategoriler halinde organize edildiği; bunların devlet tarafından doğrudan kurulmadıkları takdirde dahi, devletin tanınmasına ve iznine bağlı olarak var olduğu; liderlerini seçerken, talep ve desteklerini ortaya koyarken, belirli denetimlere uygun davranmaları karşılığında, o kategoriler içinde temsil yetkisi konusunda bir tekele sahip olmalarına izin verilen bir tür menfaatlerin temsili sistemidir (Schmitter, 1974 s. 93-94).

Korporatizmin bu şekilde menfaatlerin temsiliyi öngören sistemi, şüpheye yer bırakmayacak şekilde, liberal demokrasilerde var olan menfaatlerin temsili sistemiyle zıtlıklar göstermektedir. Öncelikle liberal demokrasilerin temsil sistemi çoğulculuk esası üzerine kurulan, yarışmacı, gönüllü, tekelciliğe imkan vermeyen ve hiyerarşik olmayan örgütler üzerinden gerçekleşmektedir. Ayrıca korporatizmden farklı olarak bu örgütlerin kuruluşları ve faaliyet göstermeleri konusunda devletin iznine bağlı olmaları söz konusu değildir. Liberal demokrasilerde menfaatlerin temsili devletten bağımsız örgütlenmeler ayrıcalığıyla gerçekleşmektedir (Özbudun, 2016, s. 23).

Bu örgütler aracılığıyla bazı grupların menfaatlerinin yasama organları düzeyinde temsil edilebilmesi korporatist otoriter sistemlerde de sınırlı plüralizmin ortaya çıkmasını engellememektedir. Ayrıca bu menfaat temsili düzeni plüralizmin sınırlarının belirlenmesinde de bir araç olmuştur. Korporatif yasama örgütlerinin temsili esası üzerine kurulmuş olan bu meclis belirli bir düzeyde siyasal katılmayı sağlayabilse bile katılım sadece bu yasama örgütlerinde temsil edilen menfaat gruplarıyla sınırlıdır. Dolayısıyla bunlar dışında kalan her türlü grup ve örgütlenme siyasal katılımından yasaklı hale gelmektedir. Plüralizmin sınırlanmasının ilk boyutu budur. Bu menfaat grupları ya da doğrudan rejim tarafından

kurulmuş örgütlerdir ya da devlet tarafından kurulmuş olmasalar bile rejimin izni ve bilgisi dahilinde faaliyet yürütebilmektedir. Dolayısıyla bu örgütler aracılığıyla gerçekleşen temsil savunulan rejimin çizdiği sınırlar içinde kalmaktadır. Ayrıca hiçbir korporatist sistemde en üst düzey yönetim organlarının bu korporatist meclislere hesap verme yükümlülüğü yoktur. Sonuç olarak siyasal süreç içerisindeki en etkili yapı ve son karar mercii yine otoriter hükümet olmaktadır (Linz, 2012).

3.1.2.3. *Demokrasi sonrası toplumlarda mobilize edici otoriter rejimler*

Otoriter rejimlerin bu alt tipi özellikle belirli ölçüde bir demokratik deneyime ve demokrasi geçmişine sahip siyasal sistemlerde ortaya çıkmaktadır. Bu demokratik siyasal sistemlerin otoriter sistemlere dönüşmesinin başlıca nedeni kısa bir zaman aralığı içinde üst üste gelen siyasal krizlerin ardından siyasal sistemin içinde demokrasinin kuralları üzerinde etkin ve genel bir uzlaşmanın sağlanamamış olmasıdır. Bu krizlerin siyasal sistemde biriktirdiği gerilim sistemin parçalanmasına ve liberal demokrasiden uzaklaşılmasına yol açmıştır. Bu krizler sonucunda önceki bölümde anlatılan totaliter sistemlere örnek olarak gösterilebilecek siyasal sistemler ortaya çıktığı gibi bu başlığın konusunu oluşturan otoriter sistemler de ortaya çıkmıştır (Özbudun, 2012, s. 25).

Bu sistemlerin en temel ortak özelliği tek partili bir sisteme sahip olmaları ve rejimin bu tek parti aracılığıyla gerçekleştirilen bir kitle mobilizasyonuna dayandırılmasıdır. Zira bu sistemler demokrasinin geçirdiği bir dönüşüm sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu demokrasinin bir mirası olarak toplum belirli ölçüde mobilize olmuş durumdadır. Toplumun hali hazırda mobilize durumda olmasının bir sonucu olarak yukarıda anlatılan halk mobilizasyonunu mümkün olduğu kadar sifıra indirgemeyi amaçlayan askeri-bürokratik otoriter rejimlerin kurulmasına imkan vermemektedir (Linz, 2012).

Otoriter sistemlerin bu tipi totaliter sistemlerle tek partiyi siyasal bir araç olarak kullanmasıyla ortaklık göstermektedir. Bu iki siyasal sistem türünün tek partileri de sosyal kökenleri açısından birbirleriyle ortaktır. Aslında bütün tek partilerin genel sosyal kökeni derin bir yarılmayla iki kampa ayrılmış toplum yapılarıdır. Ancak tek partinin bu iki farklı siyasal sistem tipinde iktidara geldikten sonra uyguladıkları politikalar ve işlevleri ayrıdır. Bu iki tür siyasal sistemde de tek parti sistemi kurulana kadar ileride tek parti olacak bu partiler toplumdaki bölünme ve kamplaşma üzerinden yarattıkları bir düşman algısını temele alarak siyasal mücadele yürütürler. Bu partiler iktidara geldikten sonra sistemi tek partili hale dönüştürürler ve bu noktadan sonra kamplaşmanın diğer tarafı kaybeden sosyal güç haline gelir.

Totaliter partiler bu savaşın kaybeden tarafını ya ortadan kaldırmaya ya da totaliter propagandayla kendi saflarına katmaya çalışmaktadır. Bundan farklı olarak otoriter sistemlerin tek partisi ise kaybeden tarafı ortadan kaldırmadan ya da kendi saflarına katmadan sadece siyasal surecin dışına itmekle yetinmektedir (zbudun, 2016, s. 26-27).

Otoriter sistemlerin bu tipi çoğunlukla faşizan ideolojiler üzerine kuruluydu ve sistemin tek partisi de açıkça faşist bir tutum sergiliyordu. Partinin faşist bir zihniyete sahip olması onu gerek liberal demokrasilerin partilerinden gerekse sosyalist kitle partilerinden ayırıyordu. Linz faşizmin ortaya koyduğu örgütlenme ve mobilizasyon modelini şöyle açıklamaktadır:

Faşizm, gerek seçim komitesi tipindeki partilerden, gerek işçi sendikalarına dayanan sosyalist kitle partilerinden farklı, yeni siyasal örgütlenme biçimleri geliştirmiştir. Bu, komünist partilerdeki benzeri gibi, eylem, ilgi ve katılma imkanları veren, günlük hayatın monotonluğunu gideren bir örgüt tipi idi. Savaşın kahramanlık ve macera dolu eylemlerini yaşamış bir kuşak, özellikle gençliği nedeniyle bu deneyimi başkalarının sırtından geçirmiş bir kuşak için, squadrisimo ve fırtına orduları, sevinçle karşılanan bir fırsat olmuştur. Normal meslekleri ve eğitimleri savaş ve ekonomik kriz yüzünden aksamış birçok kişi ve muhtemelen bir kısım işsizler, partinin aktivistlerini oluşturmuşlardır; bunların belirli dertleriyle ilgili propaganda ve eylemler, partiye hiçbir seçim propagandasının sağlayamayacağı bir destek kazandırmıştır. Bu yeni politika stili, birtakım psikolojik ve heyecansal ihtiyaçları da tatmin etmiştir; bazı kültürel protesto hareketleri ve bir dereceye kadar komünistler hariç, hiçbir parti, bu işte aynı derecede başarılı olamazdı (Linz, 2012, s. 248).

Bu tanımdan çıkarılabilecek olan bu sistemlerde mobilizasyonu sağlayan demokrasi sonrası dönemde mobilizasyonun kitleleri kontrol etmekte kullanılmasının bir zorunluluk olmasının yanında bu sistemlerde rejimin faşizan yönüdür. Bu bu tip rejimleri diğer otoriter rejimlere göre daha ideolojik hale getirmektedir. Otoriter sistemlerin alt tipleri arasında ideolojinin zihniyet karşısında en büyük ağırlığa sahip olduğu tipin bu olduğunu söyleyebiliriz. Rejimin ideolojik yönünün bu şekilde bu güçlü olması da beraberinde diğer tiplere göre daha yoğun bir mobilizasyonu getirmektedir. Bu nedenle sistemlerde mobilizasyonun varlığını sadece bir zorunluluk olmasıyla değil rejimlerin ideolojik açıdan daha kuvvetli olmalarıyla da açıklayabiliriz.

Linz bu tipin önceki tiplerle farkını şöyle özetlemektedir:

Mobilize edici faşist otoriter rejimler, zayıf tek-partili bürokratik-askeri veya organik devletçi rejimlere oranla, daha az plüralist, daha ideolojik ve daha katılımcıdır; “liberalizm”den daha uzak,

“demokrasi”ye daha yakındır, bireyin siyasal engellerden kurtulma hürriyetinden daha uzak, fakat vatandaşlara bir katılma fırsatı verilmesine daha yakındır; daha az tutucu ve daha değişime yöneliktir (Linz, 2012, s. 252).

Bu açıdan bu sistemlerin Jean Blondel’in üç boyutlu sınıflandırmasında²⁶ radikal-otoriter siyasal sistemler kategorisine en uygun siyasal sistem tipi olduğunu söyleyebiliriz.

3.1.2.4. Bağımsızlık-sonrası mobilize edici otoriter rejimler

Bu tarz mobilize edici otoriter rejimler çoğunlukla sömürge yönetiminden kurtulup bağımsız birer devlet haline gelen ya da yabancı devletlere bağımlılığa karşı başkaldıran devletlerde ortaya çıkmaktadır. Bu rejimlerde mobilizasyonu sağlayan parti, sömürge döneminde bağımsızlık mücadelesini vermiş olan partidir. Ya da sömürge döneminde bağımsızlık mücadelesini yasadışı bir yapıda sürdüren örgüt bağımsızlığın kazanılmasının ardından bir siyasal partiye dönüşmektedir. Bu bağımsızlık mücadelesini veren parti ya da örgüt henüz bağımsızlık öncesinde kitle mobilizasyonuna bir yöntem olarak başvurmaya başlamıştır, zaten mücadeleden zaferle çıkılma ihtimali bu mobilizasyonun yoğunluğuyla eş orantılıdır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra da bu partinin mobilizasyona devam etmesi bu sistemlerin karakteristik özelliklerindedir (Linz, 2012, s. 253).

Bu sistemde de partilerin demokrasi sonrası mobilize edici rejimlerin partileri gibi ideolojik boyutları güçlüdür. Hem ideolojik açıdan sahip oldukları bu güç hem de sömürge yönetiminin yönetim uygulamalarının yerli halkta yarattığı tepkiler bu partilerin mobilizasyon kapasitesini arttıran unsurlardır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra oluşan yeni siyasal sistemde bu partiler çoğu zaman tek parti olarak ortaya çıkmaktadır (Özbudun, 2016, s. 30). Bu tek partiler yeni kazanılmış bağımsızlıktan sonrası dönemin kırılğan siyasal yapıları nedeniyle muhalefete pek güvenmemekte bu nedenle muhalefetin siyasal sürece etkisinin kısıtlanması yoluna gidilmektedir. Ayrıca sömürge yönetiminin savunucusu olan ya da savunucusu olarak görülen unsurların siyasal sürecin tamamen dışında bırakılması söz konusudur. Yani bu siyasal sistemlerde plüralizmin sınırlanması büyük oranda bağımsızlığın yeni kazanılmış olması olgusundan yola çıkarak yeni bir ulus inşası sürecinin zorunlu bir şartı olarak öne çıkarılmaktadır.

²⁶ Blondel (1973), siyasal sistemlerin sınıflandırılmasında üç farklı ölçüt üzerinden üç boyutlu bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre siyasal sistemler katılım açısından demokratik/oligarşik-monaşik, karar alma süreçleri açısından liberal-otoriter ve de yönetimin amaçları ve ideolojinin niteliği açısından radikal/muhafazakar olmak üzere üç farklı boyutta yapılan bir değerlendirmeye göre sınıflandırılmaktadır.

Parti sistemi tek partili değil çok partili olarak ortaya çıktığında ya da tek parti sistemi zaman içinde çok parti sistemine dönüştüğünde ise bu partiler o sistemin hegemonik²⁷ ya da hakim partisi²⁸ olarak varlıklarını sürdürmeye devam ederler (Musil, 2015). Bu partilerin hakim parti olarak siyasal varlıklarını devam ettirebilmelerini sağlayan da büyük oranda yine bu mobilizasyondur. Bazı durumlarda ise hakim partili sistem olarak doğan parti sistemi zaman içinde liberal demokrasinin kurumsallaşmadığı²⁹ siyasal ortamda bu hakim partinin tek-partiye dönüşmesiyle tek partili bir siyasal sistem halini alabilir (Linz, 2012, .s 255).

Ancak bu sistemlerde genel eğilimin sistemin tek partili niteliğini uzun vadede kaybetmesidir. Bu siyasal sistemlerde zaman içinde değişen tek şey parti sistemi de değildir. Siyasal sistemin niteliği de zaman içinde değişmektedir. Bağımsızlık sonrası bir özgün tip olarak ortaya çıkan bu tür otoriter sistemlerin bağımsızlığın kazanılmasının üzerinden geçen süreyle beraber nitelik değiştirmektedir. Bu sürecin gerçekleşmesindeki temel neden rejimin yeni bir ulus inşa etme yönündeki ideolojik söylevinin zaman içinde zayıflaması ve “devrimci” heyecanın kaybedilmesi, buna paralel olarak da rejimin toplumu mobilize etme kabiliyetinin azalmasıdır. Kitle mobilizasyonunun zaman içinde yoğunluğunu kaybetmesinin bir sonucu olarak bu sistemler sıklıkla klasik birer askeri-bürokratik otoriter sisteme dönüşme eğilimindedir (Özbudun, 2016, s. 31).

3.1.2.5. Irksal ve etnik “demokrasiler”

²⁷ Hegemonik parti sistemi yarışmacı olmayan bir çok partili sistemdir. Aslında yarışmaya imkan tanımaması nedeniyle de eksik gerçekleşmiş bir çok partili sistem olduğu söylenebilir. Bu sistemlerde hegemonik parti tek partili bir sistemin partisine oldukça yakın bir yönetme kapasitesine sahiptir. Onun dışındaki partilerin siyasal sistem içindeki varlıkları ise onları daha çok “lisanslı” partiler haline getirmektedir. Diğer partiler politik sürece ancak izin verildiği takdirde ve kendilerine çizilen sınırlar dahilinde katılabilmektedir. Bu sınırlar da büyük oranda hegemonik parti ve o partinin içinden çıkan hükümet tarafından belirlenmektedir (Sartori, 2005, s. 204 vd.)

²⁸ Hakim parti sistemi Sartori (2005, s. 171 vd.) tarafından çok partili sistemlerin bir türü olarak ele alınmaktadır. Her ne kadar Sartori kesin bir konumlandırmada bulunsa da hâkim parti sisteminin parti sistemleri arasındaki konumunu belirlemek zordur. Tek partili bir sistem değildir çünkü çok partili seçimler yapılmaktadır. Hegemonik parti sistemi de değildir çünkü çok partili seçimler serbest ve rekabete açık seçimlerdir. Ancak çok partili sistemler olduğunu söylemek de kolay değildir. Her ne kadar serbest ve rekabete açık seçimler olsa da seçimlerin sonucu adeta önceden bellidir. Muhalefetteki siyasi partiler gerçek anlamda rekabet etme kabiliyetinden yoksundurlar. Bu açıdan bakıldığında hâkim parti sisteminin tek partili sistemlerle çok partili sistemlerle arasında yer alan özgün bir sistem olduğunu söyleyebiliriz. Rekabetçi seçimlerin yapılması çok partili sistem özelliğiyken sürekli olarak aynı partinin iktidarda bulunması tek partili sistemleri çağrıştırmaktadır. Ayrıca sürekli olarak aynı partinin iktidarda bulunması tek partili sistemlerde yaşanan parti ile devlet arasındaki ayrımın ortadan kalkarak parti ve devletin yavaş yavaş birbirinin içine geçmesi, bir parti-devletine dönüşüm hakim parti sistemlerinde de görülebilmektedir.

²⁹ Yeni bağımsızlığını kazanmış bu devletlerde devletler yapıları çoğunlukla sömürge yönetimini gerçekleştiren devletlerin yapılarından alınmaktadır. Büyük oranda Afrika’da görülen bu sistemler Fransız ve İngiliz anayasal sistemlerini siyasal sisteme aktarmaktadır. Yani aslında bu devletlerde liberal demokrasinin ortaya çıkmasını sağlayacak bir anayasal çerçeve vardır. Ancak bu anayasal çerçevenin içi otoriter bir yönetim anlayışıyla doldurulmaktadır. Liberal demokrasinin kurumsallaşmaması büyük oranda bundan kaynaklanmaktadır (Linz, 2012, s. 254).

Otoriter sistemlerin bu alt tipinin “demokrasi” olarak adlandırılmasının aslında açık bir şekilde paradoksal bir yönü vardır. Bu sistemlerin temel ayırt edici özelliği siyasal sürece katılma hakkına sahip azınlığın katılımının gayet demokratik usullerle gerçekleşmesi; fakat bu azınlık dışındaki grupların siyasal süreçten hukuki ya da fiili bir şekilde dışlanmasıdır. Siyasal sürece katılma hakkına sahip azınlığın ve siyasal sürecin dışında kalan grupların belirlenmesi tamamen ırksal ve etnik ayrımlar üzerinden gerçekleşmektedir. Irk esaslı üzerinden halkın büyük bir kısmını bu şekilde sınırlı plüralizmden dışlayan siyasal rejimleri, ırksal oligarşiler veya otoriter rejimler olarak adlandırabiliriz (Özbudun, 2016, s. 31).

Irk ayrımı ideolojisi üzerine kurulmuş bu sistemlerle ilgili önemli nokta bunların totalitarizm-öncesi ya da totaliter sistemlere dönüşme potansiyeline sahip olmasıdır. Bunun başlıca nedeni ırk ayrımına dayanan ideolojilerin yarattığı ırk temelli toplumsal kast sisteminin toplumun bütün üyelerinin (üstün konumdaki azınlık dahil) günlük hayatları üzerinde dahi çok güçlü bir etkisi olmasıdır. Bununla beraber ırksal olarak hakim konumdaki azınlığın üstünlüğüne karşı tehdit oluşturabilecek her türlü durum karşısında rejimin geliştirdiği tepki mekanizmaları olarak siyasal ve sosyal mobilizasyon ile birlikte her türlü zor kullanımın mekanizmasının sahip olduğu potansiyellerin totaliter sistemlerde zor kullanımı ve mobilizasyon yöntemlerinin yoğunluğuna yakınsamasıdır (Linz, 2012, s. 261).

Bu sistemlerde toplum iki ayrı parçaya ayrılmaktadır. Birbirleriyle kast biçimine sahip hiyerarşik bir ilişki içinde bulunan bu iki toplum adeta iki ayrı siyasal sistem yaratmaktadır. Bu iki ayrı siyasal sistem aynı siyasal sistemin içinde bir arada yer almaktadır; ancak ana siyasal sistemi yönetme konusunda etkin olan bu sistemlerden sadece birisidir. Bu iki ayrı toplumun ve iki ayrı siyasal sistemin aralarında bu hiyerarşik ilişkiyi koruyarak bir arada tutulmasının yolu ise zora dayanan ve otoriter bir hakimiyetin kurulmasından geçmektedir (Linz, 2012, s. 262).

Yukarıda belirtildiği gibi bu sistemlerde siyasal sürece etkin bir şekilde katılma imkanına sahip hakim ırksal azınlığın oluşturduğu siyasal sistem kendi içinde oldukça demokratik ilkelere sahiptir. Siyasal sistemin bütününden ayrı olarak ele alındığında çok rahatça demokratik bir siyasal sistem olarak bile sınıflandırılabilir bu sistemde sınırlı plüralizmin olmadığı dahi söylenebilir. Siyasal sistemin bu kısmında plüralizmin tek sınırı siyasal sistemin bütününde plüralizmi sınırlayan ırk temelli ideolojiden kaynaklanmaktadır. Bu ideoloji hem toplumun bir kısmını tamamen siyasal sürecin dışında bırakarak plüralizmi sınırlandırmakta hem de siyasal sürece katılma hakkına sahip toplumsal kesimin de bu ırk temelli ayrımı ortadan kaldırma yönünde talepler üretme ve bu talepleri siyasal sisteme yönlendirmesinin de önünü

keserek toplumun diğerkesimi için de plüralizmi bir şekilde sınırlandırmaktadır. Hatta uzun vadede bu sadece ırksal ideolojiye karşı çıkmanın sınırlanmasıyla kalmaz, hakim ırkın içindeki çoğunluğun politikasına karşı çıkan gruplar da otoriter yöntemlerle siyasal süreçten dışlanmaya başlar (Linz, 2012, s. 264).

Bu siyasal sistemlerde yarışmacı bir parti sistemi sistemi, parlamenter bir hükümet, istikrarlı bir anayasal düzen bulunabilir. Bu siyasal sistemler liberal demokrasilerin yapısal kurumlarını tamamen içerebilir ve bu kurumların siyasal sistem içindeki fonksiyonları liberal demokrasilerden de pek farkı da olmayabilir. Ancak toplumun bir kesimini açıkça siyasal sürecin dışında bırakan, bu ayrımı ırk temelinde yapan ve bu ayrımın ortadan kaldırılması yönündeki her türlü siyasal ve toplumsal talebi de hiçbir şekilde dikkate almayan, hatta bu taleplerin sönümlenmesi için otoriter usullere başvurmaktan çekinilmeyen bu tür siyasal sistemlerin sınıflandırmada demokratik siyasal sistemlerle bir tutulması mümkün olmayacaktır (Özbudun, 2016, s. 32). Bu siyasal sistemler demokratik bir işleyişe sahip rejimleri içerebilirler; ancak kesinlikle demokratik siyasal sistemler değildir.

3.1.4.6. “Totalitarizm-öncesi” ve “totalitarizm-sonrası” siyasal durumlar ve rejimler

Siyasal sistemlerin demokratik-otoriter-totaliter şeklinde üçlü tasnifinde, totalitarizm mümkün olduğunca dar bir çerçeveden tanımlanarak, otoriter sistemlerin çeşitli tipleriyle totaliter sistemler arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar otoriter sistemler ile totaliter sistemle arasında net bir ayrım ortaya konulsa da bu iki tür siyasal sistem arasındaki gerçek dünyada görülen sınırlar o kadar belirgin değildir. Bu sistemlerin bu kadar net çizgilerle birbirinden ayrılması soyut ve genel bir tipolojinin ortaya koyulmasındaki işlevselliğinden dolayı tercih edilmiştir. Aradaki bu net ayrıma rağmen bu iki tip arasındaki geçişler net bir kesinlik göstermemektedir. Bu nedenle otoriter sistemlerle totaliter sistemler arasında kalan gri alanı anlatmak için totalitarizm-benzeri, totalitarizm-sonrası, rasyonelleştirilmiş totalitarizm, terörsüz totalitarizm vb. gibi terimler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Linz, 2012, s. 272-273).

Otoriter sistemlerle totaliter sistemler arasında bu gri alanı ortaya çıkaran neden biraz da bu yapılan sınıflandırmanın getirdiği tanımlarda yatmaktadır. Yukarıda totaliter sistemin dar tanımına uygun düşen rejimler (Nazi Almanyası, Sovyet rejimi vb.) oldukça aşırı rejim örnekleridir. Bu kadar aşırı uçlardaki rejimler demokratik sistemlerin bir anda geçirdiği dönüşümler sonucunda ortaya çıkmış değillerdir. Bu siyasal sistemleri totaliterleştiren partilerin demokratik bir siyasal sistem içerisinde iktidara ilk geldikleri an ile sistemin dönüşümünü

tamamlayıp gerçek anlamda totaliterleştiği nokta arasında geçen döneme “totalitarizm-öncesi” dönem denmektedir (Özbudun, 2016, s. 33).

Bu ara dönemin belirsiz ve gri olarak tanımlanmasına imkan veren sistemi totaliterleştirme amacındaki partinin bu dönemde siyasal bir dengeyi korumak amacıyla zaman zaman ideolojiden ve ideolojinin devrimci boyutlarından tavizler vermeleridir. Bu nedenle Linz (2012), bu sistemlere “eksik totalitarizm” de demektedir. Linz’in “totalitarizm-öncesi” durumlarla ilgili kendi tanımını ise şu şekildedir:

Biz, totaliter bir sonuca elverişli, önemli siyasal, sosyal ve kültürel faktörlerin mevcut olduğu durumları, totalitarizm-öncesi durumlar olarak tasavvur ediyoruz: Temelde bu durum, totaliter bir ütopya peşinde koşan hayli önemli bir siyasal grubun mevcut olduğu, fakat bunun henüz iktidarını tam sağlamlaştıramadığı ve sisteme kendi istediği kurumsal yapıyı veremediği bir durumdur; bu durumda, silahlı kuvvetler, Kiliseler, özel teşebbüsler, menfaat grupları, eşraf ve kabile şefleri, mahkemeler, hatta hükümdar gibi kurumlar, plüralizmin sınırlandırılmasına oldukça taraftar olsa bile, her türlü plüralizmi bertaraf eden bir sisteme kesin olarak bağlanmış değillerdir ve kendi özerkliklerini, meşruluklarını ve etkinliklerini hala büyük ölçüde korumaktadırlar; gene bu durum, tahminlerin şu ya da bu yana yöneldiği, bazıları totaliter hareketin mevcut sosyal yapı tarafından özümlemesini beklerken, başkalarının da bu hareketin nihai zaferine ümit ve korku ile baktıkları kararsız bir denge durumudur (Linz, 2012, s. 273-274).

Yani totalitarizm-öncesi ya da eksik totalitarizm olarak adlandırılabilen bu tip siyasal sistemler total ideolojinin henüz tam anlamıyla kurumsallaştıramadığı, ideolojinin savunucusu olan partinin totaliter sistemlerin totaliter tek partisine dönüşümünü tamamlamadığı; ancak rejimin nihai hedefinin totalitarizme mutlak bir dönüşümü gerçekleştirmek olduğu sistemlerdir. Bu siyasal sistemlerde henüz sivil toplum ve toplumsal muhalefet tam anlamıyla ortadan kaldırılmamış; fakat siyasal sistemin totaliterleştirilmesi yolunda sivil toplumun ve toplumsal muhalefetin bastırılması konusunda otoriter yöntemlere yoğun bir şekilde başvurulması sonucu sınırlı bir totalitarizm ortaya çıkmıştır.

Totalitarizm-sonrası otoriter sistemler ise totalitarizm öncesi durumlardan ve totalitarizm öncesi otoriter sistemlerden çok farklı niteliklere sahiptir. Bu sistemlerde görülen durum siyasal sistemin totaliter bir şekilde kontrolü uzun bir süre istikrarlı ve giderek artan bir şekilde sürdürmüş, yenilmiş konumda olan sosyal gücü tasfiye ederek ya da özümleyerek nispeten oydaşmacı sayılabilecek bir toplum yaratmış olan yerleşik bir totaliter rejimin, büyük oranda ekonomik ve sosyal boyutlu değişikliklerin ortaya çıkardığı yeni duruma uyum sağlamaları ve bu sırada bir dönüşüm geçirmeleridir (Özbudun, 2016, s. 33).

Bu siyasal sistemlerde totalitarizmden uzaklaşma yönündeki değişimlerin genel çerçevesi, rejimin erken dönemlerindeki devrimci heyecanın ve ideolojik söylevlerin gücünü kaybetmesi, siyasetin oluşturulması konusunda bürokratik ve teknokratik unsurların etkinliklerini arttırması, çeşitli menfaat grupları üzerinden sınırlı bir çervede sivil toplumun oluşmaya başlaması, resmi ideolojiyle açık bir çatışma içinde olmayan çelişkili düşüncelere ideolojik meşruluk tanınmaya başlaması ve buna bağlı olarak ifade özgürlüğünün kapsamının nisbi olarak genişlemesidir (Linz, 2012, 279 vd.)

Bir totaliter sistemin otoriter bir sisteme dönüşürken yaşadığı değişimin sistemin hem liberalleşmesine hem de demokratlaşmasına yönelik olması çoğu zaman liberalleşme ile demokratlaşma arasındaki gerilim (Linz, 2012) nedeniyle mümkün olmamaktadır. Eğer totaliter sistem içinde hem demokratlaşma hem liberalleşme eğilimi barındıran bir dönüşüm geçirirse sonunda ortaya çıkacak olan siyasal sistem otoriter olmayan bir yönetim yapısına sahip olacak ve bu da yönetici elitin siyasal sistem içindeki konumunu tehlikeye düşürecektir. Bu nedenle sistemin hem demokratlaşma hem liberalleşme yönünde bir değişim geçirmesi yönetici elit tarafından kontrollü olarak engellenilmeye çalışılır.

Totalitarizm-sonrası otoriter rejimlerde önemli bir nokta bu rejimlerde tek partili sistemin varlığının devam etmesidir. Bu açıdan bu tip siyasal sistemleri totaliter sistemin dağılmasından sonra ortaya çıkan çok partili sisteme sahip otoriter sistemlerden ayırmak gerekmektedir. Bu sistemlerde totalitarizmin geçirdiği dönüşüm daha çok liberalleşme olarak adlandırılabilir bir dönüşümdür. Bir totaliter sistemin çok partili bir otoriter sisteme dönüştüğü noktada ise söz konusu değişimi demokratikleşme olarak ele almak daha akla yatkındır. Totalitarizm-sonrası otoriter sistemlerin karakteristik özelliği, rejimin bilhassa ekonomik alanda ciddi bir liberalleşme süreci yaşanırken bir yandan da yönetici elitin konumlarını koruma amacına yönelik olarak tek partili yapının sürdürülmesidir (Özbudun, 2016, s. 35).

2.2. Otoriterleşme ve Otoriterliğin Yeni Tanımı

Yukarıda 21. yüzyıl itibariyle uluslararası sistemde demokrasiden uzaklaşma yolunda yeni bir eğilimin varlığından söz edilebileceği söylenmişti. Demokratikleşme dalgasının ters yönlü bu hareketi sonucunda bazı demokratik sistemlerin veya demokratikleşme eğilimindeki sistemlerin rotasının değişmesi ve otoriter sistemlere dönüşmeleri söz konusuydu. Aslında burada yaşanan Huntington'ın demokratikleşme dalgaları üzerine çalışmasında sorguladığı gelmekte olan bir üçüncü ters dalga olarak da ele alınabilir. Biz bu çalışmada Huntington'ın

yaklaşımından faydalanarak siyasal sistemlerin otoriterleşmesi yönündeki bu eğilimi otoriterleşme dalgası olarak adlandırmaya karar verdik.

Geçen yüzyılın sonları ve bu yüzyılın başları itibariyle dünya genelinde demokratik siyasal sistemlerin otoriter siyasal sistemlere dönüşmesi yönünde bizim otoriterleşme dalgası olarak adlandırdığımız bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareket sonunda ortaya çıkan otoriter siyasal sistemlerin tarihsel süreç içerisinde daha önceki otoriter sistemlerden bazı yapısal farklılıkları olduğu görülmekte ve bu nedenle bu siyasal sistemler üzerine çalışan araştırmacılar yukarıda verilen birçok farklı isimle bunları adlandırma çabasına girmektedirler. Bu yeni otoriter sistemler liberal ve anayasal demokrasilerin yapısal kurumlarının varlığına son vermemekte, bu kurumları kullanmakta, ancak bu kurumların kullanırken bunların içini boşaltarak, bu kurumları liberal ve demokratik işlevlerinden arındırarak, otoriterleşme konusunda işlevsel kurumlar haline getirmektedir. Sonuç olarak ortaya liberal görünümlü ancak otoriter işlevli siyasal kurumlar ortaya çıkmaktadır. Bu yeni otoriter sistemlerin en temel ayırt edici özelliği olarak bunu ortaya koyabiliriz. Bu otoriter sistemlerde rejimler modern devletin anayasallığından faydalanarak siyasal sistemi dönüştürme konusunda anayasaları ve anayasa değişikliklerini de önemli bir araç olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla bu yeni otoriter sistemlerin incelenmesinde siyasal sistemin hukuk sistemiyle olan ilişkisi üzerinde durulması gereken bir başka önemli noktadır.

Bu otoriter sistemlerin incelenmesine geçmeden önce, öncelikle otoriterleşme kavramı üzerinde durulacak ve bir siyasal sistemin hangi şartlar altında, hangi yöntemlerle otoriterleştiği açıklanacaktır. Devamında günümüzde demokratik sistemlerin hangi yollardan otoriterleşerek bu çalışmanın konusunu oluşturan yeni otoriter sistemlere dönüştüğü anlatılacaktır.

2.2.1. Otoriterleşme

Otoriterleşme kavramsal olarak demokrasi üzerinden tanımlanabilir.³⁰ Zira bir siyasal sistemin demokrasiden uzaklaşmasına sebep olan her türlü değişiklik o siyasal sistemin

³⁰ Hatta literatürde siyasal sistemlerin sınıflandırılması üzerine yapılan çalışmalarda da sıkça otoriter sistemlerin bu şekilde demokrasi üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Bu tarz bir tanıma başvuran çalışmalarda otoriter sistemler ayrıntılı bir şekilde incelenmemekte, demokratik sistemler ayrıntılı bir şekilde anlatıldıktan sonra otoriter sistemlerin bu demokrasilerin zıt kutbunu oluşturduğu yönündeki iddia genel bir anlatımla ortaya koyulmaktadır. Bu şekilde bir tanımlama eksik ve yetersiz bulunabilir. Bu nedenle otoriter sistemlerin demokratik sistemlerle içinde bulunduğu zıtlığı bu sistemlerin ayrıntılı bir şekilde açıklanmasıyla göstermek daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Biz de bu çalışmada otoriter sistemleri bu şekilde tanımlamaya çalıştık. Otoriter sistemlerle demokratik sistemler arasındaki zıtlığı bu şekilde iki siyasal sistem tipinin de ayrıntılı açıklamalarıyla ortaya koyduktan sonra otoriterleşme kavramının tek başına demokrasi ve demokrasinin ortadan kaldırılması üzerinden tanımlanmasının eksik bir yaklaşım olmayacağını düşünmekteyiz.

otoriterleşmesiyle sonuçlanmaktadır. Gerçek anlamda bir otoriterleşmeden söz edebilmek için bu demokrasiden uzaklaşma yönündeki değişimin sonucunda demokrasinin gerek şartlarından sayılabilecek bir veya birden fazla özelliğini kaybetmiş bir siyasal sistemin ortaya çıkması gerekmektedir (Gürsoy, 2018, s. 76). Yani otoriterleşme kavramıyla ifade edilmek istenen bir demokratik siyasal sistemin köklü bir karakter değişikliği geçirmesine neden olacak dönüşümler geçirerek ona demokratik karakterini veren özelliklerini kaybetmesidir. Bu sürecin sonucunda demokratik siyasal sistem otoriter bir siyasal sisteme dönüşecektir. Dolayısıyla otoriterleşme demokrasinin yıkılıp yerine baskıcı yönetim usullerinin gelmesidir.

Yukarıda otoriterleşmenin demokrasinin temel özelliklerinin ortadan kaldırılarak bir demokratik siyasal sistemin dönüşüme uğratılması olduğunu söyledik. Bu halde otoriterleşme kavramının içini bu çalışmada yaptığımız demokrasi tanımıyla dolduracağız. Yani bir siyasal sistemin otoriterleşmesinden bahsederken anlatılmak istenen onu demokratik bir siyasal sistem yapan ayırt edici özelliklerinden bir veya birkaçının ortadan kalkması, bunların yerine otoriter sistemlerin ayırt edici kurumlarının ortaya çıkmasıdır. Aslında otoriterleşme kavramının demokratik siyasal sistemler ile otoriter siyasal sistemlerin karşılaştırılmasıyla tanımlanabileceğini de söyleyebiliriz.

3.2.1.1. Otoriterleşmenin yolları

Demokratik sistemlerin otoriter sistemlere dönüşmesinin tarihte üç ana yoldan geçerek meydana geldiği görülmektedir. Bunların başlıcaları; askeri darbeler ve muhalefetin uygulanan baskılar aracılığıyla asimile edilerek sindirilmesidir (Linz, 1978, s. 80 vd). Bu iki şekilde demokratik sistemler otoriter sistemlere dönüşmekte ve bu süreçlerin gösterdiği farklılıklara göre yukarıda bahsedilen otoriter sistemlerin alt tipleri ortaya çıkmaktadır.

3.2.1.1.1. Askeri darbeler yoluyla otoriterleşme

Askeri darbeler bir siyasal sistemin otoriterleşmesinde oldukça yaygın bir şekilde karşılaşılan bir yöntemdir. Demokratik bir siyasal sistemin içerisinde devletin unsurlarından biri olan silahlı kuvvetlerin siyasal sürece sahip oldukları silah ve zor gücüyle müdahale ederek seçimle kurulmuş olan parlamentoları ve hükümetleri feshedip devletin yönetimine el koyması sonucunda bu siyasal sistemi otoriter bir siyasal sisteme dönüştürmeleri sıklıkla görülen bir durumdur (Linz, 1978, s. 81).

Başarılı her darbenin sonucunda baskıcı bir rejim kurulmakta; ancak kurulan rejimler her zaman sürekli olmamaktadır. Zaman zaman askeri darbelerin ardından kısa süreli baskıcı rejim

deneyimleri yaşanmakta; ardından tekrar demokratik yönetim usullerine dönülmektedir. Ancak baskıcı rejimin kısa süreli olmayıp süreklilik kazandığı ve kurumsallaştığı durumlarda o siyasal sistem demokratik niteliklerini kaybetmekte ve zaman içinde otoriter hatta totaliter bir siyasal sisteme dönüşebilmektedir.

Darbeler aracılığıyla otoriterleşmenin ilk aşamasında devlet yönetimi doğrudan darbeyi yapan askerler ya da kimi zaman bu askerlerin lideri konumunda olan bir asker tarafından devralınmaktadır. Bu askerler devlet yönetimini geçici bir süreyle ele alabilir. Bu durumda yukarıda bahsedilen kısa süreli baskıcı rejimler yaşanır. Ancak darbeyi gerçekleştiren bu askerler devlet yönetimini sürekli olarak ellerinde tutmak ya da kontrol altında tutmak da isteyebilirler. Bu durumda ya askerlerin doğrudan devleti yönettiği ya da resmi bir partini oluşmasına izin vererek bu partiyi kontrol altında tutarak dolaylı yoldan devlet yönetimini elinde bulundurduğu otoriter rejimler ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak darbe sonrası kurulan askeri yönetimin kurumsallaşmasıyla beraber bir siyasal sistemin otoriterleştiği söylenebilir (Linz, 1978).

Darbelerle ilgili en önemli soru silahlı kuvvetlerin neden bir siyasal sistemin işleyişine bu şekilde müdahale ederek demokratik yollarla kurulmuş parlamentoları ve hükümetleri ortadan kaldırmak istedikleri ve neden silahlı kuvvetlerin gerçekleştirdiği müdahalenin ardından sıklıkla bir otoriter rejim aracılığıyla siyasal sistemin otoriterleştirildiğidir. Bu soruların cevabı büyük oranda silahlı kuvvetlerin iç kültürü ve gelenekleriyle alakalıdır.

Askeri müdahaleler çoğunlukla siyasal sistemin içinde buldukları kriz durumlarında gerçekleşeler de bu müdahalelerin ilk amacı ya da temel motivasyonu bu krizin çözülerek siyasal sistemin kriz öncesindeki konumuna stabil bir şekilde geri döndürülmesi değildir. Silahlı kuvvetler çoğunlukla milli bir kimlikle kendilerini özdeşleştirmekte ve devletin çıkarlarını ve bekasını korumayı temel görevleri olarak benimsemektedir. Bu nedenle bir siyasal sistemin içine girdiği ekonomik, toplumsal, siyasal çeşitli krizler çözülmez hale geldiğinde silahlı kuvvetlerin kendisi için siyasal sisteme bir müdahale ihtimali meşru hale gelmektedir. Fakat yukarıda belirtildiği gibi bu müdahale her zaman siyasal sistemin krizini çözüme amacına yönelik olmayabilir. Askeri darbeyi gerçekleştiren silahlı kuvvetlerin kendi çıkarlarını ve siyasal sistem içerisindeki ağırlıklarını korumak ve sağlamlaştırmak amacıyla bu fiili gerçekleştirdikleri fikri de göz önünde bulundurulmalıdır. Silahlı kuvvetlerin koruma gayesi güdebileceği birçok kurumsal çıkarı bulunmaktadır. Siyasal sistemin bir kriz içine girmesi de bu çıkarları çoğunlukla ciddi şekilde tehdit etmektedir. Bu çıkarlarını koruma çabası içindeki silahlı kuvvetler üyeleri ise askeri bir darbe yoluyla devlet yönetimine el koyabilir

(Gürsoy, 2018, s. 78). Askerlerin kurduğu rejimlerin otoriter nitelikler göstermesinin cevabı da yine aynı şekilde silahlı kuvvetlerin geleneklerinde bulunabilir. Demokratik olarak en ileri gösterilebilecek siyasal sistemlerde bile silahlı kuvvetlerin iç işleyişi adeta siyasal sistemin demokratikliğinden uzakta kendine ayrı bir alanda gerçekleşmektedir. Askeri disiplin olarak da anılan silahlı kuvvetlerin kendi içinde geliştirdiği yönetim kültürü büyük oranda otoriter yönetim usulleri içermekte, sivil hayatta gerçekleşse suç olarak kabul edilebilecek birçok baskıcı denetim ve cezalandırma yöntemi silahlı kuvvetlerin kendi iç işleyişi içinde gayet doğal kabul edilmekte ve iç disiplinin gerekli bir unsuru olarak görülmekte, hatta hukukilikleri hiçbir şekilde sorgulanmamaktadır. Böyle bir kültürün içinde yetişmiş bir grubun yönetici eliti konumuna geldiği bir siyasal sistemin otoriterleşmesi gerçekleşme ihtimali oldukça yüksek bir sonuç olarak ele alınabilir.

3.2.1.1.2. Muhalefetin sindirilmesi yoluyla otoriterleşme

Bir siyasal sistemin muhalefetin sindirilmesi yoluyla otoriterleşmesi yukarıda bahsedilen diğer iki otoriterleşme yolundan iki açıdan farklılık göstermektedir. Öncelikle, bir sistem darbe ya da devrim aracılığıyla otoriterleştiğinde rejimin otoriter bir rejim olmasıyla sonuçlanan dönüşüm net ve ani bir şekilde gerçekleşmektedir. Muhalefetin sindirildiği durumlarda ise rejimin otoriter bir rejim olma ve siyasal sistemi dönüştürme yönünde geçirdiği dönüşüm daha çok bir süreç halinde gerçekleşmektedir. Bu yolla bir rejimin otoriterleşmesiyle ilgili kesin bir tarih ya da olay gösterilemez. Muhalefetin sindirilerek sistemin otoriterleşmesi bir zaman aralığıyla ifade edilebilir (Gürsoy, 2018, s. 84). İkinci olarak böyle bir otoriterleşme sürecinin sonunda ortaya çıkan otoriter sistemler modern otoriter sistemlerden farklı özellikler göstermektedir. Bu sistemlerde düzenli olarak çok partili seçimler yapılmaktadır; ancak seçimler dışında demokratik bir sistemin gereklilikleri bu sistemlerde bulunmamaktadır. Bu nedenle bu sistemlerin yarı-otoriter sistem, rekabetçi otoriter sistemler ya da melez sistemler olarak da adlandırılmaktadır (Levitsky ve Way, 2002).

Bu şekilde otoriterleşen sistemlerin genel özellikleri iktidarın devlet kaynaklarını kendi çıkarlarını korumak ve arttırmak için haksız bir şekilde kullanması; muhalefetin ve muhalif siyasal görüşlerin medya ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla halka ulaşmasını engellemesi; iktidar karşıtı görüşleri savunan politikacılar, sivil toplum örgütleri, gazeteci ve yazarlar baskı aracılığıyla susturmaya çalışması, tehdit etmesi, sürekli olarak izlemesi, başta tutuklama olmak üzere yargılama mekanizmalarını bu odakları susturup sindirmek için kullanması ya da yurtdışına kaçmak zorunda bırakmasıdır (Gürsoy, 2018, s. 85).

Muhalefetin sindirilmesi yoluyla siyasal sistemlerin otoriterleşmesi yirminci yüzyılın sonlarında yaygın bir şekilde görülmeye başlamış, yirmi birinci yüzyılın başında da bu şekilde otoriterleşme eğilimindeki sistemler görülmeye devam edilmiştir. Bu siyasal sistemlere 1990'lardan Peru, Gana, Ermenistan, Hırvatistan, Kenya, Zambiya, Arnavutluk, Ukrayna, Malezya örnek gösterilebilir. 2000'li yıllarda bu şekilde otoriterleşen sistemlere örnek olarak ise Rusya ve Venezuela gösterilebilir (Cooley, 2015). En yakın tarihteki örnek Viktor Orban'ın liderliğini yaptığı Macaristan'ın da bu şekilde otoriterleştiği üzerine bir tartışma bulunmaktadır (Bogaards, 2018). Bu çalışmanın konusunu oluşturan otoriter sistemler de bu şekilde ortaya çıkmış otoriter sistemlerdir. Çalışmanın devamında bu otoriter sistemlerden ve bu otoriterleşme usulünden ayrıntılı olarak bahsedileceği için burada daha fazla detaya girilmeyecektir.

3.3. Otoriterliğin Yeni Formu Olarak Çağdaş Otoriter Sistemler

Özellikle yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başı itibariyle uluslararası boyutta bir otoriterleşme dalgasının etkisiyle dünya genelinde birçok siyasal sistemde otoriterleşme emareleri görülmeye başlamıştır. Bu otoriterleşme dalgasının etkisiyle dönüşüm geçiren birçok siyasal sistem ne liberal demokrasinin tanımıyla ne de modern otoriter sistemlerin tanımıyla uyushabilecek şekiller almıştır. Dönüşüm geçiren bu siyasal sistemlerin hepsi kendi içinde de aynı şekli almamış, kimilerinin demokratik yönleri daha güçlü kalırken kimileri otoriter sistemlere daha yakın özellikler göstermiştir. Bu siyasal sistemler üzerine çalışan araştırmacılar genel bir kavram olarak melez rejimler (hibrit rejimler) kavramından yararlanmakla beraber bir kısmı bunların demokratik yönünün ağır bastığından hareketle bunları "azaltılmış demokrasiler" olarak ele almış bir kısmıysa otoriter yönünün ağır bastığı düşüncesiyle "azaltılmış otoriterlik" olarak değerlendirmiştir (Levitsky ve Way, 2002, s. 51). Ayrıca bu siyasal sistemler bölümün başında belirtildiği üzere birçok farklı isimle adlandırılmıştır.

Bu çalışmada bu dönüşümden etkilenen, modern otoriter sistem olarak tanımlanamayacak, ancak herhangi bir şekilde demokrasi olarak adlandırılma kapasitesinden çok uzak olan siyasal sistemler üzerinde durulacağı ve bu sistemlerin çağdaş otoriter sistemler olarak adlandırılacağı belirtilmişti. Bu isimlendirmenin tercih edilmesinin nedeni rekabetçi otoriterlik, seçimli otoriterlik gibi kavramlardan uzak durularak hem tanımın daha sınırlı bir çerçeveye hapsedilmesinden kaçınma hem de bu sistemlerin rekabetçilik ya da seçimler gibi ikincil özellikleri vurgulanarak yanıltıcı olabilecek çıkarımlara fırsat verilmesinin engellenmesi

amacıdır. Bu sistemlerin vurgulanması gereken yanlarının ve en temel karakteristik özelliklerinin otoriter siyasal sistemler olmaları olduğunu düşünüyoruz. Bu sistemler yukarıda üzerinde durulan otoriter sistemlerin modern tanımına uymamakla birlikte otoriterlikle ilgili yeni ve güncel bir tanım geliştirme imkanını bize vermektedir. Bu siyasal sistemlerin ortaya çıkışını otoriter sistemlerin kabuk değiştirmesi olarak da değerlendirebiliriz (Varol, 2015, s. 1673).

Günümüzün küreselleşen dünyasında uluslararası sisteme belirli bir düzeyde entegre olmak her siyasal sistem için bir gereklilik haline gelmektedir. Uluslararası siyasal sisteme entegrasyonun en önemli koşullarından birisi de liberal demokratik kurumların bir siyasal sistem içinde varlığıdır. Dolayısıyla günümüzde modern anlamda otoriter sistemlerin kurulup varlığını korumasının zor olduğunu belirtmek gerekir. Tabii ki dünyada hala modern otoriter sistem tanımına oturtabilecek siyasal sistemler vardır; ancak bunlar belirli bir süre önce kurulmuş ve kurumsallaşmış, geçmişi ve geleneği olan siyasal sistemlerdir. Bu düşünceden hareketle bu yeni otoriterleşme eğilimi sonucunda ortaya çıkan siyasal sistemleri çağdaş otoriter sistemler olarak adlandırmaktayız; zira bu siyasal sistemlerin otoriterliğin yeni ve çağımıza özgü bir formunu ortaya çıkardığını düşünmekteyiz.

Bu yeni otoriterliğin kısaca genel bir çerçevesini çizmek gerekirse bunların modern otoriter sistemlerden biçimsel olarak farklılaştığını, modern otoriter sistemlerin siyasal yapıları ve kurumlarını büyük ölçüde terk ettiklerini, bunun yerine demokratik yapıların ve kurumların bu siyasal sistemlerin bir parçası haline geldiğini söyleyebiliriz. Ancak demokratik yapılar ve kurumlar bu siyasal sistemlerin içinde sadece biçimsel olarak vardır; bu kurumların içleri rejim tarafından boşaltılmakta ve işlevsel olarak bakıldığında otoriter kurumlar haline getirilmektedir. Ayrıca bu demokratik kurumların bu siyasal sistemler içindeki tek işlevi otoriterliğin pekiştirilmesi değil aynı zamanda ulusal ve uluslararası alanda rejimin ve sistemin meşruiyetinin pekiştirilmesidir. Bütün bunlara ilaveten bu siyasal sistemlerin bir başka özelliği otoriterleşmenin büyük oranda hukuk sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmesidir (Varol, 2015, s. 1684). Bunun da başlıca nedeni bütün bu siyasal sistemlerin temel aygıtının modern devlet olması ve modern devletin en önemli karakteristiklerinden birinin anayasallık olmasıdır. Bu siyasal sistemlerin otoriterleştirilmesinde anayasalar ve hukuk sistemleri de büyük ölçüde kullanılmaktadır. Bu açıdan bu sistemlerin anayasal otoriter sistemler olduğunu da

söyleyebiliriz.³¹ En kısa şekilde ifade etmek gerekirse de bu çalışmanın konusunu oluşturan siyasal sistemler demokratik görünümüne; ancak otoriter içeriğe sahiptir.

3.3.1. Çağdaş otoriter sistemlerin “demokratik” yapıları ve kurumları

Yukarıda çağdaş otoriter sistemlerin demokratik siyasal sistemlerde demokratik amaçların gerçekleştirilmesi işlevine sahip kurumları alıp bu kurumların otoriter sonuçlar üretmeye yönelik işletilmesi özelliğiyle demokratik siyasal sistemlerden ayırt edilebileceği anlatılmıştı. Çağdaş otoriter sistemler incelenirken bu sistemlerin ortak özellikleri tespit edilmek istenirse de bu kurumların neler olduğunu ve sistemin otoriterleşmesinde ne gibi işlevlere sahip olduğunu açıklamak doğru bir yaklaşım olacaktır. Çağdaş otoriter sistemlerin liberal demokrasinin yapısal kurumlarını alıp bu kurumların içini boşaltmasındaki temel amaç demokrasinin önemli özelliklerinden biri olan siyasal iktidara sahip olma döngüsünün ortadan kaldırılmasıdır. Demokrasiler, siyasal iktidara sahip olma kapasitesine birden çok siyasal partinin sahip olduğu siyasal sistemlerdir. Çağdaş otoriter sistemlerde ise iktidardaki siyasal partinin gerçekleştirdiği temel dönüşüm demokratik kurumların bu iktidara sahip olma döngüsünün gerçekleşmesini engelleyecek şekilde erozyona uğratılmasıdır. Bu sayede siyasal kontrolünü sağlama alan hatta süreç içinde güçlendiren iktidar siyasal sistemi otoriterleştirmektedir (Varol, 2015, s. 1684). Çalışmanın bu kısmında çağdaş otoriter sistemlerin liberal demokrasinin yapısal kurumlarını alıp bu kurumları nasıl otoriter sonuçlara üretmeye yönelik olarak işlevselleştirdiği ve bu yolla siyasal sistemin otoriterleştiği açıklanacaktır.

3.3.1.1. Seçim sistemi ve parti sistemi

Seçim ve parti sistemleri, bir siyasal sistemin demokratik ya da otoriter sistem olarak tanımlanmasında ya da bir başka ifade bir siyasal sistemin demokratik ya da otoriter özellikler göstermesinde büyük etkilere sahiptir. Seçim sistemleri ve parti sistemleri sadece siyasal sistemi etkilemekle kalmaz birbirlerini de karşılıklı olarak etkileyebilirler (Tunç ve Erdoğan, 2016). Örneğin, temsilde adaleti sağlayamayan bir seçim sistemine sahip bir siyasal sistemde klasik bir çok partili yapının zaman içinde bir hâkim parti sistemine, hatta hegemonik partili bir

³¹ Yukarıda bahsedildiği üzere devlet siyasal sistemin bir unsurudur, hatta belki en önemli unsurdur. Siyasal sistemin içinde yer alan devlet aygıtının nitelikleri siyasal sistemin nitelikleri konusunda önemli bir belirleyicidir. Modern devletin anayasal bir devlet yapısı olması dolayısıyla günümüz siyasal sistemlerinin niteliğini değiştirmek konusunda hukuk sistemlerinin rolü daha anlaşılabilir olmaktadır. Bu açıdan bütün modern siyasal sistemlerin hukuk sistemleriyle çok güçlü bir etkileşim içinde olduğunu söyleyebiliriz.

sisteme dönüşmesi mümkündür. Seçim sisteminin yapısı ve parti sisteminin geçirdiği bu dönüşüm de siyasal sistemi bir otoriterleşme sürecine sokabilir.

İncelediğimiz siyasal sistemlere baktığımız zaman bu sistemlerin otoriterleşmesinde seçim sistemlerin ve parti sistemlerinin etkisi görülmektedir. Özellikle seçim sisteminin bir siyasal sistemin niteliği üzerindeki etkisi bu siyasal sistemlerde iktidara sahip olan otoriter odaklar tarafından bilindiği için bilhassa seçim kanunlarında yapılan düzenlemeler ve manipülasyonlar göze çarpmaktadır. Bu siyasal sistemlerin büyük oranda muhalefetin sindirilmesi yoluyla otoriterleşen sistemler olduğunu yukarıda belirtmiştik. Söz konusu siyasal muhalefetin etkisizleştirilmesi konusunda en etkili araçlardan birisi seçim kanunları ve seçimlerle ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler aracılığıyla manipüle edilen bir seçim sistemi olmaktadır.

Öncelikle seçim sisteminin sürekli şekilde tek parti iktidarı oluşturacak bir biçimde dizayn edilmiş olması böyle sistemlerin otoriterleşmesi için önemlidir; zira siyasal sistemi otoriterleştirecek olan siyasal hareketin iktidarı tek başına ele geçirmesi gereklidir. İktidara tek başına sahip olamayan bir otoriter bir partinin siyasal sistemi istediği şekilde dönüştürebilmesi mümkün değildir. Zira bir siyasal sistemin otoriter olabilmesi için yönetme gücünün tek parti tarafından kullanılması gerekmektedir. Modern otoriter sistemlerde bu çoğu zaman tek partili bir sistemle, zaman zaman da hegemonik partili bir sistemle sağlanmaktadır. Çağdaş otoriter sistemler modern otoriter sistemlerden farklı olarak demokratik kurumların siyasal sistem içinde sözde varlığını koruma amacındadır, bu siyasal sistemler demokratik bir görünüme sürekli ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle parti sisteminin çok partili yapısının bozulmadan yönetme yetkisinin ve yönetme yetkisine sahip olma potansiyelinin tek partiye özgülendiği bir yapı oluşturulması bu sistemlerin temel özelliklerindedir. O halde çağdaş otoriter sistemlerin çok partili seçimlerin tek partinin temsilde büyük bir çoğunluğu ele geçirerek iktidarın sürdüreceği şekilde sonuçlanmasına imkan verecek siyasal yapılara sahip sistemler olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle bu yeni otoriter sistemlerin parti sistemleri genellikle çok partili, serbest seçimlerin yapıldığı ancak iktidarın aynı parti tarafından düzenli olarak ve tek başına ele geçirildiği “hakim parti sistemleri”dir. Hakim parti sistemleri bu nedenle yeni otoriterliğin yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Hackenesh, 2018, s. 5-7). Hakim parti sistemlerinin sahip oldukları özellikler iktidar partisinin konumunu sürekli korumasına, iktidar kaldığı süreçte de siyasal kontrolünü ve siyasal sistem içerisinde ağırlığını arttırmasına imkan vermektedir. Bu şekilde siyasal sistemi yavaş yavaş ele geçiren bir parti otoriter bir ideolojiye ve zihniyete sahipse siyasal sistemi de bir süreç kapsamında otoriterleştirmektedir. Hakim parti sisteminin bir diğer

özelliği olan çok partili ve nispeten serbest/rekabetçi seçimlerin gerçekleşmesi aynı zamanda sistemin demokratik görünümünün korunmasını sağlayarak otoriterleşmenin yol açtığı meşruiyet sorunlarının üstesinden gelinmesine de katkı sağlamaktadır.

Çağdaş otoriter sistemlerde çok partili seçimlerden tek partinin iktidar olarak çıkması ve tekrar eden seçimlerde bu iktidarı korumasının, hatta sağlamlaştırmasının sağlanmasında üç noktada iktidar tarafından yapılan düzenlemeler çok önemlidir: seçmen kaydı, seçim barajı ve seçim kampanyalarının finansmanı (Varol, 2015, s. 1700-1701). Dolayısıyla bu siyasi sistemlerde seçim sistemlerinin ve parti sistemlerinin anayasal ve yasal düzenlemeler vasıtasıyla demokratik anlamlarından arındırılarak otoriterleştirildiğini söyleyebiliriz.

Macaristan'da 2010 yılında Viktor Orban'ın partisi FIDESZ'in büyük çoğunlukla iktidarı ele geçirdiği 2010 yılında yapılan seçimlere kadar oldukça karmaşık bir seçim sistemi olduğu görülmektedir. Bu sistemin temelleri 1989-1990 yıllarında iktidardaki Komünist parti ile muhalefet arasındaki anlaşmaya dayanmaktadır. Halkın nasıl işlediğini anlamakta büyük oranda zorlanacağı ve kullanılan oyların parlamentoda temsili konusunda çelişkili ve adaletsiz sonuçlar yaratabilen bu seçim sisteminde 2010 yılında oyların %53'ünü alan FIDESZ parlamentoda ise anayasa değişikliği yapılmasına imkân veren üçte ikilik nitelikli çoğunluğu ele geçirerek tek başına iktidar olmuştur ([http-1](#)). Macaristan'da 45 yıllık Sovyet işgalinin 1991'de SSCB'nin dağılmasından kısa bir süre önce sonlanmasıyla başlayan süreçte demokratikleşen ve yaklaşık yirmi yıllık bir demokratik geçmişe sahip olan siyasi sistemin otoriterleşme sürecine girmesinin başlangıcı olarak 2010 seçimleri gösterilmektedir.

FIDESZ'in 2010 yılında kurucu iktidarı elde edecek çoğunlukla seçimleri kazanmasının ardından siyasi sistemde gerçekleştirdiği ilk değişikliklerden biri 2010 yılında yapılan anayasa değişikliğidir. Bunu 2011 yılında yeni anayasanın yapılması takip etmiştir. Burada önemli olan nokta FIDESZ'in politik olarak siyasi sistemi otoriterleştirecek bir tutuma sahip olmasıyla birlikte seçim sisteminin karmaşık ve çarpık yapısının da elde edilen halk desteğinden çok daha büyük bir temsil çoğunluğunu FIDESZ'e vererek bu otoriterleşmenin yolunu açmasıdır. Bu anayasa değişiklikleriyle bu seçim sisteminde de köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak bu değişiklikler siyasi sistemin demokratikleşmesi sonucunu değil otoriter iktidarın korunması amacını gerçekleştirmeye yönelik olduğu söylenebilir. Öncelikle parlamento üyelerinin sayısı büyük oranda azaltılmış bununla beraber karmaşık çift turlu seçim yapısı değiştirilmiştir.

Macaristan'ın seçim sistemi 2010 yılında yapılan değişikliklere İngiltere'dekine benzer tek turlu-dar bölgeli bir çoğunluk sistemine dönüşmüştür ([http-2](#)). Bu tarz tek turlu-dar bölgeli seçim sistemleri seçim sonuçlarının tek parti iktidarını çıkarmaya elverişli olduğu sistemlerdir,

bu nedenle de siyasal iktidarı sağladıkları savıyla savunulmaktadır. Bu sav İngiltere gibi güçlü bir demokrasi geleneğinin olduğu siyasal sistemlere sahip ülkeler için geçerli kabul edilebilir (Türk, 2006,); ancak Macaristan gibi kısa bir demokrasi deneyimine sahne olmuş ve zayıf bir demokratik geleneği olan siyasal sistemlerde bu tarz bir seçim sisteminin demokratik olmayan sonuçlara yol açabileceği ya da anti-demokratik hedeflere sahip siyasal partiler tarafından suistimal edilebileceği unutulmamalıdır.

Tek turlu ve dar bölgeli çoğunluk sistemin meydana getirdiği en önemli sonuçlardan biri yine oy oranı ile temsil oranı arasında bir orantısızlık ortaya çıkmasıdır. Örneğin, sisteme adını da veren İngiltere’de 2005 yılında yapılan seçimlerin sonucunda İşçi Partisi ve Muhafazakar Parti’nin parlamentoda elde ettikleri koltuk sayılarına bakılarak bu sistemin ortaya çıkarabileceği sonuçların sakıncaları anlaşılabilir. İşçi Partisi oyların %35.2’sini alarak parlamentodaki koltukların %55’ini elde ederken, oy oranında ikinci sıradaki Muhafazakar Parti, %32.4 oy oranıyla parlamentoda %30.7’lik bir temsil elde etmiştir (http-3). İki partinin oy oranları arasındaki fark bu kadar azken temsil oranları arasındaki farkın bu kadar yüksek olması bu sistemin dengesiz bir temsille sonuçlanabileceğini göstermektedir. Bu dengesizlik sistemin yapısından kaynaklanmaktadır³². Yukarıda da vurgulandığı üzere demokratik geleneği güçlü siyasal sistemlerde bu tarz bir seçim sisteminin bulunması siyasal sistemin demokratik yapısı için bir sorun oluşturmayabilir; ancak daha farklı durumlarda bu tarz bir seçim sistemi siyasal sistemin otoriterleşmesinde bir araç haline gelebilir.

Macaristan için de seçim sisteminde yapılan değişikliklerin sonucu yukarıda belirtildiği üzere demokrasiye zarar verecek şekilde olmuştur. Değişikliklerin ardından yapılan 2014 seçimlerinde (http-4) ve 2018 seçimlerinde (http-5) iktidardaki FIDESZ 2010 seçimlerinden %10’a yaklaşan oranda düşük oy almasına rağmen parlamentoda elde ettiği çoğunlukta herhangi bir kayıp yaşamamıştır. Eski seçim sisteminin yarattığı temsildeki adaletsizlikleri gidermek için yapıldığı söylenen bu anayasa değişikliklerinin bu adaletsizlikleri gidermek bir yana, daha büyük adaletsizliklere yol açacak bir seçim sistemi meydana getirdiği söylenebilir. Seçim sisteminin bu nitelikleri, siyasal sistemin ilerleyen sayfalarda açıklanacak diğer unsurlarıyla bir araya geldiğinde 2010 yılında bir otoriterleşme sürecine giren Macaristan’da nisbeten serbest denebilecek bir ortamda çok partili seçimler yapılsa da muhalefetteki partilerin

³² Tek turlu-dar bölgeli çoğunluk sistemleri ülkenin parlamentodaki koltuk sayısı kadar seçim bölgesine ayrılması ve her seçim bölgesinde en çok oyu alan partinin o bölgedeki milletvekilliğini kazanması esasına dayanmaktadır. Bu seçim sistemlerinin temel problemi yukarıda görüldüğü üzere partilerin aldıkları oy oranlarıyla sağladıkları temsil oranlarının uyumsuzmasıdır (Aydoğdu, 2016, s. 44). Seçim sistemlerinin siyasal sonuçlarıyla ilgili daha fazla bilgi için şu kaynaklara bakabilirsiniz: “Türk, Hikmet Sami. “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, Anayasa Yargısı Dergisi, 23. s. 75-113”, “Tunç, H. ve Erdoğan, M . (2016). Demokrasilerde Seçim Sisteminin Parti Sistemi Üzerindeki Etkisi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme). Ombudsman Akademik, 4, s. 15-81”

iktidarı ele geçirebilme ihtimali oldukça düşük görünmektedir (Kovacs ve Toth, 2011). Bu açıdan bakıldığında Macaristan'da siyasal sistemin çok partili seçimlerin tek partili sonuçlar doğurduğu bir noktaya geldiği söylenebilir. Bu durumu çağdaş otoriter sistemlerin karakteristik özelliklerinden sayabiliriz.

Seçim sisteminin siyasal sistemi otoriterleştirecek şekilde manipüle edilmesinin bir diğer yolu seçim barajları aracılığıyla temsilin kısıtlanmasıdır. Seçim barajları da yukarıda bahsedilen seçim sistemleri gibi, demokratik sayılan siyasal sistemlerde de bulunmaktadır. Çağdaş otoriter sistemlerdeki seçim barajlarının demokratik sistemlerden en temel farkı onlara göre daha yüksek olması ya da zaman zaman otoriterleşme sürecinde bu barajların yükseltilmesidir. Seçim barajlarıyla sağlanan adaletsiz temsilin otoriter sistemlerdeki işlevleri iktidar partisinin tek başına iktidarda kalma ihtimalinin güçlendirilmesi ve de baraj nedeniyle temsil imkanı bulamayan oyların seçim sisteminin mekanikleri aracılığıyla iktidar partisinin parlamento çoğunluğunun artmasına yol açmasıdır. Ayrıca yüksek seçim barajları yeni siyasal partilerin kurulup iktidar için rekabete girmesinin önünde de engel oluşturmaktadır. Yüksek seçim barajları sonucunda partilerin aldıkları oylar ile elde ettikleri çoğunluklar arasında oluşan dengesizlik Macaristan'da seçim sisteminin meydana getirdiğine benzer sonuçlar yaratmaktadır. Yüksek seçim barajları iktidardaki partiye sistematik avantajlar sağlayarak bu partilerin güçlerini pekiştirmesini sağlamaktadır (Varol, 2015, s. 1703-1704).

Türkiye'deki %10'luk seçim barajı dünya üzerindeki en yüksek seçim barajıdır (Varol, 2015, s. 1704). Bu derece yüksek bir seçim barajının yol açabileceği temsil adaletsizliğini 2002 genel seçimlerinin sonucuna baktığımızda görebiliriz. 2002 seçimlerinde yaklaşık otuz iki milyon oy kullanılmış, %10'luk barajı sadece iki parti aşabilmiştir. AKP yaklaşık on bir milyon oy alırken, CHP yaklaşık altı milyon oy almıştır. Bu partiler dışındaki partilerin aldığı yaklaşık on beş milyon oy bu iki parti arasında aldıkları oy oranına göre paylaştırılmıştır. On beş milyon seçmenin iradesinin temsil edilme imkanına ulaşamadığı bu seçimde AKP aldığı %34 oyla %64'lük parlamento çoğunluğunu elde etmiştir. Bu sonuçlara bakıldığında yüksek seçim barajların temsilde adaletsizliğe yol açtığını görmek çok kolaydır. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta böyle bir parlamento çoğunluğuyla siyasal kontrolü ele geçiren AKP iktidarının o 2002 yılından beri bütün seçimlerde tek başına iktidar konumunu koruduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan gösterilen seçim başarısı Rusya'da Vladimir Putin'in partisi Birleşik Rusya ve Macaristan'da Viktor Orban'ın partisi FIDESZ'in seçim istatistikleriyle benzerlik göstermektedir.

Rusya'da Vladimir Putin devlet başkanlığındaki ikinci döneminde seçim barajının %5'ten %7'ye çıkarılmasına öncülük etmiştir. Bu değişiklik, nedeninin Birleşik Rusya'nın siyasal sistemdeki dominasyonunun sağlamaştırılması ve iktidarı koruma amacı olduğu nedeniyle tepkilere yol açmıştır (Varol, 2015, s. 1704). Yeni seçim barajıyla gerçekleştirilen seçimlerde beklendiği gibi Birleşik Rusya'nın oyu %64-65'lerden %50'nin altına inerken parlamentodaki koltuk sayısı azalsa da tek başına iktidar olmasına yetecek çoğunluk korunmuştur.

Bir başka örnek olarak kabul edilebilecek Venezuela'da da seçim sistemi ve seçim yasaları iktidardaki partinin iktidarı korumasını sağlayacak şekilde dizayn edilmiştir. Seçim sisteminin sahip olduğu özellikler sonucunda örneğin 2010 yılında yapılan seçimlerde muhalefet oy oranlarında çoğunluğu ele geçirmesine rağmen iktidar partisinin parlamentodaki çoğunluğunu korumayı başarmıştır (Freedom House, 2011).

Seçim sisteminin siyasal iktidarı korumaya yönelik kullanılmasının bir başka boyutu ise seçmen kayıt usullerine ve vatandaşların oy kullanmasına ilişkin düzenlemelerle bazı grupların oy kullanma imkanlarının kolaylaştırılıp bazı grupların oy kullanma haklarının elinden alınmasıdır. Örneğin yurt dışında yaşayan vatandaşların ulusal seçimlerde oy kullanmasıyla ilgili politik tercihler bu duruma bir örnektir. Afrika ülkelerinden Senegal'de iktidar yurt dışındaki Senegal diasporasının oy kullanabilmesi için bu grupların yoğunlukta olduğu şehirlerde sandıklar kurmaktadır. Bunun altında bu grupların büyük oranda mevcut iktidarı desteklemesi yönündeki beklenti vardır. Tam ters bir örnek olarak ise Hugo Chavez hayatta olduğu dönemde Miami'de yaşayan Meksika vatandaşların oy kullanmalarını engelleme yönünde çaba göstermiştir. Bunun temel nedeni bu grubun büyük çoğunluğunun kendi iktidarını desteklememesidir. Çağdaş otoriter sistemlerde iktidar yurtdışında yaşayan vatandaşların politik tercihlerini göz önünde bulundurarak, bu vatandaşların oy kullanmasını kolaylaştırma, zorlaştırma ya da tamamen ortadan kaldırmaya yönelik kararlar alabilmektedir (Varol, 2015, s. 1701-1702).

Çağdaş otoriter sistemlerin seçim sistemi üzerinde uyguladığı bir diğer manipülasyon yöntemi ise seçim mühendisliği uygulamalarıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi seçim sisteminin topyekûn değiştirilmesi en geniş çaplı seçim mühendisliği uygulaması olmakla beraber bu sistemlerde daha küçük çaplı düzenlemelerle de seçimlerin sonuçlarının manipüle edilmesine yönelik birçok girişim vardır. Bu seçim mühendisliği uygulamalarından başlıcaları; parlamento üye sayısında yapılan düzenlemeler, seçim bölgelerinin sayılarının ve sınırlarının

düzenlenmesi, seçim bölgelerinin çıkaracağı parlamento üyesi sayılarının düzenlenmesidir (Demirtaş, 2014, s. 87-89).

Seçim sisteminin otoriter kontrolünün son boyutu seçim kampanyalarının finansmanı konusunda düzenlemeler aracılığıyla iktidar partisinin diğer partiler karşısında gücünün ve avantajlı konumunun pekiştirilmesidir. Siyasal partilerinin seçim kampanyalarının finansmanı ile ilgili düzenlemeler ve çeşitli yasaklar yine demokratik siyasal sistemlerde de vardır ve bu kurumların demokratik siyasal sistemlerdeki varlığı bu otoriter sistemlerdeki varlıklarını savunurken bir referans noktası olarak gösterilmektedir.

Bu konuda en önemli ve en genel hukuki düzenleme demokratik olan ya da olmayan birçok ülkede görülebilecek olan seçim kampanyalarını yabancı kaynaklardan finanse etme konusundaki yasaklardır. Gerek demokratik gerek otoriter siyasal sistemlerde bu tarz bir yasağın ortak şekilde bulunması modern devletin egemenlik anlayışıyla açıklanmaktadır. Siyasal sistem içerisinde herhangi bir partinin yabancı bir kaynaktan finansman desteği alması siyasal sürece ülke dışından bir müdahale olduğu, dolayısıyla devletin egemenliğinin zedelendiği anlamına gelmektedir. Bu şekilde kendi egemenliklerini koruma amacıyla bütün devletler seçim kanunlarıyla yabancı finansmanı yasaklama yoluna gitmektedir (Varol, 2015, s. 1705-1706). Her ne kadar bu tarz yasaklar demokratik sistemlerde de bulunsun ve o sistemlerin demokratik karakterine zarar vermese de bu yasaklardan yola çıkarak yaratılan bazı hukuki kurumlar çağdaş otoriter sistemler tarafından kullanılmaktadır.

Çağdaş otoriter sistemlere bakıldığı zaman siyasal partilerle ilgili bu yabancı finansman yasağının geliştirilerek her türlü sivil toplum kuruluşuna uzanacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Bu durum sivil toplum örgütlerinin yabancı kaynaklardan finansman sağlamalarının tamamen yasaklanması şeklinde olabileceği gibi uygulamada daha çok yabancı finansman kullanan sivil toplum örgütlerinin “yabancı destekli”, “yabancı finansmanlı” gibi adlandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir. Örneğin Rusya’da 2012 yılında yürürlüğe giren kanunla yabancı finansman kullanan sivil toplum örgütleri “yabancı etkili”³³ olarak kayıt yaptırmak zorundadır (Varol, 2015, s. 1706). Fakat durum bununla sınırlı kalmamaktadır, bu şekilde yabancı finansman kullanan sivil toplum örgütleri “yabancı etkili” olarak kayıt yaptırmadıkları ya da siyasal süreci etkileyen veya etkileme amacı güden sosyal veya siyasal faaliyetlerde buldukları takdirde ağır para cezalarıyla karşılaşmaktadır. Aslında bakıldığında siyasal partilere uygulanan yasak sivil toplum örgütlerine de uygulanmaktadır, yabancı finansman kullanan sivil toplum örgütlerinin siyasal sürece herhangi bir şekilde dahil olması

³³ Yabancı etkili, “foreign agent” kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.

tamamen yasaklanmıştır. Bu yasanın yürürlüğe girmesinin ardından Rusya’da birçok sivil toplum örgütü yüklü miktarda para cezalarıyla karşılaşmış, bu nedenle faaliyet gösteremez duruma gelmiş hatta iflasla yüz yüze kalmıştır (http-6).

Sivil toplum kuruluşlarına karşı benzer bir yaklaşım Macaristan için de söz konusudur, 2017 yılında çıkartılan bir yasayla yılda 26000 Euro’ dan daha fazla yabancı kaynaklı finansman alan sivil toplum örgütleri kendilerini “yabancı destekli” olarak tanımlamak zorundadır (Freedom House, 2018a). Bunun da ötesinde bu sivil toplum örgütleri finansmanı kendilerine sağlayan yabancı kaynakların kimliklerini açıklamak zorunda bırakılmıştır. Kendileri bu şekilde “yabancı destekli” olarak lanse etmeyen ya da kaynaklarının kimliklerini açıklamayan sivil toplum örgütleri ise çeşitli yaptırımlarla karşı karşıya bırakılmıştır (Shattuck, 2018, s. 17).

Yukarıda çağdaş otoriter sistemlerin temel özelliklerinden birinin çok partili seçimlerden düzenli bir şekilde tek partinin siyasal sistemi domine etmesini sağlayacak sonuçlar çıkması olduğunu söylemiştik. Siyasal sistemi bu sonucu elde edecek şekilde manipüle etmenin en temel aracı da seçim sistemleri ve seçim kanunlarını buna göre düzenlemektir. Yukarıda da bu durum örnekleriyle açıklanmıştır.

3.3.1.2. Yargı denetimi

Yargı denetimi kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü anlayışlarının bir çıktısı olarak literatüre girmiş bir kavramdır. Yargı denetimi rejimin ve devlet aygıtının kuruluşunun ve faaliyetlerinin hukuka uygunluğunun yargı organları aracılığıyla denetlenmesi anlamına gelmektedir. Yargı denetimiyle üç temel yönetim fonksiyonundan biri olan yargı gücünü kullanmakla yetkili siyasal kurumlar diğer iki fonksiyon olan yasama ve yürütme gücünü kullanan siyasal kurumların eylemlerini bir hukuka uygunluk denetimine tabi tutmaktadır (Güran, 2011, s. 36). Yani yargı denetimin bir siyasal sistem içerisindeki işlevi siyasal sürecin hukuk sistemi ile çizilen sınırlara uygun bir şekilde işleyip işlemediğidir.

Yargı denetimi demokratik sistemlerde çoğunlukla kontrol ve denge mekanizmalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokratik bir siyasal sistemde yargı denetimi sayesinde seçilmiş iktidarın devlet gücünü hukuk sistemi, yani anayasa ve yasalar tarafından çizilen sınırlar içinde kullanıp kullanmadığı tespit edilebilmekte, bu sınırlar aşılmaya teşebbüs edildiği noktada bu sınırların aşılmasının önüne geçilebilmektedir. Bu şekilde yargı denetimi iktidarın aşırı ve kötüye kullanılmasını engelleme işlevini yerine getirmekte ve sistem içerisinde siyasal sürecin anayasallaşmasına ve demokratikleşmesine hizmet etmektedir. Güran (2011, s. 35-36),

yargı denetimi aracılığıyla bir siyasal sistem içerisinde “anayasal bir denge” kurulduğunu söylemektedir.

Demokratik bir siyasal sistem içerisinde bu şekilde sistemin demokratikleşmesine ve iktidarın sınırlanmasına yardımcı olan yargı denetimi bir siyasal sistemin otoriterleşmesinde ne gibi bir işleve sahip olabilir ve bir otoriter sistem içerisinde hangi amaçları gerçekleştirmek için araçsallaştırılabilir? Çağdaş otoriter sistemlerde yargı denetiminin en temel iki işlevi vardır: rejimin sahip olduğu gücün konsolidasyonu, sistemin demokratik bir sistem olarak ele alınabileceğine dair göstergelerin artırılarak rejime bir meşruiyet alanı sağlanması (Varol, 2015, s. 1687).

İlk bakışta bağımsız yargı organları vasıtasıyla gerçekleştirilecek bir yargı denetiminin rejimin gücünü konsolide etmesine değil, tam tersi rejimin gücünün sınırlanması sonucuna yol açacağı çıkarımına varmak zor değildir. Hukuk devleti ve yargı bağımsızlığı gibi kavramlarla bir arada ele alındığında yargı denetiminin gelişiminde de bu kurumun temel fonksiyonun iktidarın sınırlanması olduğu düşüncesi hakimdir. Bu düşünceyle beraber yargı denetimi demokratik siyasal sistemlerin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Ancak çağdaş otoriter sistemlere bakıldığında yargı denetiminin demokratik siyasal sistemlerdekinden oldukça farklı işlevleri yerine getirdiği görülmektedir.

Yargı denetiminin otoriter sistemler açısından işlevselliğini anlamak için öncelikle bağımsız yargı organları aracılığıyla bir yargı denetimi mekanizması kurulmasının siyasal elit açısından niçin tercih edilebilir olduğunu anlamak gerekir. Siyasal elit açısından kendilerinin güç kullanımının sınırlanması anlamına gelebilecek yargısal denetimin önemi yönetme gücünü kaybetme, rakip bir siyasal gruba iktidarı kaptırma ihtimali vardır. Bu durum karşısında siyasal elit iktidarı kaybetse bile karşıt politik bu grubun bu iktidarı kullanabilme kapasitesini yargı denetimi mekanizmalarıyla sınırlandırabileceği düşüncesine sahiptir. Yargı denetiminin siyasal elitin konumunu koruması açısından iktidarın kaybedilmediği durumlarda da işlevi vardır. Geleceğini tehdit altında gören siyasal iktidarlar sahip oldukları gücü bağımsız yargı organlarını seçilmiş değil atanmış, kendileriyle aynı ideolojik ekseni paylaşan yargı mensuplarıyla donatarak kendi siyasal hegemonyaların korumak ve siyasal süreçle ilgili verecekleri kararları güvence altına almak için de yargı denetimine başvurmaktadır (Varol, 2015, s. 1687). Bu durumlarda yargı denetimi iktidarın kaybedilmesi ihtimaline karşı önlem sağlayacak bir mekanizma olarak kullanılmaktadır. Çağdaş otoriter sistemlerde yargı denetimi bunun da ötesine geçerek yönetici elitin siyasal iktidarı süresiz bir şekilde elinde tutmak için kullandığı bir araç haline gelmektedir.

Otoriterleşmekte olan bir siyasal sistemde yargı denetiminin bu otoriterleşme sürecinin önünde engel taşıyabileceği bu nedenle de siyasal iktidarın yargı denetimine karşı geliştireceği tutumun bu denetimin kapsamının daraltılması olduğu ve tam anlamıyla otoriter bir sisteme dönüşüm tamamlandığında da yargı denetiminin ortadan kaldırılması akla ilk gelen fikir olabilir. Modern otoriter sistemlerde yargı denetimi mekanizmasının bulunmaması da bu görüşü destekler niteliktedir. Gerçekten de sistem otoriterleşme sürecinin başlarındayken demokratik geçmişin ve geleneğin etkisiyle yargı denetimi mekanizmaları bu süreci sekteye uğratabilir. Bu nedenle otoriterleşmekte olan sistemlerde bu denetimin kapsamını daraltma çabası görülmüştür. Örneğin; Macaristan'da 2010'da yapılan anayasa değişikliğiyle Macaristan Anayasa mahkemesinin belirli kanunlar üzerinde denetim yetkisi sınırlanmıştır, 2011 yılında kabul edilen yeni Macaristan Anayasası da bu sınırlamaları aynı şekilde korumaktadır (Paczolay, 2012, s. 370-371). Bu anayasa değişiklikleriyle 1991'de kurulan Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri tarihte ilk kez sınırlanmıştır.

Macaristan'da yaşanan bir diğer önemli gelişme yeni anayasayla beraber Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısının artırılması, üyelerin aday gösterilme usullerinin değiştirilmesi, aynı zamanda mahkeme başkanının seçimi usulünün değiştirilmesi olmuştur. Mahkeme üyelerinin sayısı on birden on dörde çıkarılmıştır. Mahkemeye yeni gelecek bu dört üye yeni usulle aday gösterilecek ve seçilecektir. Yapılan değişikliklerle ise bu üyeleri seçme konusunda parlamento çoğunluğunu elinde bulunduran partinin adeta sınırsız bir özgürlüğe sahip olduğu söylenebilir. Bunun nedeni bu üyelerin seçiminde etkili olan komisyonun yapısındaki değişikliktir. Zira mahkeme üyelerini seçme yetkisi önceki dönemdeki gibi yine parlamentodadır ve seçim için üyeleri yine meclis içinde kurulacak komisyon gösterecektir; ancak önceki dönemde meclisteki partilerden eşit sayıda üyelerle kurulan bu komisyon anayasa değişiklikleriyle beraber partilerin mecliste sahip oldukları çoğunluğa göre kurulmaktadır (Paczolay, 2012, s. 372). İktidardaki başbakan Viktor Orban'ın partisi Fidesz bu çoğunluğa ve dolayısıyla mahkemeye seçilecek üyeleri aday gösterme yetkisine sahip durumdadır. Daha önce mahkemenin üyeleri tarafından kullanılan mahkeme başkanını seçme yetkisi parlamentoya devredilmiştir. Mahkemeye bu yeni usulle seçilen üyeler mahkeme üyeleri arasında kompozisyonu değiştirmekte, mahkemenin çoğulcu bir kuruluş usulüne imajını zedelemektedir (Kovacs ve Toth, 2011, s. 200-201). Bu değişiklikler sayesinde hem mahkemenin yetkileri kısıtlanarak, hem mahkeme üyelerinin seçiminde iktidarın etkisi artırılarak mahkemenin politize olmasının önü açılmıştır ve mahkemenin gelecekte iktidarın bir aygıtı haline geleceği endişesi ortaya çıkmıştır. Venezuela ve Rusya gibi örneklere bakıldığı zaman bu endişeler daha anlamlı hale gelmektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan otoriter sistemlere bakıldığında yargı denetimi ile ilgili geliştirilen politikaların sadece bu denetimi sınırlandırmakla ilgili olmadığı görülmektedir. Bu sistemlerde bu denetimi tamamen ortadan kaldırma yönünde bir amaç da yoktur. Söz konusu otoriter sistemlerin yargı denetimi mekanizmalarına genel yaklaşımı bu denetim mekanizmalarını siyasal iktidar bağımlı hale getirerek bu mekanizmaların sistemin otoriterleşmesi için araçsallaştırmaktır. Anayasa Mahkemeleri gibi başlıca yargı denetimi organlarının siyasal iktidar tarafından dolaylı olarak kontrolünün sağlanmasıyla bu kurumların sahip olduğu yetkiler siyasal karar alma süreçlerinde iktidarın tercihlerinin gerçekleştirilmesinde bir engel olmaktan kalkmakta, hatta zaman zaman bu kurumların sahip olduğu yetkiler iktidar tarafından işlevsel bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin; Rusya’da federal mahkemelerin yargı denetimi yetkileri Vladimir Putin tarafından merkezi iktidarı güçlendirmek dolayısıyla kendi iktidarını sağlamlaştırmak için etkin bir şekilde kullanılmıştır.³⁴ Vladimir Putin’in iktidarı döneminde Rusya federal mahkemeleri, bu denetim yetkisini oldukça aktif bir şekilde kullanmış, bu şekilde bölgesel hükümetler tarafından yapılan binlerce kanuni düzenleme federal mahkemeler tarafından hükümsüz hale getirilmiştir. Bölgesel yasaların böylece ortadan kaldırılması Vladimir Putin’e federal devlet yapısının bir sonucu olan merkezi iktidarın kullanılması konusundaki sınırlardan kendi iktidarını kurtarma imkanını vermiştir (Partlett, 2013, s. 35-39). Bu sayede Rusya’nın federal devlet yapısı aşılarak oldukça güçlü bir merkezi iktidar yaratılmıştır, bu sayede siyasal sistemin merkezi iktidar aracılığıyla otoriterleştirilmesinin önü açılmıştır.

Rusya’da ayrıca anayasa mahkemesinin siyasal iktidara açık bir desteği görülmektedir. Bu desteğin çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle kişisel nedenler göze batmaktadır, anayasa mahkemesi başkanı ile devlet başkanı arasında yakın bir ilişki vardır ve anayasa mahkemesi zaman zaman Putin tarafından medya önünde açıkça takdir edilmektedir. Ancak bu ikincil ve daha önemsiz bir nedendir. İktidara bu desteği sağlayan asıl iki neden vardır. İlki iktidarın mahkemenin üyelerinin seçiminde etkin bir rolünün olmasıdır. Rusya Anayasasına göre mahkemeye üye seçiminde aday gösterme yetkisi doğrudan ve sadece devlet başkanına aittir. İkinci olarak iktidar tarafından tercih edilen kararları vermesi durumunda mahkemenin çeşitli yetkilerinin arttırılarak planlı ve stratejik bir şekilde arttırılması söz konusudur. Bu arttırılan

³⁴ Rusya’nın federal devlet yapısı nedeniyle bölgesel kanunlar üzerinde federal bir yargı denetimi yetkisi yetkisi vardır. Federal devlet ile bölgesel hükümetlerin hukuk sistemleri arasındaki bu dikey ilişki federal devlet yapısının doğal bir sonucu olduğundan ilk bakışta federal mahkemelerin yargı denetimi yetkileri gayet anlaşılabilir. Bu yetkinin kapsamı bölgesel kanunları hükümsüz bırakma boyutuna varabilmektedir. Ayrıca bu yetki demokratik bir siyasal sisteme sahip olduğu kabul edilen federal devletlerde de bulunmaktadır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz üzere bir siyasal sistemin niteliğini saptama konusunda o siyasal sistem içinde bulunan kurumların biçimlerinden daha önemli olan şey o kurumların sistem içerisinde yerine getirdikleri işlevlerdir.

yetkiler büyük oranda iktidar siyasal süreç üzerindeki hakimiyetini sağlaması konusunda nisbeten önemsiz alanlara dairdir. Bu şekilde Anayasa Mahkemesinin desteğini alan iktidar, bölgesel hükümetlerin yöneticilerini doğrudan atama yetkisini kendine veren yasaları hukuk sistemine entegre etme konusunda yargı denetimi açısından herhangi bir sorun yaşamamıştır (Varol, 2015, s. 1690). Bu şekilde mahkemenin üye seçim sürecinde iktidarın etkinliği ve de iktidar tarafından mahkemenin bazı alanlarda yetkisinin, bir ödül niteliğinde, artırılması mahkeme üyelerinde hem iktidara karşı bir borçluluk duygusu yaratır, bunun da ötesinde anayasal düzene değil siyasal iktidara karşı bir sorumluluk algısı oluşmasına neden olur.

Çağdaş otoriter sistemlerin bir başka örneği olan Venezuela'da ise 2017 yılında yargı denetiminin otoriter amaçlar doğrultusunda işlevselleştirilmesinin en ileri örneklerinden biri yaşanmıştır. 2015 yılındaki parlamento seçimlerinde Venezuela muhalefeti parlamentoda çoğunluğu ele geçirmiştir. Bunun ardından yaşanan süreçte devlet başkanı Nicolas Maduro ile muhalefetin sayısal çoğunluğu ele geçirdiği Venezuela Ulusal Meclisi arasındaki kriz ve çatışma giderek büyümüş ve derinleşmiştir. Bu süreçte Venezuela Yüksek Adalet Mahkemesi, açık bir şekilde bu çatışmada devlet başkanı Maduro yanında taraf tutmuş, meclisin yetkilerini kısıtlama konusunda çaba göstermiştir. Aşırı düzeyde politize olmuş mahkemenin devlet başkanı yanlısı tutumları ve bu yöndeki çabası 2017 yılında zirveye ulaşmış, mahkemenin bu krize dahiliyeti 2017 yılında Ulusal Meclis'in yasama yetkilerinin mahkeme tarafından elinden alınmasıyla sonuçlanmıştır (Freedom House, 2018b).

Yargı denetimi mekanizmalarının bu şekilde otoriterleştirilmesi için siyasal sistemi otoriterleştirme çabasındaki siyasal iktidarın bu denetim yetkisini kullanma hakkına sahip organların desteğini sağlaması, hatta dolaylı yoldan bu kurumları kontrol etmesi gerekir. Bunun sağlanmasının başlıca yöntemi bu mahkemelerinin üyelerinin seçiminde iktidarın etkisini arttıracak şekilde hukuki düzenlemelerin varlığıdır. Yukarıda açıklandığı üzere Macaristan'da 2010 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle ve 2011 yılında yapılan yeni anayasa ile anayasa mahkemesi üyelerinin seçiminde hükümetin etkisi büyük oranda arttırılmıştır (Kovacz ve Toth, 2011, s. 200-201). Rusya'ya bakıldığında da yine mahkemenin üye seçiminde hükümetin etkisi görülmektedir. On dokuz üyeye kurulan Rusya Anayasa Mahkemesine üye gösterme yetkisi devlet başkanına aittir.

Rusya ve Macaristan'dan farklı Venezuela Anayasasında Hugo Chavez'in iktidara geldiği 1999 yılında yapılan değişiklikle üyeleri aday gösterme yetkisi bunun için özel olarak kurulmuş bir komiteye verilmiştir, bu komite adaya gösterme süreçlerinde sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde olacaktır. Adayları seçme yetkisi ise parlamentodadır (Urribarri,

2011, s. 865 vd.). Venezuela diğ er iki sisteme göre demokratik sonuçlar üretmeye daha uygun bir sisteme sahip görünmektedir. Ancak uygulamada demokratik sonuçlar ortaya çı kmamıştır. Öncelikle bu anayasa de ğ iş ikliğ inin ardından mevcut mahkeme üyelerinin büyük kısmı politik nedenlerle görevden alınmıştır. Ardından görevden alınacak üyelerin yerine yeni üyeler seçilirken yukarıda de ğ inilen anayasalar prosedürler göz ardı edilerek anayasayla ula ş ılması hedeflenen ço ğ ulcu yaklaşım bertaraf edilmiştir. Ayrıca bu üyeler anayasada ö ngörülen on iki yıllık süreyle de ğ il geçici olarak bu göreve atanmışlardır. Bir yılın ardından atanan bu üyelerden bazılarının görevlerine son verilmiş bazılarının görevleri devam etmiştir (Urribarri, 2011, s. 867). Ç o ğ ulcu bir kompozisyon elde etmeye uygun şekilde tasarlanan sürecin uygulamada bu şekilde devre d ışı bırakılmasıyla oluşturulan yeni yüksek mahkeme kompozisyonu 2018 yılına gelindiğ inde muhalefetin ço ğ unlukta oldu ğ u parlamentonun yetkilerini elinden alma noktasına gelen mahkemenin içinde bulundu ğ u politizasyonu açıklamak için önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Bakıldığında bu üç ülkede de adayları seçme yetkisi yasama organına ait olmakla beraber uygulamada yürütme organının, dolayısıyla siyasal iktidarın etkinli ğ i çok yüksektir. Dolayısıyla yargı denetimini gerçekleştiren kurumlar bu sistemlerde iktidar tarafından manipüle edilmeye ya da kontrol edilmeye oldukça açıktır. Bu siyasal sistemleri otoriterleştiren iktidar tarafından kontrol edilen yargı denetimi mekanizmaları da bu şekilde otoriterleşmektedir.

Yukarıda bahsedildi ğ i üzere yargısal denetimin bu otoriter sistemlerdeki bir diğ er işlevi rejime meşruiyet kazandırmasıydı. Yargı denetiminin varlığı her siyasal sistemde anayasal bir çerçevenin ve iktidarın kullanılması konusunda anayasal sınırların varlığına işaret eder. Buradan yola çıkarak da o siyasal sistem içerisinde demokrasinin temel unsurlarından sayılan denge ve kontrol mekanizmalarının varlığı düşüncesine ulaşılabilir. Ça ğ daş otoriter sistemlerde iktidarın yargısal denetim mekanizmalarının varlığına müsaade etmesinin, hatta bu mekanizmalarının varlığının iktidarın işine yaramasının bir diğ er nedeni işte bu şekilde ortaya çıkan demokratiklik imajıdır. Yargısal denetimin varlığı iktidar tarafından siyasal sürecin ve siyasal sistemin otoriterleştirilmesi yönünde atılan her türlü adıma karşı getirilecek eleştirilerde bir kalkan olarak kullanılmaktadır. Siyasal kontrolün merkezinden uzak durdu ğ u sürece nisbeten özerk bir niteli ğ e sahip olan yargısal denetim mekanizmalarının iktidarın çeşitli politik kararlarının ve tercihlerinin karşısında bir tutum sergilemesi iktidar tarafından tolere edilebilmekte, hatta zaman zaman hoş bile karşılanmaktadır. Bu şekilde yargısal denetim

iktidarın varlığını ve otoriter eğilimlerini bir demokratik kılıfına sokarak meşrulaştırma işlevini yerine getirmektedir (Varol, 2015, s. 1691-1692).

Bu siyasal sistemler için demokratiklik algısı hem ulusal hem uluslararası alanda meşruiyet sağladığı için iktidar tarafından oldukça önemsenmektedir. Bu nedenle iktidardaki partiler ve liderler sistemin otoriterleşmesi konusunda getirilen her eleştiriye oldukça sert tepkiler vermektedir. Sistemin demokratik imajının bir noktaya kadar korunması konusunda iktidardakiler oldukça hassas görünmektedir. Yargısal denetim mekanizmalarının varlığı da bu imaja oldukça büyük katkı sağlamaktadır.

3.3.1.3. Hukuki-yasal mekanizmaların muhalefeti sindirmeye yönelik kullanılması

Totaliter sistemlere ve modern otoriter sistemlere bakıldığında karşıt görüşlü grupları sindirmek ya da sindirmek için daha çok doğrudan baskı içeren yöntemler kullanılmaktadır. Özellikle totaliter sistemlerde muhalefetle mücadele konusunda hiçbir şekilde herhangi bir kaygı güdülmemektedir. Modern otoriter sistemlerde ise zaman zaman hukuki bir süreç işletiliyor gibi görünse de bu sürecin işletilmesi usulleri hukuki açıdan ciddi anlamda sıkıntı taşımaktadır. Aslında hukuki mekanizmalar, özellikle yargılama süreçleri otoriter sistemlerde hukukun korunması, adaletin sağlanması gibi masumane amaçlara değil, en temel olarak toplumsal kontrolü sağlamak amacıyla hizmet etmektedir (Shapiro, 2008).

Çağdaş otoriter sistemlerde hukuk mekanizmaları daha önceki otoriter sistemlerde olduğu sosyal kontrol işlevini yerine getirmektedir. Çağdaş otoriter sistemlerin bu sosyal kontrolü sağlarken geçmişteki otoriter sistemlerden farklı bunu gizli bir şekilde, hukukun normal işleyişini gerçekleştirdiği imajıyla yapmalarıdır. Bu nedenle iktidarın muhalefeti baskı altına almak amacıyla kullandığı yöntemler totaliter ve modern otoriter sistemler göre hukuki ve yasal süreçlere daha fazla dayanmaktadır. Anayasal düzenin bir unsuru olan çeşitli hukuki süreçlerin muhalefetle mücadele etmek için bir araç haline getirilmesi bu siyasal sistemlerin ortak özelliklerindedir.

Çağdaş otoriter sistemlerin muhalefet sindirmek için araçsallaştırdığı hukuki kurumların en önemlilerinden biri iftira ve hakaret davalarıdır. Bu kurumlar özellikle basın ve yayın organları aracılığıyla muhalif düşüncelerin ifade edilmesine karşı kullanılmaktadır. Modern dünyada bütün siyasal sistemlerin anayasal düzeninin bir parçası olan bu tür davalar çağdaş otoriter sistemlerde ifade özgürlüğünün kullanılmasının kısıtlanması konusunda bir silah haline gelmektedir. Bu şekilde anayasal/liberal demokrasilerin de bir unsuru olan bir kurum çağdaş otoriter sistemlerde modern demokrasilerin en önemli özelliklerinden biri olan ifade

özgürlüğünü baltalayıcı bir araç haline gelmektedir. Burada da çağdaş otoriter sistemlerin en önemli özelliklerinden biri olan demokratik kurumların otoriter çıktılar üretilecek şekilde kullanılması karşımıza çıkmaktadır.

Karşıt görüşlerin ifade edilmesiyle mücadele konusunda modern otoriter sistemlerin ve totaliter sistemlerin kullandıkları yöntemler çağdaş otoriter sistemlerin kullandığı yöntemlerle kıyaslandığı zaman çok daha efektif sonuçlar ortaya koyulduğu görülmektedir. Fakat bu mücadeleyi hakaret davaları aracılığıyla yürütmenin de çağdaş otoriter sistemler açısından “maliyeti” daha düşüktür. Öncelikle muhalif görüşlerin hukuk-dışı yollarla mücadele edilmesi veya doğrudan sansür uygulanarak bu görüşlerin ifade edilmesinin yasaklanması siyasal sistemin itibarını ve güvenilirliğini zedelemektedir. Bu da iktidarın ülke içinde ve dışında sahip olduğu meşruiyete zarar vermektedir. Bu siyasal sistemlerde iktidarın meşruiyete, özellikle demokratik bir meşruiyet algısı oluşturmaya büyük önem verdiğini belirtmiştik. Bu nedenle bu yöntemler çağdaş otoriter sistemlerde tercih edilmemektedir (Varol, 2015, s. 1695). Ayrıca ifade özgürlüğüne baskıcı yöntemlerle doğrudan müdahale edilmesi aktivist grupların harekete geçmesi, muhalefetin konsolidasyonu gibi istenmeyen sonuçlara yol açabileceği gibi muhalefetin bu baskıcı yöntemleri ulusal ve uluslararası alanda kendi seslerini duyurmak için bir araç olarak kullanması ihtimali de söz konusudur. Ayrıca muhalif yayınlara doğrudan sansür uygulamak, hatta bu yayınları yasaklamak veya toplatmak gibi eylemler bu yayınların görünürlüğünü arttırarak halka ulaşma ihtimallerini de yükseltmektedir.

Bu şekilde soruşturmalar ve davalar aracılığıyla muhalif yayınlarla mücadele edilmesi de doğrudan baskı ve sansür kadar olmasa da ulusal ve uluslararası alanda yankı bulabilir ve tepkilere neden olabilir. Yine de sonuç olarak bu tür soruşturmalar ve davalar var olan hukuk sisteminin bir parçasıdır. Bu şekilde sistemin bir parçası olan hukuki usullerin uygulanması ulusal ve uluslararası tepkilere karşı koruyucu bir etkiye sahiptir. Bu şekilde hukukun uygulanması aracılığıyla muhalefetin sesinin kısılması hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulandığı yönünde bir görüntü de yarattığı için bu tarz soruşturma ve davaların uygulamasının meşru olduğuna ya da sistemin istismar edilmesi niteliği taşıdığına karar vermek zaman zaman kolay olmamaktadır (Varol, 2015, s. 1696).

İftira ve hakaret davalarının karalamayla mücadele adı altında hükümete yöneltilen eleştirilere karşı bir mücadele aracı olarak kullanılması Rusya’da oldukça yaygın bir uygulamadır. 2007 yılında yayımlanan bir raporda Rusya’da bu konuda açılan tazminat davalarının yılda beş bin ile on bin adet arasında değiştiğini ve bu davaların yaklaşık %60’ının gazetecilere ve diğer basın mensuplarına karşı açıldığını ortaya koymaktadır. Açılan bu

davalara Kitleli Medyayı Savunma Merkezi adlı bir sivil toplum kuruluşu müdahil olmakta, bu örgütün çabalarıyla davaların büyük çoğunluğu kısmen ya da tamamen gazeteciler tarafından kazanılmaktadır (Article 19, 2007, s. 27-28). Her ne kadar davalar kazanılsa da bu şekilde sürekli davalarla karşılaşma tehlikesinin medya mensupları üzerinde bir baskı ortamı yarattığı şüphesizdir.

İktidarın basınla mücadelesi sadece yukarıda belirtildiği şekilde tazminat davaları aracılığıyla gerçekleşmemektedir. Bu tarz yayınlarla ilgili iftira ve hakaret iddialarıyla ceza davaları da hükümetler tarafından uygulanmaktadır. Rusya’da Vladimir Putin 2012’de tekrar devlet başkanlığına seçildikten sonra 2011 yılında Dmitri Medvedev tarafından suç olmayan çıkarılan karalayıcı yayınların yeniden suç olarak kabul edilmesiyle ilgili kanunun yürürlüğe girmesine öncelik etmiştir. Bu kanuni düzenlemeyle beraber muhalif grupların ifade özgürlüğünü kullanmasının engellenmesinde ceza davaları da etkin bir silah haline gelmiştir (Partlett, 2013, s. 43). Rusya’da 2004 yılından itibaren bu davaların kırka yakın gazeteci mahkumiyetle karşılaşmıştır. Rusya AİHM’nin yargı yetkisini kabul ettiği için bu mahkumiyetler AİHM önüne gitmekte ve mahkeme sözleşmenin ihlaline karar vererek Rusya hükümetini tazminat ödemeye mahkûm etmiştir. Rusya’da iktidar bu tazminatları ödeme konusunda herhangi bir sakınca görmemekte ama diğer yandan bu tür davalardan da açıkça vazgeçilmemektedir (Partlett, 2013, s. 44).

Macaristan Anayasasında ise basın ve ifade özgürlüğü korunmakla birlikte uygulamada basın ve ifade özgürlüğünün rahat bir şekilde kullanılmasını engelleyecek yaklaşımlar görülmektedir. Özel medya kuruluşları kurmasının önünde yasal olarak herhangi bir yasak bulunmasa da bütün basın ve yayın kuruluşları Ulusal Medya ve Bilgi İletişim Kurumu³⁵’na kayıtlı olmak durumundadır. Bu kurumun yetkileri arasında yapılan yayınları denetlemek, yayın kuruluşlarına bir milyon avroya varabilen cezalar vermek, bu kuruluşların lisanslarını iptal etmek ya da bu kuruluşları kapatmak vardır. Bu kuruluşun üyelerinin seçilmesi konusunda siyasal iktidarın etkinliğinin fazla olması bu kurumun politize olmasına yol açmaktadır. FIDESZ’in iktidara geldiği 2010 yılından beri bu kuruluş aracılığıyla muhalif siyasal partilerin birçok seçim ve reklam kampanyası yayından kaldırılmıştır, bu konuda da büyük oranda iktidar partisinin etkisi olduğu görülmektedir (Freedom House, 2017a).

Günümüzde yukarıda hibrit rejimler adı altında anılan gruba giren, kimisi daha demokratik kimisi daha otoriter kabul edilen birçok ülkede bu tarz davalarla medya kuruluşlarının ve basın mensuplarının karşı karşıya kaldığı görülmektedir (Varol, 2015, s.

³⁵ National Media and Infocommunications Authority.

1699). Eleştirel yayınlarla karalayıcı yayınlar arasındaki çizgi iktidarların bu tavırları nedeniyle giderek belirsizleşmekte, bu nedenle karşıt görüşlere kendilerini ifade imkânı veren basın ve yayın kuruluşları kendilerini her geçen gün risk altında hissetmektedir. Bu risk hissiyatı da bu basın ve yayın kuruluşlarının editoryal politikalarına yansımaktadır. Bu taraz hakaret ve karalama davaları aracılığıyla çağdaş otoriter sistemlerde iktidar partileri muhalif yayınlara doğrudan sansür uygulamanın yol açabileceği ulusal ve uluslararası tepkiler ve sorunlarından sıyrılmakta, ifade özgürlüğünün iktidarın arzusu ve çıkarlarına aykırı şekilde kullanılmasının önüne bu şekilde yarattığı otosansür ortamıyla geçmektedir.

Bu tarz yargılama süreçleri karşıt görüşlü bireylerin ve grupların ifade özgürlüklerini kullanma konusunda çeşitli çekinceler geliştirmesine ve bir sürecin sonucu olarak otosansür yaklaşımlarının kuvvetlenmesine yol açmaktadır. Basın ve yayın organlarının ve mensuplarının bu şekilde davalarla sıkça karşı karşıya kalmalarının bir başka sonucu olarak bu otoriter sistemlerde muhalif görüşleri temsil eden yayın kuruluşlarından bazıları iflas etmekte ya da çeşitli farklı nedenlerle kapanmak zorundadır. Muhalif görüşlerin sesini duyurma imkânı bulunduğu bu yayın organlarından bir kısmı ise iktidar yanlısı sermaye gruplarının eline geçmektedir. Çağdaş otoriter sistemlerde bu tarz mekanizmalarla karşıt görüşlü yayınlarla mücadele edilmesinin bir sonucu olarak kitle iletişim alanında hükümet yanlısı yayın kuruluşlarının oranı giderek artmakta, muhalif görüşler kitle iletişim araçlarında giderek daha az görünür olmaktadır. Bu sayede yapısal olarak özerk ama organik olarak büyük kısmı siyasal iktidara eklenmiş bir medya kompozisyonu ortaya çıkmakta, böylece kitle iletişim araçları devlet tarafından tekelleştirilmeden kitle iletişimin çoğulculuğu bertaraf edilmektedir.

Çağdaş otoriter sistemlerde hukuk mekanizmalarının muhalefeti sindirmeye yönelik kullanılmasının bir diğer boyutu muhalif politik figürlerin, muhalif sivil toplum örgütlerini ya da muhalif yayın kuruluşlarının politik-olmayan suçlar hakkında yargılanarak baskı altına alınmasıdır. Bu konuda sıklıkla vergi kaçırmak, kara-para aklamak gibi iddialara başvurulmaktadır. Muhalefetin üzerine bu konulara dair yargılama süreçleriyle gidilmesi iktidar tarafından bunların tamamen hukuki ve meşru süreçler olduğu, bunların politik suçlar olmadığı dolayısıyla yargılamaların da politik amaçlar gütmeye iddialarıyla savunulmaktadır. Ayrıca soruşturma süreçleri ilgili suçların olduğu yönünde bir intiba oluşturmak için yeterli miktarda kanıtla da desteklenmektedir. İktidarın bu yargılamaların hukukun üstünlüğü anlayışının bir sonucu olarak gerçekleştiği yönündeki savları da bu yargılamaların normal hukuki yargılamalar ya da politik amaç güden yargılamalar olduğu konusunda karar verilmesini zorlaştırmaktadır (Varol, 2015, s. 1707-1708).

Muhalefetin böyle yargılamalarla karşı karşıya bırakılarak baskı altına alınması yeni ortaya çıkmış bir yöntem değildir. Yirminci yüzyılın ortalarında ABD’de siyahların özgürlük mücadelesinde en önemli politik figürlerinden biri olan Martin Luther King de vergi kaçırdığı iddialarıyla soruşturmalara maruz kalmıştır (Schmidt, 2014, s. 302). Demokratik sistemlere örnek gösterilen ABD’de dahi muhalif politik figürleri karşı bu tarz bir yöntemle başvurulurken otoriter bir siyasal sistemde bu yargılamaların yaygın şekilde kullanılmasında şaşılacak bir durum yoktur.

Bu yargılamalara örnek olarak Rusya’da önemli iş adamların Mikhail Khodorkovsky’nin karşılaştığı davalar örnek gösterilebilir. Rusya’nın en büyük enerji şirketlerinden Yukos’un ve büyük bir servetin sahibi olan Khodorkovsky, önce muhalif partilere ve sivil toplum örgütlerine ekonomik destek vermiş, daha sonra doğrudan Putin’e karşı kendisi siyasete atılmaya karar vermiştir. Khodorkovsky siyasete atılacağını açıklamasından birkaç ay sonra vergi kaçırdığı ve resmi belgede sahtecilik yaptığı suçlamalar karşısına kalan Khodorkovsky sekiz yıl hapis cezasına çarptırılmış, daha sonra farklı suçlamalarla yapılan davalarda bunun üzerine yeni hapis cezaları eklenmiştir (Colton ve Hale, 2009). Ayrıca Khodorkovsky’nin mal varlığına ve şirketlerine de mülkiyet hakkını ihlal edecek şekilde el konulmuş, Rusya’nın önemli enerji şirketlerinden olan Yukos devlete bağlı bir kurum olan Rosneft’e devredilmiştir (Mınarlı, 2010, s. 8).

Bu yargılamalar sadece politikacılar veya politik figürlere karşı değil medya kuruluşlarına ya da sermaye sahiplerine karşı da uygulanmaktadır. Bilhassa muhalefetin sesini duyurma imkanına sahip olduğu medya kuruluşlarının sahibi konumundaki sermaye gruplarını ödeyemeyecekleri yüklü vergi cezalarıyla karşı karşıya bırakılarak bu medya kuruluşlarının veya bünyelerinde farklı şirketleri elden çıkarmak zorunda kalmaları bu tip siyasal sistemlerde sıklıkla rastlanan bir durumdur (Varol, 2015). Bu durumlarda iktidara yakın sermaye grupları bu tarz şirketleri ve yayın organlarını bünyelerine katmaktadır. Bu sayede çağdaş otoriter sistemlerde kitle iletişim araçlarının özel sermaye tarafından sahipliği, kitle iletişim araçlarının devletten bağımsız yapısı ortadan kaldırılmadan, devlete bağımlı değil ama iktidara bağımlı bir kitlesel medya kompozisyonu yaratılmaktadır.

Ayrıca özellikle ekonomik ve siyasal hakların kullanılmasının engellenmesi bu sistemlerde sıklıkla rastlanan bir durumdur. Bu sistemlerin Anayasalarında da bütün siyasal ve ekonomik haklar bir kategorik olarak bulunmaktadır; fakat çeşitli yasal düzenlemelerle ve özellikle yasal yetkilerin istismar edilmesine dayanan uygulamalarla bu hakların kullanılmasının önüne geçilmektedir. Grevlerin yasaklanması, kitlesel gösteri ve yürüyüşlerin

şiddetli polis müdahaleleriyle engellenmesi, muhalif grupların politik faaliyet ve eylemleri nedeniyle sıklıkla soruşturmalarla karşı karşıya kalmaları, göz altına alınmalar bu sistemlerde sıklıkla görülmektedir (Pope, 2017).

3.3.1.4. Ulusal ve uluslararası meşruiyet

Gerek ulusal gerek uluslararası alanda belli bir meşruiyet seviyesinin korunmasının bu otoriter sistemler için büyük bir önemi vardır. Meşruiyetinin bu yeni otoriterlik anlayışı için farklı noktalarda önemi vardır. Bu sistemler totaliter sistemler ya da modern otoriter sistemler gibi sistem karşıtı hareketlere karşı ciddi anlamda baskı içeren yöntemlerle mücadele kapasitesine sahip olmadığı ve de bu tarz bir mücadeleyi yöntem olarak kullanmayı tercih etmediği için toplum içerisinde siyasal sisteme karşı oluşabilecek tepkileri belirli bir düzeyde tutulması bu sistemler için bir zorunluluktur. Bu sistemlerde iktidarlar meşruiyet krizleri karşısında geçmişteki otoriter sistemler kadar etkin bir direnç gösterebilme kapasitesine sahip değildir (Varol, 2015, s. 1713). İktidarın karşılaştığı bu meşruiyet krizine siyasal sistem çerçevesinde bakıldığında bu durumun bir destek kriziyle sonuçlanması ihtimali görülebilir. Destek krizleri ise bir siyasal sistemin parçalanmasına kadar varabilecek sonuçlara sahiptir. Bu nedenle demokratik yapıların özellikle ulusal meşruiyet yaratma yönünde kullanılmasının bu sistemler için avantajı talepleri siyasal sistem dikkate alınmayan toplumsal kesimlerin siyasal sisteme karşı oluşabilecek tepkilerinin yatıştırılmasıdır.

Bu siyasal sistemler için meşruiyet sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de önemlidir. Uluslararası meşruiyetin çağdaş otoriter sistemler için önemi ise büyük oranda uluslararası sermaye hareketleriyle ilgilidir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası yatırımların ekonomik sisteme entegre edilmesi her türlü modern siyasal sistemin varlığını sürdürmesi noktasında bir gerekliliktir. Bu konu gerek demokratik siyasal sistemler ile otoriter siyasal sistemlerin ortaklaştığı az sayıda noktadan biridir (Konki, 2017, s.5-6).³⁶ Uluslararası yatırımlardan faydalanamayan bir ekonomik sisteme sahip siyasal sistemler varlıklarını sürekli bir krizin eşliğinde sürdürmektedir. Ayrıca ekonomik ambargolar aracılığıyla yürütülen “uluslararası ekonomik savaşın” varlığı da küreselleşmenin ekonomik sistemleri etkileyen bu yönüyle daha anlaşılır olmaktadır.

³⁶ Totaliter sistemler ekonominin tamamıyla devlet tekelinde olması ya da kapsamlı bir kontrol altında tutulmasıyla otoriter ve demokratik siyasal sistemlerden ayrılması bu sistemlerin uluslararası yatırımlara karşı farklı bir yaklaşım geliştirmektedir. Bu sistemler uluslararası yatırımları ekonomik sisteme çekmek gibi bir amaca sahip olmamakla birlikte, uluslararası yatırımlara karşı durulmasının nedeni bunun ekonomik sisteme katkısı olmayacağı düşüncesi değil, yabancı sermayeye karşı içinde bulunulan ideolojik karşıtlıktır.

Uluslararası sermaye yatırımlarının ülkelere girebilmesi noktasında uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının etkili olması çağdaş otoriter sistemlerin uluslararası meşruiyetlerini koruma noktasındaki çabalarını büyük oranda etkilemektedir. Bu kuruluşlar kendileri için önemli bir ölçüt olarak “demokratik kurumların varlığı”ndan söz etmektedir. Siyasal sistemin “demokratikliği” o ülkenin bu kuruluşlar nezdinde kredibilitésini arttırmaktadır. Bu nedenle çağdaş otoriter sistemler uluslararası yatırımları ekonomik sistemlerine entegre edebilmek için liberal demokrasilerin yapısal kurumlarının sistem içindeki varlığını korumakta ve bunun üzerinden uluslararası sistemdeki meşruiyetlerini sağlamaktadır (Paçacı, 2017, s. 524-525). Bu siyasal sistemlerin otoriterleşmesi konusunda uluslararası kamuoyunda yaygın bir görüşün ortaya çıktığı konumlarda bu siyasal sistemler güvenilirliklerini ve itibarlarını büyük oranda kaybederler ve bu noktadan itibaren bu sistemlere uluslararası sermayenin ve uluslararası yatırımların girişi büyük oranda azalmaktadır (Durmuş, 2019, s. 32-33).³⁷ Uluslararası meşruiyetin çağdaş otoriter sistemler için en büyük katkısı yukarıda bahsedilen ekonomik boyut olsa da uluslararası meşruiyet bir siyasal sistemin her boyutu için önemlidir. Zira Easton’ın da ortaya koyduğu üzere her siyasal sistem uluslararası sistemin içerisinde var olmaktadır ve uluslararası sistemle iletişimde etkileşiminde minimum bir düzeyi korumanın her siyasal sistem için göz ardı edilemeyecek faydaları vardır. Uluslararası alanda yeterli meşruiyete sahip olmayan siyasal sistemlerin uluslararası çevreleriyle etkileşiminin bu minimum düzeye dahi ulaşabilmesi pek kolay olmayacaktır.

Bu sistemlerde meşruiyetin yaratılmasında temel olarak iki mekanizma etkilidir. Bunlardan birincisi, sistem karşıtı tepkilerin ifade edilebileceği kontrollü bir alan yaratılmasıdır. Bu alan içerisinde karşıt görüşlerin ifade fırsatı bulacağı, ancak bu karşıt görüşlerin iktidarın çıkarlarını açıkça zedeleyecek boyutlara ulaşma imkanına erişmeyeceği şekilde sınırlanmaktadır. Bu alan içinde karşıt görüşler gerek siyasal partiler gerek sivil toplum örgütleri aracılığıyla ifade imkanına sahiptir; ancak muhalif siyasal partiler yukarıda belirtildiği üzere üretebilecekleri en önemli sonuç olan iktidarı ele geçirerek siyasal sistemi kontrol etme kabiliyetine sahip değildir. Sivil toplum örgütleri de operasyonel sınırlarla mücadele etmek zorunda oldukları için siyasal süreci yeterli oranda etkileme yetisine sahip değildir (Varol, 2015). Görüldüğü üzere bu alan içerisinde ifade imkânı bulan talep ve tepkilerin siyasal sonuçlar üretmesine de iktidarın çıkarlarıyla çatıştıkları noktalarda fırsat verilmemektedir. Bu

³⁷ 2015 yılından itibaren Türkiye’ye yapılan uluslararası yatırımların miktarında %40’a varan oranlarda yaşanan kritik düşüş ve bunun ekonomiye olumsuz etkileri açıklanırken de son yıllarda siyasal sistemin otoriterleşmesi yönünde gittikçe güçlenen ve görünür hale gelen eğilimin bu durumda büyük etkileri vurgulanmaktadır. Rusya, Çin, Venezuela gibi otoriter sistemlerde de demokratik değerlerin ciddi aşınmalara maruz kalmasıyla nedeniyle uluslararası ekonomik sistemle benzer çatışmalar yaşamaktadır (Durmuş, 2019, s. 33 vd.).

alanın işlevi muhalefetin çizilen sınırlar içinde tepkilerini dile getirmelerine izin verilerek, ancak bu tepkilerin gerçek dünyada herhangi bir sonuç üretmesinin önüne geçilerek sistem içerisindeki muhalif enerjinin sönmüştür. Muhalefet bu alan içerisine hapsedilerek sadece belirli konularda tepki gösterebildikleri bir kısır döngüye mahkûm edilmektedir.

Muhafif görüşlerin, kabul edilebilir sınırlar içerisinde kalmak koşuluyla, kamusal alanda görünürlüğe ulaşacak şekilde ifade imkânı bulması bu sistemler için büyük bir meşruiyet alanı yaratmaktadır. Karşıt görüşlerin ifadesinin görünür; ancak kabul edilebilir sınırların görünmez olması en önemli noktadır. Sistem karşıtı tepkilere kontrollü bir alan yaratılması bu siyasal sistemlerin otoriterliğin temel özelliklerinden biri olan sınırlı plüralizmi perde arkasında, modern otoriter sistemlerdeki düzeye ve keskinliğe ulaşacak düzeyde olmasa da gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Bu durum seçim sistemleriyle birlikte ele alındığında daha anlamlıdır. Demokrasinin temel özelliklerinden çoğulculuğun ve iktidar döngüsünün, demokratik bir görünüm ardında bu şekilde gizlenmesi çağdaş otoriter sistemlerin bütün yapılarının ve kurumlarının sistem içerisindeki etkileşimli varlıklarıyla mümkün olmaktadır.

Bu konuda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta çağdaş otoriter sistemlerde sıklıkla devlet kontrolünde sivil toplum örgütlerinin siyasal iktidar tarafından yaratılması ve desteklenmesidir.³⁸ Devlet destekli sivil toplum örgütleri aracılığıyla işlevsel bir sivil toplum olduğu görüntüsü yaratılmaktadır. Bunun nedeni siyasal iktidarın bazı politik tercihlerinin bu sivil toplumun örgütlerinin talepleri olarak siyasal sisteme dahil edilmesi, bu şekilde sivil toplum örgütlerinin siyasal süreci etkileyebileceği illüzyonu yaratılmasıdır (Varol, 2015).

Demokratik yapıların ve kurumların her alanda böyle yanıltıcı şekillerde kullanılması yukarıda bahsettiğimiz üzere zaten bu sistemlerin en önemli ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu siyasal sistemler prosedürel demokrasinin araçlarını bir demokrasi yanılgısı yaratmak amacıyla kullanarak bu siyasal sistemlerin otoriter karakterinin bir demokrasi örtüsü altında gizlenmesi bu sistemlerin “gizli otoriterlik” olarak adlandırılmasını da açıklayacak niteliktedir.

Çağdaş otoriter sistemlerin meşruiyetlerini sağlamaları konusundaki ikinci önemli nokta ise demokratik reformların ve demokratik söylemin kullanılmasıdır. Bu siyasal sistemlerde sistemi otoriterleştiren iktidar sistemin otoriter karakterini ve otoriter politikalar güdüldüğünü kesin bir şekilde reddetmektedir. Bu iddialarını da temel yaptıkları reformlarla siyasal sisteme

³⁸ Sivil toplum örgütlerinin İngilizce literatürdeki ismi olan “non-government organizations” üzerinde bu duruma bakıldığında bu tarz sivil toplum örgütlerinin nasıl bir çelişki içerdiğini anlamak daha kolaydır. “Governments-organized non-government organizations” terimi içinden çıkılmayacak bir çelişkiye sahiptir. Bu tarz örgütler sivil toplumun temel anlamından ve ruhundan tamamen uzak olduğu için bunlara sivil toplum örgütü şeklinde bir isimlendirmeye yaklaşılmamasındaki çelişkiyi dikkate almak gerekir.

örnek gösterilen liberal demokrasilerin özgün kurumlarının adapte edilmesini sağladıkları savına dayandırmaktadırlar. Bu siyasal sistemlerde iktidar, otoriterleşmeyi reddetmekte, tam tersine sistemi demokratikleştirdikleri, daha ileri demokratik bir noktaya götürdükleri iddiasını ateşli bir şekilde savunmaktadır (Demirtaş, 2014). Bu siyasal sistemlerde siyasal iktidarın bu şekilde demokratikleşme iddialarının temel amacı şüphesiz ki yine ulusal ve uluslararası alanda kendilerine meşruiyet sağlamak ve otoriterleşme konusundaki eleştirilere karşı bir kalkan oluşturmaktır.

Bu sistemlerde siyasal iktidarın “demokratik” reformları gerçekleştirdikleri başlıca alanlar yargı sistemleri, seçim sistemleri, ekonomik ve kitlesel iletişimdir. Yargı sistemlerinin ve seçim sistemlerinin bu siyasal sistemlerdeki rolü yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği için şimdi ekonomik reformlar ve kitlesel iletişim alanındaki reformların üzerinde durulacaktır.

Ekonomik reformların yapılmasının temel amacı yukarıda üzerinde durulduğu üzere yabancı yatırımların ülkeye girmesine imkân sağlayacak güven ortamının yaratılmasıdır. Yabancı yatırımların bir ülkeye girmesini etkileyen birçok faktör vardır. O ülkenin siyasal sisteminin demokratik bir siyasal sistem olması bunlardan biridir. Bir diğer önemli nokta ise o ülkenin serbest piyasa ekonomisine sahip olduğu konusunda güvencelerin varlığıdır. Ekonomik reformlar da büyük oranda bu güvenceyi ortaya koymak için yapılmaktadır. Örneğin, Rusya’da Vladimir Putin iktidara geldikten kısa süre sonra serbest piyasa ekonomisin güçlendiren reformlarla yabancı yatırımların ekonomik sisteme dahil olmasının önüne açma konusunda büyük bir adım atmıştır (Varol, 2015, s. 1715-1716).

Kitlesel iletişim alanında yapılan reformların temel amacı ise kitle iletişim aygıtları üzerinden gerçekleşen haber ve bilgi akışının doğrudan olmasa bile dolaylı olarak kontrolünü gerçekleştirmektir. Bunu sağlayan temel mekanizma kitlesel medyayı denetleme işlevi gören merkezi bir kuruluşun oluşturulmasıdır. Böyle kuruluşlar demokratik siyasal sistemlerde de vardır; ancak yetkileri oldukça sınırlı bir şekilde belirlenmiş ve özenle seçilmiştir. Aynı zamanda o siyasal sistemlerdeki demokratik gelenek de bu kurumların bu yetkileri kötüye kullanmasının önüne geçmektedir.

Otoriter bir sistemde böyle bir denetleme kuruluşu oluşturulduğu zaman bu kuruluş tamamen kitle iletişim araçları üzerinde bir sansür ve denetim mekanizması olarak işlev görmektedir (Varol, 2015, s. 1719). Macaristan’da FIDESZ iktidara geldikten kısa süre sonra bu işlevi yerine getirecek bir kurum oluşturulmuş. Bu kuruma basın-yayın organlarını kapatmaya ya da milyon dolara yaklaşan cezalara vermeye kadar uzanan yetkiler verilmiştir. Ayrıca bu kurumun üyelerinin seçim mekanizması da iktidarın üyelerin seçilmesinde büyük bir

etkinliği olacak şekilde dñzenlendiđi için bu kurum kısa sñrede politize olmuştur. Bu durum iktidarı eleştiren yayınlarnn cezalarla karşılaşmasına, seçim sñrelerinde muhalif partilerin propaganda ve reklam çalışmaların basın ve yayın organlarından kaldırılmasına kadar varan sonuçlara yol açmıştır (Kornai, 2015). Fakat bu kurumla ve bu kurum sistem içerisinde otoriter işlevler yerine getirmesiyle ilgili yapılan her tñrlñ eleştiri demokratik ùlkelerdeki kurumlar òrnek gűsterilerek bu kurumun siyasal sistemin demokratikleşmesine katkıda bulunduğu cevabıyla karşılaşmaktadır.

Görñldñđñ üzere bu sistemlerde iktidar dñnyada òrnek gűsterilen demokrasilerde bulunan kurumları ve yapılan reformları demokratik anlamlarından uzaklařtırarak kendi sistemlerinde aktarmakta, sonrasında da bu kurumların alındıkları sistemlerde yerine getirdikleri demokratik iřlevler ve sahip oldukları demokratik anlamlar üzerinden bir demokratik sűylem yaratarak otoriterleřme yűnñndeki eleřtirilere tam tersi yűnden cevap vermekte, ayrıca bu kurumların sistem içerisinde varlıđını bir meřruiyet kaynađına çevirmektedir.

SONUÇ

Yirmi birinci yüzyılın ikinci yarısında dünya siyasetinde yaşanan bazı önemli gelişmeler dünya genelindeki siyasal sistemleri etkileyen önemli sonuçlara yol açmıştır. Özellikle, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması sonucu ortaya birçok yeni devlet, dolayısıyla yeni siyasal sistem çıkmıştır.

Bu yeni siyasal sistemler ne demokratik sistemlerin ne de otoriter sistemler yaygın kabul gören tanımlarına oturtulabilecek özelliklere sahip değildir. Ancak bu sistemlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemde yaygın görüş bunların “geçiş dönemindeki” sistemler olduğu yönündedir. Bu görüşe göre bu sistemlerin baskıcı geçmişlerinden sıyrılıp bir anda demokratikleşmeleri mümkün değildir. Bu nedenle bir geçiş dönemine ihtiyaç vardır. Bu sistemlerin demokratik sistemlere dönüşeceği düşüncesi, Soğuk Savaş'ın sonlanmasının liberal demokrasinin zaferi olduğu yönündeki inanca dayanmaktadır. Ayrıca bu siyasal sistemlerin liberal demokrasilerin anayasal düzenlerini ve yapısal kurumlarını büyük ölçüde kopyalamaları da beklentinin oluşmasında bir etkidir.

Tarih, liberal demokrasinin zafer kazandığı yönündeki inancı boşa çıkarmış, süreç içerisinde bu sistemlerin demokratikleşmediği, tam tersine otoriter yönlerinin kurumsallaştığı görülmüştür. Bu sistemler demokratikleşmemekle kalmamış, zaman içinde var olan demokratik sistemlerin otoriterleşmesi için de bir model niteliği kazanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda bu siyasal sistemlerin demokratikleşmemesine ek olarak halihazırda belli bir geçmişe sahip bazı demokratik siyasal sistemler de dönüşüm geçirip bu tarz sistemlere dönüşmüştür. Bu siyasal sistemlerin süreç içerisinde beklenildiği gibi demokratik sistemlere dönüşmemesinin ardından “geçiş dönemi” yaklaşımının yerine yeni bir yaklaşımla ele alınmaları gerekliliği kabul görmeye başlamıştır.

Bu sistemlerin geçiş dönemindeki sistemler olmadıkları, kendi siyasal yapılarına sahip kurumsallaşmış bir siyasal sistem tipi oluşturduklarının kabul edilmesinin ardından “melez rejimler” kavramı ortaya atılmıştır. Bu kavramın temelinde bu sistemlerin hem demokratik sistemlerden hem otoriter sistemlerden özellikler taşımaları, bu tiplerden herhangi biriyle tam bir uyum göstermemeleridir.

Bu siyasal sistemler içerisinden seçilen farklı örnekler farklı özellikleri üzerinden değerlendirilmiş, bunun sonucunda bu sistemlere dair birçok farklı sınıflandırma ve isimlendirme ortaya çıkmıştır. Özellikle “liberal olmayan demokrasiler”, “yarı demokrasiler”, “sözde demokrasiler”, “kusurlu demokrasiler”, “seçimsel demokrasiler”, “seçimli otoriterlik”, “rekabetçi otoriterlik” gibi tanımlamalar yaygın bir şekilde kabul görmüş ve uygulanmıştır. Bu

tanımların ve sınıflandırmanın, “melez rejimler” hariç genel özelliği oldukça kısıtlayıcı olmaları, bu nedenle demokrasi ile otoriterlik arasındaki gri alanda kalan birçok siyasal sistemden çok küçük bir kısmına uygulanabilmeleridir. Bu nedenle bunlar büyük oranda “hibrit rejim” kavramının alt tipleri olarak ele alınmıştır.

Melez rejim kavramı ise oldukça genel bir kavram olarak kalmakta, bu siyasal sistemlerin demokratik karakterlerinin mi yoksa otoriter karakterlerinin mi ağır bastığını dikkate almamaktadır. Bu nedenle demokratik nitelikleri çok daha fazla olan sistemlerle otoriter nitelikleri çok daha fazla olan sistemler aynı isimlendirme altında ele alınabilmektedir. Melez rejim kavramı altında kalan sistemleri iki ana kategori altında ele alıp “azaltılmış demokrasi” ve “azaltılmış otoriterlik” gibi kavramların ortaya atıldığı çalışmalar da mevcuttur.

Melez rejim kavramının kapsamına giren kimi daha demokratik kimi ise daha otoriter nitelikteki bu siyasal sistemler otoriterliğin ve demokrasinin bozulmuş, azaltılmış ya da yumuşatılmış versiyonları gibi ele almak mümkün olduğu gibi bunları otoriterliğin ve demokrasinin yeni formları olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede bu siyasal sistemler “mutasyona uğramış” otoriter ya da demokratik sistemler olarak ele alınabilir. Yani bu sistemleri otoriterliğin ve demokrasinin geçirdiği bir dönüşüm üzerinden ele alıp yeni otoriter sistem ve demokratik sistem tanımları geliştirmek mümkündür.

Bu sistemlerin otoriterliğin ve demokrasinin içinde bulunduğumuz çağa özgü yeni formları olarak kabul edilmesi söz konusu sistemlerden otoriter olarak kabul edilenlerinin çağdaş otoriter sistemler olarak adlandırılmasına karar verilmiştir.

Çağdaş otoriter sistemleri ayrı bir kategori olarak ele alabilmek için bu sistemlerin hem yirminci yüzyıldaki modern otoriter sistemlerden, hem liberal demokrasilerden farklarının ortaya konulması gerekmektedir. Ayrıca bu sistemlerin modern otoriter sistemlerle ve liberal demokrasilerle hangi noktalarda ortaklaştığının da ortaya koyulması gerekir. Bu sayede bu sistemleri demokrasilerden ayıran ve otoriter olarak ele alınmalarını sağlayan özellikleri ortaya koyulabilir. Bu kapsamda otoriterliğin ve demokrasinin de kavram olarak farkları ortaya koyulmalıdır.

Çağdaş otoriter sistemler liberal demokrasinin yapısal kurumların birçoğunu bünyesinde barındırmaktadır. Bu sistemlerde çok partili bir parti sistemi vardır; çok partili seçimler gerçekleşmektedir ve bu seçimlerde muhalefet siyasal partilerin iktidarı ele geçirme imkanının önünde yasal bir engel bulunmamaktadır, dolayısıyla seçim sistemi rekabetçi bir görünüme sahiptir; siyasal sistem anayasal bir düzene sahiptir ve anayasal demokrasilerin karakteristik özelliklerinden hukukun üstünlüğü anlayışı, bağımsız yargı ve yargı denetimi, kuvvetler ayrılığı

bu anayasal düzenin parçalarıdır; bu sistemlerde hükümet sistemleri de demokratik sistemlerde rastlanan hükümet sistemleriyle ortaktır. Fakat bu kurumların çağdaş otoriter sistemlerde yerine getirdikleri işlevlerle liberal demokrasilerde yerine getirdikleri işlevler birbirinden oldukça farklıdır. Bu nedenle bu sistemler zaman zaman yanıltıcı bir şekilde biçimsel açıdan demokrasi olarak da değerlendirilmektedir. Bu nedenle bu otoriter sistemleri demokrasilerden ayırabilmek bu sistemlerin siyasal kurumlarının ve yapılarının işlevsel bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

Bu sistemler liberal demokrasinin yapısal kurumlarının içlerinin boşaltılarak otoriter işlevleri yerine getirecek şekilde deforme edilmesi üzerinden anlaşılabilir. Demokrasiye özgü kurumların ve süreçlerin otoriter sonuçlar verilecek şekilde işletilmesi çağdaş otoriter sistemlerin karakteristik özellikleridir. Bu kurumların demokratik işlevlerinden arındırılması onları sistemin otoriterleştirilmesi yönünde doğrudan bir araç olarak kullanılabilir hale getirmektedir. Ayrıca söz konusu otoriterleşmenin bir diğer özelliği anayasa, dolayısıyla hukuk sistemi vasıtasıyla siyasal sistemin otoriterleşmesidir. Zira modern siyasal sistemler söz konusu olduğunu siyasal sistemin hukuk sistemiyle etkileşimi çok yüksek düzeydedir. Bu nedenle siyasal sistemin niteliklerini değiştirmekte hukuk sisteminin de çok büyük etkisi vardır.

Bu sistemlerin başlıca demokratik kurumlara sahip olduğunu; ancak bu kurumların demokratik sistemlerde yerine getirdiklerinden farklı işlevler gösterdiklerini söylemiştik. Örneğin bu sistemlerde de demokratik sistemler gibi çok partili bir yapı vardır; fakat bu çok partili yapı çoğunlukla liberal demokrasilerde pek karşılaşılmayan hâkim partili bir sistemi oluşturmaya uygun özelliği göstermektedir. Klasik çok partili sistemlerle hegemonik çok partili sistemler arasında kalan hâkim parti sistemi, parti sisteminin rekabetçiliğini kaybedip tek partili sisteme dönüşmeye başladığı noktada yer almaktadır. Bir sistemi hâkim parti sistemi haline getiren durumu düzenli aralıklarla gerçekleşen çok partili seçimlerde aynı partinin tekrar tekrar iktidarı tek başına elde etmesine yarayacak halk desteğini ve temsil çoğunluğunu elde etmesidir. Hâkim parti sistemleri, sistemin hakim partisinin ideolojisine ve vizyonuna siyasal sistemin otoriterleştirilmesinin bir aracı haline gelmeye oldukça uygundur. Çağdaş otoriter sistemlerde de yaşanan durum da işte budur. Sistemin hâkim partisi sahip olduğu halk desteğinin ve tek başına iktidarda olmanın verdiği güçten faydalanarak siyasal sistemi rahatlıkla otoriterleştirebilir.

Siyasal sistemin yaşadığı dönüşümün ilk ayaklarından biri seçim sistemidir. İktidardaki partinin siyasal sistemi planlanan noktaya getirebilmesi için öncelikle iktidardaki konumunu koruyabilmesi gerekmektedir. Siyasal sistemin ve toplumun yapısı her ne kadar hakim parti

sisteminin oluşmasına elverişli olsa da sistemin otoriterleşme eğilimleri göstermeye başlaması ve bu eğilimlerin toplumdaki yansımaları bu süreci sekteye uğratabilir. Bu nedenle iktidar partilerinin seçim yasalarında çeşitli değişiklikler gerçekleştirerek ve çeşitli seçim mühendisliği uygulamalarına başvurarak seçim sistemini iktidarlarının devam etmesini garantiye alacak şekilde manipüle etmeleri bu sistemlerin ayırt edici özelliklerinden biri haline gelmektedir. Seçim sisteminin genel çerçevesinin değiştirilmesi, yüksek seçim barajlarıyla temsilde adaletsizliğin yaratılması, seçim kampanyalarının finansmanlarıyla ilgili düzenlemeler muhalif partilerin zor durumda bırakılması ve yeni partilerin siyasal sürece katılmasının zorlaştırılması seçim sisteminde yapılan değişikliklerden sıklıkla görülenleridir. Seçim sistemlerinde hali hazırda bu tür defoların bulunması ve bunlardan yararlanarak iktidarı ele geçiren partilerin sistemin bu kusurlarının gidermeyi bu kusurlardan faydalanarak iktidarını koruması da bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca parlamento üye sayısının değiştirilmesi, seçim bölgelerinin ve seçim bölgelerinde çıkabilecek temsilci sayılarının düzenlenmesi başvuru seçim mühendisliği yöntemlerindedir. Bu yöntemlere başvuran siyasal partilerin sistemin otoriterleşmesi yönünde aldıkları tepkilere ve bu tepkilere bağlı olarak yaşadıkları oy kayıplarına rağmen iktidarlarını korudukları ve sistemi otoriterleştirmeye devam ettikleri görülmektedir. Ayrıca seçim sistemin siyasal süreçte etkin siyasal partilerin sayısını azaltmakta, siyasal sürecin çoğulculuğunu sınırlandırmaktadır.

Demokrasinin değişmez unsurlarından biri olarak kabul edilen yargı denetiminin de bu siyasal sistemlerde otoriter amaçları gerçekleştirmeye yönelik şekilde iktidar tarafından araçsallaştırıldıkları görülmektedir. Bu büyük oranda başlıca yargı denetimi mekanizması olan yüksek mahkemelerin siyasal iktidar tarafından etki ve kontrol altına alınmasıdır. Bu kontrolü sağlamanın başlıca yolu ise yüksek mahkeme üyelerinin seçiminde etkin bir şekilde rol almaktır. Çağdaş otoriter sistemlerde gerek üye seçim sistemini değiştirerek, gerek üye sayısını ve üyelik süresini arttırarak yüksek mahkemelerin üye kompozisyonu üzerinde siyasal iktidarın etkisi büyük oranda arttırılmakta, mahkemelerin çoğulcu kompozisyonu aşındırılarak iktidarın gücünün sağlamlştırılmasına hizmet edecek şekilde bu mahkemelerin politize edilmesinin önüne açılmaktadır. Otoriter yargı denetiminin siyasal sistem içerisinde en temel işlevi anayasal bir yetki olan bu denetim gücünün muhalefetin engellenmesi ve iktidarın konumunun korunması için kullanılmasıdır. Çağdaş otoriter sistemlerde yargı denetim mekanizmalarının otoriter kullanımlarının varabileceği nokta Venezuela Yüksek Mahkemesi'nin Ulusal Meclis'in yetkilerini elinden alması olayına bakılarak anlaşılabilir.

Yargı sistemi çağdaş otoriter sistemlerdeki işlevi sadece yargı denetimi üzerinden gerçekleşmemektedir. Yargı organları muhalefetin baskı altına almak ve karşıt görüşlerin topluma ulaşmasını engellemek konusunda oldukça kullanışlı olabilmektedir. Çağdaş otoriter sistemlerde yargılama mekanizmalarının muhalefete karşı kullanılmasının başlıca yöntemleri, gerek medya kuruluşları ve medya mensupları tarafından gerek de yurttaşlar tarafından iktidara yöneltilen eleştirilerin iftira ve hakaret davaları aracılığıyla cezalandırılarak önüne geçilmeye çalışılması, muhalif politik figürleri politik olmayan suçlardan yargılanarak aktif siyaset yapmalarının engellenmesi, muhalefetin kitlelere ulaşma imkanı bulunduğu yayın kuruluşlarının ve bunlara sahip sermaye gruplarının özellikle çok yüksek vergi cezalarıyla karşılaşması ve bunun sonucunda bu yayın kuruluşlarının elden çıkartılması ve de sıklıkla iktidara yakın sermaye gruplarının kontrolüne geçerek iktidar yanlısı bir kitle iletişim ağının oluşturulması vardır. Bu tarz yargılama süreçleri anayasa ve yasalarla çizilen çerçeve içinde gerçekleştiğinden yöneltilen eleştiriler bu yargılamaların herhangi bir politik yönü olmadığı, tamamen hukuk devleti anlayışının ve demokratik yapıların sonuçları olduğu, dolayısıyla sistemin otoriterleşmesinin değil tam tersine demokratik bir işleyişin göstergesi olarak değerlendirilmeleri gerektiği yönünde karşılık bulmaktadır. Bu şekilde iktidar bu yargılamaların politik karakterini reddetmekte ve bunların sorumluluğunu üstüne almaktan kaçınmaktadır.

Bu sistemlerdeki söz konusu anayasal ve demokratik kurumların varlığı iktidar tarafından bir demokratiklik söyleminin yaratılmasına imkân tanımaktadır. Mevcut siyasal iktidarlar tarafından bu demokratik söylemin üretilmesi ve sürekliliğin sağlanması sistem için temel önemi rejimin ulusal ve uluslararası meşruiyetinin sağlanmasıdır. Meşruiyet otoriter sürekliliğin sağlanmasına hizmet etmektedir. Modern otoriter sistemlerde bu süreklilik toplumun siyasal süreçten pasifize edilerek uzaklaştırılması ve siyasete ilgisizleştirilmesiyle, dolayısıyla siyasal katılımın giderek azaltılmasıyla sağlanırken, çağdaş otoriter sistemler görüldüğü üzere geçmişteki otoriter deneyimlerden farklı yöntemler kullanmaktadır. Çağdaş otoriter sistemler sürekliliklerinin toplumdan sisteme gelen desteğe dayandırmaktadırlar ve bu destek de rejimin meşruiyetiyle yaratılmaktadır. Bu meşruiyetin temel kaynağı ise iktidar tarafından kullanılan demokratik söylem ve bu demokratik sistemin dayandığı liberal demokratik yapıların sistem içindeki biçimsel varlığıdır.

Çağdaş otoriter sistemlerde iktidar demokratik yapıların varlıklarını biçimsel olarak koruyarak otoriter karakterlerini reddetmektedir. Fakat yukarıda anlatıldığı üzere bu sistemlerde demokratik yapıların sadece şekil olarak var olduğunu söyleyebiliriz.

“Demokratik” olarak adlandırılan kurumlar bir siyasal sistemin demokratik karakterini güçlendirecek sonuçlar ortaya koymuyorsa, hatta tam tersine demokratik anlamlardan arındırılmış bir şekilde otoriter o sistem içinde otoriter işlevler yerine getiriyorsa bu kurumlarının “demokratikliğinin” isimlendirmenin ötesine geçemediğini söyleyebiliriz. Demokrasiyi sadece siyasal sistem içerisinde bazı temel prosedürel kurumların varlığı olarak ele alan yaklaşımlar yerini siyasal sistem içerisinde bu kurumların yerine getirdiği işlevler üzerinden demokrasiyi tanımlayan yaklaşımlara bırakmıştır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında söz konusu sistemlerin sahip olduğu kurumlar ve siyasal yapıları açısından liberal demokrasilerden ya da yukarıda bahsedilen demokratik sistemler ile otoriter sistemler arasındaki gri alanda yer alan melez rejimlerin demokratik karakterli olanlarından önemli derecede farklılık göstermediği söylenebilir. Ancak çağdaş otoriter sistemler olarak adlandırdığımız söz konusu sistemlerde bu kurumlar işlevsel açıdan değerlendirildiğinde bu sistemlerin liberal demokratik sistemler olarak değerlendirilemeyeceği ortadadır. Bu sistemlerle ilgili “liberal olmayan demokrasiler”, “seçimli otoriter sistemler”, “rekabetçi otoriter sistemler” gibi kavramların geliştirilmesinde bu düşüncenin büyük oranda etkisi vardır. Bütün bu kavramlar birbirinden belirli noktalarda farklı özellikler gösteren daha spesifik siyasal sistem tiplerine işaret etmektedir. Bu sistemlerin daha kapsayıcı bir üst kategori altında birleştirilmesi, modern otoriter sistemler ile alt tipleri arasındaki ilişkide olduğu gibi bu sistemlerin tipolojisinin oluşturulması ve sınıflandırmadaki yerlerinin tespit edilmesi konusunda elverişli bir çerçeve sunabilir.

Günümüzde siyasal sistemlerin uluslararası sistemle etkileşimlerinin azami düzeyde olduğu ve siyasal sistemlerin başta ekonomik nedenle olmak üzere birçok farklı nedenle uluslararası çevreyle iletişimleri ve etkileşimlerini belirli bir düzeyde tutma ihtiyacı ortadadır. Otoriter yönetim usullerinin açıkça uygulandığı siyasal sistemler uluslararası çevrenin tepkilerine maruz kalmakta ve uluslararası sistemle etkileşimleri sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu nedenle otoriterlik yukarıda anlatıldığı üzere bir kabuk değişimi geçirmek mecburiyetinde kalmıştır. Otoriterliğin günümüzde aldığı yeni form bu otoriter sistemlerin uluslararası sisteme yeterli düzeyde entegrasyonunu sağlamaktadır; zira demokrasiyi biçimsel olarak ele alan yaklaşım uygulamada hala büyük karşılık görmektedir. Bu nedenle bu yeni otoriter sistemlerin sahip oldukları demokratik ve anayasal kurumlar aracılığıyla oluşturdukları demokratik görünüm uluslararası alanda demokratik olarak adlandırılıp kabul edilmeleri için yeterli olmaktadır.

Günümüzde siyasal sistemlerin sınıflandırılmasıyla ilgili yeni yaklaşımlar geliştirilmesi, bu çerçevede belki de demokrasi ve otoriterlikle ilgili yeni tanımlar üretilmesine ihtiyaç duyulduğu düşüncesindeyiz. Bu nedenle bu sistemlerin demokratik görünülerinin ötesine giderek incelenmesi amacındaki çalışmalar otoriter karakterlerinin gün yüzüne çıkmasını sağlayacağı için bu sistemlerin demokrasi olarak ele alınması yönündeki yanılığın aşılmasını sağlayacağı için önemli çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmayla birbirinden bazı noktalarda farklılaşmakla beraber otoriter bir karaktere sahip olma konusunda ortak özellikler gösteren bu sistemler otoriterliğin yirmi birinci yüzyıla uygun ve özgün bir formu olarak değerlendirilebileceğinin ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere günümüz dünyasında demokrasinin, otoriterliğin ya da totaliterliğin modern tanımlarıyla açıklamanın mümkün olmadığı pek çok siyasal sistem bulunmaktadır ve bu siyasal sistemleri uzunca bir süre kabul görmüş üçlü sınıflandırmaya yerleştirmek gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Bu nedenle ya geçmişte otoriter sistem ve totaliter sistem kavramlarının literatüre girmesi gibi tamamen yeni kavramlar üzerinden yeni tanımlar geliştirilmelidir ya da özellikle demokrasi ve otoriterlik kavramlarıyla ilgili çağın bu yeni siyasal sistemlerin açıklayabilecek şekilde yeni anlatımlar ve tanımlar geliştirilmelidir.

Üzerine eklenecek başka çalışmalarla birlikte bu çalışma siyasal sistemlerin değerlendirilmesi konusunda yeni bir yaklaşım oluşturulması yönünde bir başlangıç olarak düşünülmüştür. Bu nedenle ele alınan siyasal sistemler üzerinden otoriterlikle ilgili yeni bir tanım geliştirilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz ki siyasal sistemlerin sınıflandırılmasıyla ilgili mevcut tanımların yerini alabilecek yeni bir model ortaya koyabilmek için daha birçok çalışmayla birlikte kapsamlı ve yepyeni çerçeve bir ortaya koyulmalıdır. Son olarak, günümüzdeki siyasal sistemlere bakıldığında, bu modern tanımların giderek yetersiz kalması da göz önüne alınırsa, bu çalışmanın da vurgulamaya çalıştığı siyasal sistemlerle ilgili yeni bir yaklaşım geliştirilmesine duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abeles, M. (2012). *Devletin Antropolojisi*. (çev: Nazlı Ökten). Ankara: Dipnot Yayınları
- Akbulut, Ö. O. (2011). Siyaset biliminin siyaseti. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(4), 1-32
- Akgül, M . (2010). Kuvvetler ayrılığı ilkesinin dönüşümü ve günümüz demokratik rejimlerdeki anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 79-101
- Aktan, C. C. (2005a). Siyasal yönetim biçimleri ve demokrasi. (Ed: C. C. Aktan). *Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi içinde* (s. 3-14). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Aktan, C. C. (2005b). 21. Yüzyıl ve anayasal demokrasi. (Ed: C. C. Aktan). *Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi içinde* (s. 357-369). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Alemdar, Z. (2018). Baskı grupları ve sivil toplum. (Ed: S. Sayarı ve H. D. Bilgin) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar içinde* (s. 169-188). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Anık, C. (2018). Medya ve Demokrasi İlişkisinin Bağ ve Bağlantıları Üzerine Yeniden Düşünmek. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, özel sayı, 129-138
- Arendt, H. (2014). *Formasyon, Sürgün Totalitarizm*. (Çev. İ. Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları
- Arendt, H. (2016). *Şiddet Üzerine*. (Çev: B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları
- Arendt, H. (2017). *Totalitarizmin Kaynakları 3: Totalitarizm*. (Çev. İ. Serin.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Aron, R. (1976). *Demokrasi ve Totalitarizm*, (Çeviren: Yahdi Hatay). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları

- Aydoğdu, Y. (2016). Seçim sistemlerinin siyasal sonuçları. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0 (6), 41-62.
- Bachrach, P. ve Baratz, M. S. (1962). Two Faces of Power. *The American Political Science Review*, 56(4), 947-952
- Blondel, J. (1973). *Comparing Political Systems*. Londra: Weidenfeld and Nicolson
- Bogaards, M. (2018). De-democratization in Hungary: diffusely defective democracy. *Democratization*, 25(8), 1481-1499, DOI: 10.1080/13510347.2018.1485015
- Bottomore, T. (2017). *Siyaset Sosyolojisi*. (Çev: Erol Mutlu)
- Colton, T. J. ve Hale, H. E. (2009). The Putin vote: presidential electorates in a hybrid regime. *Slavic Review*, 68 (3), 473-503
- Cooley, A. (2015). Countering democratic norms. *Journal of Democracy*, 26(3), 49-63
- Dahl, R. A. (2005a). Demokrasinin eleştirileri ve poliarşi. (Ed: C. C. Aktan). *Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi içinde* (s. 207-224). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Dahl, R. A. (2005b). Poliarşi. (Ed: C. C. Aktan). *Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi içinde* (s. 225-240). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Dahl, R. A. (2005c). Poliarşi ve poliarşi olmayan rejimler. (Çev: Memduh Aslan; Ed: C. C. Aktan) *Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi içinde* (s. 242-252). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Academic Review*, 10(2), 597-611
- Demirtaş, E. (2014). *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları

Dinçkol, A. (2004). Siyasal sistem kuramı çerçevesinde kamu yönetimi alt sistemi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 61-93

Durmuş, M. (2019). *Popülist otoriterleşme*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Duverger, M. (1974). *Siyasal Rejimler*. (Çev: Teoman Tunçdoğan). İstanbul: Gelişim Yayınları

Easton, D. (1953). *The Political System: An Inquiry Into the State of Political Science*. New York: Alfred A. Knopf Publishing

Easton, D. (1957). An approach to the analysis of political systems, *World Politics*, 9(3), 383-400

Easton, D. (1965a). *A Framework for Political Analysis*. New York: Prentice-Hall'dan aktaran Tekeli, Ş. (1976). *David Easton'ın Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Easton, D. (1965b). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley'den aktaran Tekeli, Ş. (1976). *David Easton'ın Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Elias, N. (1993). Şiddet ve medeniyet: fiziki şiddet üzerindeki devletin tekeli ve bunun ihlali. (çev: E. Akın; ed: John Keane). *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşım* içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Eroğul, C. (2002). *Devlet Nedir?*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Freedom House (2011). *Freedom in the World 2011, Venezuela*
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2011/venezuela> (erişim tarihi: 27.12.2018)

Freedom House, (2017a), *Freedom in the World 2017, Hungary*

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/hungary> (Erişim tarihi: 27.12.2018)

Freedom House (2018a). *Freedom in the World 2018, Hungary*

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/hungary> (erişim tarihi: 27.12.2018)

Freedom House (2018b). *Freedom in the World 2018, Venezuela.*

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/venezuela> (Erişim Tarihi: 25.12.2018)

Friedrich, C. J. ve Brzezinski, Z. K. (1964). *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*. (Çev: Oğuz Onaran). Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği Yayınları

Gentile, E. (2015). Siyasetin kutsallaştırılması: seküler din ve totalitaryanizm meselesine ilişkin tanımlar, yorumlar ve düşünceler (Çev: İsmail İlgar; Ed: Constantin Iordachi). *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde (s. 411-459). İstanbul: İletişim Yayınları

Giddens, A. (1968). "Power" in the recent writing of Talcott Parsons. *Sociology*, 2, 257-270

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. (Çev: Cumhur Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları

Gözler, K. (2018). *Demokrasi Nereye Gidiyor? Nerede Hata Yaptık?*

www.anayasa.gen.tr/demokrasi-nereye-gidiyor.htm (Erişim Tarihi: 14 Aralık 2018).

Güran, S . (2011). Yargı denetiminin Kapsamı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 52 (1-4), 35-45.

Güriz, A. (1993). Kapitalizm ve hukuk. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 10, 191-222.

Güriz, A. (2018). *Teorik Açından Mülkiyet Sorunu*. Ankara: Siyasal

- Gürsoy, Y. (2018). Rejim değişiklikleri: otoriterleşme ve demokratikleşme. (Ed: S. Sayarı ve H. D. Bilgin) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar* içinde (s. 75-100). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Güzel, M (2018). Antik demokrasi ve modern demokrasi kavramlarının kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 205-231
- Hackenesh, C. (2018). *The Eu and China in African Authoritarian Regimes*. Palgrave and Macmillan <https://doi.org/10.1007/978-3-319-63591-0> (Erişim tarihi: 02.01.2019)
- Hatipoğlu, M. E. (2018). Karşılaştırmalı siyasette yöntem. (Ed: S. Sayarı ve H. D. Bilgin) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar* içinde (s. 25-44). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Held, D. (1990). The development of modern state. (Ed: S. Hall ve B. Gieben) *Formations of Modernity* içinde (s. 71-126). Cambridge: Politiy Press
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. (Çev: H. Özler). Ankara: Adres Yayınları
- Heywood, A. (2016). *Siyaset*. (Çev: Bekir Berat Özipek). Ankara: Adres Yayınları
- Huntington, S. (1993). *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*. (Çev: Ergun Özbudun). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları
- Jennings, M. K. (1964) "Community Power and Political Theory. Nelson W. Polsby". *The Journal of Politics* 26(4), 939-940
- Kılıç, R. ve Demirçelik, M. (2011) Mülkiyet kavramının tarihsel gelişimi sürecinde ortaçağ ve reform hareketi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 181-190

- Kışlalı, A. T. (2010). *Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Konki, N. A. (2017). *The Relationship Between Political Regimes and Foreign Direct Investment*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi: Tallinn University of Technology
- Kornai, J. (2015). Hungary's u-turn. *Capitalism and Society*, 10(2), 1–24.
- Kovacs, K. ve Toth, G. A. (2011). Hungary's constitutional transformation. *European Constitutional Law Review*, 7(2), 183-203.
- Kurt-Topuz, S. (2016) Hükümet sistemleri ve devlet şekillerinin ülkelerin demokrasi seviyeleri üzerinde yarattığı farklılığın tespiti üzerine bir çalışma. *Ege Academic Review, Ege University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 16(3), 461-476
- Lapierre, J. W. (1973). *L'analyse Politique*. Paris:Puf'tan aktaran Abeles, M. (2012). *Devletin Antropolojisi*. (çev: Nazlı Ökten). Ankara: Dipnot Yayınları
- Linz, J. J. (1978). *The breakdown of democratic regimes: crisis, breakdown and reequilibration*. London: The John Hopkins University Press
- Linz, J. J. (2012). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. (Çev: Ergun Özbudun). Ankara: Liberte Yayınları
- Levitsky, S. ve Way, L. A. (2002). The rise of competitive authoritarianism, *Journal of Democracy*, 13(2), 51-65
- Lukes, S. (2016). *İktidar: Radikal Bir Görüş*. (Çev: Mehmet Ratip). İstanbul: İletişim Yayınları
- Miller, E. F. (1971). David Easton's political theory. *Political Science Reviewer*, 1(1), 184-235
- Minarlı, M. A. (2010). Rusya siyasal ikliminin demokrasi dışı karakteri. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 43, 1-13

- Musil, P. A. (2015). Emergence of a dominant party system after multipartyism: theoretical implications from the case of the AKP in Turkey. *South European Society and Politics*, 20(1), 71-92
- Musil, P. A. (2018). Hükümet sistemleri: başkanlık sistemi ve parlamenter sistem. (Ed: S. Sayarı ve H. D. Bilgin) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar* içinde (s. 189-208). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Ozankaya, Ö. (1968). Siyasal Olayların Etkenleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23(4), 263-280
- Özenç, B. (2016). *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Özbudun, E. (2016). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbudun, E. (2017). *Anayasalcılık ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Paczolay, P. (2012). Macaristan anayasa mahkemesi'nin yetkilerinde değişiklik. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 29, 367-380
- Paçacı, İ. (2017). Otoriterleşen demokrasiler: Modern çağın kreatif yeni nesil faşizmi mi? (Ed. A. M. Kırık), *Medya Çağında İletişim: Sokaktan Ekrana Sanaldan Gerçeğe* içinde (s. 521-544). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları
- Parsons, T. (1957). The distribution of power in American Society. *World Politics*, 10(1), 123-143
- Parsons, T. (1963). On the concept of political power. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 107(3), 232-262

- Partlett, W. (2013). Putin's artful jurisprudence. *National Interest*, 123, 35-43
- Pierson, C. (2011). *Modern Devlet*. (Çev. Neşet Kutluğ ve Burcu Erdoğan). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi
- Poggi, G. (2002). *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*. (Çev: Binnaz Toprak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Poggi, G. (2011). *Devlet: Doğası, Gelişimi, Geleceği*. (çev: Aysun Babacan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Pope, N. (2017). Turkey: marching toward one-man rule. *The Journal of International Affairs*, 71(1), 17-30
- Rosenfeld, M. (2008). Hukuk devleti ve anayasal demokrasinin meşruiyeti (Çev: Ali Rıza Çoban; Ed: A. R. Çoban, B. Canatan ve A. Küçük). *Hukuk Devleti, Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal* içinde (s. 211-258). Ankara: Adres Yayınları
- Sartori, G. (2005). *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Colchester: Cambridge University Press
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). İstanbul: Sentez Yayıncılık
- Saybaşıllı, K. (1985). *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları
- Shapiro, M. (2008). Courts in authoritarian regimes. (Ed: T. Moustafa ve T. Ginsburg). *Rule by Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes* içinde (s. 326-336). New York: Cambridge University Press
- Shattuck, J. (2018) The new global landscape: illiberal regimes and movements. *Journal of International Affairs, Special Issue: Contentious Narratives: Digital Technology and The Attack on Liberal Democratic Norms*, 71(1.5), 15-22

- Schmidt, C. W. (2014). New York Times v Sullivan and the legal attack on civil rights movement. *Alabama Law Review*, 66(2), 293-335
- Schmitt, C. (2008). Liberal hukuk devletinin ilkeleri ve hukuk devletinde kanun kavramı. (Çev: Bilal Canatan; Ed: A. R. Çoban, B. Canatan ve A. Küçük). *Hukuk Devleti, Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal* içinde (s. 119-148). Ankara: Adres Yayınları
- Schulz, F. (2011). Auctoritas. (çev: Havva Karagöz) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(4), 341-354
- Sözen, Y. (2018). Siyasi rejimler: demokrasiler ve diğer sistemler. (Ed: S. Sayarı ve H. D. Bilgin) *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar* içinde (s. 45-74). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Tekeli, Ş. (1976). *David Easton'ın Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Topbaş, H. (2010). David Easton'un siyasal sistem kuramı bağlamında siyasal katılma: Erzurum seçmeni üzerine bir araştırma. *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, 30, 81-111
- Tikveş, Ö. (2011). Haberleşme Hürriyetinin Genel Prensipleri. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 81-96
- Tunç, H. ve Erdoğan, M. (2016). Demokrasilerde seçim sisteminin parti sistemi üzerindeki etkisi (karşılaştırmalı bir inceleme). *Ombudsman Akademik*, (4), 15-81
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: Der Yayınları
- Türk, H. S. (2006). Seçim, seçim sistemleri ve anayasal Tercih. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23, 75-113

Urribarri, R. A. S. (2011). Courts between democracy and hybrid authoritarianism: evidence from the venezuelan supreme court. *Law & Social Unquiry*, 36(4), 854-884

Varol, O. O. (2015). Stealth authoritarianism. *Iowa Law Review*, 100, 1673-1741

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (Çev. Latif Boyacı). İstanbul: Yarın Yayıncılık

Weber, M. (2017a). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (Çev: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi

Weber, M. (2017b). *Meslek Olarak Siyaset*. (Çev: L. Özşar). Bursa: Biblos Kitabevi Yayınları

Yücel, B. (2013). Seçimlere katılma oranının siyasi sisteme etkisi. *Yasama Dergisi*, 24, 7-36

İnternet Kaynakları

http-1: <http://electionresources.org/hu/assembly.php?election=2010> (Erişim tarihi: 23.12.2018)

http-2: <http://abouthungary.hu/blog/heres-how-hungarys-electoral-system-works-and-why-it-was-changed-in-2011/> (Erişim Tarihi: 25.12.2018)

http-3: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/RP05-33/RP05-33.pdf> (Erişim tarihi: 28.12.2018)

http-4: <http://electionresources.org/hu/assembly.php?election=2014®ion=> (erişim tarihi: 27.12.2018)

http-5: <http://electionresources.org/hu/assembly.php?election=2018®ion=> (erişim tarihi: 27.12.2018)

http-6: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/alexei-kozlov/russias-foreign-agents-law> (erişim tarihi: 26.12.2018)